TİREBOLU TARİHİ YAZILARI

-Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat-

Yayına Hazırlayan
AYHAN YÜKSEL

TİREBOLU KÜLTÜR ve YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
1988

TİREBOLU TARİHİ YAZILARI

-Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat-

Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği
Yayın No: 3

ARI SANAT YAYINLARI: 241
Araştırma-İnceleme: 56

© 2016 Arı Sanat Yayınevi
Eserin yayın hakkı Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği*'ne aittir.*
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Sertifika No: 17182
ISBN 978-605-5021-49-8
1. Basım: Nisan-2016, İstanbul

Mizanpaj	Hülya Aşkın Bilen
Kapak	Arı Sanat
Baskı	Step Matbaacılık
	Göztepe mah. Bosna cad. No: 11 Bağcılar/İST.
	Tel: 0 212 446 8846 Sertifika No: 12266

ARI SANAT YAYINEVİ
Çatalçeşme Sk. No: 19/1 D: 3 Cağaloğlu-Fatih/İST.
Tel: 212 520 41 51 Faks: 212 514 51 39
e-posta:**bilgi@arisanat.com**
www.arisanat.com

TİREBOLU TARİHİ YAZILARI

-Tarih, Ekonomi, Kültür ve Sosyal Hayat-

Yayına Hazırlayan

AYHAN YÜKSEL

ARI SANAT

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7

ÖNSÖZ 9

KISALTMALAR 11

TİREBOLU'NUN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ
Ünsal BEKDEMİR 13

TİREBOLU TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ
Ayhan YÜKSEL 27

TİREBOLU TARİHİNE BİR MEDHAL
İbrahim TELLİOĞLU 37

TİREBOLU'NUN İDARÎ, SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPISI
M. Hanefi BOSTAN 51

ÂYÂN'IN ÖLÜMÜ:
KETHÜDAZÂDE MEHMED EMİN AĞA'NIN TEREKESİ
Feridun EMECEN 97

MAHKEME KAYITLARINA GÖRE 1893-1898 TARİHİNDE
ŞEHİT OLAN TİREBOLULU ASKERLER
Süleyman BEYOĞLU 131

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE TİREBOLU HAPİSHANESİ VE MAHKÛMLAR
Mucize ÜNLÜ 141

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA TİREBOLU'DA ÂŞÂR TAHSİLİ SORUNLARI ETRAFINDA GELİŞEN NÜFUZ MÜCADELESİ
Ahmet KÖKSAL 161

FRANSIZ VİTAL CUİNET'E GÖRE XIX. YÜZYILIN SONLARINDA TİREBOLU
Oktay KARAMAN 181

TİREBOLU'DA CUMHURİYET'İN ONUNCU YILDÖNÜMÜ KUTLAMALARI
Kemalettin KUZUCU 193

TÜRK BAYRAMLARINDAN: OT GÖÇÜ
TİREBOLULU ALP ARSLAN 221

TİREBOLU VE MANEVÎ ŞAHSİYETLERİ: MELİK AHMED BEY, MEVLANA EDE DERVİŞ VE DERVİŞ BAHŞAYIŞ
Mehmet FATSA 227

GENEL BİBLİYOGRAFYA 237

EKLER 249

SUNUŞ

İstanbul, gerek Osmanlı döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde en büyük şehir, kültürel, iktisadî, ticarî ve endüstriyel merkez olma özelliğini her zaman korudu. Bu özelliği ile yurdun diğer yerlerinden ve Tirebolu'dan da birçok aile günümüzde de devam eden göçle buraya geldiler, geçimini temin etmeye çalıştılar, iş-aş sahibi oldular, yurt-yuva kurdular.

Osmanlı döneminde gelenler özellikle usta oldukları denizcilik ve kayıkçılıkla meşgul oldular. İlk yerleştikleri yerler, mesleklerini icra edecek oldukları, gemi kumpanyalarının yoğun olarak bulunduğu Kasımpaşa, Galata semtleri oldu. Bu yerleşmeler, beraberinde hemşeriler arasında bir dayanışmayı da zorunlu kıldı ve birbirlerinden haber almayı sağlayacak mekânlara ihtiyaç duyuldu. İletişim sağlayacak olan bir tür toplanma yerleri o günün koşullarında doğal olarak "*hemşeri kahveleri*" oldu. Belki de dernekleşmenin ilk tohumları bilinmeden buralarda atıldı. Daha önce dernekleşmeye yönelik çalışmalar olmuşsa da nihayet "*birlik ve beraberliği sağlamak, Tirebolu kültürüne sahip çıkmak, yaşamak ve yaşatmak*" gayesiyle 1988 yılında Kadıköy'de Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği kuruldu.

Tirebolu Derneği, kurulduğu günden bu yana sosyal dernekçilik yapmanın gayreti içinde oldu. Tarih ve kültürümüzü gelecek nesillere aktaracak yayınlarını yapmak gelenek haline getirildi. Buna ilk örnek Dr. Tahsin Akgün başkanlığında dönemin (1990) Yönetim Kurulu'nun Prof. Dr. Faruk Sümer'e *Tirebolu Tarihi*'ni (1992) yazdırması oldu. Kitabın basımını Mete Nakiboğlu ve Şükrü Karahasanoğlu arkadaşları ile deruhte etmişti. Bunu, eski başkanlardan Server Devge'nin katkı sağladığı Ayhan Yüksel'in *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar* (2004) çalışması izlemiştir.

Kültür yayınlarına ağırlık vermek geleneği bozulmamış ve bu defa Yönetim Kurulumuz, Tirebolu tarihine dair yeni bir çalışma yaptırmaya karar almıştır. Bu karar uyarınca elinizdeki *Tirebolu Tarihi Yazıları* bir kültür hizmeti olarak yayınlamıştır. Bu vesile ile Derneğimizin bu çalışmasına yazılarıyla katkıda bulunan kıymetli akademisyenlerimize, yayına hazırlayan hemşerimiz Ayhan Yüksel'e teşekkür ederiz.

İstanbul'a gelinceye kadar doğup büyüdüğümüz, ekmeğini yediğimiz, yaşadığımız, bütün çocukluk anılarımızın geçtiği, hâlâ gönül bağımızın güçlü olduğu ve devam ettiği güzel memleketimiz Tirebolu'ya ne kadar hizmet etsek azdır.

Abdullah Hıdıroğlu
Tirebolu Kültür ve
Yardımlaşma Derneği Başkanı
Kadıköy, 30 Nisan 2016

ÖNSÖZ

Tirebolu, antik çağda kurulmuş, kale-şehir olarak gelişme göstermiş Doğu Karadeniz kıyısında Harşit ve Yağlıdere vadileriyle iç kesimlere bağlanan, XIX. yüzyıla kadar bulunduğu coğrafî mevkide ticareti ile gelişmiş "*kasaba*/*şehir*" durumunda bir yerleşim yeriydi. Bugün "*tarih ve kültür şehri*" olarak anılan Tirebolu yaşayışıyla, eğitim kurumlarıyla, basın-yayın hayatıyla bu unvanı hak etmektedir.

Tirebolu, Millî Mücadele'nin unutulmaz ismi, 42. Alay Komutanı kılıç ve kalem ehli Hüseyin Avni Alparslan Bey'in, Cumhuriyet'in ilk donanma komutanı Amiral Şükrü Okan'ın, Millî Mücadele yıllarında "*Fetva-yı Şerîfe*"ye hemen imza koyan Müftü Ahmed Necmeddin Efendi'nin, Erzurum Kongresi delegesi Yusuf Ziya Bey'in, Beşiktaşlı Millî futbolcu Osman Refik Top'un, İstanbul mebusu Yaşar Yazıcı'nın, edebiyatçı Behzat Sinopluoğlu'nun, şair Zeki Kuruca'nun, ressam Burhan Uygur ve Asım İşler'in ve daha nice değerlerin doğup-büyüdüğü, Cihan Harbi'nde Harşıt Cephesi'nde gösterdikleri fedakârlıklar nedeniyle "*gazi olarak* nitelendirilen", İzmir'in işgaline sessiz kalmayıp Kuvâ-yi Milliye'nin etrafından kenetlenenlerin yaşadığı bir vatan toprağıdır.

Tirebolu'ya dair geçmişte yapılan folklor ağırlıklı Hüseyin Avni Alparslan Bey'in "Ot Göçü", makalesi (*Türk Yurdu,* VIII/7 [17.06.1915], s. 122-127); Zaimoğlu Ömer Lütfi Rasim Bey'in "Tirebolu Tarihi ve Bilhassa Coğrafî ve Harsî Tetkikler" yazısı (*Genç Sesler* [1928], sy. 1 [s. 9-11], sy. 2 [s. 11-13]); Osman Turgut Pamirli'nin *Folklor: Tirebolu Manileri-Giresun Bilmeceleri-Ata Sözleri-Ninnileri* (1943); Reyhan Vural'ın *Tirebolu: Çocukluk Hatıraları* (2002), *Dünden Bugüne Tirebolu* (2008), *Biz Akrabayız* (2013); Metin Karslı'nın *Tirebolu Hikâyeleri* (2012), *Bir Sevdadır Tirebolu* (2012), *Düşler Kenti Tirebolu* (2013); tarih ağırlıklı Faruk Sümer'in *Tirebolu Tarihi* (1992); Jülide Çiftçi'nin *1909-1910 Tirebolu Şer'iyye Sicili* (YLT, 1999); Bilge Bakkal'ın *1807 Numaralı Tirebolu Şer'iyye Sicili* (YLT, 1999); Feridun

Emecen'in "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa" makalesi (*TTK Belleten,* LXV/242 [Nisan 2001], s. 193-215); Ayhan Yüksel'in *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1788-1858* (2003), *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre (1879-1909) Tirebolulu Memurlar* (2004), *Tirebolu'dan Simalar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değerlerimiz* (2005), *Tirebolu: Tarih-Kültür-Spor Yazıları* (2008), *Tirebolu Kazası Nikâh Kayıtları, 1861-1906* (2010), *Geçmişten Günümüze Tirebolulu Denizciler* (2010), *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri* (2013) ve "Tirebolu" maddesi (*DİA,* XLI [2012], s. 199-200) dikkat çekmektedir.

Bunlar arasında Faruk Sümer'in *Tirebolu Tarihi,* döneminde arşiv kaynakları da kullanılarak kitap olarak yayınlanan ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Bu yayınla Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, dolayısıyla bir misyonu da üstlenmiş oluyordu. Bu misyon bugün *Tirebolu Tarihi Yazıları* ile devam etmiş oluyor. Bunu başka yayınların takip edeceğini umuyorum.

Tirebolu Tarihi Yazıları'nın hazırlanmasında içinde benim de yer aldığım birçok akademisyenin gerek fikirleriyle, gerekse yazılarıyla önemli katkıları oldu. Öncelikle bu akademisyenleri zikretmek gerekir. Prof. Dr. Ünsal Bekdemir, Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Yrd. Doç. Dr. Hanefi Bostan, Prof. Dr. Feridun Emecen, Yrd. Doç. Dr. Oktay Karaman, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Köksal, Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu, Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu, Doç. Dr. Mucize Ünlü, İsmail Hacıfettahoğlu ve Mehmet Fatsa'ya teşekkür borçluyuz. Bu kitap onlar sayesinde vücut buldu. Bu kitapla ilk çağlardan başlayarak Cumhuriyet dönemini de içine alan tarihî bir süreç ortaya konulmuş oldu.

Kitabın en sonunda tamamında yararlanılan telif, tercüme ve arşiv kayıtlarını gösteren genel bir bibliyografya düzenlenmiştir.

Bilvesile, böyle bir kitabın ortaya çıkmasında her türlü desteği veren Abdullah Hıdıroğlu Ali Demir, Nazmi Yayla, Osman Hamzaoğlu, Mustafa Gündoğdu, Temel Ertan, Halil Rıfat Hacışabanoğlu, Ahmet Durmuşoğlu, Şenay Ersöz, Halil İbrahim Kara, Ahmet Metin Kütük ve Güney Durak'tan oluşan Yönetim Kurulu'na, değerli yazılarını esirgemeyen akademisyenlere teşekkürlerimi sunarım.

Bu tür yayın faaliyetlerinin devamını ve diğer kurumlara da örnek olmasını temenni eder, çalışmanın Tirebolu kültürüne faydalı olmasını dilerim.

Ayhan Yüksel
Yayına Hazırlayan
Kadıköy, 30 Nisan 2016

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
DBİst.A.	*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
AÜ	Ankara Üniversitesi
bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*
hzl.	hazırlayan
ktp.	kitap
MÜ	Marmara Üniversitesi
nr.	numara
nşr.	neşreden
s.	sayfa
sy.	sayı
t.	tâbi
t.y.	tarih yok
trc.	tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.	veledi/oğlu
vd	ve devamı
vdğr	ve diğerleri
yay.	yayınlayan
yay.hzl.	yayına hazırlayan
YLT	Yüksek Lisans Tezi

ARŞİV KISALTMALARI

A.DVN.d.	Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun (Beylikçi) Kalemi
A.MKT.DV	Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM.MTK.	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrakı
DH.MB.HPS.	Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdiriyeti Evrakı
DH.MB.HPS.M.	Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı
DH.MKT.	Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
DH.MUİ.	Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı
DH.TMIK.S.	Dâhiliye Nezâreti Tesr-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
HAT	Hatt-ı Hümayun
İ.DH.	İrade Dâhiliye
İ.DUİT.	İrade Dosya Usulü
KK.MK	Kâmil Kepeci Mevkufat Kalemi
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defterler
MŞH.ŞSC.d.	Meşihat Şer'iye Sicili Defteri
NFS.d.	Nüfus Defterleri
ŞD	Şûrâ-yı Devlet
ŞD.MLK.	Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi
TK.KKA.TD.	Tapu-Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tahrir Defteri
TT.d.	Tapu Tahrir Defterleri
Y.MTV.	Yıhdıt Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ.	Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnalı
Y.PRK.UM.	Yıldız Perakende Evrakı Umumi
ZB	Zabtiye Nezâreti Evrakı

TİREBOLU'NUN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Ünsal BEKDEMİR*

Doğal Çevre Özellikleri

Tirebolu, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz kıyı kesiminde Giresun iline bağlı bir ilçe yerleşim birimidir. Toplam yüzölçümü 210 km^2 olan ilçenin kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Görele, güneyinde Doğankent, batısında Espiye ve Güce ilçeleri yer alır. İlçe merkezinin Giresun'a uzaklığı 44 km., Trabzon'a uzaklığı ise 90 km. kadardır (Harita 1).

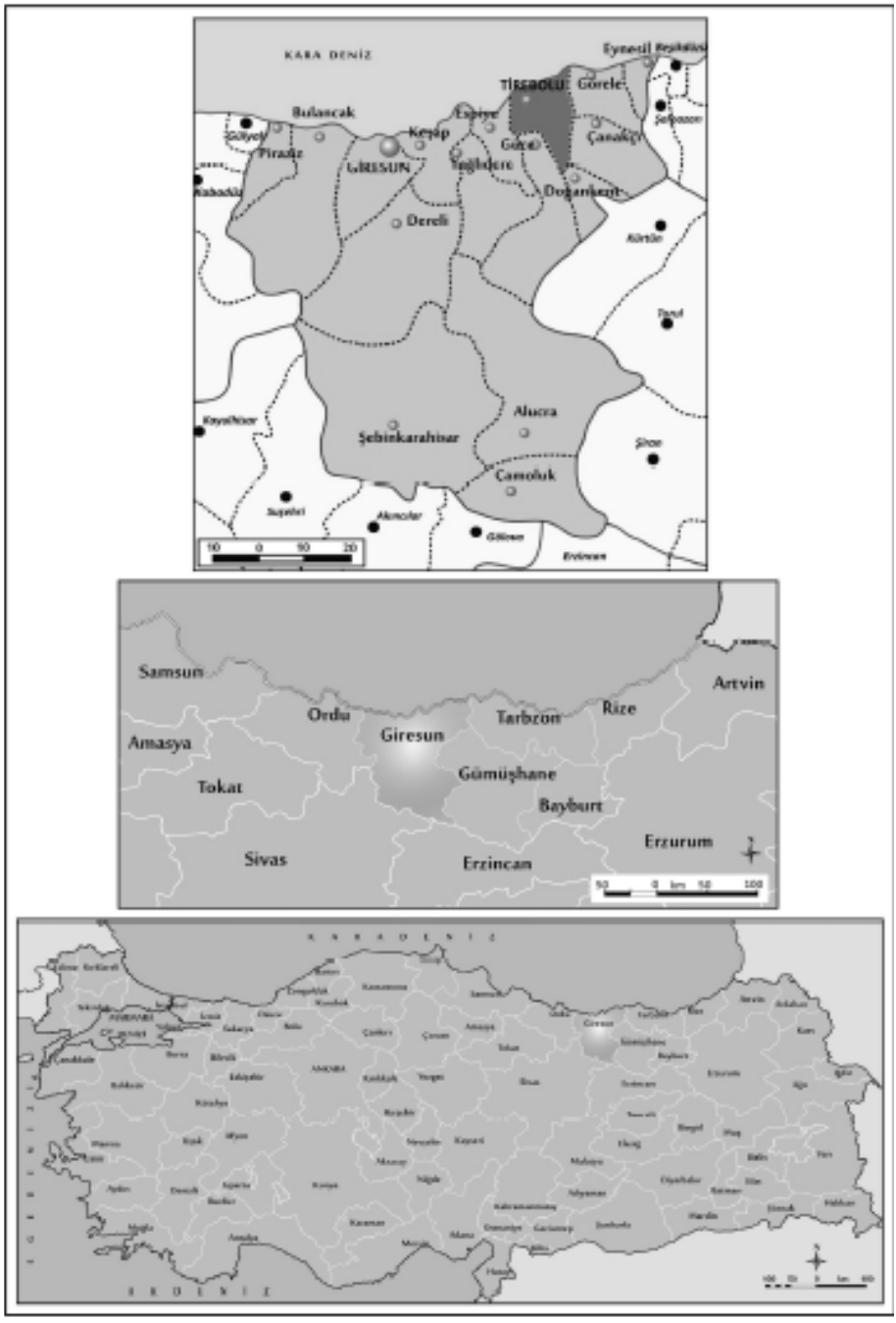
Tirebolu'nun da içerisinde yer aldığı Doğu Karadeniz ülkemizin topoğrafik özellikler yönünden en yüksek ve en engebeli alanları arasındadır. Bu nedenle, bölümün en büyük yerleşme merkezleri kıyı şeridinde, daima bir vadinin ağzında ve bu vadiyi takip ederek iç kesimlerden denize inen az veya daha çok önemli karayollarının bitiminde bulunurlar. Bu tipteki kıyı kentleri, yakın ve uzak hinterlantlarının ekonomik durumuna, nüfus yoğunluğuna ve özellikle bitiminde kentin bulunduğu vadi yolunun önemine bağlı olarak gelişmişlerdir[1]. Kıyı kesimindeki taraçalar, koylar, küçük düzlükler veya az eğimli araziler kent ve kasabaların kuruluş ve yayılış sahası olmuştur[2]. Tirebolu da Harşit Çayı'nın batısında, Ayana Dağı'nın kuzey eteklerinde, liman kurmaya elverişli küçük bir yarımada ile güneyindeki hafif eğimli sırtlar üze-

---

* Prof. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

1 Sırrı Erinç, "Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri", *Türk Coğrafya Dergisi,* sy. 7-8 (İstanbul 1945), s. 126.

2 Ahmet Ardel, "Samsun'la Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, VII/3 (İstanbul 1963), s. 48-49.

Harita 1. Tirebolu İlçesinin Coğrafi Konumu

rinde kurulmuştur (Fotoğraf 1). İç kesimlerle bağlantıyı sağlayan Harşit Vadisi, kentin kuruluşunda ve gelişmesinde önemli bir role sahip olmuştur.

Tirebolu kıyı kesimi ve hinterlandı Kretase yaşlı volkanik kompleksten müteşekkil dağ ve tepelerden meydana gelmiştir. Batıda Gelibolu Deresi'nden, doğuda Harşit Çayı'na kadar çok engebeli ve eğimli olan arazi, üst Kretase yaşında volkanik orijinli kayaçlarla kaplıdır. Bu formasyonlar andezit, tüf, aglomera ve bunların ayrışmasından meydana gelen iri elemanlı moloz ve killi topraktan ibarettir[3]. İlçe arazisi, Tirebolu'nun doğusunda denize dökülen Harşit Çayı ile batısında denize dökülen Özlüce (Gelevera) Deresi'nin arasında kalan derin vadilerden ve bu vadileri çevreleyen dağlık sahalardan ibarettir. Bu dağlık arazi Harşit Çayı ve kolları tarafından derin bir şekilde yarılmıştır.

İlçenin kıyı kesiminden itibaren hemen yükselti artmaya başlar (Güruf Tepe 655 m, Canboğulan Tepe 674 m, Sarıyar Tepesi 762 m, Meşedüz Tepesi 871 m) ve iç kesimlerde 1.000 metrenin üzerine çıkar (Babık Tepesi 1.030 m, Kanalga Tepesi 1.047 m, Gidek Dağı Karacakaya Tepesi 1.356 m). İlçenin güney kesimleri Doğu Karadeniz sıra dağlarının batı kesimini oluşturan Giresun dağlarının kuzey eteklerine kadar uzanır. Giresun Dağları, diğer Karadeniz dağları gibi denize paralel uzanan yer yer yükseltisi 3.000 m.'yi bulan ve az geçit veren dağlardır. Adeta bir duvar gibi uzanan bu dağlar ancak belli noktalarda iç kesimlere geçişe imkân verir. Bunlardan en önemlilerinden biri de, Tirebolu'yu Torul'a ve oradan da Gümüşhane'ye bağlayan Harşit Çayı vadisidir. Tirebolu, tarihi çağlardan bu yana sözü edilen bu geçit vasıtasıyla iç kesimlerle bağlantı kurmuş ve bir liman kenti olarak az da olsa önemini korumuştur.

Dördüncü derecede tehlikeli deprem alanı üzerinde yer alan Tirebolu Kuzey Anadolu Fay hattınca uzanan deprem merkezleri etki bölgesi içinde kalmaktadır[4].

---

[3] Ahmet Tabban, *Kentlerin Jeolojisi ve Deprem Durumu,* İmar ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1980, s. 157.

[4] Tabban, *a.g.e.,* s. 157.

Fotoğraf 1. *Tirebolu, liman kurmaya elverişli küçük bir koyun çevresinde gelişmiştir.*

İklim Özellikleri

Tirebolu'da, tüm Karadeniz Bölgesi kıyı kuşağında görülen, ılık kışları, çok sıcak olmayan yaz mevsimi, bütün yıla az çok düzenli dağılmış bol yağışları ve özellikle yaz aylarında artan bağıl nem oranıyla kendini gösteren nemli-ılıman iklim tipi hüküm sürer[5].

Tirebolu meteoroloji istasyonunun verilerine göre ilçe merkezinde yıllık ortalama sıcaklık 14.2°C dir. En yüksek ortalama sıcaklık 22,5°C ile Ağustos, en düşük ortalama sıcaklık ise 4°C ile Şubat ayında görülür. Gece-gündüz ve yaz-kış sıcaklık farkı fazla değildir.

Tirebolu ilçe merkezinde, yıllık ortalama nispi nem %76'dır. Ortalama nispi nemin en yüksek olduğu ay %81 ile Mayıs, en düşük olduğu ay ise aralık ve Ocak olup, nispi nem oranı %70'dir.

---

[5] Ahmet Nişancı, "*Karadeniz Bölgesi'nin İklim Özellikleri ve Farklı Yöreleri*", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986),* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun 1980, s. 230.

Yıllık ortalama yağış miktarının 1.660 mm olduğu ilçe merkezinde, yağışların en az olduğu ay Mayıs, en yüksek aylar ise Ekim ve Kasımdır. Ortalama karla örtülü gün sayısı 8'dir. Tirebolu merkezde ortalama açık günler sayısı 52.2, ortalama bulutlu günler sayısı 170.7, ortalama kapalı günler sayısı ise 142.4'tür.

Tirebolu ilçe merkezinde yıllık ortalama rüzgâr hızı 1.2 m/sn'dir. Hâkim rüzgâr yönü ise batıdır.

Hidrografik Özellikler

Tirebolu ve çevresi, hem yer altı hem de yerüstü su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Kuşkusuz bunda yağışın bol ve her mevsime dağılmış olmasının önemli bir payı vardır. İlçe alanında kuzey güney doğrultusunda akan birçok küçüklü büyüklü akarsu vardır. Bunların en önemlisi Harşit Çayıdır. Gümüşhane il sınırlarındaki Vavuk Yaylası'ndan kaynaklarını toplayan Harşit Çayı Günyüzü yakınlarında Giresun topraklarına girer ve Tirebolu'nun doğusunda denize dökülür. Akarsuyun toplam uzunluğu 160 km'dir. Giresun sınırları içindeki uzunluğu ise yaklaşık 50 km'dir. Harşit Çayı, birçok koldan beslendiğinden debisi olukça yüksektir. Yağış alanı 3000 km^2'yi bulur. Maksimum seviyesi 100 m^3/sn minimumu seviyesi 15 m^3/sn dolaylarındadır. Aşağı kesiminde ortalama akım saniyede 28 m^3'dür. Burada kabarık zamanlarda bu miktar 255 m^3dür[6]. Bunun için çaydan elektrik enerjisi elde edilmeye gidilmiştir. Gümüşhane il sınırları içinde çayın üzerinde Kürtün ve Torul Barajları inşa edilmiştir. Giresun il sınırları içinde ise Doğankent I ve II hidroelektrik santralleriyle, yapımı devam eden enerji amaçlı (2) baraj inşaatı bulunmaktadır. Harşit çayı üzerinde barajların yapılması sel-taşkın gibi doğal afetlerin yaşanmasını büyük ölçüde önlemiştir. Ayrıca barajlar nedeniyle akım miktarı ve rejimdeki değişmeler nedeniyle akarsuyun denize döküldüğü kesimde, sahil karayolu üzerinde yapılan Harşit Köprüsünün vadiye açılan kısmında dikkat çekici minik adacıklar ortaya çıkmıştır.

Espiye İlçe Merkezi'nin doğusundan Karadeniz'e dökülen Özlüce (Gelevera) deresinin birçok kolu da kaynağını Tirebolu ilçe topraklarından almaktadır.

---

[6] Ramazan Sever, "Coğrafik Konum", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 117.

Toprak ve Bitki Örtüsü Özellikleri

Tirebolu'da hâkim toprak sınıfını *gri-kahverengi podzolik* topraklar oluşturmaktadır[7]. Bu topraklar hafifçe podzollaşmışlardır. Üzerindeki bitki örtüsü çoğunlukla yaprağını döken orman olmakla birlikle, bazı yerlerde iğne yapraklılar da bulunur. Aynı zamanda bir kısmında tarla tarımı ve bir kısmında da fındık yetiştiriciliği yapılır. Gri-kahverengi podzolik topraklar kıyıdan başlayıp, Giresun dağlarının 1500-2000 m yüksekliklerine kadar uzanır. Buralarda yağışlar 1000 mm'den fazladır[8]. *Alüvyal* topraklar akarsular boyunca (Harşit Çayı) ve birikinti alanlarında az da olsa bulunmaktadır.

Bu toprak gruplarının haricinde *kahverengi orman* topraklarına da yer yer rastlamak mümkündür. Arazi kullanım kabiliyetine göre Tirebolu'da topraklar fındık ve çay yetiştiriciliğine elverişli olduğundan, daha çok bu ürünlerin tarımına ayrılmıştır.

İlçe toprakları kıyı kesiminden, itibaren yaklaşık 400 ile 500 m'lere kadar yoğun bir kültürel bitki örtüsü ile kaplıdır. Bu örtü, *monokültür* şeklinde daha çok fındık ve az da olsa çay bahçeleri ile temsil edilir. Çok eğimli ve engebeli yerler ise genel olarak yayvan yapraklı orman kümeleri ile örtülüdür. Nem ve yağış şartları uygun olduğu için (yıllık yağış 1.500 mm'den fazladır), yörede bitki örtüsünden yoksun kesimlere çok ender rastlanır.

Kıyı kesiminde Akdeniz kökenli bitkiler de bulunur. Bu iki ayrı fitocoğrafya bölgesine ait olan topluluklar, tahriplerin yoğun olduğu alanlarda, sahilde genelde dar bir zonda (0-50 m ya da 0-100 m) izlenebilen *psödomaki* formasyonunu meydana getirirler[9]. Başlıca psödomaki elemanları ise defne, menengiç, kocayemiş, sandal, funda, zeytin, karaçalı, mersin ve benzeridir[10].

Ormanlık alanlar ise 300-400 metrelerde başlayarak, Alpin vejetasyonun başladığı 1.900 m yükseltilere kadar çıkmaktadır. Özellikle kayın ormanları sahile yakın yerlerde başlayarak 1.700 metreye kadar çıkar. Bu ormanlar,

---

7 *Giresun İli Arazi Varlığı*, 1987, s. 11

8 M. Yüksel Dizdar, *Topraklarımız*, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Etüt ve Proje Daire Başkanlığı, Ankara 1987, s. 17-18.

9 A. Anşin, "Doğu Karadeniz Bölümü Sahil ve İç Kesimlerinde Yayılan Ana Vejetasyon Tipleri", *KTÜ Orman Fakültesi Dergisi,* IV/1 (Trabzon 1981), s. 15-16.

10 İbrahim Atalay, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniv. Basım Evi, İzmir, 1994, s. 170.

500-1200 metre arasında ise ladinleri bünyesine alan karışık ormanlar halinde bulunur. Yörede kayın ile birlikte doğu ladini, kızılağaç, kestane, ıhlamur ve köknar bileşiminde ormanlar da yer alır. Kayın ormanlarına iştirak eden önemli ağaç türleri ise; ıhlamur, kestane, yapraklı akçaağaç, sapsız meşe ve gürgendir. Ağaççıkları ise orman gülleri, hanımeli, tüylü kartopu, şimşir, porsuk, üvez, frenk üzümü, adi papaz külahı, kayaçık, fındık, kocayemiş veya taflan oluşturur. Saf ve karışık kayın ormanlarının alt katında yoğunlukla orman gülü, kocayemiş, çeşitli eğrelti ve böğürtlenler yaygındır[11].

Yörede 1.500 m'den sonra çoğunlukla saf topluluklar oluşturarak, sis alan yamaçlar boyunca 2.000 m'nin üzerine kadar çıkan alanlarda ladin ormanları görülür. Yer yer köknarlarla karışım yapan ladin ormanları, 1.900 metreden sonra yerini, Doğu Karadeniz'de orman vejetasyonundan sonra ikinci büyük vejetasyon tipi olan alpin vejetasyona bırakır. Dağların en yüksek noktalarına kadar yayılan alpin vejetasyon çok zengin otsu bitki taksonları ile ender kimi odunsu bitkilerden oluşmaktadır[12].

Nüfus ve Yerleşme Özellikleri

Kıyıdaki eski yerleşmelerden biri olan Tirebolu'nun adı, *üç şehir* anlamındaki *Tripolis*'den gelmiştir. Strabon, daha önce burada *İschopolis*'in bulunduğunu yazmıştır[13]. Bir görüşe göre bu adı *İschopolis* (Tirebolu), *Argyria* (Halkaovalı), *Philokaleia* (Görele) adında üç şehir halkının toplanmasından, bir görüşe göre de *St. Jean* (Merkez), *Petroma* (Bedreme) ve *Anduz* (Andoz) adlarında üç kaleden dolayı aldığı sanılmaktadır. Ancak, bu adın yan yana bulunan üç çıkıntı veya burun üzerinde ve onların arkasında kurulmuş olmasından dolayı verilmiş olması daha kuvvetli bir ihtimal olarak görülüyor[14]. Sonuçta, Tirebolu da limanı ve kalesiyle önem arz eden bir yerleşmeydi.

Giresun 1923 yılında il yönetim birimi olduğunda Tirebolu, Merkez ve Görele ilçeleri ile birlikte ilin üç ilçe yönetim biriminden biriydi. 1935 yılın-

---

[11] Atalay, *a.g.e.,* s. 135.

[12] Anşin, "a.g.e.", s. 21-22

[13] STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası: Geographika: XII-XIII,-XIV* (çeviri: Adnan Pekkan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s. 32.

[14] Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992, s. 3.

da 1.180 km^2 kadar olan ilçe yönetim alanı, 1957'de Espiye, 1990'da Doğankent ve Güce'nin ayrılarak ilçe olmaları ile 210 km^2 kadar inmiştir.

Tirebolu ilçesinde 2015 yılında 50 köy yerleşmesi bulunmaktaydı. Bu köylerin büyük bir kısmının yeryüzü şekillerinin çok engebeli ve dağlık olmasına bağlı olarak eğimli yüzeylerde, yamaçta, sırtta veya vadide kurulmuş olduğu görülür. İlçede köylerin kuruluş yerlerinin yükseltisi ortalama 50 metrelerden başlayarak yer yer Giresun dağlarının eteklerine doğru 1000-1250 metrelere kadar çıkmaktadır. İlçe genelinde suyun bol, yeryüzü şekillerinin engebeli ve tarım alanlarının çok parçalı bir yapıya sahip olmasına bağlı olarak köy yerleşmelerinin büyük çoğunluğunda dağınık dokulu bir yerleşme düzeni hâkimdir. Köylerin nüfusu ise 40 (Akıncılar) ile 633 (Arslancık) arasında değişmektedir (Tablo 1).

İlçenin kentsel özellik gösteren tek yerleşim yeri Tirebolu merkezdir. Kent batıda Yılgın plajının batısından başlayıp doğuda Harşit çayının doğusuna doğru kıyıda sahil karayolu boyunca hızla büyümektedir. Kıyıdan itibaren hemen birden yükseltinin ve eğimin artmasına bağlı olarak güneye doğru pek fazla genişleyememiştir. Kent Cintaşı, Çarşı, Demirci, Hamam, İstiklal, Körliman ve Yeniköy olmak üzere yedi mahalleden oluşmaktadır.

Tirebolu ilçesinin 2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sonuçlarına göre nüfusu 30.742'dir[15]. Bu nüfus büyüklüğüne göre ilçe, Giresun il yönetim birimi içerisinde Merkez (128.779), Bulancak (63.368) ve Espiye (33.870) ilçelerinden sonra dördüncü sırada gelir. Aslında ilçe nüfusu 1985 yılında 61.667'yi bulmuştu (Tablo 2). Ancak 1990 yılında ilçede neredeyse yarıya yakın bir nüfus kaybı olmuştur. Bu durum söz konusu yılda Doğankent ve Güce'nin ilçeden ayrılması ile meydana gelen yönetimsel küçülmeden kaynaklanmıştır. İlçe nüfusunun 16.843'ü merkezde, 13.843'ü de köylerde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğunun 146 kişi/km^2 olduğu ilçede, nüfusun önemli bir kısmı kıyı kesiminde toplanmıştır. İç kesimlere doğru gidildikçe yoğunluk hızla düşmektedir.

---

[15] TÜİK, 2015, ADNKS

Tablo 1. Tirebolu İlçesindeki Köy Yerleşmeleri ve Nüfusları

Köy	**Nüfusu**	**Köy**	**Nüfusu**
Akıncılar	40	Kuskunlu	483
Arageriş	147	Kuzgun	424
Arslancık	633	Köseler	163
Ataköy	93	Menderes	161
Avcılı	385	Mursal	287
Aşağıboynuyoğun	481	Ortacami	218
Balçıkbelen	202	Ortaköy	213
Belen	192	Sekü	533
Civil	191	Sultanköy	402
Danışman	362	Yalç	217
Dokuzkonak	210	Yalıköy	206
Doğancı	529	Yaraş	128
Düzköy	321	Yağlıkuyumcu	302
Ede	147	Yeşilpınar	108
Eymür	495	Yukarıboğalı	137
Fatih	103	Yukarıortacami	243
Hacıhüseyin	79	Yılgın	279
Halaçlı	161	Çamlıköy	110
Harkköy	249	Çeğel	586
Işıklı	357	Örenkaya	185
Karaahmetli	305	Özlü	311
Karademir	449	İğnece	235
Kayalar	141	Şenyuva	343
Ketençukur	329	Şirin	368
Kovancık	150	**Toplam**	13 899
Kovanpınar	506		

Kaynak: TÜİK; 2015, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sonuçları

Tablo 2. Tirebolu İlçe Nüfusunun Yıllara Göre Durumu

Yıl	Kır	Şehir	Toplam
1965	45.413	5.722	51.135
1970	49.318	5.971	55.289
1975	50.010	7.385	57.395
1980	50.276	9.983	60.259
1985	49.311	12.356	61.667
1990	20.314	13.144	33.458
2000	20.835	16.112	36.947
2007	15.163	13.672	28.835
2010	15.665	14.303	29.968
2013	15.575	14.853	30.428
2014	14.796	15.899	30.695
2015	13.899	16.843	30.742

Kaynak: TÜİK, 2015, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sonuçları

Ekonomik Coğrafya Özellikleri

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Tirebolu, Giresun ili sınırları içerisinde Şebinkarahisar (32.541 ha.) ve Merkez ilçeden (20.446 ha.) sonra en fazla tarım alanına (19.132 ha.) sahip üçüncü ilçedir. İlçelerin alan büyüklüğünün tarım alanları üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak amacı ile tarım alanları ilçe yüzölçümüne oranlandığında ise en fazla tarım alanına sahip olan ilçedir (%91,1). İlçede bitkisel üretim yapılan alanların %7.2'si ekili (1.380 ha.), %92.8'i (17.752 ha.) dikili alan olarak kullanılmaktadır[16]. İlçe arazisinin büyük bir bölümünün dikili alana ayrılmasında arazinin çok eğimli oluşu ve yine bu kesimde fındık, çay, kivi üretimine imkân veren iklim koşulları ile yöre halkının fındık kültürüne aşina olmasının etkisi büyüktür.

İlçede dikili alanlarda yetiştirilen ürünlerin başında fındık, çay ve kivi gelir. Ancak ilin tüm kıyı kesiminde olduğu gibi fındık ağırlıklı bir tarımsal yapı mevcuttur. Tirebolu, Giresun ilinde Merkez ilçeden sonra en çok fındık arazisine (17.070 ha.) sahip olan ilçedir. 2015 yılı yaklaşık 11.325 tonluk fın-

[16] Eren Şenol, "Ekonomik Yapı", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 194-196.

dık üretimi ile de Giresun Merkez ve Bulancak ilçelerinden sonra üçüncü sırada yer almıştır[17].

İlçede çay tarımı da önemlidir. 45 köydeki yaklaşık 3 bin hektarlık alanda 3.648 kadar üretici çay tarımı ile uğraşmaktadır. Yıllık ortalama çay üretimi ise 7 bin ton kadardır. Tirebolu çayı ilçeye has özellikleri nedeniyle tercih edilen çay türleri arasında yer almaktadır. Dikili alanlarda yetiştirilen diğer bir ürün ise kividir. İlçe ildeki en fazla kivi üretim alanına (514 da.) sahiptir. Yıllık üretim 200 ton kadardır[18]. Çilek ve ceviz yetiştiriciliği de son yıllarda ilgi görmektedir.

İlçede ekili alanların büyük bir kısmında (6.380 da.) mısır tarımı yapılmaktadır. Üretim 1.384 ton kadar olup ilde en fazla mısır ekimi ve üretimi yapılan ilçe Tirebolu'dur[19]. Seracılık da son yıllarda gelişme göstermiştir. Sebze üretiminde fasulye, lahana, salatalık ve domates ilk sırayı alır. Sebze üretiminde ilk sırada yer alan ürünlerin varlığını iklim ve yerel alışkanlıklar belirlemiştir.

İlçede modern anlamda hayvancılığın gelişmediği görülür. Üretim bitkisel üretime ek olarak aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Yazın evlerin çevresindeki bağ ve bahçelerde ya da yaylalardaki otlaklarda otlatılan hayvanlar, kışın ahırlarda beslenmektedir. Hayvan varlığı 2.867'si büyükbaş ve 2.500'si de küçükbaş olmak üzere toplam 5.367 baş kadardır. İlçede arıcılık da önemli geçim kaynakları arasında olup toplam kovan sayısı 2.560 olup bal üretimi ise 20 ton kadardır[20].

İlçe ekonomisine katkısı olan faaliyet alanlarından biri de balıkçılıktır. Balıkçılık geçmişten günümüze önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır. İlçede faal olarak 313 tekne bulunmaktadır. Tirebolu Limanı ve Balıkçı Barınağı modern bir şekilde yapılarak faaliyete geçmesi ilçedeki balıkçılık faaliyetini olumlu yönde etkilemiştir.

İlçesi topraklarının %22,7'si (6.587,5 ha) ormanlarla kaplıdır. Bu oran ile Tirebolu, Giresun ilinde en az orman varlığına sahip olan ilçelerinden bi-

---

[17] Giresun İl Tarım Müdürlüğü Kayıtları, 2015

[18] Şenol, "a.g.m.", s.197.

[19] Şenol, "a.g.m.", s. 199.

[20] Şenol, "a.g.m.", s. 205.

ridir. Ormanlık arazi oranının azlığı yükselti azlığı nedeniyle doğal orman alanlarının tarım alanlarına özellikle de fındık bahçelerine dönüştürülmesi ile açıklanabilir.

Tirebolu Giresun'un maden kaynakları bakımından zengin olan ilçeleri arasında yer alır. İlçede bulunan başlıca maden türleri arasında bakır, kurşun, çinko, pirit ve barit bulunur.

İlçede sanayi ve ticari faaliyetler başta fındık ve çay olmak üzere tarıma dayalı olarak gelişmiştir. Biri Çaykur'a, dördü de özel sektöre ait beş çay fabrikası ile özel sektöre ait dört fındık kırma fabrikası ve kereste fabrikaları ilçedeki en önemli sanayi kuruluşlarını oluşturur.

Tirebolu ilçesi dış dünya ile bağlantısını, kıyıya paralel olarak uzanan Karadeniz sahil karayolu aracılığıyla sağlamaktadır. Samsun ve Trabzon üzerinden ülke ana ulaşım sistemine bağlanan bu yol, Orta ve Doğu Karadeniz kıyı kesimindeki tüm yerleşmeleri Türkiye'nin diğer bölgelerine ve ülke dışına bağlaması nedeniyle bölgenin can damarı durumundadır. Tirebolu ilçe sınırları içerisindeki uzunluğu yaklaşık 15 km olan bu yolun 2.175 metrelik kısmı kentin güneyinden geçen bir tünelle sağlanmaktadır. Tirebolu tünelleri 2008'de tamamlanmış olup Türkiye'nin en uzun karayolu tünelleri arasındadır.

İlçenin diğer önemli karayolu bağlantısı ise 88 km. kadar uzunluğa sahip olan en yüksek yerinin 900 m'yi dahi bulmadığı ve ilçeyi ve dolayısı ile Giresun'u Doğu Anadolu ve İran transit yoluna bağlayan başlıca doğal yol güzergâhı durumunda olan Tirebolu-Torul (Harşit Vadisi) yoludur. Yapımına 1976 yılında başlanan yol ancak 2000 yılının başlarında bitirilmiştir. Günümüzde modern bir şekilde tamamlanarak hizmete giren yol benzerlerine göre zaman, yakıt, araç amortisman ve kar mücadelesi gibi konularda azami tasarrufu sağlamakta ve böylelikle il ve bölge ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır.

İlçe yönetim sınırları dâhilindeki köy yolarının toplam uzunluğu ise 36 km'si asfalt, 70 km'si beton, 267 km'si stabilize, 48 km'si tesviye, 23 km'si ham ve 60 km'si de ikinci derece yol olmak üzere toplam 504 km'dir[21].

---

[21] Ünsal Bekdemir, "İmar Çalışmaları, Ulaşım, Afetler ve Çevre Sorunları", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 256.

Görüldüğü üzere köy yollarının büyük bir bölümü hala ham stabilize olup, gerek arazi yapısı gerekse yerleşim yerlerinin çok dağınık olması, aşırı yağışlar ve heyelan sebebiyle hala tatmin edici bir seviyeye yükseltilememiştir.

İlçe Ordu-Giresun ve Trabzon havalimanları aracılığıyla havayolu ulaşımından faydalanabilmektedir. Her ne kadar Tirebolu limanı yakın zamanda yapılarak faaliyete geçmişse de ilçede denizyolu ulaşımı henüz yeterince gelişmemiştir. Limandan da daha çok balıkçı gemileri faydalanmaktadır.

İlçe tarih, kültür, deniz ve doğa turizmi bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Ancak bu kaynaklar yeterince değerlendirilememiştir. Buna yönelik bir takım çalışmalar yapılmaktadır.

Tirebolu Giresun'un oldukça eski bir tarihi geçmişe sahip olan ilçelerinden birisidir. Giresun'da ilk ticaret odalarından biri bu ilçede faaliyete geçmiştir. Ancak konjoktürel ve tarihi nedenlerden dolayı coğrafi olarak küçülmüş ancak ekonomik açıdan yeteri kadar büyümemiştir.

TİREBOLU TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ayhan YÜKSEL*

Tarih

Tirebolu, Giresun iline bağlı ilçe merkezi, tarihi bir kasabadır. Deniz kıyısındaki eğilimli bir arazide iki küçük koyu çevreleyen üç küçük burun üzerinde yer alır. Sahil kesimindeki dar düzlük hemen kuzeydoğusunda Harşit deltasına doğru genişlemekte ve bugünkü yerleşim alanı bu yönde gelişmektedir. Ne zaman kurulduğu kesin şekilde bilinmeyen, kale-şehir olarak gelişme gösteren Tirebolu, adını "*üç şehir*" anlamına gelen Tripolis'ten alır. Bunun bir görüşe göre İskhopolis (Tirebolu [?]), Argyria (Halkova) ve Plikolakelia (Görele) şehir halkının toplanmasından, diğer bir görüşe göre de kalıntılarından hepsinin de XIII. yüzyılda inşa edildiği anlaşılan, Trabzon imparatorunun adından ziyade kaledeki küçük kilisede medfun St. Jean (Merkez/Tirebolu), Türkmen akınlarına karşı güçlendirilen ve genişletilen Petroma/Taşkale (Bedroma/Bedreme), Yağlıdere vadisini gözetleme ve kontrol amacıyla kurulan Holy Anthony/Aziz Antonyus (Anduz/Andoz) adlarında üç kaleden dolayı ortaya çıktığı söylenir. Seyyah Bijişkiyan, Tripoli adını şehri üç kısmı ayıran Kurucakale, St. Jean ve Bedroma kalelerine dayandırır[1]. Bununla

---

* Araştırmacı-Yazar.

1 P. Minas Bijişkiyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819* (trc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 37-38; Ayhan Yüksel, "Tirebolu", *DİA*, XLI, 199-200.

beraber kaleler birbirinden uzakta olduğundan kasabanın adının bunlara dayandırılması hatalıdır. Tirebolu'ya bu adın günümüzde yerleşim alanının kapsayan, yan yana üç çıkıntı yahut burun üzerindeki Kurucukale, Merkezkale ve Çürükkale sebebiyle verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir[2].

Şehrin adı, başında bulunduğu Yunan askerleriyle birlikte milâttan önce 400'de yöreye gelen Ksenofon'un *Anabasis*'inde yer almaz. Strabon'un[3] (ö. 21) Kytoros'tan (Ordu) sonra Kerasus'a (Giresun) gidilirken harabelerini andığı, yeri kesin olarak tayin edilemeyen İskhopolis/İskopoli şehrinin Tirebolu'ya tekabül ettiği ileri sürülür[4]. Fakat bu bilginin doğru olmama ihtimali büyüktür. Tripolis adına ilk defa I, yüzyılda Pliny'in eserinde rastlanması buranın kuruluş tarihinin milâttan önce I. asra anca indiğine işaret eder. Pliny, Tirebolu Kalesi (Tripolis Castellum) ile Tripolis Çayı (Tripolis fluvius) olarak anılan Harşit çayından bahsetmiştir[5]. Arrien (ö. 176) idarecilik yaptığı bölgeden Roma İmparatoru Trayan'a yazdığı mektupta Tirebolu'nun adını zikreder. Muhtemelen buradaki küçük liman hemen yakınındaki gümüş ve bakır madenlerinin taşınması işi için kullanılmış, burayı ve Harşit vadisinden gelen yolu korumak üzere tesis edilen kaleler vesilesiyle Tirebolu kasabası ortaya çıkmıştır. Tripolis, Türk telâffuzuna uygun olarak Tirebolu şekline dönüşmüştür.

Tirebolu'nun milâttan önce VII. yüzyılda (takriben milâttan önce 670) Karadeniz'de kolonicilik hareketine girişen Miletoslular tarafından kurulduğu rivayet edilir. Yunanlılar'ın koloni kurmalarından önce bölgede yaşayan Türkistan kökenli halklar yok farz edilir. Yahut ilkel, barbar, yaban olarak nitelendirilerek önemsiz gösterilir. Milâttan önce 400'e bölgenin yerli halklarından olan, denizcilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Mossinoikler'in Tirebolu ve çevresinde yaşadığı söylenilir[6]. Tripolis'in güneyinde, etekleri böğürtlen çalıları ve yabani kirazlarla kaplanmış sık ormanlı dağ sıraları üzerin-

---

2 A. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topografpy of the Pontos,* Washington 1985, s. 138; Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi,* İstanbul 1992, s. 3.

3 Strabon, *Coğrafya* (çev. Adnan Pekman), XII/1-3, İstanbul 1987, s. 22.

4 Şâkir Şevket, buranın eski adının İskoboli olduğunu kaydeder (*Trabzon Tarihi* [hzl. İsmail Hacıfettahoğlu], Ankara 2001, s. 89).

5 Pliny, *History* (çev. H. Rackam), II, London 1951, s. 345.

6 Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz,* İstanbul 2007, s. 43-45.

de bakır madenleri, 2.66 mil doğusunda adına madenden alan Argyria'da (Halkova) gümüş yatakları yer alırdı[7]. İskender (M.Ö. 356-323) ve halefleri, Pontus Krallığı (M.Ö. 298-63), Romalılar (M.Ö. 63-395) ve Bizanslılar (395-1204) devrine dair yeterli sayılacak bilgi bulunmaz.

1071'den sonra Türk fetihleri sırasında Trabzon gibi Tirebolu'nun da Selçuklu hâkimiyetine girdiğine dair herhangi bir kayıt yoktur. Tirebolu, Haçlı ordularının İstanbul'u işgalinin (1204) ardından Trabzon'a kaçan Aleksios'un kurduğu imparatorluğun sınırları içinde kaldı. Tarihçi Panaretos'a göre Harşit vadisinden inen Türkmen boylarının, özellikle Çepniler'in Rumlar'la yaptığı mücadeleye sahne oldu ve ilk defa 1380'de Türkmenler buraya kadar geldi[8]. Hacı Emir Bey'in oğlu Süleyman Bey'in 1397'de Giresun şehrini kuşatıp almasıyla da iki devlet arasında sınır teşkil etti. Bu sınırın daha sonra ortadan kalktığı, III. Manuel yönetimindeki imparatorluğun 1404 yılında Giresun'a ilaveten "*büyük sahil kenti*" Tirebolu'yu da kapsadığı ileri sürülür[9]. Görele Kalesi, Viopolis, Fatih Sultan Mehmed Trabzon'u fethinin ardında (1461) kıyıyı takip ederek geri dönerken Tirebolu'yu teslim aldı. Tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre Osmanlılar'dan önce şehrin art bölgesi ve etrafı Çepniler, Halaçlı, Alayuntlu, Eymür, Üregür gibi Türkmen boylarıyla iskân edilmişti[10].

Tirebolu, Osmanlı idaresi altında bir liman şehri olarak gelişme gösterdi. Bu dönem boyunca zaman zaman bazı önemli hadiseler meydana geldi. 1624'te Kazaklar tarafından yağmalandı bu baskında büyük zarar gördü[11]. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru âyanların mücadelesine sahne oldu. Tirebolu derebeyi [Kelalioğlu] başına topladığı tüfekli adamları ile Trabzon'dan geçerek Rize'de Tuzcuzâde aileleriyle çarpışmaya gitmişti (1737). Tirebolu

---

7 Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator,* İstanbul 2007, s. 44.

8 Panaretos, *Histoire du Bas-Empire* (trc. Lebeau), XX, Paris 1836, s. 504; İbrahim Tellioğlu, "Panaretos Kroniğinin Türklerle İlgili Bölümleri", *Türk Dünyası Araştırmaları,* sy. 143 (Nisan 2003), 68; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi,* İstanbul 1984, s. 512.

9 Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi* (trc. Ahmet Cevat Eren; yay. hzl. Celalettin Yavuz-İsmail Hacıfettahoğlu), Ankara 2011, s. 220.

10 Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi,* s. 35-38.

11 Ömer Akbulut, *Trabzon: Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler,* I, Trabzon 1955, s. 131.

1811'de Kelalioğulları'nın idarî nüfuzu altındaydı. XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki Tuzcuoğulları isyanı Tirebolu'nun bulunduğu bölgeyi de etkiledi. II. Mahmud'un gönderdiği iki firkateyn ile bir korvet Tirebolu'ya gelerek yeniden kontrolü sağladı (26 Ekim 1816)[12]. Özellikle Kelalioğulları ile Kethüdazâdeler arasında Tirebolu'nun kontrolü için yoğun bir mücadele cereyan etti. Kelalioğulları şekâvet ile ortaya çıkmış, 1750'li yıllarda Gümüşhane-Esbiye madeni ile irtibatlı bulunan Tirebolu voyvodalığını ele geçirmişlerdir. Kelalioğulları'nın bilinen ilk önemli şahsiyeti belgelere göre İbrahim Ağa'dır. İbrahim Ağa, etrafına topladığı Sakaoğlu, Çilesizoğlu, Çamur Ali, Türüdüoğlu gibi kimselerle ve 600 kişilik Çepni askeriyle Giresun bölgesine tamamen hâkim olmuştu[13]. Kelalioğulları'nın nüfuzu maden eminliği ile birlikte Osmanlı öncesi bölgeye yoğun bir şekilde yerleşmiş olan Türkmen-Çepni boylarının insan gücüne dayanıyordu[14]. Kelalioğulları, 1827'ye kadar voyvodalığı ellerinde bulundurdular. Bu yıllardan sonra Kethüdaoğulları'ndan Mehmed Emin Ağa (ö. 1849) bölgedeki siyasî ve sosyal karışıklıktan istifade ederek güç kazanmaya başladı. Bunda, Kethüdaoğulları'nın Tuzcuoğulları isyanı sırasında hükümet yanında yer almaları önemli bir rol oynadı. Kethüdaoğlu Mehmed Emin Ağa, 1833'te Tuzcuoğulları'na karşı girişilen harekete katılacak ve başarılı mücadelede bulunacaktır[15]. Kelalioğulları ile Kethüdazâdeler arasında Tirebolu'nun kontrolü için yoğun mücadeleye Tanzimat döneminde son verildi. Bazı araştırmacılar tarafından âyan ailelerin yüzünden "*nizalı*" bir kaza olduğu, derebeylerin en şerîrlerinin burada bulunduğu, aralarında kavganın hiç eksik olmadığı söylenilen Tirebolu'nun bu karışık durumunu 1835'lerde buradan geçen Ispartalı Seyranî şu dörtlükle ifade etmiştir[16]:

"*Vardık Tirebolu sular âlâdır*
Kavgası hiç eksik olmaz kal'adır
Misafire hor bakarlar belâdır
Birbirine savururlar harmanı"

---

[12] Münir Aktepe, "Tuzcu-oğulları İsyânı", *Tarih Dergisi,* III/5 (1953), 27-28.

[13] BOA, A.DVN.d. nr. 811 (1178/1765).

[14] Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum,* İstanbul 2011, s. 371-374.

[15] Feridun Emecen, *a.g.e.,* s. 376.

[16] Kemal Peker, *Fındıkname,* İstanbul 1955, s. 32.

Şehir asıl önemli olayları I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Millî Mücadele (1918-1922) yıllarında yaşadı. İşgale uğramamasına rağmen Ruslar'ın Harşit çayına kadar ilerlemesi (1916) kasabada büyük bir endişeye yol açtı, cepheye yakınlığı sebebiyle halk zorunlu göçe tâbi tutuldu[17]. Ruslar, Harşit çayı üzerindeki Türk savunmasını kıramaması üzerine bütün güç ve hırslarıyla Tirebolu kasabasına ve halkına saldırdılar[18]. Rus dretnotu *Maria* zırhlısı büyük topları ile tam anlamıyla kasabayı yakıp yıktı. Kasaba, Rus bombardımanından büyük hasar gördü[19]. Bu sırada Tirebolu yağmalandı ve yakıldı[20]. Ruslar'ın 12 Şubat 1918'den itibaren çekilmesinden sonra yörede Pontus Devleti'ni kurmaya yönelik hareketler, Rum çetelerinin faaliyetleri ve bunlara karşı direniş başladı. Rumlar'ın ve Ermeniler'in bu ayrılıkçı faaliyetleri üzerine işgal yıllarında yaşanan acı günleri tekrar yaşamamak için Trabzon'un ileri gelenleri, sivil-askerî görevlilerin teşviki ile 10 Şubat 1919'da

---

[17] Ayhan Yüksel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* sy. 17 (Güz 2013), s. 60.

[18] O günleri görmüş ve yaşamış olan M. Reşit Tarakçıoğlu, Ruslar'ın bu saldırısının "*Mert Çepni*", tertemiz Türkmen olan yiğit Tirebolu halkını yıldıramadığını, Ruslar çekilince yüksek, temiz, yontma taştan yapılmış Tirebolu kasabasının yerinde yıkılmış, mermilerle delik deşik olmuş ve fakat gazilik şerefini kazanmış bir harap Tirebolu kaldığını, Tirebololuların dedelerinin kahramanlıklarıyla öğünebileceklerini ifade eder (*Trabzon'un Yakın Tarihi,* Trabzon 1986, s. 15).

[19] Millî Mücadeleden sonra Bakanlar Kurulu'nun 15 Aralık 1923 tarihli oturumunda Rus savaşa gemileri tarafından yapılan bombardıman sonunda harap olan Tirebolu ile birlikte Görele'nin tamir ve inşası için onar bin lira gönderilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra Bakanlar Kurulu'nun 13 Şubat 1924 tarihli oturumunda Tirebolu'nun onarımı için gönderilecek paranın yüz bin liraya çıkarılması görüşülmüş, neticede bir on bin lira daha gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, nr. 030.13.01-08.42.17; 030.18.01-09.14.3).

[20] Rus esaretinden kaçıp ülkeye dönen Teğmen Hüsameddin [Tugaç] Bey, Tirebolu'nun yandığını görmüş ve söndürmek için hiçbir çabanın gösterilmediğini hatırasında anlatmıştır (*Bir Neslin Dramı,* I, Ankara 1966, s. 166-167). Halk tarafından Tirebolu'nun yakılıp yağmalanmasında Tümen Komutanı Trabzonlu Pirselimoğlu Hacı Hamdi Bey'in dahli olduğu söylenmekte ise de şimdilik bunu doğrulayacak bir delil bulunmamaktadır. Trabzonlu Bnb. Süleyman Bey, manzum anılarında Hacı Hamdi Bey'i suçlamakta ve "*Vatana İhanet*" başlığı altında yazdığı mısralarda "*Güzel Tirebolu'yu onlara yaktırmıştır/Evlerin eşyasını Sinop'ta sattırmıştır*" demektedir (*Memleketim Trabzon, Mahallem Tekfurçayır* [hzl. Ömer Türkoğlu], Ankara 1997, s. 167).

kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti'nin 23 Şubat 1919'da yapılacak olan "*Birinci Trabzon Kongresi*"ne Tirebolu'dan temsilci olarak Kadızâde Halil Hayri Efendi[21] ve Nakîbzâde Mehmed Tâhir Efendi[22] katıldılar[23]. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine (15 Mayıs 1919) Tirebolulular 19 Mayıs 1919'da bir miting düzenleyerek işgali protesto ettiler. Tirebolu Miting Heyeti Reisi [Kadızâde] Halil Hayri Efendi, Tirebolu Muhafaza-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Domaçoğlu Hasan Ağa imzası ile İstanbul'a çektikleri telgraflarla vatanlarını son nefeslerine kadar koruyacaklarını bildirdiler[24]. Giresun Askerlik Şubesi Başkanı, Türk dili ve kültürü hakkında yazıları olan Tirebolulu Hüseyin Avni Alparslan Bey[25], müfttü Küçükzâde Ahmed Necmeddin Efendi[26], Muhafaza-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti reisi Domaçoğlu Hasan Ağa[27], Kuvâ-yı Milliye reisi Naibzâde Osman Efendi[28], Kadızâde Halil Hayri Efendi[29], Nakîbzâde Mehmed Tahir Efendi[30] gibi şahsiyetler bu mücadelede önemli rol oynadılar. Tirebolulular Millî Mücadele'de resmî kayıtlara göre 248 şehit verdi[31].

Fizikî ve Sosyal Yapı

XVIII. yüzyılın ikinci yarısının başlarından itibaren Tirebolu'nun gittikçe geliştiği, zenginleştiği ve varlıklı bir zümrenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişme ve zenginleşme ekonomik hayatın canlanması ile ilgilidir. Tirebolu'da kayık ve sandal yapılır, şimşir ağacından kaşık; gürgen, kestane ve kızılağaçtan tekne, çanak, kepçe imal olunurdu. Kaşıklar Erzurum, Erzincan,

---

[21] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değerlerimiz,* İstanbul 2005, s. 118-119.

[22] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar*, s. 233-234.

[23] Faik Ahmet Barutçu, *Siyasî Hatıralar,* I, Ankara 2001, s. 51.

[24] Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto,* İstanbul 2007, s. 273-274.

[25] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 127-132.

[26] Hayatı için bk Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 15-16.

[27] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 122-123.

[28] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 247.

[29] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 118-119.

[30] Hayatı için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar,* s. 233-234.

[31] Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli,* I, İstanbul 1987, s. 116.

Kemah ve Karahisar-ı şarkî'ye; çanak, kepçe ve tekneler de İstanbul, İskenderiye ve Trablugarp taraflarına satılırdı. 1879'da Tirebolu kazasında 17.250 okka ceviz, 60 kilo çavdar, 210.050 okka pirinç, 55.030 okka üzüm, 1.880 okka incir, 30.005 okka elma ve armut, 1.450 okka çeşitli sebze, 4.222 okka tütün, 570 okka buğday, 672.611 okka fındık, 251.100 okka fasulye, 3.650 okka arpa, 8.270 okka çeşitli meyve, 156.020 okka mısır, 231.000 okka ot, 3.261 okka kendir yetiştirilmişti. Toplam 441.201 dönüm bir araziye sahipti. Bu arazide 10 mera, 5.576 fındıklık, 6 taşocağı, 1.229 çeltik bulunmaktaydı. Bu yılda kazada 1 hamam, 43 çeşme, 42 cami ve mescit, 710 oda, 2.746 sergen, 21 dink, 119 değirmen, 307 dükkân ve mağaza, 6.193 hane, 31 han, 1 hükümet konağı, 602 fırın, 2 gazino ve meyhane, 66 arsa, 20 dam ve ahır, 30 kilise, 7 kuyu, 33 kahve, 26 islam mektebi, 5 hıristiyan mezarlığı, 74 islâm mezarlığı, 7 medrese vardı[32]. 1888'de Hamam Mahallesi medresesinde 116, Çarşı Mahallesi medresesinde 63, Ortacamilik medresesinde 9 talebe öğrenim görmekteydi[33].

XX. yüzyılın başlarında kasaba halkının bir kısmı ticaret ve ziraatla uğraştığı gibi, bir kısmı da geçimini kayıkçılık, marangozluk ve buna benzer işler yaparak sağlardı. Arazisi olmayanlar amelelik yapar yahut Batum'a ve Rusya'nın diğer şehirlerine giderek orada da bu gibi işlerde çalışırlardı. İhraç malları arasında fındık, ceviz ve balık yağ, bal mumu, fasulye, sadeyağı, pirinç, yapağı, kereste, odun, koyun ve keçi derisi başta geliyordu. Kazanın ithalatı un, yaş sığır derisi, gazyağı, manifatura, şeker, kahve gibi şeylerdi. 1890'da ihracat ve ithalat yapılan ülkeler arasında İngiltere, Avusturya, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Rusya bulunuyordu. İzmir'e fındık, ceviz, pirinç, deri; Trabzon'a pirinç gönderiliyordu. 1900'da ihracat miktarı 4.147.242 kuruş, ithalat ise 3.299.548 kuruştu[34]. 1879 yılında itibaren Memleket Sandığı faaliyette idi. 1893'te Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştu. 1902-1903 döneminde Tirebolu limanına 104 vapur, 64 yelkenli uğramıştı. Tirebolu limanına bağlı 23 büyük, 103 küçük gemi vardı[35].

---

[32] *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon,* Trabzon 1296, s. 122-131, 142-143, 152-158.

[33] *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon,* Trabzon 1305, s. 122.

[34] *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon,* Trabzon 1322, 122, 424-425.

[35] *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon,* Trabzon 1321, s. 606.

Tirebolu, Trabzon İmparatorluğu devrinde asillerin mücadelesi sırasında bir askerî üs ve hükümdarların ikamet ve sayfiye yeri olarak seçmelerinden dolayı şöhret kazandı. Tirebolu'yu 10 Nisan 1404'te gören Katalan elçisi Clavijo burayı büyük bir şehir diye niteler ve Trabzon İmparatorluğu'na tâbi ilk yer olduğunu belirtir[36]. Kasabanın fizikî durumuyla ilgili ilk bilgiler 1486 tarihli tahrir kayıtlarında yer alır. Buna göre kasabada dört nefer kale görevlisi müslümandan başka altmış iki hâne ve beş bîve (dul) Hıristiyan nüfus mevcuttur. Bu durum kalenin barış yoluyla Osmanlılar'a geçtiğine ve içindeki hıristiyan halkın yerlerinde kalmasına izin verildiğine işaret eder. 1515'te şehirde 271 hâne, on dört bîve, altı bekâr hıristiyan yanında sekiz hâne ve on üç nefer kale görevlisi müslüman yaşıyordu ve toplam nüfus 1500 dolayına ulaşıyordu[37]. Tirebolu zamanla Türk ve Rum nüfusunun dengeli şekilde büyüdüğü bir kale ve liman şehri özelliği kazandı. Burada gemi yapım tezgâhları bulunuyor, halkın çoğunluğu taşımacılık ve balıkçılıkla geçiniyordu. Harşit vadisinden inen yolun limanı olması dolayısıyla hareketli bir ticarî hayat hâkimdi. Gümüşhane ve iç kesimlerden çıkarılan madenler buradan sevk edilirdi. 21 Mayıs 1701'de Tirebolu'ya gelen Fransız seyyahı Tournefort kaleyi ve limandaki yelkenlileri tasvir eder. Nehir boyunca bakır madenleri işletildiğini, hâlâ maden artıklarına rastlandığını, bu kıyılarda doğanın güzelliğini koruduğunu, çünkü doğayı bozacak sayıda insan yaşamamış olduğunu belirtir[38]. 1836'da Hamilton, Helenistik çağa ait herhangi bir kalıntı görülmediğini, 400 Türk ve 100 Rum evi, bir hamam, dört cami ve bir Rum kilisesinin bulunduğunu yazar[39]. 1847'de Xavier Hommaire de Hell, 150'si Rum-

---

[36] *Timur Devrinde Semarkand'a Seyahat* (trc. Ö. R. Doğrul), İstanbul 1975, s. 60.

[37] BOA, MAD, nr. 828, s. 592; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat,* Ankara 2002, s. 245-246.

[38] Tournefort, seyahatnamesinde şunları yazar: "*… o gün yiyecek almak için Arrianus ve Plinius'un sözünü ettiği, 32 mil uzaktaki Tripolis'e gittik. Daha sonra küçük filomuz, 3 mil aşağıda görünüşte Plinius dönemindeki kentle aynı adı taşıyan bir ırmağın ağzında demir attı. Eskiden bu ırmak soyunca bakır madenleri işletilmiş, hâlâ da bu madenin yeşil ve beyaz rengârenk cama benzer artıklarına rastlanıyor. Bütün bu kıyılar çok güzel ve doğa burada güzelliğini korumuş çünkü uzun süredir doğayı yok edecek sayıda insan yaşamamış burada* (*Tournefort Seyahatnamesi*, [çev. Zülal Kılıç], II. ktp., İstanbul 2005, s. 118-119).

[39] W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor Pontos and Armenia,* London 1842, s. 255-258.

lar'a ait 600 hânelik bir yerleşim yeri olduğundan, Kelalioğulları'nın zenginliğinin ve azametinin bir simgesi halinde ince ahşap süsleme ve işçiliğiyle dikkati çeken, birlikte seyahat ettikleri ressam Laurens'in çizimini yaptığı konağından söz eder[40]. 1833'te kasabada elli dokuz dükkân, bir mezbaha, bir mumhane, yirmi iki tuz ve fındık mahzeni, yedi değirmen, bir han ve hamam mevcuttu. Kıyadaki handa terzi, attar, bezci, abacı ve ipekçi esnafı bulunuyordu[41]. 1844'te Tirebolu'da Çarşı, Hamam ve Yeniköy adlı üç mahallesi vardı. 1869'da belediye teşkilatının kurulduğu kabul edilir. Bu yılda Türk erkek nüfusu 13.533, Rum erkek nüfusu 2.371 kadardı[42]. 1904'te kamu idare binaları yanında dokuz cami ve mescit[43], bir rüşdiye, iki ibtidâî, iki Hıristiyan mektebi ve üç kilise mevcuttu[44]. Cumhuriyet döneminde 1927 sayımında kasabada 1722'si kadın, 1653'ü erkek olmak üzere 3375 kişi tespit edildi. Savaş şartlarından ve Rum nüfusun mübadeleye tâbi tutulmasından dolayı nüfusta azalma oldu. Fakat sonraki yıllarda kasabada nüfus giderek artmıştır. 1960'ta 4705, 1990'da 13.144, 2000'de 16.112 nüfusa ulaştı. 2010 verilerine göre nüfusu 14.303, 2015'te 16.843 olmuştur.

İdarî Yapı

Osmanlı döneminde XV ve XVI. yüzyıllarda "*Zeâmet-i Kürtün*" içinde yer alan Tirebolu'yu Evliya Çelebi, Trabzon'un bir nahiyesi (1640), Kâtib Çelebi de kazası (1732) olarak gösterir[45]. Tirebolu, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon sancağına bağlı bir kaza halinde teşkilatlanmıştır. Burası do-

---

[40] X. Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse,* II, Paris 1854, s. 374-375.

[41] BOA, MAD, nr. 18940, s. 2.

[42] *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon,* Trabzon 1286, s. 42, 65.

[43] Sözlü kaynak (1969) Hasan Yüksel'e (ö. 1976) göre bu camiler Kurucakale, Kale, Konak Çiti, İmam Düzü, Çarşı, Hamam, Yeniköy, Cintaşı (banisi Küçükömerzâde Ömer Kaptan) mevkilerinde bulunmaktaydı. Çarşı Mahallesindeki camilerden birisi 1947'de yenilen, bugün ibadete açık olan, diğeri de yerine PTT binası yapılan Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın yaptırdığı cami idi. 1922'de kasabada yedi cami bulunmakta, bunlardan ikisi yangından hasar gördüğünden ancak beşinde ibaret yapılabilmekteydi (BCA, nr. 051.V.28-3.26.12 (26.03.1924).

[44] *Salnâme-i Vilayet-i Trabzon,* Trabzon 1322, s. 136.

[45] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (hzl. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), 2. ktp., İstanbul 1999, s. 47; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ,* İstanbul 1145, s. 429.

ğuda Görele, güneydoğuda Torul'un Kürtün ilçesi, batıda Giresun'un Keşap bucağı, güneyde Alucra kazasıyla ve kuzeyde Karadeniz'le çevrili idi. Tirebolu bu arızalı coğrafyada bölgenin önemli bir limanı durumunda olup derin vadilerle iç kesimlere bağlanıyordu. XX. yüzyıla kadar bu kesimde kasaba statüsünde bir başka yerleşim yeri bulunmuyordu. Trabzon'un kazası olarak bu idarî yapısını uzun süre devam ettiren Tirebolu, ekonomik şartlar gereği Gümüşhane'nin denizle irtibatının sağlanması için zaman zaman (1839, 1856-1861) idarî yönden Gümüşhane sancağına bağlandı[46]. 4 Aralık 1920 tarihli kanunla teşkil edilen Giresun müstakil sancağının Görele ile birlikte kazası oldu.

Tirebolu şehri, 1959'da işletmeye açılan çay fabrikası ve 1968'de ulaşıma açılan sahil yolunun etkisi ile doğuya doğru, Körliman semti istikâmetinde genişledi. 1994'te Mehmet Bayrak Meslek Yüksek Okulu'nun açılması ile birlikte yerleşme Harşit çayının doğu deltasına Halkaova-Akmaz'a ilerledi. 2013 yılında İletişim Fakültesi'nin açılması bu açılımı daha da yaygınlaştırdı. Ekonomisi çevre ziraatına dayalı olan Tirebolu'da özel sektöre ait fındık ve çay fabrikası ile diğer küçük işletmeler bulunmaktadır.

1888 yılında 4 mahallesi (Cintaşı, Çarşı, Hamam, Yeniköy), 1912'de Hamam Mahallesi'nden ayrılan Reşadiye ile birlikte beş mahallesi vardı. 1950'li yıllarda Cintaşı, Çarşı, Hamam ve Yeniköy mahallelerinden ibaretti. Bugün yedi mahallesi (Hamam, Çarşı, Cintaşı, Yeniköy, Demirci, İstiklâl, Körliman) bulunuyor[47].

---

[46] Ayhan Yüksel, *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1788-1858),* İstanbul 2003, s. 16, 32.

[47] Elif Akbulak, *Tirebolu' nun Kuruluş, Gelişimi ve Fonksiyon Alanlarının Dağılımı* (basılmamış lisans tezi), Ankara 2001, s. 53-54.

TİREBOLU TARİHİNE BİR MEDHAL

İbrahim TELLİOĞLU*

Tirebolu, Karadeniz sahilindeki iskele-şehir yerleşmelerinden birisidir. Aynı zamanda Doğu Karadeniz bölgesindeki en önemli ticaret merkezleri arasında yer alır. Kelkit havzasının denize ulaştığı en önemli yerlerden birisi olması bu hattı kullanarak sahile ilerlemeye çalışan topluluklar açısından Tirebolu'yu oldukça önemli bir yer haline getirir. Harşit nehrinin batıya çıkışını kontrol etmesi Tirebolu'nun stratejik önemini artırır. Harşit Vadisi aynı zamanda ilk çağda Tirebolu'yu güneye ve doğuya bağlayan en önemli yol konumundaydı.

Tirebolu tarihi ile ilgili olarak bilgilenmek isteyen bir kişinin karşısına genel olarak Karadeniz tarihi hakkında tekrarlanan önermelerden hazırlanan bilgi demeti ortaya çıkar. Orada bölgenin eski adı, ilk yerleşimcileri, kentin ne zaman kurulduğu, tarih boyunca bölgeye hâkim olan devletler ve burada yaşayan topluluklar gibi çeşitli konulara temas edilir. Bu mantık örgüsü içerisinde genellikle şehrin kurucuları olarak Miletoslu ya da Yunanistan'dan gelen koloniciler gösterilir, kentin ilk adı olarak Yunanca bir isim yazılır, Türkler geldikten sonra yörenin ismini değiştirerek verdikleri yeni ismin manasından bahsedilir, son olarak da kronolojik bir bütünlük içerisinde bölgeye hâkim olan devletler ve toplumlar sıralanır. Büyük ihtimalle Osmanlı Devleti ile birlikte bölgede Türk yerleşiminin başladığı ancak Cumhuriyet devrine kadar Rum/Ortodoksluğun baskın kültür olduğu sonucuyla yazı tamamlanır.

---

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

XX. yüzyılda pek çok örneğini görmek mümkün olan Karadeniz tarihi yazıcılığı bu minval üzerine şekillenmiştir. Resmi belgelerde bile bu görüşlerin doğruluğu sorgulanmaksızın benzer ifadeler kullanılarak Karadeniz bölgesi tanıtılmaya çalışılmıştır.

Tripolis, üç kent birliği demektir. Bu isim daha sonra Tirebolu'ya dönüşmüştür. Tirebolu'nun kuruluşu ve önemi ile ilgili olarak ilk kez kafa yoran P. M. Bıjışkyan'dır. O, limanı ufak olup kışın ancak birkaç geminin sığınabileceği şehrin ismini üç kaleden aldığını yazar. Bunlardan birisi Kuruca kale, ikincisi denizin içine uzanan burnun üzerindeki kale, üçüncüsü de üç saat yukarıdaki Bedrama kalesidir[1]. Bıjışkyan'ın yazdıklarını Karadeniz tarihinin en önemli uzmanlarından birisi olan A. Bryer daha da geliştirir. O, yaygın düşünceye göre Tirebolu'nun Ischopolis, Argyria (Halkova) ve Philokaleia (Görele) adlı üç şehirden türediğini fakat bu iddiayı kabul etmenin güç olduğunu yazar. Küçük sursuz şehir, üç kayalık burun üzerinde kümelenmiştir ve büyük ihtimalle isme kaynaklık yapan coğrafi durum budur. Antik Tripolis'in kalesi ile birlikte şu anki Tirebolu'nun bulunduğu yere çok yakın bir yerde bulunması doğru olur. Kilise (Manastır) Burnu, dağlık kara çıkıntısı Tirebolu'nun yaklaşık bir kilometre batısındadır ve burası da diğer bir ihtimaldir. Kilise Burnu'ndaki kayaya oyulmuş zeytinyağı veya şarap sıkma kalıbı, bir çiftliğin duvarlarında ve buradaki kilisede kullanılan büyük kesme taş blokları göz önüne alınırsa burasının klasik dönem Tripolis yerleşimi olabileceği düşünmek daha doğru olur[2]. Şehir merkezi ise doğu ve batıda olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kentin her iki tarafında bir liman vardır[3]. Kıyıya paralel uzanan ormanla kaplı, derin vadiler ve akarsular tarafından dikey olarak kesilen dağ kuşakları en açık biçimde Tirebolu'dan görülür[4]. Yakın zamana kadar şehrin merkezinde tarım yapmaya uygun arazi

---

1 P. Minas Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası* (nşr. H. D. Andreasyan), İstanbul 1969, 38 vd.

2 Anthony Bryer-David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos,* I, Washington 1985, s. 138.

3 David Kertmenjian, "Armenian City Quarters and the Architectural Legacy of the Pontus", *Armenian Pontus* (nşr. R. G. Hovannisian), California 2009, s. 210.

4 Jakop Philipp Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar* (nşr. H. Salihoğlu), Ankara 2002, s. 163.

yoktur. Ancak çevredeki dağlık alan küçükbaş hayvancılık yapmak için elverişlidir[5].

Bedrama/Petroma, Tirebolu tarihi açısından çok önemli olan bir yerdir. Bedrama kalesinin ismiyle ilgili olarak ortaya atılan bir iddia bu adı Anadolu'nun antik dillerinden birisine, Kapadokya dillerinden birisine bağlar. Bu isim *"-insanı, -halkı"* anlamına gelen *"-uma"* takısıyla türemiş bir isimdir *"Bedra halkı"* anlamına gelmektedir. Bedra'dan kasıt ise Rumların Petros, Ermenilerin Bedros diye andığı Hz. İsa'nın yardımcısıdır. İtalya yöresine Hıristiyanlığı o yaydığı için papalar kendilerini onun ardılı sayarlar. Kaleye bu ismi verenler ise üçlü kent Tirebolu'da Orta Hisar'daki St. Jean kalesine hâkim olan Cenevizlilerdir[6]. Bu teorinin doğruluğu dilciler arasında tartışıladursun tarihçiler açısından bölgedeki Ceneviz kolonisinin ne zaman kurulduğu muammadır. Doğu Karadeniz bölgesindeki ilk Ceneviz kolonisinin 1291'de Trabzon'da açıldığı bilinmektedir[7]. Ancak bu dönemlerde Tirebolu'da bir koloni kurulduğu hakkında kaynaklara yansıyan bir gelişme yoktur. Cenevizlilerin bölgedeki faaliyetlerinde Trabzon ve Samsun en önemli şehirler olarak dikkat çeker. Giresun'un adı bile Latin kaynaklarında Clavijo bölgeye geldiğinde geçtiğine göre[8] Tirebolu'nun ilgi görmemesi doğaldır.

Rum kaynaklarında Bedrama Kalesinden ilk olarak 1268 yılına ait bir tapu senedinde bahsedilmektedir. Harşit çayı ve vadinin her iki tarafındaki bölgelerin XIV. yüzyılda Çepniler'in eline geçtiği, Rumlara sadece sahil ile vadinin her iki ucunda bulunan Petroma ile Torul kaleleri ile Simylika (Sümüklü) yaylak ve yerleşim alanı kaldığı bilinmektedir. Fakat vadi her iki ucundan da kapatıldığı için Türkmenler, Gümüşhane içlerine doğru yayılmaya başlamıştır. Harşit vadisi Türklerin eline geçince Tirebolu'nun ticari önemi de azalmaya başlamıştır[9].

---

5 John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814*, London 1818, s. 331.

6 Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos),* İstanbul 2000, s. 112 vd.

7 Lorenzo Pubblici, *Dal Caucaso al Mar d'Azov*, Frienze 2007, s. 20.

8 G. I. Bratianu, *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIII Siècle*, Paris 1929, s. 156.

9 A. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos,* I, s. 140.

Tirebolu şehrinin ortaya çıkışı incelendiğinde Karadeniz sahilinde kurulan ticaret kolonilerinin en yenilerinden birisi olduğu anlaşılır. Birinci yüzyıldan önce şehrin varlığından bahsedilmez. İlk olarak Romalı politikacı, tarihçi ve yazar Plinius, 77'de yayımlanan eserinde Karadeniz kıyısındaki şehirleri anlatırken Tripolis kalesinden ve nehrinden söz eder[10]. Ancak birinci yüzyıla ait bu kaynaktan yaklaşık beş asır önce kentin güneyindeki dağlık kesimde çeşitli kabilelerin yaşadığı, *Anabasis* eserinde yer alan bilgilerden anlaşılır. Dolayısıyla Tirebolu'nun yerleşim tarihini şehirdeki ticaret merkeziyle başlatmak hakikatten uzaktır.

Tirebolu'nun ilk dönem tarihi hakkında kaynaklarda yeterince bilgi yoktur. Bölgenin yerleşime açılması, ilk ahalisi gibi meseleler hakkında fikir yürütmek için MÖ VIII. yüzyıldan öncesine gidilemez. Anadolu'da ilk büyük yerleşik medeniyetler ortaya çıkarken, Hititler İç Anadolu'ya hâkim olduğunda Tirebolu'nun durumu bilinmez. Aynı şekilde Karadeniz sahiline çıkarak koloni kuran Urartuların bölgede var olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Bu dönemde Doğu Karadeniz ile ilgili değerlendirmeler hep varsayımlara dayanır. Ancak her iki topluluğun da sahil kesimine çıkma ihtimali oldukça azdır[11]. O yüzden MÖ VIII. yüzyılda Karadeniz sahilini ele geçiren Kimmerler'i Tirebolu'nun ilk hâkimleri olarak kabul etmek en makul yoldur. Orta Asyalı olan bu topluluğun Türk olduğuna dair deliller gün geçtikçe çoğalmaktadır[12]. MÖ VIII. yüzyılda Orta Asya'da çıkan karışıklıklar sonucu bölgeden göç eden Kimmerler, Kafkaslardan güneye inerek Anadolu'ya gelmişti. Bazı Kimmer boyları ise Doğu Karadeniz sahilini ele geçirmişti[13]. İşte bu Kimmer boyları Tirebolu'ya yerleştiği bilinen ilk topluluktur.

Orta Asya'dan Kimmerler'i takip ederek Anadolu'ya gelen İskitler ise Tirebolu'nun ikinci sakinleridir. Onların da ana vatanı Türkistan'dır. Bugün bilim dünyasında İskitlerin Türk olduğuna dair genel bir kanaat uyanmaya

---

[10] Pliny, *Natural History,* II (nşr. H. Rackham), London 1947, s. 345.

[11] Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Trabzon 2011, s. 52.

[12] Bk. M. Taner Tarhan, "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi"**,** *VII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 11-15 Ekim 1976) *Kongreye Sunulan Bildiriler,* III, Ankara 1979, s. 355-360.

[13] M. Taner Tarhan, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler"*, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (İstanbul 23-26 Mayıs 1983)*,* Ankara 1984, s. 111-118.

başlamıştır[14]. Kimmerler'i Kırım'a çekilmek zorunda bırakan[15] İskitlerin bölgedeki varlığı ile ilgili olarak Yunan kaynaklarında bilgi bulunur[16]. Kolonileşmeye denk gelen bu dönemde Karadeniz sahilinde ticaret merkezi açmaya çalışanlar bölgedeki halklar hakkında etraflıca bilgi vermeye başlar. Haliyle bölgedeki İskit varlığı hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmeye başlanır. Tirebolu da bu dönemde İskitlerin hâkimiyeti altındaki yerlerden birisidir. Canik ve Doğu Karadeniz sıradağları üzerinde çoğunluğu rastlantı sonucu bulunan arkeolojik kalıntılar İskitlerin bölgedeki varlığının delili olarak ayaktadır. Yapılacak arkeolojik çalışmalarla, Samsun'un Lâdik, Salıpazarı ve Terme ile Ordu'nun Mesudiye ilçesinde ortaya çıkan bu kalıntıların[17] benzerlerinin bütün Doğu Karadeniz bölgesinde bulunabileceğine yönelik önemli işaretler vardır. Eğer bu çalışmalar gerçekleşirse tarihî kaynaklardaki bilgiler arkeolojik olarak da ispatlanmış olur ve bazı önermeler daha somut kanıtlarla desteklenir hale gelir.

Tirebolu'nun ilk ahalisi ile ilgili olarak *Anabasis* eserinde yer alan bilgiler oldukça önemlidir. MÖ V. yüzyıl başlarında Karadeniz bölgesine güneyden kalabalık bir göçmen grubu gelmiştir. Pers tahtını ele geçirmek için ağabeyi kral Artakserkses'e isyan eden Kyros'a destek olmak maksadıyla savaşan Yunanlı paralı askerler MÖ 401'de Fırat nehrinin güneyindeki Kunaksa'da yapılan savaşta yenilince kuzeye doğru kaçarak İranlıların takibinden kurtulmaya çalışmışlardı. Orduda bulunan Ksenophon'un tuttuğu günlük sayesinde ölümsüzleşen bu yolculuk sırasında Yunanlı yazar gördükleri topluluklar hakkında ayrıntılı bilgiler verir. İşte O, Tirebolu'nun sırtını yasladığı tepelerde Mosinik isimli bir kabile gördüklerini yazar[18].

Tirebolu'da Kimmer ya da İskitlerin varlığı teorik bilgilere dayanır. Bu toplulukların Samsun'dan Batum kıyılarına kadar olan yerlere hâkim olduk-

---

[14] Bk. İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar),* Ankara 1993; Ekrem Memiş, *İskit'lerin Tarihi*, Konya 1987.

[15] Herodotus, *Herodot Tarihi* (nşr. M. Özmen), İstanbul 1991, s. 196.

[16] Marianna Koromila, *The Greeks in the Black Sea***,** Athens 1991, s. 33 vd.

[17] Sümer Atasoy, *Amisos Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*, Samsun 1997, s. 19; Servet Somuncuoğlu, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2008, s. 484-491; Emine Yılmaz, "Samsun'da Kaya Yosunlarının Sakladığı Sır 'Tamgalar'", *www.muzeder.org/img/ makaleler/tamgalar. pdf*

[18] Ksenophon, *Anabasis* (nşr. T. Gökçöl), İstanbul 1984, s. 155-160.

ları sabittir. Ancak Tirebolu'nun bu dönemlerdeki durumu hakkında herhangi bir bilgi bulunmaz. O yüzden Kimmer-İskit devirlerinde Tirebolu'nun yerleşime açılıp açılmadığına dair hükümde bulunmak imkânsızdır. Ancak MÖ V. yüzyılın başında Yunan ordusu bölgeden geçerken karşılaştıkları bir halk bazı tahminler yapmayı sağlar. Ksenophon sayesinde Tirebolu'nun otokton ahalisi olduğu öğrenilen Mosinikler, İskitlerin bakiyesi olabilir. Yunan ordusu varmadan önce Kimmerler ve İskitler dışında bir topluluğun bölgede var olduğuna dair iz yoktur. Kimmerlerin İskit baskısıyla bölgeyi terk ederek Kırım dolaylarına çekildiği göz önünde bulundurulursa İskitlerle Mosinikler arasında bağ kurmak mümkündür. Ancak bu konuda söylenecekler ihtimalin ötesine geçmez. Bununla birlikte çok açık olan bir şey vardır ki Tripolis ticaret kolonisi kurulmadan yaklaşık beş asır önce Tirebolu'da yaşayanlar vardır.

Tirebolu'nun tarihî gelişimini ortaya koyarken bu temel görmezlikten gelinirse daha başlangıçtan itibaren yanlış adım atılmış olur. Tirebolu bir iskele-kasaba olarak miladın ilk asrında sahil şeridinde ortaya çıkmakla birlikte kentteki insanlık izlerini bu ticaret merkezi ile başlatmak doğru olmaz. Aynı şekilde şehrin ilk ahalisini de koloniciler olarak saymak gerçeklerle bağdaşmaz. Tripolis ticaret merkezi ortaya çıkmadan yaklaşık sekiz asır önce Kimmer ve İskitlerden itibaren bölgenin ahalisi hakkında kayıtlarda bilgiler vardır. Hal böyle olunca bu toplulukların kimliklerine binaen Karadeniz'in ilk ahalisini Turanlı olarak kabul edenler tarihî gerçeklere uygun davranmışlardır.

Plinius'tan sonra Tirebolu hakkında bilgi veren diğer kişi Romalıların Kapadokya valisi Arrianus'tur. Bu şahıs 130'lu yılların başında Karadeniz bölgesine bir seyahat yapmıştır. Geri dönüşünde İmparator Adrianus'a bölge ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda bölge ile ilgili en önemli şey olarak Tirebolu'nun 3.7 km (20 stadia) doğusunda gümüş yatakları olduğunu haber verir[19]. Bu maden yatağı ilk çağdan itibaren bölgeden bahseden eserlerde ilk anılan yerlerden birisidir[20]. Burası vasıtasıyla bölgenin ticari önemi oldukça artar. Kent merkezinin bulunduğu yerin demirlemeye uygun olması

---

[19] *Arrianus'un Karadeniz Seyahati* (nşr. M. Arslan), İstanbul 2005, s. 33, 129.

[20] M. Vivien de Saint-Martin, *Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure* II, Paris 1852, s. 439; Robert James Forbes, *Metallurgy in Antiquity*, Leiden 1964, s. 191.

ise bölgenin ticari olarak yükselmeye başlamasına zemin hazırlar. Kurulacak ticaret merkezinin savunmasının kolay olması da yörenin cazibesini daha da artırır.

İlk çağda Tirebolu ile ilgili bilgiler bunlarla sınırlıdır. Bölge tarihçilerin ilgisini çekebilecek bir konuma sahip değildir. Tripolis, Trapezus ve Kerasus gibi iki önemli ticaret merkezi arasında sıkışmış küçük bir kolonidir. Tarihçiler büyük şehirlerde gerçekleşen olaylara yoğunlaşırken Karadeniz gibi merkeze uzak yerler görüş alanı dışındadır. Doğu Karadeniz'de tesis edilen Khaldia eyaletinin merkezi Trabzon bile kaynaklarda çok az yer bulmaktadır. Bu hal içerisinde Tripolis'e ilgi göstermeleri de pek beklenmez. Diğer yandan şehir İran sınırında bir yer olsa Roma-Pers savaşları sırasında bahsi geçebilirdi. Ancak iç bölgede kaldığı için bu bakımdan da tarihçilerin ilgisini çekemedi. Aynı bilgi kıtlığı ilk çağla sınırlı değildir, benzer muğlâklık orta çağın büyük kısmında kendini hissettirir. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra kentin konumunu aydınlığa ulaştırmak çok kolay değildir. Esasında bölgede Amisos, Kerasus, Trapezus gibi büyük yerler olağanüstü olaylar gerçekleştiği zaman Bizans kaynaklarında yer bulur. O yüzden Tripolis'in XIV. yüzyıldan önceki durumunu aydınlatacak bilgi bulunmaz. Tarihçiler, ancak Harşit vadisi üzerinde Türklerle Trabzon Rumları arasında gerçekleşen mücadele vesilesiyle bu şehirden bahseder. Ondan öncesine ait zaman içerisinde Bizans dönemi müverrihleri Tripolis'i fark etmez. Aynı şekilde Trabzon Rum Devleti'ne ait kaynaklar da bu kent hakkında bilgi bulmak mümkün değildir. O yüzden bölgenin tarihini açık bir biçimde takip edebilmek için XIV. yüzyılı beklemek gerekir. Bununla birlikte XI. yüzyılın sonlarından itibaren bölgede gerçekleşen bazı hadiseler Tirebolu'nun geleceğini şekillendirmede büyük rol oynamıştır.

Tirebolu tarihi açısından Malazgirt savaşından sonraki süreç oldukça önemlidir. Bu zaferden sonra Anadolu fethedilmeye başlandığında dönemin Bizans kaynakları bölgenin kısa sürede Türklerin eline geçtiğiyle ilgili pek çok kayıtla doludur[21]. Hatta sahildeki en korunaklı yer olan Trabzon'un bile Türklerin eline geçtiğini bizzat imparatorun kızı Anna Komnena bildirir[22].

---

[21] Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century,* London 1971, s. 160.

[22] Anna Kommena, *Alexiad* (nşr. B. Umar), İstanbul 1996, s. 261

Ancak kısa süre sonra Türkler sahil kesimini terk ederek dağların güneyindeki alana çekilecektir. Bunun sebebi sahildeki dar kıyı şeridinin geçim kaynakları olan hayvan sürülerini otlatmaya müsait olmamasıdır. Ticaret ya da balıkçılıkla geçimlerini sağlamadıkları için dağlık alanın güneyinde geniş otlaklara sahip yerlere yerleşmeye başlamışlardır. Tirebolu'nun Malazgirt zaferinin ardından Türklerin eline geçtiğine dair bir bilgi olmamakla beraber Kelkit vadisinin bu zamandan sonra hep Türklerin kontrolünde bulunduğuna dair açık bilgiler vardır.

Tirebolu, Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde olmakla birlikte XI. yüzyıl sonlarından itibaren devlet nüfuzunun çok fazla hissedilmediği yerlerden birisidir. Rumlar sahildeki ticaret merkezinde yoğunlaşırken güneydeki dağlık alan Türk nüfuzunun çoğaldığı bir yerdi. 1204'te IV. Haçlı seferi sırasında İstanbul Latinlerin eline geçince, Gürcü Kraliçesi Tamara'dan asker desteği alan Aleksios Komnenos, Trabzon'dan Karadeniz Ereğlisi'ne kadar olan yerleri ele geçirerek burada bağımsızlığını ilan etmişti[23]. Böylece Karadeniz bölgesinin büyük kısmında Bizans hâkimiyeti sona ermişti. Ancak bu dönem Tirebolu tarihinin karanlıkta kalan zamanlarından birisidir. Zira kaynaklarda kentin Komnenosların hâkimiyeti altına girdiğine dair bir bilgi bulunmaz. Türklerin elinde de olmadığına göre Tirebolu halkı, Samsun'dakine benzer bir biçimde Romalıların bölgedeki idarecisinin yönetiminde varlıklarını korumaya devam etmiş[24] olmalıdır.

1204'ten sonra Anadolu'nun siyasi vaziyeti oldukça değişmişti. İstanbul Latinlerin eline geçtikten sonra İznik'te ve Karadeniz bölgesinde ortaya çıkan Ortodoks teşekküller Bizans'ın mirasçısı oldukları iddiasıyla İstanbul'u yeniden ele geçirme hayalleri kurmaktaydı. Türkiye Selçukluları ise bir yandan Anadolu'daki Türk siyasi birliğini sağlamaya diğer yandan da çevredeki Hıristiyan unsurların hâkimiyet alanını daraltmaya çalışmaktaydı. Karadeniz bölgesi de bu gelişmelerden etkilendi. Türkler daha Malazgirt zaferinden

---

[23] Bk. A. A. Vasiliev, "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum,* 11/1 (Ocak 1936), s. 3-37; Cyril Toumanoff, "On the Relationship Between the Founder of the Empire of Trebizond and the Queen Thamar", *Speculum*, 15/3 (Temmuz 1940), s. 299-312.

[24] Jakop Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi* (nşr. A. C. Eren vdğr.), Ankara 2011, s. 56 vd; George Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires*, II, London 1854, s. 359.

sonra Canik ve Doğu Karadeniz sıradağlarının güneyini ele geçirmekle birlikte Karadeniz sahiline 1180'li yıllarda ancak ulaşabilmişlerdi. Dönemin en önemli Bizans kaynağı Niketas, 1186'da Samsun'u Türklere ait göstermekteydi[25]. Bu dönemde Samsun'da kurulan kale ile Selçuklular, Karadeniz sahilinde daimi olarak asker bulundurabilecekleri bir mevkie sahip olmuşlardı. 1204'teki gelişmeler kısa süreli olarak Selçukluların bölgedeki ilerlemesine engel oldu. Ancak 1206'dan itibaren tekrar üstünlüğü ele geçirdiler[26]. 1214'te Sinop'ta yapılan savaşta yenilen Komnenoslar, Türkiye Selçuklularının yüksek hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Yıllık vergi ödeme ve istendiğinde asker yollama karşılığında Selçuklular, onların Samsun'un doğusunu idare etmesine izin verdi[27]. 1243 Kösedağ Savaşından sonra Selçukluların gerilemesinden faydalanarak yayılmaya çalışan Trabzon Rumları başarılı olamadı. Komnenoslar'ın hâkimiyet alanı sahildeki merkezlerle sınırlı kaldı[28]. Bu zaman diliminde Tirebolu'nun durumu hakkında kaynaklara yansıyan bir gelişme yoktur. Ancak Moğol hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı zamanlarda Ordu ve çevresinde ortaya çıkan hareketlilik kısa sürede Tirebolu'da da kendisini hissettirecektir.

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Türkiye Selçuklularının gerilemesinden faydalanmaya çalışan Trabzon Rumları, sınırlarını genişletmek üzere harekete geçmişti. Bu maksatla 1277'de Sinop'a saldırmışlardı. Ancak burada hiç beklemedikleri bir tepkiyle karşılaştılar. Çepniler, Rumları mağlup ederek geri çekilmek zorunda bırakmıştı[29]. Bu hadiseden sonra onlardan intikam almak isteyen Çepniler, Harşit boylarına kadar ilerleyerek Rumların hâkimiyet sahasını daraltmaya başlamışlardı[30]. XIV. yüzyılın başlarında Ordu Çepnilerin eline geçmiş, Rumlar Giresun'a doğru çekilmek zorunda kalmıştı. Bu bölge-

---

[25] *Niketas Khoniates'in Historia'sı, 1195-1206* (nşr. I. Demirkent), İstanbul 2004, s. 81.

[26] Bk. George Finlay, *The History of Greece and of the Empire of Trebizond,* London 1851, s. 373 vd.

[27] El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iye fi'l-Umuri'l-Ala'iye* (nşr. M. Öztürk), I, Ankara 1996, s. 168-174.

[28] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Tellioğlu, "Moğol Hâkimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, I (2006), s. 19-28.

[29] İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iye,* II, s. 238.

[30] Bk. Anthony Bryer, "The Tourkokratia in the Pontos", *Neo-Hellenika,* I (1970), s. 42.

de ortaya çıkan Hacı Emiroğulları Beyliği, Sinop'tan bölgeye gelen Çepniler tarafından kurulmuştur. İlk beylerinin Bayram Bey olduğu bilinir[31].

XIII. yüzyılın sonlarındaki bu gelişmeler Tirebolu'nun kaynaklarda yer bulmasına zemin hazırlayacak kadar önem kazanmasını sağlamıştır. Zira Harşit vadisi, Trabzon'un güvenliği açısından oldukça mühimdir. Sahilden ilerlemenin çok mümkün olmadığı coğrafî şartlarda batıdan Trabzon'a ulaşmak isteyenlerin kullanabileceği en elverişli yollardan birisi Harşit vadisiydi. Bu bölge Türklerin eline geçince oraya hâkim olanlar da Trabzon Rum Devleti kaynaklarının ilgi alanına girmekteydi. Harşit vadisini koruyan Bedrama kalesinin önem kazanmasına paralel olarak Tirebolu da tarihçilerin kayıt altına aldığı yerlerden birisi haline gelmiştir.

Tirebolu'nun XIV. yüzyıl ortalarında Komnenoslar'ın elinde olduğu sabittir. III. Aleksios (1349-1390) başa geçtiğinde 17 ayda üç isyan çıkmıştı. Bu isyanlar neticesinde Trabzon'da asayiş oldukça bozulmuştu. Şehrin önemli aileleri ve sarayda görev almak isteyenler birbiriyle kıyasıya mücadele etmeye başlamış, tutuklananlar, Trabzon'u terk etmek zorunda kalanlar halk arasında büyük huzursuzluğa sebep olmuştur. Üçüncü isyanda asilerin sarayı kuşatacak kadar ilerlemesi Aleksios'u oldukça tedirgin etmişti. O da ortalık durulana kadar başkentten uzaklaşarak güvenli olarak gördüğü Tirebolu'ya gitmiştir[32].

Tirebolu'nun Komnenoslar'ın elinden çıkmasını sağlayan ve aynı zamanda Doğu Karadeniz bölgesindeki Türk varlığı açısından büyük öneme sahip Hacı Emiroğlu Beyliği, kurulduktan kısa süre sonra Trabzon'u vuracak akınlar başlatacaktır. Panaretos'un bildirdiğine göre 13 Kasım 1357 Pazartesi günü yapılan ilk akında Bayram Bey'in oğlu Hacı Emir kalabalık bir orduyla Maçka'ya girmiş, mahsulleri yağmalamış, ahaliyi bölgeden kaçmak zorunda bırakmıştı. Şehirdeki Rum kuvvetleri baskına karşılık verememişti[33]. Panaretos sadece Maçka önlerine ulaştığı andan itibaren akın hakkında bilgi verse bile Ordu'dan yola çıkan akıncıların oraya ulaşması için en uygun yol Harşit vadisiydi. Maçka güneyden yönelecek akınlarda Trabzon'un güvenli-

---

31 Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 36.

32 William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu* (nşr. N. Süleymangil), İstanbul 2007, s. 34.

33 Lebeau, *Histoire du Bas Empire*, XX, Paris 1836, s. 494 vd.

ği açısından oldukça önemli bir yerdi. Burayı geçtikten sonra Trabzon surlarına varana kadar ikinci bir savunma ile karşılaşılmazdı. Ancak batıdan Trabzon'un güvenliği için iki yer daha vardı ki en az Maçka kadar önemliydi. Bunlar Bedrama ve Akçakale idi. Akçakale, sahilden Trabzon üzerine yürüyenleri durdurmaya yarayacak bir savunma bölgesiydi. Türkler, coğrafi şartlardan dolayı oraya kadar karadan ilerleyebilecek durumda değillerdi. O yüzden Trabzon fethedilene kadar Akçakale'nin adı kaynaklarda çok yer almaz. Ancak Bedrama farklıdır. Harşit vadisinden Trabzon'a her akın düzenlendiğinde Bedrama'nın savunma gücüne olan ihtiyaç daha da artmış haliyle Tirebolu'nun Rumlar açısından çok daha önemli bir yer haline gelmiştir. Çepni beyinin yaptığı bu ilk akın ile Komnenoslar'ın bölgedeki savunma merkezleri etkisiz kılınmaya başlanırken Rumların bölgedeki askeri gücünün durumu da anlaşılmış oldu.

Çepniler'in Trabzon'a akın yapmalarının etkisi kısa sürede görüldü. Trabzon kralı III. Aleksios onlarla barış yaparak kurdukları baskıdan kurtulmak istedi. Bu yöntem o zamanlarda iki devlet arasında dostluk kurmak için en kolay yoldu. Kral bu amaçla kızı Theodora'yı, Hacı Emir beyle evlenmeye karar verdi. 29 Ağustos 1358 Çarşamba günü yola çıkan prenses Theodora, maiyeti ile birlikte Hacı Emir ile evlenmek üzere Trabzon'dan ayrıldı[34]. Böylece Çepniler, düzenledikleri akının üzerinden bir yıl geçmeden kralın kızı verilmek suretiyle Trabzon Rumlarının müttefiki haline getirilmişlerdir. Ancak Tirebolu'dan Harşit vadisini takip ederek Torul'a ulaşan yol hâlâ Çepnilerin elindeydi[35].

Hacı Emiroğulları ile kurulan akrabalık Çepnileri uzun süre Trabzon'a akın yapmaktan alıkoymuştur. Ancak bu evlilikten yaklaşık yirmi yıl sonra Tirebolu'dan artan baskının Trabzon'u yeniden rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Tehlikenin boyutu bizzat Aleksios'un sefere katılmasından bellidir. Uzun bir aradan sonra ilk kez bir Rum kralı Türkleri Trabzon'dan uzak tutmak üzere sefere çıkmıştır. Bu da Tirebolu'nun Komnenoslar'ın güvenliği açısından ne kadar önemli olduğunun delilidir. Panaretos'un kaydına göre Aleksios, bölgedeki Türklerin kovmak maksadıyla 1380'de Bedrama'ya sefer düzenle-

---

[34] Anthony Bryer, "Greeks and Türkmens", *Dumbarton Oaks Paper,* 29 (1975), s. 145.

[35] Anthony Bryer vdğr., *The Post Byzantine Monuments of the Pontos*, Hampsire 2002, s. 257.

miştir. Demek ki 1380'den önceki bir tarihte Bedrama ve çevresi Türklerin denetimine girmişti. Şubat ayında hem karadan ve denizden Çepniler üzerine sefere çıkan Aleksios, Mart başlarında bölgeye ulaştı. 4 Mart Pazar günü ordusunu ikiye ayırdı. Altı yüz piyadeyi Petroma'ya gönderdi. Kendisi de süvari ve piyadelerden oluşan bir orduyla Harşit vadisine girdi. Buradaki Türk obalarını tahrip eden Trabzon kralı halkı kılıçtan geçirdi. Türklerin elinde bulunan Rum esirleri de serbest bıraktı. Bu zaferden sonra Vakfıkebir'e kadar ilerledi. Petroma'dan yola çıkan altı yüz kişi Suma Kale'ye doğru gitti. Bu güzergâhta yerleşmiş olan Türklere saldıran Rum birlikleri yüzün üzerinde kişi öldürdükten sonra geri döndü[36].

1380 yılındaki sefer Tirebolu ve çevresi hakkında Trabzon Rum kaynaklarında ilk ayrıntılı bilgi edinilen hadisedir. Bu sefer vesilesiyle Tirebolu ve çevresinde, özellikle Bedrama kalesi civarında Türklerin Trabzon'u tedirgin edebilecek bir güce ulaştığı anlaşılmaktadır.

Trabzon Rumları Hacı Emiroğlu Beyliği'nin baskısından kurtulabilmek için Çepni beyinin oğluna kızını vererek onlarla hısım olmuştu. Böylece Trabzon'a yönelik akınları durdurabileceğine inanmaktadır. Bu inancında haklı olduğu da bir süre sonra ortaya çıkmıştı. Süleyman Bey zamanına kadar ilişkiler dostane bir şekilde devam edecektir. Rumlar, Hacı Emiroğulları beyleriyle dostluk kurmakla oldukça isabetli bir iş yapmıştır. Zira onların sahip olduğu nüfus gücü hem o dönemde Karadeniz bölgesinin demografik yapısını ortaya koyar hem de bölge tarihinde algıların gerçeklerin önüne nasıl geçtiğiyle ilgili çarpıcı bir kıyas yapılmasına imkân verir. 1396'da yapılan bir savaş vesilesiyle on bin askeri olduğu bilinmektedir. 1403'te Timur'a elçi olarak giden Clavijo, Hacı Emiroğulları'nın on bin askeri olduğunu yazar[37]. Bu elli bin civarında bir nüfusa karşılık gelir. 1360'lı yıllarda Trabzon'un nüfusu altı bin kişidir[38]. Hacı Emiroğlu beyliği Anadolu beylikleri içerisinde önemsiz bir beylik olarak kabul edilirken Komnenoslar'ın Karadeniz hâkimiyeti imparatorluk olarak nitelendirilir. Türkler Karadeniz bölgesini bu kadar kalabalık bir nüfusla yurt tutmaya çalışırken Rumların bölgedeki hâkimiyeti-

---

[36] Lebeau, *Histoire du Bas Empire,* XX, s. 504 vd.

[37] Ruj Gonzales de Clavijo, *Embassy to Tamerlane, 1403-1406* (nşr. G. le Strange), London 1928, s. 109.

[38] A. Bryer, "The Tourkokratia in the Pontos", s. 37.

nin alanı ve insan kaynağının durumu tarafların ne kadar coğrafyaya damga vurduğunun/vuracağının belirtilerini verir.

Karadeniz bölgesinde Trabzon-Giresun ve buraların çevresindeki Torul, Akçakale gibi yerler dışındaki alan büyük ölçüde Selçuklular zamanında Türk hâkimiyetine girmişti. Moğol idaresinin sonlarına doğru ise Türkmenler kurdukları beyliklerle hem Selçuklulardan kendilerine intikal eden yerlere sahip çıkmışlar hem de çevredeki Hıristiyan unsurlara karşı gaza ve cihada girişmişlerdir. Hacı Emiroğulları ve Taceddinoğulları, Ordu ve çevresindeki faaliyetleri ile Rumları Trabzon'a doğru çekilmeye mecbur bırakan beyliklerdir. Bunlardan Hacı Emiroğulları, Ordu'nun yanı sıra Giresun'u da ele geçirerek Rumları Trabzon'a sıkışmak zorunda bırakmıştır. 1396/1397'de Süleyman Bey'in fethettiği Giresun böylece tarihte ilk kez Türklerin ve Müslümanların eline geçmişti[39]. Bu fetihten sonra Tirebolu'nun da Hacı Emiroğlu beyliğinin elinde olduğunu İspanyol elçisi Clavijo'nun şahitliği sayesinde öğrenmek mümkün olmuştur[40].

Sonuçta Tirebolu, Türk-Rum çekişmesi şiddetlenene kadar tarihçilerin ilgisini çekmeyen bir bölgedir. XIV. yüzyılın başlarından itibaren Çepniler Ordu'yu ele geçirdikten sonra Harşit vadisi üzerinden Trabzon'u vurmaya başladıkları zamanlardan itibaren bu vadinin batıdan girişini kontrol eden Bedrama kalesi büyük önem kazanmıştı. Bu kale vesilesiyle de Tirebolu kaynaklarda sıkça yer alır hale geldi.

Tirebolu'nun yerleşim tarihi şehrin sırtını yasladığı tepelere yerleşen topluluklarla birlikte başlar. Şehrin sakinleri ile ilgili olarak MÖ VIII. yüzyıla kadar geri gidilebilir. Bu dönemde Karadeniz sahiline hâkim olan Kimmerler ile birlikte Tirebolu'ya yerleşen topluluklar hakkında bilgi edinmek mümkün olur. Onları Kırım çevresine çekilmek zorunda bırakan İskitler yörenin ikinci sakinleridir. Tirebolu'nun bulunduğu bölgede arkeolojik çalışma yapılmadığı için bu toplulukların yöredeki bıraktığı izler hakkında şimdilik bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Perslerden kaçan Yunan ordusunun bölgede karşılaştığı Mosinikler'in, İskitlerin bakiyesi olma ihtimali oldukça yüksektir. Plinius'un Tripolis nehri ve kalesinden bahsetmesinden iti-

---

[39] Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm* (nşr. M. Öztürk), Ankara 1990, s. 485.

[40] Ruj Gonzales de Clavijo, *Embassy to Tamerlane*, s. 109.

baren bölgede ikinci bir yerleşim olduğuna dair bilgiler de oluşmaya başlar. Ancak Tirebolu'nun yerleşim tarihini birinci yüzyılda bahsedilen bu kaleyle ya da sahilde ortaya çıkan alışveriş merkeziyle birlikte başlatmak hata olur. Bu tarihten çok önce bölgenin güneyindeki dağlık alanda yaşayan topluluklar vardır.

Tirebolu'nun ilk çağ tarihindeki durumu hakkındaki sınırlı bilgiler XIV. yüzyıl başlarına kadar devam eder. Romalılar zamanında bölgenin durumu hakkında kaynaklara yansıyan gelişmeler çok azdır. Aynı şekilde Türklerin Anadolu'daki siyasi hâkimiyeti ele geçirmeye başladığı dönemde Tirebolu'nun konumunu aydınlatacak belge de yoktur. Komnenoslar Karadeniz sahiline hâkim olduğunda bölgenin bu değişimden nasıl etkilendiği sorusu da cevapsız kalmaktadır. Ancak XIV. yüzyılda Çepniler Ordu'yu ele geçirdikten sonra Harşit vadisi üzerinden Trabzon'a akınlar düzenlemeye başlayınca Bedrama kalesi kıymete binmiş ve kaynaklar Tirebolu'dan bahsetmeye başlamıştır.

Tirebolu 1350'li yıllarda Komnenoslar'ın hâkimiyeti altındadır. Ancak 1380'de Rum kralı bölgeyi geri almak için sefer düzenlediğine göre aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde Türklerin eline geçmiş olmalıdır. 1380 seferinde başarı kazansa da Tirebolu aynı yüzyılın sonlarında, Giresun'un fethedilmesinden sonraki bir tarihte tamamen Hacı Emiroğulları'nın hâkimiyetine girmiştir. Clavijo sayesinde buradaki Çepniler'in Trabzon'daki Rumların neredeyse on katı bir nüfusa sahip olduğu öğrenilmektedir. Trabzon'un fethinden sonra Osmanlı hâkimiyetine giren Tirebolu ile ilgili olarak kaynaklarda o kadar çok bilgi bulunur ki bölge hakkındaki sis perdesi de aralanmaya başlar.

TİREBOLU'NUN
İDARÎ, SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPISI
(XV.-XVII. Yüzyıllar)

M. Hanefi BOSTAN*

Tirebolu bugün Giresun iline bağlı bir ilçe olup, doğudan Görele ve Çanakçı, batıdan Espiye ve Güce, güneyden Doğankent ve Güce ilçeleri ve kuzeyden de Karadeniz ile çevrili, Harşit deresi ile Yağlıdere arasında yer alan derin vadilere serpiştirilmiş iskân birimlerinden oluşan ve 210 kilometre kare alana sahip bir yerdir**.** Fatih Sultan Mehmet, Trabzon'u 15 Ağustos 1461'de fethinin akabinde geri dönüş sırasında Tirebolu'yu direnmeksizin teslim aldığı belirtilmektedir[1]. Osmanlı fethi öncesinde Tirebolu kalesi hariç bölgenin Türklerin kontrolünde olduğu arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Nitekim 1486 tarihli Trabzon sancağı *Timar Tahrir Defteri*'nde yer alan bilgilere göre, bugün Tirebolu ilçesi sınırları içinde bulunan Bedreme (Bedirme/Bedrama) Kalesini Kürtün beyi Melik Ahmet Bey, "*kâfirden*" feth etmiştir[2]. 1515, 1520, 1554 ve 1583 tarihli tahrir kayıtlarında da Melik Ahmet Bey'in "*mîr-i Çepniyân-ı Kürtün*" olarak geçmesi[3] onun Çepni beylerinden

---

* Yrd. Doç. Dr., MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 46-47.

2 BOA, MAD.d. nr. 828, s. 723.

3 BOA,TT.d., nr. 52, s. 749; BOA, TT.d., nr. 387, s. 763; BOA, TT.d., nr. 288, s. 620; TTK.KKA.TD, nr. 43, s. 103b-104a.

biri olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bedreme Kalesinin fetih hadisesinin Şeyh Cüneyd'in bölgeye 1456 yılı dolaylarında gelişinden önce gerçekleştiği tahmin edilmektedir[4]. Yine bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan ve 1486 yılı tahrir kayıtlarında yer alan Ahallu, Akçakilise, Alayuntlu, Arageriş, Avcılu, Bada, Boynuyoğun, Demirboku, Karakaya ve Üreğir köy iskân yerleri ve bu köylere bağlı mezralarda Müslüman Türklerin dışında bir topluluk yaşamamaktadır[5]. Bu köylerin vergi gelirleri de "*kadimden Çepni beğleri oğlanlarından*" olan Hasan Ağa ve Yusuf Ece Oğlu Ağa'ya, Kürtün'ün eski sipahilerinden İbrahim Fakih'e ve Kürtünlü Mehmed Bey'in nökerlerine timar olarak verildiği kaydedilmektedir.

1486 yılında Tirebolu'da Alayuntlu, Boynuyoğun ve Üreğir (Yüreğir) adlı Türk boylarının adını taşıyan yer adlarının bulunması Türklerin Trabzon'un Osmanlılar tarafından feth edilmesinden çok önce bölgeye geldiklerini göstermektedir. Nitekim Michael Panaretos'un Trabzon kroniğinde yer alan bilgilere göre Trabzon Komnenos imparatoru III. Alexsios'un 1380 yılında Harşit vadisinde toplanan Çepnilerin üzerine sefere çıkması, Bedreme ve Kürtün-Suma kaleleri ve çevresinde yoğun çarpışmaların yaşanmış olması[6] bunun açık delilidir.

1. İdari Yapı

Bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan yerleşim yerleri XV. asırda Trabzon sancağına tabi "*Çepni*" ve "*Kürtün*" adlı bölgelerden oluşan kaza statüsündeki "*Zeâmet-i Kürtün*" adlı idari ünitenin "*Kürtün*" birimine

---

[4] Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Trabzon 2010, s. 42.

[5] Bk. BOA, MAD.d., nr. 828, s. 62-63, 65-66, 714-715, 716-718,721, 722-723, 724-725, 729, 731-732, 738-739, 739-740.

[6] Bu konuda geniş bilgi için bk. Anthony Bryer, "Greeks and Turkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX (Washington 1975), s. 113-148 (Panaretos'un günlüğü ile ilgili kısım); Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar,* I, 2. bs., Ankara 1991, Ekler III (Panateros'un günlüğünün Fransızca tercümesi); İbrahim Tellioğlu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon 2015, s. 131-141. Erzincan'dan Amasra'ya kadar bütün sahil kesiminin Çepniler'in elinde bulunduğuna dair bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1984, s. 512.

bağlı bulunduğu tespit edilmektedir[7]. Bu yüzyılda Trabzon sancağına ait günümüze ulaşabilen ilk tahrir olan 1486 tarihli defterde yer alan bilgilere göre bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilindeki iskân yerlerinin sayısı fazla değildir. Defterde yer alan iskân yerleri Tirebolu Kalesi, Üreğir, Alayuntlu, Bada, Arageriş, Karakaya, Demirboku, Ahallu, Boynuyoğun, Avcılu ve Akçakilise köyleri ile Bada'ya tâbi Toğrul Kilisesi, Akçakilise, Günlük ve Halya mezraları olduğu görülmektedir[8].

XVI. yüzyıla ait 1515 tarihli tahrirde Giresun ve Kürtün çevresi "*Vilâyet-i Çepni*" olarak adlandırılmakta[9] ve "*Zeâmet-i Kürtün*" idari ünitesi varlığını muhafaza etmektedir[10]. 1515 yılında bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilinde bulunan iskân yerleri Kürtün Zeameti içinde yer alan Yağlıdere, Kürtün, Alahnas, Üreğir ve Harşit idari birimlerine tabi olduğu görülmektedir. Alagatoras, Sekülü (Megali), Boşçalu köyleri ile Akçakilise, Günlük, Halya ve Toğrul Kilisesi mezraları Bada'ya bağlı olmakla birlikte[11], Bada'nın Kürtün idari ünitesine bağlı olduğu kaydedilmektedir[12]. 1515'te nefs- i Tirebolu (Tirebolu Kalesi) ve Bedreme (Bedirme/Bedrama) Kalesi ile Çeğel, Bada, Alagatoras, Sekülü (Megali), Boşçalu ve Üreğir köyleri Kürtün'e tabi idi[13]. Alayuntlu köyünün nereye bağlı olduğu belirtilmemekle beraber, sonraki tarihlerde yer alan kayıtlardan Kürtün adlı idari üniteye bağlı olduğu anlaşılmaktadır[14]. Ahallu ve Akçakilise köyleri Yağlıdere'ye[15], Avcılu köyü Harşit'e[16], Arageriş köyü Alahnas'a[17], Karakaya, Demirboku, Kilyarı (Gülyarı), Mürtedçukuru, Boynuyoğun köyleri de Üreğir'e tabi bulunmaktaydı[18]. Boğalu

---

7 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 61,713.

8 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 62, 592-593, 714, 716-718, 721, 722-723, 724, 725, 729, 731-732, 738-739.

9 BOA, TT.d, nr. 52, s. 596.

10 BOA, TT.d., nr. 52, s. 718.

11 BOA, TT.d., nr. 52, s. 726, 727-728, 732, 749, 761-762.

12 BOA, TT.d., nr. 52, s. 732.

13 BOA, TT.d., nr. 52, s. 609, 614-615, 726, 727-728, 732, 737-749, 761-762.

14 BOA, TT.d., nr. 387, s. 756.

15 BOA, TT.d., nr. 52, s.707-708, 714-715.

16 BOA, TT.d., nr. 52, s. 746-747.

17 BOA, TT.d., nr. 52, s. 616-617.

18 BOA, TT.d., nr. 52, s. 734, 735, 736, 743, 744-745.

köyünün nereye tabi olduğu belirtilmemekle beraber öncesi ve sonrasındaki tahrir kayıtları ile[19], 1520 yılına ait kayıtlardan Üreğir'e tabi olduğu tespit edilmektedir[20].

1520 yılında Giresun ve Kürtün çevresi "*Kaza-i Kürtün*" ve "*Vilâyet-i Çepni der-kaza-i Kürtün*" adıyla kayıtlarda yer almaktadır[21]. Bu tarihte bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Ahallu ve Akçakilise köyleri Yağlıdere nahiyesine[22], Bada, Alagatoras, Sekülü (Megali) Boşçalu, Alayuntlu ve Üreğir köyleri ile nefs-i Tirebolu ve Bedreme Kalesi Kürtün nahiyesine[23], Karakaya, Demirboku, Kilyarı (Gülyarı), Mürtedçukuru, Boynuyoğun ve Boğalı köyleri Üreğir nahiyesine[24], Avcılu köyü Eleğimlühas (Elevi) nahiyesine[25], Arageriş ve Çeğel köyleri de Alahnas nahiyesine tabi bulunmaktaydı[26].

1554 yılı tahrir kayıtlarına göre Giresun ve Kürtün bölgeleri Giresun ve Kürtün adlı iki ayrı kazadan oluşmaktaydı[27]. Bu tarihte, bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan iskân birimleri Kürtün kazası içinde yer almaktaydı. Bada'nın 1554'te nahiye statüsüne kavuştuğu görülmektedir[28]. Nefs-i Kala-i Tirebolu, Bedreme Kalesi ile Üreğir, "*Bada me'a Alagatoras ve Sekülü*" (=Bada köyü) ve Çeğel köyleri ile Akçakilise, Günlük, Halya, Toğrul Kilisesi mezraları Kürtün kazasına[29], Boynuyoğun, Karakaya, Demirbo-

---

[19] BOA, TT.d., nr. 52, s. 734-735.

[20] BOA, TT.d., nr. 387, s. 757.

[21] BOA, TT.d., nr. 387, s. 746.

[22] BOA, TT.d., nr. 387, s. 753, 754.

[23] BOA, TT.d., nr. 387, s. 756, 760-761.

[24] BOA, TT.d, nr. 387, s. 757, 758.

[25] BOA, TT.d., nr. 387, s. 759. Daha önceki çalışmalarımızda ve birçok yazar tarafından nahiyenin adı Elkerimlühas şeklinde okunmuştur ki, bu okuyuş şekli hatalıdır. Nitekim 1515, 1520 ve 1554 tarihli tahrirlerde nahiye adının Eleğimlühas şeklinde kaydedildiğine dair bk. BOA, TT.d., nr. 52, s. 732, 733, 750, 755, 760; BOA, TT.d., nr. 387, s. 758-759; BOA, TT.d., nr. 288, s. 575, 622, 625, 626-628. Söz konusu hatayı ilk olarak Feridun Emecen fark etmiş ve nahiyenin diğer bir adının Elevi olduğunu belirtmiştir (bk. Emecen, *Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü, s. 60*).

[26] BOA, TT.d., nr. 387, s. 760.

[27] BOA, TT.d., nr. 288, s. 562, 704.

[28] BOA, TT.d., nr. 288, s. 615.

[29] BOA, TT.d., nr. 288, s. 562-565, 604, 616-617, 618, 619-620, 642.

ku, Mürtedçukuru ve Boğalu köyleri Üreğir nahiyesine[30], Avcılu köyü Harşit nahiyesine[31], Alayuntlu ve Akçakilise köyleri Yağlıdere nahiyesine[32], Arageriş köyü de Alahnas nahiyesine bağlı bulunuyordu[33]. Boşçalu (nam-ı diğer Kuzçalu), Alagatoras ve Sekülü köyleri "*Bada-i Kürtün*" ya da "*Bada der-Kürtün*" imlasıyla kayıtlarda yer alan Bada nahiyesine tabi oldukları belirtilmektedir[34]. Avcılu köyüne Kızılcalu ve Hısarcık mezraları[35] ve Ahallü köyüne Recep Ağa (Doğanlık). Bahçebükü, Saraycık, Gonca ve Çubuk Tarlası mezraları tabi bulunmaktaydı[36]. 1554 yılında ilk olarak kayıtlarda yer alan Gelibolu mezrasının Tirebolu Kalesi yakınında bulunan Tirebolu köyüne bağlı olduğu ve bu köyün de Bada kenarında bulunduğu ifade edilmektedir[37].

Görüldüğü üzere köy iskân birimlerinin bağlı olduğu idari birimler, eğer defterleri kaleme alan kâtiplerin hatasından kaynaklanmıyorsa az da olsa değişiklikler göstermektedir. Nitekim Alayuntlu köyü 1520'de Kürtün'e tabi iken 1554 yılında Yağlıdere'ye bağlı bulunuyordu. Avcılu köyü 1515 ve 1554 yılı kayıtlarında Harşit'e, 1520'de Eleğimlühas'a tabi idi. Çeğel köyü 1520'de Alahnas'a 1554'te de Kürtün'e bağlı olduğu tahrir kayıtlarında görülmektedir. Bu değişikliklerin bir kısmının defterlerin dirlik ve idari birimleri esas alarak düzenlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim 1515 ve 1520 tarihli kayıtları ihtiva eden tahrirler dirlikler esas alınarak, 1554 tarihli tahririn de idari (hukuki) birimler esas alınarak düzenlenmiştir. Nitekim dirlikler esas alınmadan düzenlenen 1554 tarihli tahrirde idari birimler daha açık ve belirgindir.

1583 yılına gelince bu tarihte Kürtün bölgesinin Yağlıdere nahiyesine tabi Alahnas, Üreğir, Yağlıdere, Bayramoğlu, Bada ve Harşit nahiyeleri ile Kürtün adlı idari birimden meydana geldiği görülmektedir[38]. Kendisine tabi idari birimlerin olduğu Yağlıdere nahiyesi idari ünitesinin Kürtün nahiyesi

---

30 BOA, TT.d., nr. 288, s. 566-568, 644-645, 646, 647.

31 BOA, TT.d., nr. 288, s. 652-653.

32 BOA, TT.d., nr. 288, s. 570, 572-575, 598.

33 BOA, TT.d., nr. 288, s. 637, 641.

34 BOA, TT.d., nr. 288, s. 615, 617.

35 BOA, TT.d., nr. 288, s. 652.

36 BOA, TT.d., nr. 288, s. 598, 652.

37 BOA, TT.d, nr. 288, s. 629.

38 TK.KKA, TD, nr. 43, s. 67a, 68b, 131b.

anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır[39]. Nitekim 1584 tarihli Timar İcmal Defterinde bölge Kürtün nahiyesi adıyla kaydedilmektedir[40] Yağlıdere nahiyesinin Kürtün'e tabi olduğu aynı tarihli Trabzon sancağına ait bir başka tahrir defterinden anlaşılmaktadır[41]. Bu tarihte bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilindeki yerleşim birimlerinden Ahallu, Akçakilise, Demirboku köylerinin Yağlıdere'ye tabi olduğu[42] belirtilmekle beraber, nefs-i Kala-i Tirebolu, Bedreme Kalesi, Alagatoras, Alayuntlu, Arageriş, Avcılu, Bada, Boğalu, Boşçalu, Boynuyoğun, Çeğel, Gelibolu, Kilyarı, Karakaya, Mürtedçukuru, Sekülü ve Üreğir köylerinin hangi nahiyeye bağlı olduğu belirtilmemektedir. Ancak Akçakilise, Günlük, Halya ve Toğrul Kilisesi mezralarının Bada'ya tabi olduğu bu tarihteki kayıtlarda yer almaktadır[43]. Ayrıca Bada köyüne Hallaçoyuğu (?), Çalak (?) ve Mescitbükü mezraları bağlı bulunmaktaydı[44]. Demircibükü ve İlyas mezralarının da Ahallu köyüne yakın, Avcılu köyüne uzak oldukları ifade edilmektedir[45]. 1515 yılı kayıtlarında Demircibükü ve İlyasyeri mezralarının Avcılu köyü kayıtları içinde zemin olarak yer aldığı görülmektedir[46]. Ahallu köyüne Recep Ağa (Doğanlık). Bahçebükü, Saraycık, Gonca ve Çubuk Tarlası mezraları tabi bulunmaktaydı[47]. Bu tarihte Avcılu köyüne Demircilü mea Çorumviranı, Uğrucabükü (?) ve İlyasyeri mezralarının bağlı olduğu kaydedilmektedir[48]. Devecikboynu ve Çakırkönü mezralarının Kürtün'e tabi olduğu belirtilmektedir[49]. 1554'te mezra olarak kaydedilen Gelibolu'nun 1583'te köy statüsüne kavuştuğu görülmektedir[50]. 1583 yılı tahrir kayıtlarında nereye bağlı olduğu belirtilmeyen iskân birimlerinin 1554 yılında bağlı oldukları idari birimlerin içinde yer aldıkları düşünülmektedir.

---

[39] TK.KKA, TD, nr. 1a.

[40] BOA, TT.d., nr. 613, s. 161-190.

[41] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 1a.

[42] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 75a, 76b, 80a.

[43] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 92a, 103b.

[44] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 112b.

[45] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 103a.

[46] BOA, TT.d., nr. 52, s. 748.

[47] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 75b.

[48] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 102a.

[49] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 131b.

[50] TK.KKA, TD, nr. 43, s. 125a.

1515 tarihli tahrir kayıtlarında Kürtün Zeâmetinin Çepni Vilayeti adıyla anılan idari ünitenin bir nahiyesi, 1583 tarihli tahrirlerde de nahiye olarak olarak kaydedilmekle beraber; Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan *Tafsilü'l-Kuzâtü'l-Mansûbe fi Vilâyet-i Anadolu* adlı 929 numaralı defterde yer alan bilgilere göre; 1513'te hem Kürtün hem de Giresun kaza statüsünde olup her birinin ayrı ayrı kadısı bulunmaktadır[51]. Yine 1528 tarihli Anadolu Vilayeti kadılıkları ve kadıları ile ilgili bir başka defterde Giresun ve Kürtün'ün müstakilen iki ayrı kaza oldukları görülmektedir[52]. 1583 tarihli 29 ilâ 43 numaralı tahrirlerde Kürtün'ün nahiye olarak kaydedilmesinin bu defterlerin timar sistematiğine göre düzenlenmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim kaza ıstılâhının hukuki bir birimi, nahiyenin ise askerî ve timar birimini ifâde etmek için kullanıldığı, hatta bu ıstılâhların belirli bir sistematiğe dâhil edilmeden bazen defterde birbirlerinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır[53].

Nefs-i Tirebolu'nun 1556 tarihinden itibaren "*kasaba*" olarak kayıtlarda yer aldığı görülmektedir[54].

XVII. yüzyılda Tirebolu ve çevresi ile ilgili en ayrıntılı bilgi veren kayıtlar Avarızhane Defterlerinde yer almaktadır. 1682 tarihli avarız kayıtlarına göre Tirebolu kaza statüsünde bir idari birim olup diğer adı da Kürtün'dür[55]. Bu tarihte "*Kürtün nam-ı diğer Tirebolu*" kazasına bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Ahallu, Akçakilise, Avcılu, Bada, Baş Boynuyoğun, Devecikboynu, Edeköy, İsrail, Karakaya, Kuluncak, Mursallu mea Yağlu, Üreğir ve Zaviye-i Yaraş köyleri ile nefs-i Tirebolu yer almaktaydı[56]. Baş Boynuyoğun köyü yakınında bulunan Şeyh Kasım Dede zaviyesi ile Divan Alanı, Tirebolu kazası dâhilindeydi[57]. XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında Ba-

---

[51] Turan Gökçe, "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 9 (İzmir 1994), s. 249.

[52] Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", *50. Yıl Türkçülük Armağanı,* İzmir 1994, s. 86, 89.

[53] Bu konuda bk. Emecen, "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *TTK Belleten*, LX/227 (1996), s. 89-90.

[54] BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8513, s. 31b, 32a, 108a; TK.KKA, TD, nr. 43, s. 199a.

[55] BOA, KK.MK., nr. 2697, s. 77b,

[56] BOA, KK.MK., nr. 2697, s. 77b-78a, 79a-79b, 80a, 80b, 81b-82b, 83b-84a.

[57] BOA, KK.MK., nr. 2697, s. 82b.

da'ya bağlı Boşçalu köyü XVII. yüzyılın sonlarında Yavabolu nam-ı diğer Görele kazasına tabi bulunuyordu[58]. Bu çalışmamızda Boşçalu köyü Tirebolu ilçesi sınırları içinde değerlendirilmiştir.

2. Nüfus ve Sosyal Zümreler

XV. yüzyılda bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde yaşayan nüfusu tespit etmeye yardımcı olacak tek bir defter bulunmaktadır. Bu da *Mufassal Timar Defteri* olup 1486 tarihlidir[59]. Defter'de yer alan bilgilere göre Tirebolu bu tarihte kale konumundadır. 1486 yılında Tirebolu, 4 nefer kale görevlisi Müslüman'dan başka 62 hane ve 5 bîve (vergi vermeye mükellef dul kadın) Hıristiyan nüfusa sahip bir kasaba şeklinde görülmektedir[60]. Bu tarihte kale dizdarı Bursalı Sinan, kale imamı Mevlana Yakup ve kale kethüdasının İlyas olduğu kaydedilmektedir[61]. Bu bilgilerden Tirebolu Kalesinde bir caminin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Tirebolu kasabasında bu tarihte yaklaşık 350 kişilik bir nüfus ikamet etmekteydi. 1486'da Bedreme Kalesi ile ilgili kayıtlar bulunmakla birlikte[62], kalede görevlilerin bulunup bulunmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kalede bir caminin bulunduğu ve Üreğir köyünden 9 neferin buraya "*mülazimat*" olarak görevlendirildiği, bunlardan beşinin fakih ve birinin de hatip olduğu görülmektedir[63].

1486'da bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde kalenin dışında 10 köy ve 4 mezra yerleşim birimi bulunmaktaydı. Mezralarda iskân söz konusu değildi. Tirebolu Kalesi ve 10 köy olmak üzere toplam 11 yerleşim yerinde 311 hane, 5 bive ve 46 mücerred (yetişkin bekâr erkek) nüfus ikamet etmekteydi. Tahmini nüfus yaklaşık 1750 kişiden oluşmaktaydı. Hıristiyan nüfus yalnız Tirebolu Kalesinde yaşamaktaydı. Toplam nüfusun yaklaşık

---

58 BOA, KK.MK., nr. 2697, s. 73b.

59 M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat,* Ankara 2002, s. 9.

60 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 592-593.

61 Dizdar dışındaki üç nefer kale görevlisinin timar geliri Of kazasına tabi Kondu ve Mapsino köylerinin vergi gelirlerinden sağlanmaktaydı (bk. BOA, MAD.d., nr. 828, s. 593-595).

62 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 63, 715, 723.

63 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 63, 715.

%19'u gayr-i Müslimlerden %81'i de Müslüman Türklerden teşekkül etmekteydi. Bu tarihte en çok nüfus sırasıyla Alayuntlu ve Bada köyleri ile Tirebolu Kalesinde yaşamaktaydı. En az nüfusun da Demirboku, Boynuyoğun ve Arageriş köylerinde bulunduğu tespit edilmektedir[64].

1515 yılı kayıtlarına göre bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilinde "*nefs-i Kale-i Tirebolu*", Bedreme (Bedirme) Kalesi ve 17 köy iskân birimiyle birlikte 19 yerleşim yeri bulunmaktaydı. Sekülü (Megali), Alagatoras, Boşçalu, Boğalu, Kilyarı (Gülyarı), Mürtedçukuru köylerinin yeni kurulduğu "*hâriç ez-defter*" kayıtlarından anlaşılmaktadır[65]. 1486 tarihli kayıtlarda yer almayan Çeğel köyünün ilk olarak 1515 tarihli tahrirde yer almasına karşılık "*hâriç ez-defter*" kaydı bulunmamasından[66] dolayı diğer köylerden önce kurulduğu düşünülmektedir. Bu tarihte nefs-i Kale-i Tirebolu'da 8 Müslüman hane sahibi, 13 nefer Müslüman kale görevlisi, ikisi zemin hane olmak üzere 273 gayr-i Müslim hane, 14 bîve ve 6 mücerred olmak üzere yaklaşık 1530 kişi ikamet etmekteydi. Bunların yaklaşık 1425 kişisi gayr-i Müslim, 105 kişisinin de Müslüman olduğu tespit edilmektedir. Gayr-i müslimlerin 60 hanesi (yaklaşık 300 kişisi) kendi istekleriyle Tirebolu haricindeki yerlerden gelip kaleye yerleşmişlerdi. Bunların 12 hanesi Akçaabad, 4 hanesi Of, 1 hanesi Rize, 4 hanesi Sürmene ve 7 hanesi Karaman'dan gelmişlerdi. 32 hanesinin nerden gelip Tirebolu merkezine yerleştiği belirtilmemiştir. Bunlar Tirebolu ve Giresun kaleleri mustahfızlarına raiyyet kayd edilmişlerdir[67]. 1515'te Tirebolu kalesi görevlilerinin biri dizdar, ikisi kethüda, biri bevvâb, üçü meremmetçi, ikisi kale merdi, biri dellâk, üçü de kale imamı olduğu görülmektedir[68]. Kale imamlarının Hüseyin Fakih, oğlu Mustafa ve diğer oğlu Mehmed'in olduğu belirtilmektedir[69]. Tirebolu Kalesinde üç imamın bulunması, buranın diğer iskân birimlerine oranla daha kalabalık ve günlük nüfus hareketliliğinin yoğun olduğunu dolayısıyla Kürtün kazasının merkezi konumuna geldiğini göstermektedir. 1520 yılında kalede 4 nefer mustahfız bulunmaktaydı[70].

---

64 Bk. Tablo: 1.

65 BOA, TT.d., nr. 52, s. 726, 727, 728, 732, 735, 736.

66 BOA, TT.d., nr. 52, s. 614.

67 BOA, TT.d., nr. 52, s. 614.

68 BOA, TT.d., nr. 52, s. 91, 372, 467, 571, 609, 614, 725, 728.

69 BOA, TT.d., nr. 52, s. 372, 609, 728.

70 BOA, TT.d., nr. 387, s. 761.

1520'de Tirebolu Kalesindeki nüfusun 1515 yılına oranla değişmediği görülmektedir[71].

Bedreme (Bedirme Kalesine) gelince, kalede bu tarihte birer dizdar, kethüda, bevvâb (kapıcı), hatip, müezin, kale eri, iki cüzhan ve 6 meremetçi olmak üzere 14 görevli bulunmaktaydı[72]. Kale dizdarı Hamza v. Şirmerd olup Tirebolu'da "*kal'a-i köhne*" diye anılan yerdeki zeminin öşrü[73] yanında Karakaya, Kilyarı, Boğalu, Lazarı, Karakeşiş, Demirboku, Akköy, Mürtedçukuru ve Çanakçıağzı köylerinin vergi gelirlerini timar olarak tasarruf etmekteydi[74].1520 yılında kalede dizdarın yanında birer kethüda, imam, kapıcı, topçu ile 13 kale eri ile birlikte toplam 18 nefer görev yapmaktaydı[75]. Bedreme Kalesinde askeri sınıfın dışında sivil halkın yaşadığına dair bir kayıt bulunmadığından tablolarda gösterilmemiştir.

1515'te 2 kale ve 17 köy iskân biriminde 1018 hane[76], 14 bîve ve 55 mücerred olmak üzere yaklaşık 5200 kişi iskân etmekteydi. Gayr-i Müslim nüfus sadece Tirebolu kalesinde bulunmakta ve nüfusun yaklaşık %27'sini teşkil etmekteydiler. Bu tarihte Bada'ya tabi Akçakilise, Günlük, Halya ve Toğrul Kilisesi mezralarında nüfus bulunmamaktaydı[77]. Yine zemin olarak kaydedilen ve daha sonraki tahrirlerde mezra olarak yer alacak olan Demircibükü ve İlyasyeri'nde de nüfus kaydı görülmemektedir[78].

1520 yılı kayıtlarında 1515'te görüldüğü gibi müstakil olarak kaydedilen bir Alagatoras köyü bulunmamaktadır. Bada ile birlikte kaydedilen bir köy iskân birimin varlığı söz konusudur[79]. 1515 yılında "*Bada mea Alagatoras ve Sekülü (Megali)*" adıyla müstakil bir köy[80] yanında, "*Sekülü*" ve

---

[71] BOA, TT.d., nr. 387, s. 760.

[72] BOA, TT.d., nr. 52, s. 32, 92, 732, 734, 737, 748.

[73] BOA, TT.d., nr. 52, s. 610.

[74] BOA, TT.d., nr. 52, s. 734-736.

[75] BOA, TT.d., nr. 387, s. 761.

[76] Bedreme kalesinde mülazımlar dışında 5 nefer kale mustahfızı Tablo: 1'de yer almadığı için bunlar hane toplamlarına eklenmiştir.

[77] BOA, TT.d., nr. 52, s. 732, 749.

[78] BOA, TT.d., nr. 52, s. 748.

[79] BOA, TT.d., nr. 387, s. 756.

[80] BOA, TT.d., nr. 52, s. 726.

"*Alagatoras*" adıyla kaydedilen farklı köylerin kaydedildiği görülmektedir[81]. Muhtemelen bu farklılıklar timar sisteminden kaynaklanmaktadır. Bada ile birlikte tek bir köy gibi kaydedilen köyler bu köylere ait timar hisseleri olmalıdır.

1520'de 2 kale ve 16 köyde toplam 990 hane, 14 bîve ve 60 mücerredden oluşan bir nüfusun bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilinde yaşadığı tespit edilmektedir[82]. Bu da yaklaşık 5100 kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir.

1554 yılı kayıtlarına göre bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde Bedreme ve Tirebolu kaleleri ile 17 köy ve 12 mezra bulunmaktaydı. Mezraların Bada'ya bağlı Toğrul Kilisesi, Akçakilise, Günlük ve Halya[83], Avcılu köyüne tabi Kızılçalu ve Hısarcık mezraları[84] ve Ahallu köyüne bağlı Recep Ağa (Doğanlık). Bahçebükü, Saraycık, Gonca ve Çubuk Tarlası mezraları olduğu görülmektedir[85]. Mezralardan sadece Gelibolu'da nüfus ikamet etmekteydi. Gelibolu mezrasının yeni teşekkül ettiği "*hâriç ez-defter*" kaydından anlaşılmaktadır. Bu tarihteki tahrir kayıtlarında kale mustahfızları ile ilgili bilgi verilmemektedir. Tirebolu Kalesinde, kale mustahfızları hariç 221 hane ve 132 mücerred olmak üzere yaklaşık 1250 kişilik bir nüfus yaşamaktaydı. Kalede ikamet eden bu nüfusun 16 hanesi ve 6 mücerredi Müslüman, 205 hane ve 132 mücerredi gayr-i Müslim idi[86]. Buna göre kale nüfusunun %7'si Müslümanlardan, %93'ü de Hıristiyanlardan teşekkül etmekteydi.

1554'te bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilindeki bir kale, bir mezra ve 17 köyde toplam 1027 hane ve 193 mücerredden oluşan yaklaşık 5350 kişiye tekabül eden bir nüfus iskân etmekteydi[87]. Nüfusun %21.75'i gayr-i Müslim, %79.25'i de Müslüman Türk olduğu yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır.

1583 yılında bugünkü Tirebolu ilçesi dâhilinde 2 kale 18 köy ve 20 mezranın kayıtları bulunmaktaydı. 1554'te mezra statüsünde olan Gelibolu,

---

[81] BOA, TT.d., nr. 52, s. 726-727.

[82] BOA, TT.d., nr. 387, s. 753, 754, 756, 757, 758, 759, 760-761, 763.

[83] BOA, TT.d. nr. 288, s. 616, 620.

[84] BOA, TT.d., nr. 288, s. 652.

[85] BOA, TT.d., nr. 288, s. 598.

[86] BOA, TT.d., nr. 288, s. 562-565.

[87] Bk. Tablo: 1.

1583'te köy olarak kaydedildiği görülmektedir[88]. Bu tarihte Avcılu köyüne Demircilü mea Çorumviranı, Uğrucabükü (?) ve İlyasyeri mezralarının bağlı olduğu kaydedilmektedir[89]. Ahallu köyü kayıtları içinde Recep Ağa (Doğanlık), Bahçebükü, Saraycık, Gonca ve Çubuk Tarlası mezraları yer almaktadır[90]. Diğer mezralar da şunlardır: Bada'ya bağlı Toğrul Kilisesi[91], Hallaçoyuğu (?), Çalak (?) ve Mescitbükü mezraları[92], Ahallu köyüne yakın olan Demircibükü ve İlyas mezraları[93], Devecikboynu ve Çakırkönü mezraları[94], Melik Ahmed Bey'in Ede Derviş zaviyesine vakfettiği Bada'ya tabi Akçakilise, Günlük ve Halya mezraları[95]. Mezraların hiçbirinde nüfus bulunmamaktaydı. 1584'te Bedreme Kalesinin 14, Tirebolu Kalesinin de 5 nefer mustahfızı bulunmaktaydı ki[96], bu kalelerde 1583'te aynı sayıda mustahfızın görev yaptığı düşünülmektedir. Bedreme Kalesinde, daha önceki yıllarda olduğu gibi 1583'te de mustahfızların dışında sivil halkın yaşamadığı tespit edilmektedir.

1583 yılı tahrir kayıtlarında "*nefs-i Kala-i Tirebolu*"'da bir cemaat ve 9 mahallenin kaydı yer almaktaydı. Cemaat "*mustahfızan-ı nefs-i Kala-i Tirebolu*" adıyla geçmektedir. Bunlar mustahfız olmakla birlikte kalede yaşayan Müslüman topluluğu olduğu düşünülmektedir. Bunlar 22 hane ve 5 mücerredden ibaretti[97]. Ayrıca kale yakınında bahçe (daha önceki kayıtlarda zemin) tasarruf eden 5 hane[98] ile 5 nefer kale görevlisini de hesaba katarsak bu tarihte Tirebolu merkezinde yaklaşık 165 kişilik bir Müslüman topluluğu iskân etmekteydi. Gayr-i Müslimler 9 ayrı mahallede yaşamaktaydı. Gayr-i Müslim mahalleleri şunlardı: Aya Nikola, Hamiltonlu, Bağaz/Boğaz/Bugaz (?), Cedid Sargana, İliman, Rud, Ciminda/Cimida, Parabord ve Yeniköy[99]. Aya Nikola

---

88 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 125a.

89 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 102a.

90 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 75b.

91 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 92a.

92 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 112b.

93 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 103a.

94 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 103a-103b.

95 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 103b.

96 TK.KKA.TD, nr. 355, s.1b.

97 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 118a.

98 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 118a, 120a.

99 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 118a-120a.

mahallesinde 50 hane, Hamiltonlu mahallesinde 90 hane, Bağaz (?) mahallesinde 65 hane, Yeni Sargana mahallesinde 33 hane, İliman mahallesinde 31 hane, Rud mahallesinde 19 hane, Ciminda mahallesinde 56 hane, Parabord mahallesinde 21 hane ve Yeniköy mahallesinde 32 hane gayr-i Müslim iskân etmekteydi. "*Nefs-i Kala-i Tirebolu*" adıyla kayıtlarda yer alan Tirebolu kasabasının bu tarihteki nüfusu 165 kişisi Müslüman, 1985 kişisi de Hıristiyan olmak üzere 2150 kişiden meydana gelmekteydi[100]. Kasabadaki yerleşik nüfusun yaklaşık %8'ini Müslümanlar ve %92'sini de gayr-i Müslimler teşkil etmekteydi. Bu kadar büyük bir nüfusun bugünkü Tirebolu kalesine sığması mümkün değildir. Kalenin eski durumunun bugünkü durumundan daha büyük olduğuna dair elimizde bir veri bulunmamaktadır. 1515 yılı kayıtlarında "*kal'a-i köhne*" tabirine yer verilmekle beraber bu eski kalenin büyüklüğü hakkında da bir bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle "*nefs-i Tirebolu*" ve "*nefs-i kale-i Tirebolu*" tabirlerinin kale merkez olmak üzere, kale çevresinde farklı mahallelerden oluşan bir yerleşimin ifadesi için kullanıldığı düşünülmektedir.

1583'te bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan 2 kale ve 18 köyde 1772 hane ve 274 mücerred olmak üzere yaklaşık 9150 kişi iskân etmekteydi. Gayr-i Müslim nüfus yalnız Tirebolu kalesi ile Gelibolu köyünde bulunmaktaydı. Yaklaşık 9150 kişiden meydana gelen nüfusun %24'ünü gayr-i Müslimler, %76'sını da Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu tarihte Tirebolu nefsi hariç diğer yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğu bakımından Alayuntlu köyü birinci, Üreğir köyü ikinci ve Bada köyü üçüncü sırayı almaktaydı. En az nüfus da sırasıyla Bada'ya bağlı Alagatoras köyü ile Demirboku ve Mürtedçukuru köylerinde yaşamaktaydı.

1486-1583 yılları arasında yaklaşık bir asırlık dönemde bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan yerleşim yerleri kaleler hariç tutulursa 10 köy yerleşim biriminden 18 köye çıkmıştır. Bu dönemde kalelerde yaşayan halk ve kale mustahfızları ve köylerdeki halkla birlikte nüfus 1750 kişiden 9150 kişiye yükselmiştir. Yaklaşık bir asırda nüfus %423 oranında yani 4 katından fazla artış göstermiştir.

1515-1554 yılları arasındaki yaklaşık 40 yıllık zaman diliminde yörenin nüfusu 5200'den 5350 kişiye çıkmıştır ki bu nüfus artışı azdır. Bu dönemde nüfusun artışını olumsuz etkileyen önemli nedenler olmalıdır. Nitekim 1515

---

[100] Tablo: 1.

tarihli tahrirde şahıs adlarının yanında yer alan "gaib" kayıtları küçümsenmeyecek sayıdadır. Tespitlerimize göre bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan yerleşim birimlerinden Alayuntlu köyünden 20 hane[101], Üreğir köyünden 39 hane[102], Avcılu köyünden 20 hane[103], Bada köyünden 5 hane[104], Boynuyoğun köyünden 4 hane[105], Karakaya köyünden 1 hane[106], Boğalu köyünden 2 hane[107] ve Mürtedçukuru köyünden 1 hane[108] olmak üzere toplam 92 hane "*gaib*" bulunmaktaydı. Buda yörede önemli olayların meydana geldiğini göstermektedir.

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancakbeyliği yaptığı dönemde kardeşleri ile mücadele ettiği sırada (1510'lara doğru) Kürtün bölgesinde Şah İsmail'in propagandasından etkilenen bazı Çepniler olmuştur. Yine 1512 yılında Şah İsmail tarafından Osmanlı sınırına gönderilen Erzincan valisi Nur Ali Halife'nin Şebinkarahisar ve Kürtün çevresinde yaptığı çalışmalar neticesinde bu bölgeden üç-beş bin kişinin aileleriyle birlikte kendisine katıldığı belirtilmektedir[109].

Nitekim bu bilgileri doğrulayan bazı ipuçlarına 1515 tarihli Tahrir Defteri'nde yer almaktadır. Defterde *"Kızılbaş Fetreti"* adıyla tanımlanan muhtemelen 1512 yılındaTrabzon sancağında Çepnilerin yaşadığı bölgelerden biri olan Harşit deresi çevresinde büyük karışıklıklar olmuş ve bu bölgedeki köylerde yaşayan halkın bir kısmı Kızılbaşlar tarafından zorla alınıp götürülmüştür. Bu olayla ilgili kayıtlar şöyledir: "*Bundan evvel Kızılbaş gaflet ile gelüp, Kürtün vilâyetine girup re'âyâ zarûrî itaat edüp bile gittikleri sebepten mülkleri ve esbâbları satıldıktan sonra yine vatanlarına gelüp mülkleri kendülere emr olunmuş idi. Şol re'âya ki gelüp mülküne mutasarrıf oldu hoş ve illâ gelmeyen re'ayanın ve gelüp mülkine mutasarrıf olmayan re'âyânın mülklerine her kim mutasarrıf ise bennâk resmin ve öşrün vesâir rüsûmun sâ-*

---

[101] BOA, TT.d., nr. 52, s. 728,748, 749, 752.

[102] BOA, TT.d., nr. 52, s. 737-738.

[103] BOA, TT.d., nr. 52, s. 746-747.

[104] BOA, TT.d., nr. 52, s. 761-762.

[105] BOA, TT.d., nr. 52, s. 744.

[106] BOA, TT.d., nr. 52, s. 734.

[107] BOA, TT.d., nr. 52, s. 735.

[108] BOA, TT.d., nr. 52, s. 736.

[109] Rumlu Hasan, *Ahsenü't-tevarih: Şah İsmail Tarihi*, (trc. Cevat Cevan), Ankara 2004, s. 164; Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010, s. 114.

Tablo 1: XVI. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Yerleşim Yerleri ve Nüfusu

XV. ve XVI. yy.'da TİREBOLU	1486 Yılı (BOA, MAD, nr. 828)				1515 Yılı (BOA, TD, nr. 52)				1554 Yılı (BOA, TD, nr. 288)			1583 Yılı TK.KKA, TD, nr. 43)		
YERLEŞİM YERLERİNİN ADLARI	Hane	Bive	Mücerred	Tahmini Nüfus	Hane	Bive	Mücerred	Tahmini Nüfus	Hane	Mücerred	Tahmini Nüfus	Hane	Mücerred	Tahmini Nüfus
Nefs-i Tirebolu	66	5	–	**350**	294	14	6	**1532**	221	132	**1237**	429	5	**2150**
Ahallu	19	–	9	**104**	33	–	2	**167**	25	2	**127**	54	4	**274**
Akçakilise	8	–	2	**42**	22	–	2	**112**	14	–	**70**	22	7	**117**
Alagatoras t. Bada	–	–	–	**–**	4	–	–	**20**	4	1	**21**	9	2	**47**
Alayuntlu	74	–	22	**392**	150	–	9	**759**	241	17	**1222**	379	83	**1978**
Arageriş	7	–	–	**35**	20	–	1	**101**	21	2	**107**	26	4	**134**
Avcılu	22	–	10	**120**	79	–	15	**410**	73	4	**369**	125	16	**641**
Bada	75	–	4	**379**	146	–	7	**737**	163	11	**826**	192	35	**995**
Boğalu	–	–	–	**–**	8	–	–	**40**	9	2	**47**	21	–	**105**
Boşçalu t. Bada	–	–	–	**–**	15	–	–	**75**	18	1	**91**	36	13	**193**
Boynuyoğun	6	–	–	**30**	41	–	1	**206**	32	3	**163**	54	4	**274**
Çeğel	–	–	–	**–**	19	–	1	**96**	13	1	**66**	27	3	**138**
Demirboku	5	–	–	**25**	4	–	–	**20**	5	–	**25**	–	–	**–**
Gelibolu	–	–	–	**–**	–	–	–	**–**	4	–	**20**	47	1	**236**
Kilyarı	–	–	–	**–**	12	–	–	**60**	13	1	**66**	26	6	**136**
Karakaya	16	–	–	**80**	30	–	–	**150**	28	5	**145**	61	15	**320**
Mürtedçukuru	–	–	–	**–**	11	–	–	**55**	11	2	**57**	15	8	**83**
Sekülü (Megali) t. Bada	–	–	–	**–**	16	–	–	**80**	21	1	**106**	30	6	**156**
Üregir	35	–	9	**184**	109	–	11	**556**	111	8	**563**	195	59	**1034**
TOPLAM	**311**	**5**	**46**	**1741**	**1013**	**14**	**55**	**5176**	**1027**	**193**	**5328**	**1758**	**274**	**9064**

hib-i timâra edâ eyleye[110]". 1554 tarihli tahrirde ise bu kayıt yalnız Üreğir köyü kayıtları altında yer aldığı ve bunun da 1515 tarihli defterdeki kaydın tekrarından başka bir şey olmadığı görülmektedir[111].

Kayıtlarda yer alan gaiplerin önemli bir kısmının geri dönmediği 1515 ve 1554 yıllarına ait nüfus verilerinin çok fazla değişiklik göstermemesinden ortaya çıkmaktadır.

Nitekim *"Kızılbaş Fetreti" sırasında* zorla alınıp götürülen Çepnilerin bugünkü İran sınırlarının dâhiline götürüldüğü ve bunların bugün Güney Azerbaycan'ın Hoy, Salmaz ve Urmiye bölgelerinde Urmiye Gölü'nün batı kısmında yaşadıkları görülmektedir. Bu Çepni gurubu Güney Azerbaycan'da "*Giresun"* veya "*Kiresunlu Türkleri"* adıyla bilinmektedir. Bunlar, Şafi mezhebinden olup, lehçeleri de Karadeniz ve Tebriz Türkçesi arasında bir karakter arz etmektedir[112].

XVII. yüzyıla gelince, bu asırda bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan yerleşim birimlerinde, XV. ve XVI. yüzyıllarda olduğu gibi nüfusla ilgili ayrıntılı bilgi veren kayıtlar bulunmamaktadır. Bu asırda yörede bulunan yerleşim yerlerinde ikamet eden nüfusla ilgili az çok bilgi edinmemize yardımcı olacak iki defter bulunmaktadır. Bunlar 1682 tarihli Mufassal Avarızhane Defteri ile1683-1684 tarihli *Avarızhane Defterleri*'dir.

1682 tarihli avarız kayıtlarına göre bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dahilinde bir "*nefs*", 15 köy ve bir zaviye ile Bada kürekçilerinden oluşan toplam 526 hane avarız vergisi verebilecek konumda bulunuyordu. Bunların 191 hanesi çeşitli görev ve hizmetlerinden dolayı avarız vergisinden muaf bulunuyordu[113]. Avarız vergisi için temel dayanağın toprak sahibi hane olmak esas olduğuna göre[114], yörenin nüfusunu bu kayıtlarla sağlıklı bir şekilde tes-

---

[110] Bk. BOA, TT.d., nr. 52, s. 728, 738.

[111] BOA, TT.d., nr. 288, s. 606.

[112] Yaşar Kalafat, *İran Türklüğü*, İstanbul 2005, s. 131.

[113] Bk. Tablo: 20.

[114] Feridun Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005, s. 133-134; a.mlf., *Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü,* s. 115. Bir şahsın avarız vergisi vermek için evi ve çiftliğinin veya evi ve bahçesinin olması gerektiğine dair bk. Turan Açık, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, (KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon 2012, s. 68.

pit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak bu kayıtlar bir fikir vermesi açısından önem arz etmektedir. Kayıtlara göre bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan iskân birimlerinde avarız vergisi verebilecek düzeyde evi ve toprağı bulunan toplam 526 hane yaklaşık 2650 kişilik bir nüfusa tekabül etmekteydi. 1583'te mezra olan Devecikboynu, 1682'de karşımıza köy iskân birimi olarak çıkmaktadır[115].

1682 tarihinde en çok avarız vergisi verebilecek konumda olan iskân birimleri içinde 135 hane ile "*nefs-i Tirebolu*" birinci, Karakaya köyü ikinci, Bada köyü de üçüncü sırayı almaktaydı. Tirebolu kasabası kale görevlileri 27 hane, gebran taifesi 87 hane ve Müslüman cemaati de 21 haneden oluşmaktaydı[116]. Tirebolu kasabasında bu tarihte mahallelerin bulunduğu[117] ifade edilmekle beraber isimleri verilmemektedir. Muhtemelen bu mahalleler bir asır önce kayıtlarda yer alan mahalleler olmalıdır.

XVII. yüzyılın sonlarında Tirebolu kasabasında avarız vergisi verebilecek konumda olan ancak görevleri gereği avarızdan muaf bulunan nüfusun %64'ü gayr-i Müslim, %36'sı da Müslüman olduğu avarız kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Bu dönemdeki arşiv verilerinden sadece Tirebolu kasabasında gayr-imüslim nüfus olduğu tespit edilmektedir. Bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilindeki yerleşim birimlerinde bulunan avarızhane nüfusu içinde gayr-i Müslimler %16 oranında bir nüfusa sahip bulunmaktaydı.

a. Müsellemler ve Yamaklar, Cami ve Zaviye Görevlileri ve Muaflar

XV. yüzyılda bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde yer alan iskân birimlerinde yaşayanların %21'ini müsellem ve yamaklar oluşturmaktaydı. Savaş zamanlarında at ve silahıyla sefere katılan, hazarda toprağını ekip-biçen bu zümre yarı askeri grup olarak değerlendirilmektedir. Bunlar sefere katıldıkları için her türlü vergiden muaf bulunuyorlardı. Müsellemler 1486'da Akçakilise, Alayuntlu, Avcılu, Bada, Karakaya ve Üreğir köylerinde bulundukları tespit edilmektedir[118]. Avcılu köyünde bulunan 21 haneden biri müsellem, 20 hane ve 10 mücerred de nökerler cemaati olarak kaydedilmiştir[119].

---

115 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 79b.

116 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 81b-82b.

117 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82a.

118 Bk. Tablo: 2.

119 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 731-732.

Timar Tahrir Defterinde yer alan bilgiye göre bu cemaat Kürtün beylerinden Mehmed Bey'in nökerleri olup, bunların "*yerleri ile ve yurdlarıyla muaf ve müsellem ola geldikleri*", şimdi de eskiden olduğu gibi "*muaf ve müsellem olup öşr ve cürm-i cinayetine kimesne dahl etmeye, amma yılda beş neferi nevbete*" eşmeleri gerektiği belirtilmektedir[120].

Tablo 2: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Müsellemler Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı				1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Müsellem		Yamak							
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Akçakilise	1	1	1	1	–	–	–	–	–	–
Alayuntlu	12	4	11	–	39	9	21	5	83	27
Avcılu	21	10	–	–	–	–	–	–	–	–
Bada	6	3	4	–	31	4	25	4	47	5
Boynuyoğun	–	–	–	–	5	–	2	–	3	–
Karakaya	2	–	3	–	14	–	11	2	21	4
Üregir	4	–	4	–	28	4	28	3	44	7
TOPLAM	46	18	23	1	117	17	87	14	198	43

XVI. yüzyılda müsellemler raiyyet haline getirilmekle beraber eski defterde olduğu gibi diğer halktan ayrı olarak müsellem şeklinde kaydedildikleri görülmektedir[121]. Bu nedenle bu zümre 1515, 1554 ve 1583 tarihli tahrirlerde yer aldığı şekilde müsellemler topluluğu içinde değerlendirilmiştir[122].

1515, 1554 ve 1583 yıllarına ait tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre müsellemler Alayuntlu, Bada, Karakaya, Üreğir ve Boynuyoğun köylerinde bulunmaktaydı. 1486 yılı kayıtlarında yer alan nökerler cemaati, 1515, 1554 ve 1583 yıllarına ait kayıtlarda yer almamaktadır[123]. Müsellemler toplam nüfus içinde 1515 yılında %12'lik, 1554'te %8.5, 1583'te de %11.40'lik bir orana sahipti.

---

120 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 732.

121 BOA, TT.d., nr. 52, s. 727, 730, 734, 743, 748.

122 Bk. Tablo: 2.

123 BOA, TT.d., nr. 52, s. 746-747; BOA, TT.d., nr. 288, s. 652-653; TK.KKA.TD, nr. 43, s. 101b-102b.

b. Cami Görevlileri

Cami görevlilerine gelince; 1486 yılında 21 nefer, 1515'te 20 nefer, 1554'te 8 nefer, 1583 yılında da 11 nefer cami görevlisi bulunmaktaydı. Cami görevlilerinin Ahallu, Alayuntlu, Avcılu, Boynuyoğun ve Üreğir köyleri ahalisi oldukları tespit edilmektedir[124]. Ahallu köyünde 4 nefer cami görevlisinden ikisi cami hizmetkârı, ikisi de cami mülazımı oldukları belirtilmektedir. Hizmetkârların hangi camide görevli oldukları kaydedilmemekle beraber iki mülazımın Ordu camiinde görevli oldukları görülmektedir[125]. Alayuntlu köyündeki cami mülazımlarının tamamı aynı köyün camisinin görevlileri idi. Bunlardan biri hatip, biri imam, birinin müezzin, geriye kalan diğer dört neferin de diğer mülazımlar olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır[126]. Avcılu köyünden Yusuf fakihin imam olduğu kaydedilmekle beraber hangi camide görev yaptığı belirtilmemektedir[127]. Üreğir köyünden 9 nefer Bedreme (Bedirme) kalesi yakınındaki Bedreme camiinin mülazımları olup, bunlardan biri hatip, biri de müezzindi[128]. 1486'da Tirebolu Kalesi'nde imamın bulunması bu tarihte burada bir caminin varlığına delalet etmektedir. Bu kişi mülazım olarak değil timar erbabı olarak kaydedilmiştir[129].

Tablo 3: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Cami Görevlileri

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Ahallu	4	–	7	1	–	–	1	–
Alayuntlu	7	–	12	–	7	1	1	–
Avcılu	1	–	–	–	–	–	–	–
Boynuyoğun	–	–	–	–	–	–	–	–
Üregir	8	1	–	–	v	–	9	–
TOPLAM	20	1	19	1	7	1	11	–

[124] Bk. Tablo: 3.

[125] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 728, 729.

[126] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 66, 718.

[127] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 732.

[128] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 63, 715.

[129] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 593.

1515'te yalnız Ahallu ve Alayuntlu köylerindeki halktan cami mülazımı görevlendirilmiştir. Ahallu köyünden Ahmed Fakih aynı köyün imamıdır. İbrahim yayla camii hatibidir. İki kişi Yağlıdere camiinin hizmetkârı, bir kişide aynı caminin meremmetçisi olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca 3 nefere de Yağlıdere Camii mülazımı görevi verilmiştir[130]. Alayuntlu köyünden Hüseyin oğlu Lutfullah Fakih Eleği köyü camiinin hatibi, Hüseyin Eleği camiinin müezzini, Mehmed Fakih de Alayuntlu köyünün imamı olarak görevlendirildiği tespit edilmektedir[131]. Aynı köyden 9 neferin de Bedreme Kalesi Camii mülazımatı olduğu görülmektedir. Bunlardan biri hatip, ikisi cüzhan ve birinin de müezzin olduğu kaydedilmektedir[132]. Bu tarihte Tirebolu Kalesi Camiinde görev yapan üç imam bulunmaktaydı. Bunların üçü de timar sahibi idi[133].

1554'teki kayıtlara göre Alayuntlu köyünden 8 nefer Bedreme Kalesi Camiine mülazim olarak görevlendirilmiştir[134]. Bu tarihte ayrıca hazırladığımız Tablo: 3'te görülmeyen Bada köyünü Sadık v. Ali adında bir imamının olduğu görülmektedir[135]

1583'te Ahallu, Alayuntlu ve Üreğir köylerinde cami görevlisi olduğu tespit edilmektedir. Ahallu köyündeki bir nefer Yağlıdere camiinin mülazımı idi[136]. Alayuntlu köyünden bir nefer cami meremmetçisi olarak görevlendirilmekle beraber cami ismi belirtilmemiştir[137]. Üreğir köyünden 9 neferin Bedreme Kalesi mülazimi olarak görevlendirildiği görülmektedir[138].

c. Zaviyeler ve Görevlileri

Bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan iskân birimlerindeki zaviyelerde[139] görev yapan azımsanmayacak sayıda zaviye görevlisi bulun-

---

130 BOA, TT.d., nr. 52, s. 707, 708.

131 BOA, TT.d., nr. 52, s. 729, 730.

132 BOA, TT.d., nr. 52, s. 748.

133 BOA, TT.d., nr. 52, s. 372, 609, 728.

134 BOA, TT.d., nr. 288, s. 635.

135 BOA, TT.d., nr. 288, s. 732.

136 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 75b.

137 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 89b.

138 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 103a.

139 Kürtün bölgesindeki zaviyelerle ilgili bk. Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun 2008, s. 135-141, 160-165, 184.

duğu tespit edilmektedir. 1486-1583 yıllarında bu görevlilerin Alayuntlu, Arageriş, Bada ve Boynuyoğun köylerinde olduğu tespit edilmektedir[140]. 1486 yılında Alayuntlu köyünden İsa Şeyh kendi adıyla anılan zaviyenin şeyhi bulunmaktaydı. Hacı Ahmed de bu zaviyenin mensuplarındandı. Bunların "*ayendeye ve ravendeye hizmet*" ettikleri belirtilmektedir[141]. Ayrıca bu köyde Derviş İsa ve Şeyh Ahmed adıyla anılan iki nefer daha bulunmaktaydı[142]. Bu iki şahsın İsa Şeyh Zaviyesi ile ilgilerinin bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir. Bada köyünde 15 nefer zaviye görevlisi olup bunlardan beş neferi meşhur Boynuyoğun zaviyesinin görevlileriydi. Zaviyenin şeyhinin Kasım oğlu Şeyh Murad olduğu, zaviyedarların görevlerine Trabzon sancak beyi Hasan Bey'in kendilerine verdiği mektupla devam ettikleri, görevlerinin de gelip-gecen yolculara hizmet etmekten ibaret olduğu ifade edilmektedir[143]. Bada'da bulunan diğer zaviye Mevlana Ede Derviş zaviyesidir. Bedreme kalesini fetheden Kürtün Beyi Melik Ahmet Bey, bu zaviyeye Bada'ya tabi Akçakilise, Günlük ve Halya mezralarını vakf etmiştir. 1486'da zaviyenin şeyhi Ede Derviş'in torunu İbrahim Fakih'dir. Zaviyenin 7 nefer hizmetkârı bulunmaktadır[144]. Derviş Bahşayiş zaviyesinin kayıtları da Bada köyü dâhilindedir. Bu tarihte zaviyenin 3 nefer görevlisinin olduğu kaydedilmektedir[145].

1515'te zaviye görevlileri 63 hane ve 2 mücerred olmak üzere 65 neferdi. Bunlar toplam nüfusun içinde yaklaşık %6'lik bir orana sahipti. Bu tarihte zaviye görevlileri Arageriş, Bada ve Boynuyoğun köylerinde bulunmaktaydı. Arageriş köyündeki 5 nefer zaviye görevlisi olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunlar 1486 tarihinden sonra kurulduğu düşünülen Yaraşur Şeyh zaviyesinde görev yapmaktaydı. Yaraşur Şeyh'in 1515'te hayatta olduğu düşünülmektedir. Bu zaviye de gelip geçen yolculara hizmet etmekteydi[146]. Bada köyünde bulunan 65 nefer zaviye görevlisinden 11 neferi Derviş Bahşayış zaviyesi, 27 neferi Melik Ahmed Bey diye anılan Ede Derviş zavi-

---

[140] Bk. Tablo: 4.

[141] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 718.

[142] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 717.

[143] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 722.

[144] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 723.

[145] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 723.

[146] BOA, TT.d., nr. 52, s. 617.

yesi, bir nefer de aynı zaviyenin bünyesinde bulunan medresenin müderrisi Mevlana Osman b. Süleyman'dan oluşan görevliler olduğu görülmektedir[147]. Boynuyoğun zaviyesi adıyla anılan Kasım Dede v. Şeyh Murad zaviyesinin kayıtları Boynuyoğun köyü içinde yer almaktaydı. Bu tarihte zaviyede 4 nefer zaviyedar ve zaviyeye hizmet eden 17 nefer Boynuyoğun köylüsü bulunmaktaydı[148]. 1554'te Melik Ahmed Bey (Mevlana Ede Derviş), Kasım Dede (Boynuyoğun) ve Derviş Bahşayiş zaviyelerinin statülerini devam ettirdikleri ve bu zaviyelerde görev yapanların 58 neferden oluştuğu tespit edilmektedir[149].

Tablo 4: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Zaviye Görevlileri

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Alayuntlu	4	–	–	–	–	–	2	–
Arageriş	–	–	5	–	6	–	6	–
Bada	15	–	37	2	32	1	58	4
Boynuyoğun	–	–	21	–	20	1	21	–
TOPLAM	19	–	63	2	58	2	87	4

1583 yılına gelince zaviye sayısında bir değişiklik olmamakla birlikte zaviye görevlileri sayısının 91 nefere yükseldiği tahrir kayıtlarından tespit edilmektedir. Bu tarihte Alayuntlu köyünde iki zaviyedar bulunmakta, ancak bunların hangi zaviyede görev yaptıkları belirtilmemektedir[150]. Arageriş köyünde bulunan Yaraşur Şeyh zaviyesinin "*haliya mescit*" olduğu ve tasarrufunun Yaraşur Şeyh evladından Mehmed'in elinde olduğu kaydedilmektedir. Zaviye mensupları 24 nefer yazılmakla birlikte bunlardan 18 neferin evladdan olmadığı başka köylerden gelip zaviyeye yerleştiği belirtilerek bunların üzerinin çizildiği görülmektedir. Zaviyenin gerçek sahipleri eskiden olduğu gibi gelip-geçen yolculara hizmet etmekte ve bu hizmet karşılığında öşür ve rüsumdan muaf tutulmuşlardır[151]. Boynuyoğun köyünde bulunan Kasım Dede

147 BOA, TT.d., nr. 52, s. 728, 749; BOA, TT.d., nr. 387, s. 756, 763.

148 BOA, TT.d., nr. 52, s. 744-745.

149 BOA, TT.d., nr. 288, s. 566-567, 618, 620.

150 TK.KKA.TD., nr. 43, s. 89b.

151 TK.KKA.TD., nr. 43, s. 122a.

V. Şeyh Murad (Boynuyoğun) zaviyesinin bu tarihte Kasım adında birinin tasarrufunda bulunduğu, tekkenin "*haliya mescit*" olduğu belirtilmektedir. Zaviyede 15 neferin bulunduğu, bunların ceddinin "*ehl-i velâyet*" olduğu, şimdiki zaviye görevlilerinin de "*sâlih ve mütedeyyin, pâdişâh-ı âlem penaha hayır dua etmeye kâbil kimesneler olup, avarızdan emin ola gelüp, öşür ve rusûm vere gelmedikleri"* belirtilmektedir. Boynuyoğun köyünden 6 neferin zaviyenin hizmetkârları olduğu kaydedilmektedir[152]. Derviş Bahşayiş zaviyesi 1583 tarihli tahrir kayıtlarında "*Zaviye-i Evlad-ı Derviş Bahşayış*" şeklinde geçmekte, "*haliya mescit*" olduğu, Hüseyin ve Halil'in tasarruflarında bulunduğu belirtilmektedir. Zaviyenin bunların dışında 4 zaviyedarı daha bulunmakta ve eskiden ne suretle görevlendirilmişlerse aynı şekilde görevlerine devam ettikleri kaydedilmektedir[153]. Zaviyenin Bada köyünden görevlendirilen 14 nefer hizmetkârlar cemaati bulunmaktaydı[154]. Melik Ahmet Bey Zaviyesi 1583'te Ramazan v. Bayram, Durmuş v. Abdullah, Mehmet v. Mustafa ve İshak v. Hasan'ın tasarrufundaydı. Bada köyünden 40 neferin zaviyenin hizmetkârı olarak görevlendiği görülmektedir[155].

XVII. yüzyılda avarız kayıtlarında Şeyh Kasım Dede ve Yaraş zaviyesi ile ilgili bilgi verilmektedir. 1682 tarihli avarız kayıtlarında Yaraşur Şeyh Zaviyesi, "*Karye-i Zaviye-i Yaraş, hâriç ez-defter*" şeklinde kaydedilmiş olup 20 nefer reayası bulunmaktaydı. Zaviyenin altında yer alan kayıtta "*mezburların zâviyedârlığı ref' olunup sipahiye ra'iyyet kayd olunmakla hâriç ez-defter*" yazıldıkları belirtilmektedir[156]. Kasım Dede zaviyesi bu tarihteki kayıtlarda "*Zaviye-i Şeyh Kasım Dede me'a Divan Alanı der-kurb-ı karye-i Baş Boynuyoğun*" şeklinde geçmekte ve zaviyenin 11 nefer görevlisinin olduğu görülmektedir. Bunların zaviyedarlık görevlerinin devam ettiği ve bunların öşür, rüsum ve avarız vergisinden muaf bulundukları kaydedilmektedir[157].

---

[152] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 100b.

[153] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 131b.

[154] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 89a.

[155] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 103b-104a.

[156] BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 84a.

[157] BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82b.

d. Muaflar Topluluğu

XV., XVI. ve XVII. kayıtlarında iskân birimleriyle ilgili bilgiler verilirken "*mu'âfân-ı karye-i mezkûr*" şeklinde kaydedilen zümreler bulunmaktadır. 1486 yılı kayıtlarında bunların neden muaf oldukları belirtilmemekte, ancak defterler üzerine yapılan incelemede bunların bir kısmının fakih, bir kısmının imam, bir kısmının şeyh, bir kısmının ihtiyar olduğu görülmektedir[158]. Ancak önemli bir çoğunluğunun neden muaf olduğu konusunda kayıtlarda bir bilgi yer almamaktadır. 1515 tarihli tahrir kayıtlarında yer alan bilgiye göre bu zümrenin muafiyetinin kaldırıldığı belirtilmekte[159], ancak bu zümre 1515, 1554[160] ve 1583[161] tarihli kayıtlarda "*mu'âfân*" grubu olarak yer almaktadır. Tablo: 5'te, XVI. yüzyıldaki muaflar cemaatinin nüfusları köylere göre verilmektedir.

Tablo 5: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Muaflar Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Ahallu	2	–	1	–	1	–	1	
Alayuntlu	2	–	11	–	14	–	10	3
Avcılu	–	–	2	–	3	–	3	1
Bada	7	–	23	–	29	1	41	9
Karakaya	3	–	4	–	4	2	12	4
Üregir	7	1	19	5	26	3	44	16
TOPLAM	21	1	60	5	77	6	111	33

1515 yılı kayıtlarına göre nefs-i Tirebolu'da yaşayan gayr-i Müslimler "*ulak*" hizmeti karşılığı avarız vergisinden muaf bulunuyorlardı[162]. Tirebolu kalesindeki gayr-i Müslimler Tirebolu ve Giresun kale görevlilerine raiyyet yazılmıştı.1583 tarihli tahrirde Tirebolu "*keferesi*" öşür ve rüsumlarını sipahilerine verdikten sonra "*sandalla ulaklık edüp nehr-i azîmde at peremesin*" yaptıklarından avarızdan ve tekâliften muaf olup, ayrıca kendilerine yetecek kadar

---

158 BOA, MAD.d., nr. 828, s. 715, 718, 722, 725, 732, 739.

159 BOA, TT.d., nr. 52, s. 738, 761-762.

160 BOA, TT.d., nr. 288, s. 574, 598, 605, 619, 645, 653.

161 TK.KKA.TD., nr. 43, s. 75b, 94a, 96b-97a, 102b, 105b, 112a-112b.

162 BOA, TT.d., nr. 52, s. 614.

"*galle*"den gümrük alınmamaktaydı[163]. 1682 tarihli avarız kayıtlarında da nefs-i Tirebolu'daki 27 nefer Müslüman Tirebolu kalesi mustahfızlarından olup, tasarruflarında olan araziyi kendilerine timar olmak üzre mustahfız kaydedildikleri belirtilmektedir[164]. Tirebolu kasabası "*keferesi*" ise sandal ile "*ulak hizmeti*" yapıp ve Haşrit nehri üzerinde "*at peremesi*" ile gelip-geçenleri sudan geçirme görevine mukabil avarız vergisinden muaf tutulmuşlardır[165].

1515'te Avcılu köyünden 4 nefer Harşit suyuna köprücü, 6 neferin de Bedreme Kalesi'ne meremetçi tayin olunduklarından avarızdan muaf bulunuyorlardı[166]. 1583 yılı kayıtlarına göre, Avcılu köyünden 22 nefer Müslüman, Haşrit "*nehri*" yılda üç ay taştığından atlı ve yayaların geçirilmesi için sucu kayd olundular[167]. 11 neferden oluşan Alagatoras köyü halkı, "*Gelevara ırmağı*" üzerindeki "*at geçmeğe kabil köprünün*" tamiri için köprücü kaydedildi. Görevlerine mukabil avarız ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutuldular[168]. Yavabolu nahiyesindeki Karaburun nam mevziden "*Eleği nehrine*" varınca vaki olan derbentleri ve köprüleri tamir ve termim için derbentçi tayin edilen Karakaya köyü ahalisi görevi gereği gibi yerine getirmediklerinden görevlerinden azledilerek,1583'te bu görevi yerine getirmek üzere 49 neferden teşekkül eden Boşçalu köyü ahalisine verildi. Bunların da derbentçi ve köprücü görevi mukabilinde avarızdan ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutuldukları belirtilmektedir[169]. 1682 yılında da Boşçalu köylüleri aynı görevi yerine getirdikleri görülmektedir[170].

1682 tarihli kayıtlarda "*kürekciyân-ı karye-i Bada*" olarak kaydedilen 5 nefer Haşrit nehri yakınında bulunan "*sazlık*" üzerine köprücü kayd olundular[171]. Yine Kuluncak köyü ahalisi Polite (?) yaylasının derbentçisi kaydedilerek avarızdan muaf tutuldular[172].

---

163 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 120a.

164 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82a.

165 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82a-82b.

166 Bu köyde ayrıca 8 nefer küreci bulunmakta, ancak bunlar Bayramlu vilayetine gitmişlerdir (bk. BOA, TT.d., nr. 52, s. 746, 748).

167 TK.KKA.TD., nr. 43, s. 102a.

168 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 88b.

169 TK.KKA.TD, nr. 43, s. 92a-92b.

170 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 73b.

171 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82b.

172 BOA, KK.MK, nr. 2697, s. 82b.

e. Sipahiler Topluluğu

1486'da Üreğir köyünde Yakup oğlu Ali adında bir sipahizâdenin kaydı bulunmaktadır ki, bu şahıs başka beylikten gelerek buraya yerleşmiştir[173]. 1515 yılı kayıtlarında sadece Alayuntlu ve Bada köylerinde sipahiler cemaatinin kaydı yer almaktadır. Bada köyündekiler "*sipahîyân-ı mütekâ'id*", Alayuntlu köyündekiler de "*sipahizâdegân*" olup toplam 12 neferden oluşmaktaydılar. Bu toplulukların XVI. yüzyılın başlarında raiyyet haline getirildiği tahrir kayıtlarında belirtilmektedir[174].

Tablo 6: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Sipahiyan Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Alayuntlu	–	–	3	–	3	–	4	1
Bada	–	–	9	–	13	2	21	11
Üregir	1	–	-	–	–	–	–	–
TOPLAM	1	–	12	–	16	2	25	12

1554'te "*sipahizâdegân*" cemaati 3 nefer iken, mütekaid sipahiler cemaati 2 mücerredle birlikte 15 nefere yükseldiği görülmektedir[175]. 1583 yılında da sipahizâdegân cemaati 5 nefer, mütekaid sipahiler topluluğunun 33 nefere yükseldiği tespit edilmektedir[176].

3. İktisadî Hayat

XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilindeki köy iskân birimlerinde yaşayan halkın tarım ve hayvancılıkla, kasaba merkezindeki halkın da başta ticaret olmak üzere balıkçılık, bağ ve bahçecilik ile kasabanın müsait yerlerinde tarım yaparak geçimini sağlamaktaydı. Tablo: 7'de görüldüğü gibi XV. ve XVI. asırlarda halktan reâyâ vergisi olarak bennak, caba, ispençe, niyabet, tabu-i zemin, bostan, cerayim, arusiyye,

---

[173] Başka beylikten gelerek Üreğir köyüne yerleşenlerin sayısı 6 nefer bekârdan ibarettir (bk. BOA, MAD.d., nr. 828, s. 63, 714).

[174] BOA, TT.d., nr. 52, s. 730, 762.

[175] BOA, TT.d., nr. 288, s. 574, 619.

[176] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 112b, 131b.

bâd-ı hevâ ve adet-i deştbânî resmi ile zemin öşrü alınmaktaydı. Bennak resmi yarım çiftlikten daha az toprağı bulunan halktan alınan bir vergidir. Çift sahibi hanelerin ellerinde 60 dönüm, bennak hanelerin de 10 dönüm araziye sahip oldukları düşünülmektedir[177]. Caba haneler ise ellerinde toprak bulunmayan fakir aile reisleri olarak değerlendirilmektedir[178].

1486'da halktan hane başına yaklaşık 7 akça ile 13 akça bennak resmi alınmaktaydı[179]. 1515'te verimli topraklara sahip halktan 18 akça bennak vergisi alınırken, verimsiz toprakları ellerinden bulunduranlardan yılda 13 akça alındığı kaydedilmektedir[180]. 1554'te bennak resminin 13 akça ve 18 akça olduğu görülmektedir[181]. 1583 yılında ise halktan hane başına 13 akça bennak vergisi alınmaktaydı[182].

Caba resmine gelince; 1515'te halkın bir kısmından 8 akça, diğer bir kısmından da 13 akça hane başına vergi alınmaktaydı [183]. 1554'te caba hanelerden 8 ilâ 13 akça[184], 1583'te de 8 akça resim alındığı görülmektedir[185].

---

[177] Çift ve bennak hanelerin ellerinde kaç dönümlük arazi bulunduğuna dair bk. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/5 (Ankara 1947), s. 497-498; Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten,* XXIII / 92 (Ankara 1959), s. 581-582, 589-590.

[178] Emecen, *Bulancak-Piraziz*, s. 125.

[179] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 65, 67, 714-715, 717. Tablo: 7'de bennak resmi yekûnları verilirken "*resm-i maktu*'" ile birlikte verilmiştir. Bunları birbirinden tefrik etmek mümkün olmadığından reaya resmi hesaplanırken bunlar bennak vergisi içinde değerlendirilmiştir. Resm-i maktu'un ellerinde toprağı olmayan reayaya kiraya verilen topraklara karşılık alınan resim olabileceği düşünülmektedir (bk. Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 472).

[180] BOA, TT.d., nr. 52, s. 614-617, 696, 697, 698, 699, 700, 707-708, 713-745.

[181] BOA, TT.d., nr. 288, s. 568, 569, 577, 580, 581, 588-589, 598-647.

[182] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 67b, 69a, 69b, 70a, 70b, 71a, 75b-130a.

[183] BOA, TT.d., nr. 52, s. 614, 615, 696, 698, 699, 700-760.

[184] BOA, TT.d., nr. 288, s. 568, 569, 570, 577, 581, 588-645.

[185] TK.KKA.TD, nr. 43, s. 68b-132a.

Tablo 7: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Reâyâdan Alınan Vergiler

Reâyâdan Alınan Vergi Çeşitleri	1486 Yılı	1515 Yılı	1520 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça
Resm-i Bennak	(1812)*	6330	(6175)	5379	7644
Resm-i Caba	–	1278	(1112)	2102	4704
Öşr-i Zeminhâ	–	1590	(1590)	370	–
Resm-i Tabu-i Zemin	–	–	–	–	1396
Resm-i İspençe	1580	7009	(7325)	5225	10400
Resm-i Niyabet	–	–	–	2205	7290
Resm-i Bostan	–	–	–	–	2940
Resm-i Cerayim	60	1752	(1752)	540	–
Resm-i Arusiyye	40	1890	(1890)	1370	–
Bâd-ı Hevâ	–	–	–	1035	–
Bâd-ı Hevâ ve Arusiyye	–	–	–	–	4761
Adet-i Deştbânî	–	–	–	196	5195
TOPLAM	3492	19849	19844	18422	44330

* Bennak resmi ile birlikte kaydedilen resm-i kesim ve resm-i maktu'lar bennak resmi içinde değerlendirilmiştir.

Resm-i ispençe, gayr-i Müslim hâne ve mücerredlerden alınan bir vergidir. Bu verginin bir çiftlik kadar toğrağa sahip olan zimmîlerden alınan bir vergi olduğu belirtilmektedir[186]. Ancak Trabzon Sancağı Kanunnâmesinde yer alan "*livâ-i mezbûrun zirâ'atgâhı meşekatlü ve kıllet üzere olmağın*[187]" ibaresi gözönüne alınarak ispençe vergisi veren hânelerin yarım çiftlik, ya da10 dönümlük araziye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Dul Hıristiyan kadın hânelerden bîve başına 6 akça vergi alınmaktaydı. Hâne başına ödenen ispençe vergisinin miktarı da 25 akça idi. 1486'da Hıristiyan yetişkin bekârlardan (mücerredlerden) da 25'er akça ispençe resmi alındığı görülmektedir[188]. Bîvelerden alınan verginin ispençe yekününa dâhil edildiği yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır[189].

---

[186] İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümu", *Belleten*, XXIII/ 92 (Ankara 1959), s. 602-607.

[187] Bk. TK.KKA.TD, nr. 29, s. 4a.

[188] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 608, 618.

[189] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 593.

Bu tarihte halktan alınan diğer raiyyet resimleri ise arusiyye ve cerâyim vergileridir. Arusiyye ve cerâyim resimleri zuhurata bağlı olduğu için, bunların önceden ne kadar bir yeküne ulaşacaklarını tespit etmek mümkün değildir. Nitekim bir köyde bir yıl içinde kaç kız ve dulun evleneceğini, kaç kişinin suç işleyeceğini ve suç nevilerinin ne olacağını önceden tespit imkânı bulunmamaktadır. Adı geçen vergiler bu nedenle tahrirlere tahmini rakamlar olarak kaydedilmiştir. Resm-i arusiyye, evlenen kız ve dullardan alınan gerdek resmidir. Resm-i cerâyim ise halk arasında meydana gelen her çeşit kavga, yaralama, adam öldürme v.s. gibi suçlardan alınan vergidir. Zuhurata bağlı, yani arızi vergiler bâd-ı hevâ olarak da anılmaktadır.

Niyâbet resmine gelince, bu vergiyi bâd-ı hevâ vergileri grubu içinde değerlendirmek mümkün değildir. Zira bu vergi Trabzon sancağında devamlı bir vergi haline gelmiştir. Niyâbet resimleri asayış ve nizamın sağlanması için alınan bir vergidir[190]. Devamlı bir vergi haline getirilen resimler bâd-ı hevâ gurubundan çıkmakta ve müstakil bir vergi olarak değerlendirilmektedir[191].

Niyabet resmi serbest olan timarlarda hane başına 6 akça, serbest olmayan timarlarda da 3'er akça olarak alınmaktaydı[192].

Resm-i bostan her haneden ikişer akça alınan raiyyet vergisi idi. Yaylak resmi de her hane başına ikişer akça olarak alınmaktaydı[193].

Niyâbet vergisi olarak, Trabzon kanunnâmesinde serbest timarlar için 6 akça, serbest olamayan timarlar için de 3 akça alındığı belirtilmekle beraber, tahrir kayıtlarında hâne başına 9 akça alındığı kaydedilmektedir[194]. Muhtemelen bu üç akçalık fazlalık, aynı kanunnâmede "*reâyâsı hâssa bağlar için yılda her raiyet üçer gün hidmet eyleye ki, hâssa bağlar harabe müteveccih olmaya*" yükümlülüğünün paraya tahvil edilerek üç akça daha niyâbet resmine ilave edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

---

190 Ö. Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanûnlar*, I, İstanbul 1943, s. 268.

191 Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 127.

192 Bostan, *Trabzon Sancağı,* s. 474.

193 Bostan, *Trabzon Sancağı,* s. 474, 477.

194 Bk. TK.KKA.TD, nr. 29, s. 179b-217a.

Tablo 8: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Halkın Tasarrufundaki Topraklar (Çift, Bennak ve Cabaların Sayısı)

KÖYLER	1486 Yılı							1515 Yılı							1554 Yılı							1583 Yılı						
	Çift (42-57)	Nim ile çift arası (29-41)	Nim çift (21-28)	Rub' ile nim arası (15-20)	Rub' (8-14)	Bennak (13-18)	Caba	Çift	Nim ile çift arası	Nim çift	Rub' ile nim arası	Rub'	Bennak	Caba	Çift	Nim ile çift arası	Nim çift	Rub' ile nim arası	Rub'	Bennak	Caba	Çift	Nim ile çift arası	Nim çift	Rub' ile nim arası	Rub'	Bennak	Caba
Nefs-i Tirebolu	–	–	67	–	–	–	–	3	–	285	–	8	–	–	–	–	205	16	–	–	–	–	–	397	22	–	–	–
Ahallu	–	–	–	10	9			–	–	3	8		15	9	1	–	–	10	–	14	4	–	–	–	–	–	26	20
Akçakilise	1	3	–	4	–	–	–	7	–	–	–	2	11	5	–	–	–	2	–	10	2	–	–	–	–	–	15	7
Alagatoras t. Bada	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	–	–	–	6	3
Alayuntlu	–	–	1	48	15	18	3	–	–	–	–	29	89	15	–	–	–	45	–	79	102	4	–	–	–	–	114	130
Arageriş	–	1	–	1	2	3	–	–	–	–	1	5	9	6	–	–	–	7	–	8	6	–	–	–	–	–	15	20
Avcılu	–	–	–	–	22	–	–	–	10	–	16	–	52	10	–	–	–	11	–	44	17	–	–	–	1	–	63	61
Bada	–	6	1	24	46	–	–	–	1	4	2	–	114	23	7	–	–	17	–	96	44	3	–	–	2	–	123	115
Boğalu	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	22	6	–	–	–	–	–	7	2	–	–	–	–	–	9	12
Boşçalu t. Bada	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	11	2	–	–	–	–	–	12	5	–	–	–	–	–	15	21
Boynuyoğun	1	3	–	–	–	2	–	–	–	–	–	4	11	4	–	–	–	5	–	22	5	–	–	–	–	–	35	19
Çeğel	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	13	6	–	–	–	–	–	14	–	–	–	–	–	–	15	12
Demirboku	–	1	–	–	–	4	–	–	–	1	–	–	2	1	–	–	–	–	–	2	2	–	–	–	–	–	3	7
Gelibolu	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	–	–	20	25	–	1	1
Kilyarı	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	7	5	–	–	–	–	–	8	4	–	–	–	–	–	11	15
Karakaya	–	–	–	3	10	2	–	2	–	–	–	–	23	5	–	–	–	4	–	34	12	–	–	–	–	–	28	33
Mürtedçukuru	–	–	–	–	–	–	–		–	–	–	–	7	4	–	–	–	–	–	7	4	–	–	–	–	–	13	12
Sekülü (Megali) t. Bada	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	9	6	–	–	–	2	–	9	10	–	–	–	–	–	10	20
Üregir	–	1	1	27	–	7	–	–	1			2	85	23	–	–	–	8	–	83	20	–	–	–	3	–	89	93
TOPLAM	2	15	70	117	104	36	3	15	12	293	27	50	484	130	8	–	205	131	–	453	239	7	–	417	53	–	591	601

Adet-i deştbânîye gelince; bu vergi de zuhurata bağlı bir vergi olup, zamanla düzenli vergilerden biri haline gelmiştir. Bu vergi önceleri herhangi bir şahsın at ve davarının başkasının ekinine girdiğinde ödediği para cezası iken, sonraları tarla, bağ, bahçe gibi ekili ve dikili alanları hayvanların ziyanından ve hırsızlardan korumak için tutulan kır bekçisine verilen düzenli bir vergi haline gelmiştir[195].

Tapu-yı zemin resmi, bir zemin vergisi olmadığı için öşr-i zeminle birlikte değerlendirilmemiştir. Bu vergi, herhangi bir sebep ile boş kalan toprakların sipahi veya vakıf mütevellisi tarafından bir başka çitçiye tapuya, tapu resmi mukabilinde verilmesi hadisesidir. Tapu resmi, toprağın peşin kirası değil, toprağın tasarruf hakkının satın alınması ile ilgilidir. Bu vergi her yıl değil, toprak tapuya verildiği zaman bir defaya mahsus olarak alınırdı[196].

Tablo: 8, 9 ve 10'da XV. ve XVI. yüzyıllarda bugünkü Tirebolu ilçesine dâhil iskân birimlerinde yaşayan halkın tasarrufundaki toprakların ne kadar olabileceğine dair bir tespit yapılmaya çalışılmıştır.

Yörenin dağ, engebeli ve vadilerle yarılmış coğrafik durumu göz önüne alınarak 42-57 akça arasında hane başına toprak vergisi veren halkın bir çift miktarı toprağa sahip olduğu düşünülmüştür. Bir çift, 60 dönüm olarak ele alınmıştır. 29-41 akça arasında vergi verenlerin nim çit ile çift arasında yani 40 dönümlük toprak tasarruf ettikleri tahmin edilmiştir. 21-28 akça arasında vergi verenler nim çift olarak değerlendirilmiştir ki, bunların en fazla 30 dönüm, 15-20 akça vergi verenlerin rub' ile nim çit arası 20 dönüm, 8 ila 14 akça arasında vergi verenler rub' yani 10-15 dönüm toprağı olabileceği var sayılmıştır. Bennak resmi verenlerin de 10 dönüm toprağa sahip olabilecekleri düşünülmüştür. Cabalar elinde toprak olmayan halk olarak ele alındığından, bunların dışındaki halkın elinde az çok toprak bulunmaktaydı.

Elinde toprağı olmayan cabaların sayısı 1486 yılında 3 hane iken, 1515'te 130 haneye, 1554'te 239 haneye ve 1583'te de bennakları geçerek 601 haneye çıkmışlardır[197]. Bu da yörede tarıma elverişli toprağın az olduğunu göstermektedir.

---

[195] Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 122.

[196] Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler* I, İstanbul 1980, s. 305-309; Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimâi Tarihi*, II, İstanbul 1979, s. 124-125, 375-376, 390.

[197] Bk. Tablo: 8.

Tablo 9: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Halkın Elinde Bulunan Toprağın Dönüm Olarak Miktarı

Köyler	1486 Yılı	1515 Yılı	1520 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm
Nefs-i Tirebolu	2010	8750	8930	6470	12350
Ahallu	335	400	310	400	150
Akçakilise	260	560	150	140	150
Alagatoras t. Bada	–	40	(40)	40	60
Alayuntlu	1395	1225	1400	1690	1380
Arageriş	120	185	90	185	150
Avcılu	330	1240	520	660	650
Bada	1210	1340	1310	1720	1450
Boğalu	–	220	70	70	90
Boşçalu t. Bada	–	230	150	120	150
Boynuyoğun	200	170	270	320	350
Çeğel	–	130	130	140	150
Demirboku	80	50	40	20	30
Gelibolu	–	–	–	80	1110
Kilyarı	–	70	80	80	110
Karakaya	230	350	270	420	280
Mürtedçukuru	–	70	70	70	130
Sekülü (Megali) t. Bada	–	150	110	130	100
Üregir	680	920	910	990	950
TOPLAM	6850	16100	14850	13745	19790

Yukarıda verilen veriler göz önüne alınarak yapılan hesaplamalardan 1486'da yörede tarıma elverişli en fazla 6850, 1515'te 16100, 1520'de 14850, 1554'te 13745, 1583'te de 19790 dönüm toprak olabileceği ortaya çıkmaktadır[198]. Bu da XVI. asrın sonlarında yaklaşık 20 km^{2}'lik bir alana tekabül etmekteydi.

Nim çift, rub' ile nim çit arası toprak işleyenlerle bennak sahiplerinin en az10 dönüm toprak tasarruf ettikleri düşünüldüğünde, bölgedeki tarıma elverişli toprakların en az 1486'da 4020, 1515'te 11400, 1520'de 8390, 1554'te 8540, 1583'te de 11030 dönüm olabileceği hesaplanmaktadır[199]. XVI. asrın sonlarında bu toprak miktarı yaklaşık 11 km^{2} demektir. Bugün Tirebolu ilçe-

[198] Tablo: 9.

[199] Tablo: 10.

sinin yüzölçümü 210 km^2 olduğuna göre[200], XVI. asrın sonlarında 11km^2'lik tarıma elverişli alanın varlığı fazla değildir. Bu alanın bağ ve meyveliklerle birlikte 15 km^2 olabileceği düşünülmektedir.

Buna göre XVI. yüzyılın sonlarında kişi başına bir, bir buçuk dönüm toprak düşmektedir ki, bu toprak miktarı azdır.

Tablo 10: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Halkın Elinde En Az Bulunan Toprağın Dönüm Olarak Miktarı

Köyler	1486 Yılı	1515 Yılı	1520 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm
Nefs-i Tirebolu	670	4730	2930	2210	4190
Ahallu	190	320	230	300	260
Akçakilise	190	550	130	120	150
Alagatoras t. Bada	–	40	(40)	40	60
Alayuntlu	840	1180	1200	1240	1380
Arageriş	100	150	90	150	150
Avcılu	220	780	510	720	640
Bada	970	1320	1250	1550	1430
Boğalu	–	220	70	70	90
Boşçalu t. Bada	–	230	130	120	150
Boynuyoğun	200	150	270	270	350
Çeğel	–	130	130	140	150
Demirboku	80	50	30	20	30
Gelibolu	–	–	–	40	460
Kilyarı	–	70	80	80	110
Karakaya	150	350	250	380	280
Mürtedçukuru	–	70	70	70	130
Sekülü (Megali) t. Bada	–	150	100	110	100
Üregir	410	910	880	910	920
TOPLAM	4020	11400	8390	8540	11030

1486 yılı tahrir kayıtlarında bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilindeki yerleşim alanlarında vergi alınan tahıl ürününün yalnız darı (dıhn-erzen) olduğu görülmektedir[201]. Tablo: 11'deki verilere göre bu tarihte Tirebolu yö-

[200] Ünsal Bekdemir, "Cumhuriyet Dönemi Giresun Nüfusu", *Geçmişten Günümüze Giresun*, İstanbul 2015, s. 174 (Tablo 3).

[201] Tablo: 11.

Tablo 11: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Hububattan Alınan Aynî Öşrün Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Köyler	Dıhn-Erzen (Darı)				Hınta-Gendüm (Buğday)				(Kapluca (Kapçıklı Buğday)				Şa'ir (Arpa)			
	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583
	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile
Nefs-i Tirebolu	–	70	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ahallu	–	25	122	250	–	–	–	–	–	–	–	–	–	20	–	60
Akçakilise	–	30	62	90	–	–	–	–	–	–	–	–	–	15	–	–
Alayuntlu	175	310	487	276	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Arageriş	6,5	10	47	20	–	–	–	60	–	–	–	–	–	–	–	44
Avcılu	–	273	233	148	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Alagatoras t. Bada	–	–	–	31	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bada	30	252	462	436	–	–	–	120	–	–	–	100	–	15	–	100
Boğalu	–	15	20	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boşçalu t. Bada	–	36	70	30	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boynuyoğun	27,5	61	102	80	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	30
Çeğel	–	50	62	100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Demirboku	47	7	10	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gelibolu	–	–	–	14	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Kilyarı	–	40	21	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Karakaya	–	75	87	28	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Mürtedçukuru	–	10	19	15	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Sekülü t. Bada	–	30	51	139	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Üreğir	35	285	310	179	–	–	–	–	–	–	–	300	–	–	–	–
TOPLAM	321	1569	2165	1843	–	–	–	182	–	–	–	400	–	50	–	234

resinde ikamet edenlerden 321 kile darı vergi olarak alınmaktaydı. Halkın ürettiği darının miktarının 3210 kile olduğu ve bunun 82355,76 kilograma tekabül ettiği yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır[202]. Bu dönemde darı üretimin Alayuntlu, Arageriş, Bada, Boynuyoğun, Demirboku ve Üreğir köylerinde yapıldığı görülmektedir. Kişi başına yılda yaklaşık 47 kg tahıl ürünü düşmekteydi. Bu kadar düşük miktardaki tahıl ürünü ile insanların hayatını sürdürmeleri mümkün değildir. Muhtemelen diğer köylerde de tahıl yetiştirilmekte, ancak buralarda yetiştirilen ürünün vergi alınacak miktarda olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 12: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu Yöresi'nde Hububat Üretim Miktarı

	1486 Yılı			1515 Yılı			1554 Yılı			1583 Yılı		
	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı
Mahsuller												
Arpa	–	–	–	50	500	12828	–	–	–	234	2340	60035,04
Buğday	–	–	–	–	–	–	–	–	–	182	1820	46693,92
Darı	321	3210	82355,76	1569	15690	402542,64	2165	21650	555452,4	1843	18430	472840,08
Kapçıklı	–	–	–	–	–	–	–	–	–	400	4000	102624
Buğday												
TOPLAM	321	3210	82355,76	1619	16190	415370,64	2165	21650	555452,4	2659	26590	682193,04

1486'da darının tahrir kıymeti 4 akça idi[203]. 1515 ve 1554'te 8 akça, 1583'te ise 10 akça olduğu tespit edilmektedir[204].

1583'te buğdayın tahrir kıymeti 12 akça, kaplucanın da 10 akça idi. Bu tarihte üretilen hububattan alınan verginin nakdi değerinin 26694 akça olduğu görülmektedir[205].

---

[202] Tablo: 12.

[203] Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 491.

[204] Tablo: 13.

[205] Bk. Tablo: 14.

1515'te darı yanında az da olsa arpa üretimi de yapılmaktaydı. Bu tarihte nefs-i Tirebolu'da darı tarımının yapıldığı[206], üretim miktarının da 700 kile olduğu tespit edilmektedir. 1583'te darı ve arpanın yanında buğday ve kaplucanın da üretiminin yapıldığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.

XVI. asrın sonlarında bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde 682195 kg hububat üretimi yapılmakta ve kişi başına 74 kg düşmekteydi.

Tablo 13: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Hububatın Nakdi Değeri

Mahsuller	1486	1515	1554	1583
	Akça	Akça	Akça	Akça
Dıhn-Erzen (Darı)	4	8	8	10
Hınta-Gendüm (Buğday)	6	8	8	12
Kapluca (Kapçıklı Buğday)	4	8	8	10
Şa'ir (Arpa)	5	7	7	10

Tablo 14: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Hububattan Alınan Verginin Nakdi Değeri

Mahsuller	1486	1515	1554	1583
	Akça	Akça	Akça	Akça
Dıhn-Erzen (Darı)	1284	12632	17346	18170
Hınta-Gendüm (Buğday)	-	440	-	2184
Kapluca (Kapçıklı Buğday)	-	-	-	4000
Şa'ir (Arpa)	-	355	-	2340
TOPLAM	1284	13427	17346	26664

1486'da Tirebolu yöresinde bulunan meyve çeşitleriyle ilgili bilgi verilmemektedir. XVI yüzyılda yetiştirilen meyvelerden vergi alınanların başında üzüm gelmekte, onu takiben muhtelif meyveler, ceviz ve fındık sırayı almaktadır. Muhtelif meyvelerin içine fındığın dâhil olup olmadığı konusunda bir veriye ulaşılamadı. Eğer muhtelif meyvelere fındık dâhil değilse bölgede en az üretimin fındıkta olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir.

[206] BOA, TT.d., nr. 52, s. 613.

Tablo 15: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu Yöresinde Meyvelerden Alınan Vergiler

Yerleşim Yerleri	Öşr-i Şira			Öşr-i Enkür			Öşr-i Ceviz			Öşr-i Fındık			Öşr-i Meyve		
	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça
Nefs-i Tirebolu	1200	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1500
Ahallu	–	–	77	20	–	–	15	–	–	–	–	–	30	72	334
Akçakilise	–	–	–	20	–	–	15	–	–	–	–	–	30	106	136
Alayuntlu	–	150	3020	550	–	–	100	–	–	–	–	–	245	689	982
Arageriş	–	20	425	40	–	–	10	88	255	–	–	–	20	108	341
Avcılu	300	–	400	500	500	–	85	160	260	–	–	–	408	207	50
Alagatoras t. Bada	–	–	129	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12	55
Bada	120	157	645	348	80	–	110	15	20	–	–	–	340	829	670
Boğalu	–	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	31	4
Boşçalu t. Bada	–	120	40	–	–	–	–	–	15	–	–	20	–	–	45
Boynuyoğun	–	–	36	–	–	–	103	–	30	–	–	–	135	126	55
Çeğel	–	–	–	100	–	–	10	24	180	–	–	–	20	30	100
Demirboku	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	14	14
Gelibolu	–	–	8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Kilyarı	–	–	–	15	–	–	–	–	–	–	–	–	30	39	–
Karakaya	–	–	–	40	–	–	5	–	–	–	–	–	55	146	45
Mürted–çukuru	–	–	–	20	–	–	15	–	–	–	–	–	30	36	96
Sekülü t. Bada	–	–	150	50	–	–	–	–	125	–	–	–	10	–	150
Üreğir	–	383	1900	602	738	–	55	147	506	–	–	100	190	422	752
TOPLAM	1620	830	6835	2305	1318	–	523	424	1391	–	–	120	1543	2867	5333

* 1486'da öşr-i bağ adıyla 1284 akça, öşr-i bahçe adıyla 150 akça vergi alınmaktaydı.

Nitekim vergi alınabilecek düzeyde fındık üretiminin sadece 1583 yılında gerçekleştiği ve bu üretimin de Boşçalu ve Üreğir köylerinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

1515'te üzümden elde edilen şiranın yaklaşık %75'i Tirebolu kasabasında üretilmekteydi. 1583 yılında da muhtelif meyvelerden alınan verginin önemli bir bölümünün bu kasaba halkından alındığı görülmektedir[207]. Bu durum kasaba çevresinde Tirebolu merkezindeki halkın meyvecilik yaptığını ortaya koymaktadır. Burada zeytin de yetiştirildiği alınan zeytin öşründen anlaşılmaktadır[208].

---

[207] Bk. Tablo: 15.

[208] Bu tarihte "*öşr-i zeyt maa meyve ve asel*" vergisi 31 akça idi (bk. BOA, TT.d., nr. 52, s. 613).

XV. yüzyılda vergi alınacak düzeyde kendir üretiminin yalnız nefs-i Tirebolu'da yapılmaktaydı[209]. XVI. yüzyılda kendir üretiminin önemli bir kısmının aynı kasabanın merkezinde üretildiği Tablo 16'da görülmektedir.

Tablo 16: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu Yöresinde Kendir ve Değirmenlerden Alınan Verginin Miktarı

Yerleşim Yerleri	Öşr-i Kendir			Asiyab (Değirmen)					
	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	Değirmen Sayısı			Hâsıl		
	Akça	Akça	Akça	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
Nefs-i Tirebolu	500*	–	3500	–	–	7	–	–	165
Ahallu	22	–	–	1	1	3	20	20	60
Akçakilise	25	–	50	1	–	1	20	–	20
Alayuntlu	400	–	–	1	3	2	20	60	40
Arageriş	20	65	256	1	1	1	20	20	20
Avcılu	210	311	49	1	2	2	20	70	40
Alagatoras t. Bada	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bada	206	160	288	2	2	8	40	40	255
Boğalu	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boşçalu t. Bada	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boynuyoğun	–	–	–	2	1	1	40	20	20
Çeğel	20	–	–	1	1	1	20	20	20
Demirboku	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gelibolu	–	–	10	–	–	6	–	–	148
Kilyarı	25	–	–	–	–	1	–	–	10
Karakaya	48	–	–	1	1	–	20	20	–
Mürtedçukuru	35	–	–	–	–	–	–	–	–
Sekülü t. Bada	30	–	–	–	1	1	–	20	20
Üreğir	85	90	600	–	–	2	–	–	18
TOPLAM	1626	626	4753	11	13	36	220	290	836

* 1486 yılında Nefs-i Tirebolu'dan 50 akça öşr-i kettan vergisi alınmaktaydı.

Bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilindeki yerleşim birimlerinde 1515 yılında 3252 batman, 1554'te 1252 batman ve 1583 yılında da 6790 batman kendir üretilmekteydi.

[209] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 593.

Tablo 17: XVI. Yüzyılda Tirebolu'da Kendirden Alınan Öşrün Miktarı, Üretim Yekûnü ve Kg Olarak Karşılığı

Yıllar	Öşr Yekûnü (Batman)	Üretim Yekûnü (Batman)	Kg Olarak Karşılığı
1515 Yılı	325,2	3252	74796
1554 Yılı	125,2	1252	28796
1583 Yılı	679	6790	156170

* 1515 ve 1554 yıllarında bir batman kendirin kıymeti 5 akça, 1583 yılında da 7 akça olarak ele alınmıştır.

Teknik işletmelere gelince: Bunlar köylerde bulunan değirmenler olup 1515'te11, 1554'te 13, 1583'te de 36 göz olduğu tespit edilmektedir.

XVI. yüzyılda Tirebolu yöresinde koyun beslendiği alınan resm-i ganem vergisinden anlaşılmaktadır. İki koyuna bir akça vergi alındığına göre[210], 1515'te 320, 1554'te 370, 1583'te de 2264 baş koyunun beslendiği ortaya çıkmaktadır. En çok koyunun Alayuntlu köyünde beslendiği tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır.

XV. ve XVI. asırlarda Tirebolu yöresindeki köylerde "*öşr-i kovan*", "*resm-i küvvare*" ve "*öşr-i asel*" adıyla arıcılıkla ilgili vergi alındığı görülmektedir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Tirebolu çevresinde avcı kuşlarından doğan (baz) ve atmacaya ait yuvalar mevcuttu. 1486'da 11, 1515'te 10 ve 1554'te de bölgede 20 kıta doğan yuvası tespit edilmektedir. Her doğan yuvasından 50 akça vergi alınmaktaydı.

Atmaca yuvalarına gelince; bunların 1515'te 3 kıta Ahallu köyünde, 1 kıta Akçakilise köyünde, 1554'te de aynı köylerde ve aynı sayıda oldukları tespit edilmektedir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda halktan alınan vergilerin nakdi değerine bakınca en çok verginin nefs-i Tirebolu'dan alındığı Tablo 19'da görülmektedir. Sırayı Alayuntlu, Bada ve Üreğir köyleri takip etmektedir.

---

[210] Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 152.

Tablo 18: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu Yöresinde Bal, Koyun ve Avcı Kuşu Yuvalarından Alınan Vergi Miktarı

Yerleşim Yerleri	Resm-i Ganem (Koyun) ve Adet-i Ağnam			Öşr-i Asel (Bal) ve Öşr-i Küvvare (Kovan)				Öşr-i Yuva-i Baz (Doğan)								Öşr-i Yuva-i Atmaca ve Şahin							
	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1486 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı		1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)	Kıta	Hasıl (Akça)
Nefs–i Tirebolu	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ahallu	18	40	245**	–	25	10	298	–	–	1	50	1	80	–	–	–	–	3	10	3	10	–	–
Akçakilise	13	–	104	–	17	130	150	(4)	200	(2)	100	(9)	450	–	–	–	–	1	10	1	50	–	–
Alayuntlu	158	236	2700	105	188	42	895	4	200	1	50	4	130	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Arageriş	16	–	50	20	25	21	150	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Avcılu	85	–	52	–	281	250	150	–	–	1	50	1	50	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Alagatoras t. Bada	–	–	15	–	–	4	18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bada	109	165	520	30	165	150	325	3	150	3	150	3	170	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boğalu	–	–	–	–	–	32	12	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boşçalu t. Bada	–	–	72	–	–	99	50	–	–	1	50	1	50	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Boynuyoğun	55	135	15	50	138	180	40	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Çeğel	8	–	176	–	20	30	240	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Demirboku	–	–	8	–	28	13	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gelibolu	–	–	–	–	–	–	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kilyarı	37	23	6	–	50	11	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Karakaya	35	100	124	–	37	96	10	–	–	–	–	1	(20)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Mürtedçukuru	20	–	–	–	30	76	76	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Sekülü t. Bada	15	–	120	–	25	32	125	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Üreğir	70	90	320	40	140	100	272	–	–	1	50	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
TOPLAM	639	789	4527	245	1159	1281*	2827	11	650	10	500	20	950	–	–	–	–	4	20	4	60	–	–

* 1554 yılı tahrir kayıtlarında Öşr-i Asel (Bal) ve Öşr-i Küvvare (Kovan) vergileri ayrı ayrı yazılmakla beraber bu tabloda bir araya getirilerek yazılmıştır. Bu tarihte Öşr-i Asel vergi toplamı 570 akça, Öşr-i Küvvarenin de 706 akçadır.

** 1583 yılında koyunlardan alınan vergi Adet-i Ağnam ve Resm-i Ağnam olarak kaydedilmiştir.

Nitekim 1486'da nefs-i Tirebolu'dan 3720 akça, 1515'te 19100 akça ve 1583'te de 37000 akça vergi alınmaktaydı. 1486'da kasabanın vergi gelirinin 1580 akçası ispençeden, 60 akçası cerayimden, 40 akçası arusiyyeden, 50 akçası öşr-i kettandan, 100 akçası dalyandan, 1050 akçası gümrükten, 200 akçası kıst-ı limandan, 500 akçası da kıst-ı melekseden elde edilmekteydi[211]. 1515'te ispenç ve baştinadan 7009 akça, darıdan (70 somar) 560 akça, şiradan (60 sabur) 1200 akça, kendirden (100 batman) 500 akça, zeytin, meyve ve bal öşründen 31 akça, gümrük resminden 1500 akça, resm-i fiçıdan 5000 akça, ihtisab mukataasından 160 akça, resm-i limandan 360 akça, dalyan resminden 750 akça, gemi yapımından 800 akça, gemi alım satımından 170 akça olmak üzere toplam 19100 akça vergi alınmaktaydı[212]. 1583 yılında ise 9900 akça ispençe, 2325 akça arusiye, 1500 akça meyve öşrü, 3500 akça kendir öşrü, 1700 akça resm-i bostan, 495 akça resm-i tapu-yi zemin, 7 değirmenden 165 akça, 2900 akça dalyan resminden, fıçı resminden 6615 akça, gümrük resminden 3500 akça, ihtisab mukataasından 200 akça, gemi alım satımından 400 akça, gemi yapımından 2300 akça olmak üzere 37000 akça vergi alındığı görülmektedir[213]. Kasabada, Yavuz Sultan Selim'in Giresun'daki camiinin vakfı olan bir hamam[214] varsa da geliri konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[211] BOA, MAD.d., nr. 828, s. 593.
[212] BOA, TT.d., nr. 52, s. 613.
[213] TK. KKA.TD, nr. 43, s. 120a.
[214] TK. KKA.TD, nr. 43, s. 209a.

Tablo 19: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Tirebolu'da Reâyâdan Alınan Vergilerin Nakdi Değeri

Yerleşim Yerlerine Göre Reâyâdan Alınan Vergi Hasılı	1486 Yılı Vergi Hasılı (Akça)	1515 Yılı Vergi Hasılı (Akça)	1520 Yılı Vergi Hasılı (Akça)	1554 Yılı Vergi Hasılı (Akça)	1583 Yılı Vergi Hasılı (Akça)
Nefs-i Tirebolu	3720	19100	19100	(19100)*	37000
Ahallu	220	1350	1350	(1498)	5600**
Akçakilise	375	(1365)	1370	(1493)	2000
Alayuntlu	3073	6688	6950	7839	18150
Arageriş	166	548	548	1100	2000
Avcılu	–	5262	5000	5000	7400
Alagatoras t. Bada	–	200	–	(220)	2278
Bada	921	6648	7128	7565	14440
Boğalu	–	292	292	509	520
Boşçalu t. Bada	–	792	792	1164	1164
Boynuyoğun	456	1576	1576	(2035)	1910
Çeğel	–	1010	1010	1010	2300
Demirboku	218	188	188	(219)	300
Gelibolu	–	–	–	1000	1000
Kilyarı	–	728	728	477	572
Karakaya	121	1412	1380	1818	2035
Mürtedçukuru	–	460	460	1538	758
Sekülü t. Bada	–	700	700	812	3000
Üreğir	389	5800	5800	6100	14189
TOPLAM	9659	54119	54372	60497	116616

* Tirebolu kasabasının 1554 yılına ait vergi hasılı yazılmadığından 1515 ve 1520 yılı tahririndeki hasıl miktarı esas alınmıştır.

** Ahallu köyü vergi hasılına 800 akçalık Demircibükü ve İlyasyeri mezralarının vergi hasılı da dahil edilmiştir.

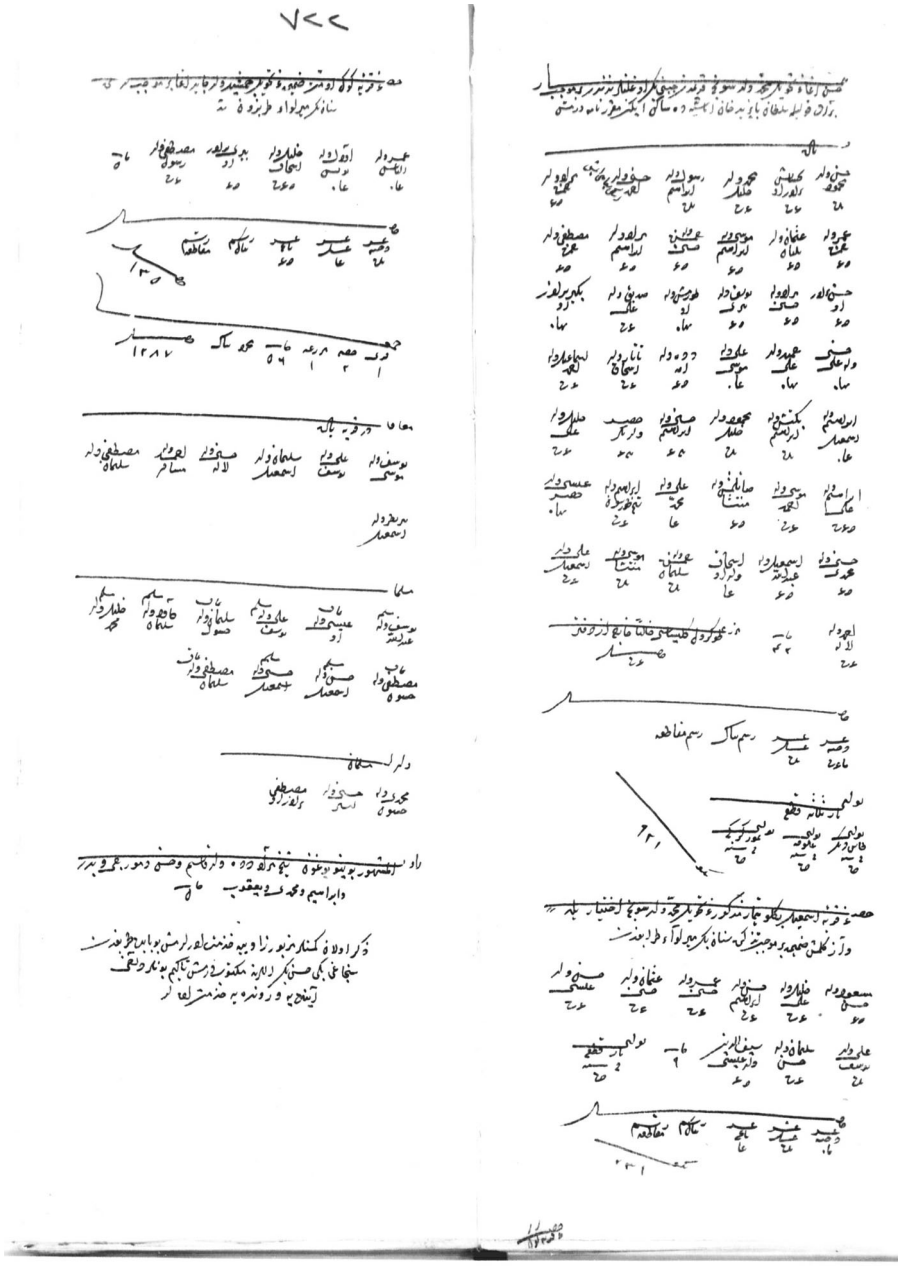
XVII. yüzyılın son çeyreğinde bugünkü Tirebolu ilçesi sınırları dâhilinde bulunan iskân birimlerinde avarız vergisi veren 345 hane ile 181 muaf hane bulunuyordu. En çok avarız hanesi Karakaya, Bada ve Baş Boynuyoğun köylerinde bulunmaktaydı. Avarız vermekle yükümlü haneler 16 hane ve rub'dan teşekkül etmekteydi[215].

[215] Bk. BOA, KK.MK, nr. 2703, s. 48b.

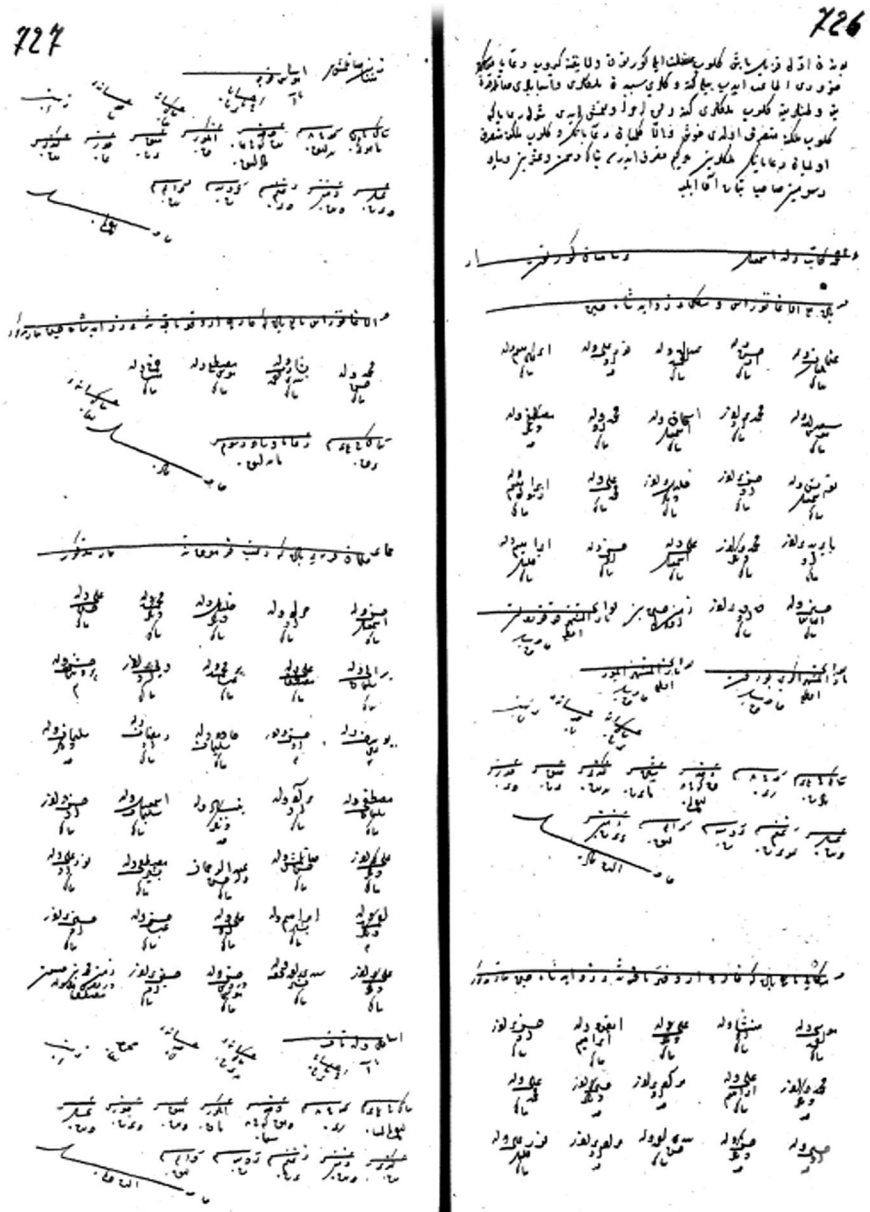
Tablo 20: XVII. Yüzyılda Tirebolu'da Avarızhaneler ve Nüfus

Köy Adı	Hane	Tahmini Nüfus	Avarız Hane	
			Hane	Rub'
Ahallu	18	90	–	3,5
Akçakilise mea Kireç ve Kanlıca	11	55	–	2
Avcılu	31	155	1,5	–
Bada	48	240	2,5	–
Baş Boynuyoğun	36	180	1	3
Devecikboynu mea Çukuri	10	50	–	2
Edeköy	16	80	–	3
İsrail	18	90	–	3,5
Karakaya	80	400	4	–
Mursallu mea Yağlu	18	90	–	3,5
Üreğir	29	145	1,5	–
Zaviye-i Yaraş	20	100	1	–
Nefs-i Tirebolu	27+87+21=135	675	–	–
An-Kürekciyan-ı reaya-ı karye-i Bada	5	25	–	–
Boşçalu	33	165	–	–
Kuluncak	7	35	–	–
Zaviye-i Şeyh Kasım Dede mea Divan Alanı der kurb-ı Baş Boynuyoğun	11	55	–	–
TOPLAM	526	2630	16,5	1

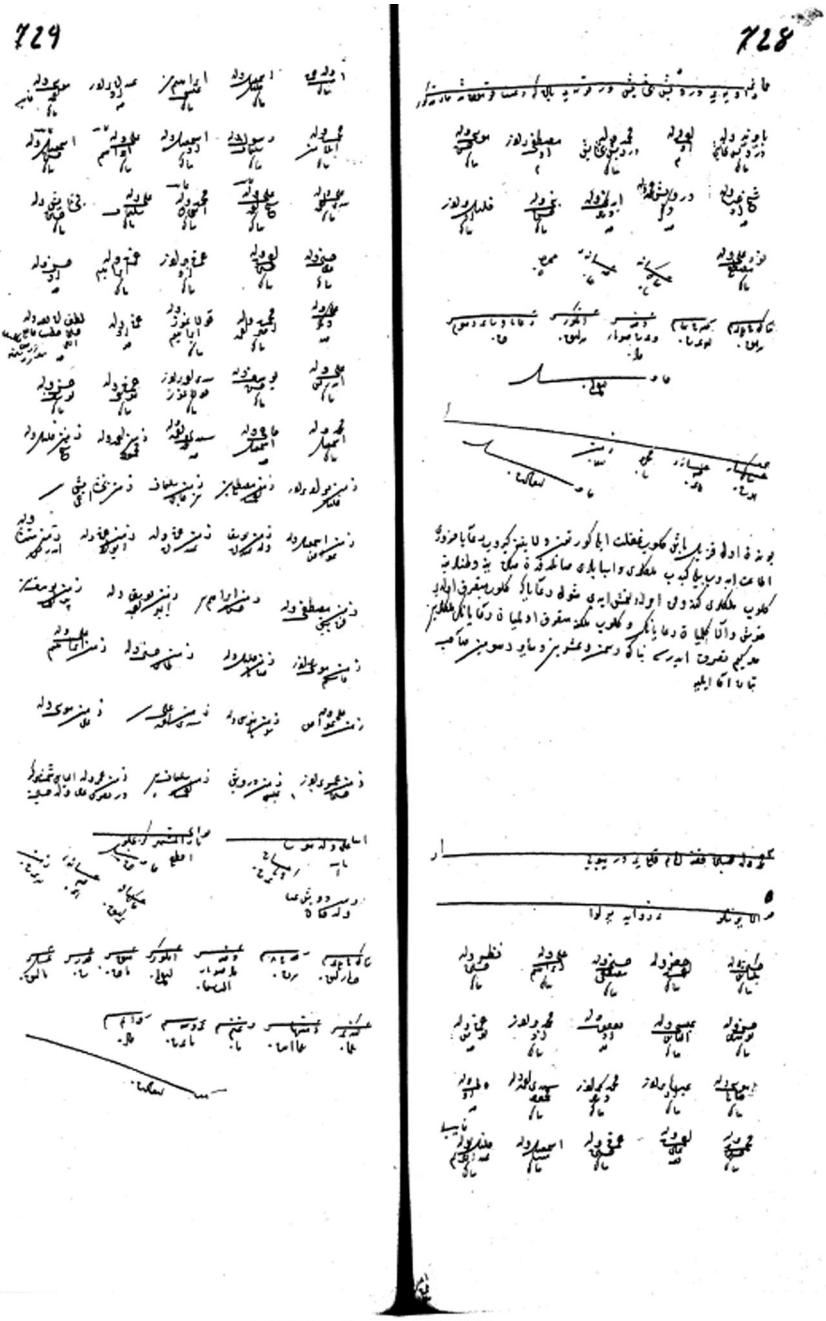
Sonuç olarak; Çepni Türkmenlerinin önemli yurtlarından biri olan Tirebolu ve çevresi XV. ve XVI. yüzyıllarda büyük çapta bir gelişme göstermiştir. Yaklaşık bir asırlık dönemde nüfus 1750 kişiden 9100 kişiye yükselmiştir. Bölgenin nüfusu dört kattan daha fazla büyürken vergi gelirleri de on misli artmıştır. Cami, mescit, medrese ve zaviyelerle dini hayat ve eğitim canlı tutulmuştur. Bölge XVI. yüzyılın başlarında bir fetret dönemi yaşamışsa da kısa sürede toparlanmıştır. Köy sayısı ondan on sekize, mahalle sayısı da dokuza çıkmıştır. Bu durum sosyal ve ekonomik canlılığın bir göstergesidir. Nitekim bu canlılık sayesinde kale konumunda olan Tirebolu, bir kasaba hüviyetine kavuşmuştur.

MAD.d 00828

T. T. 0052

T. T. 0052

ÂYÂN'IN ÖLÜMÜ: KETHÜDAZÂDE MEHMED EMİN AĞA'NIN TEREKESİ

Feridun EMECEN*

Osmanlı tarihinde XVIII. yüzyılda taşra idarecilerinin birer "*mahalli güç*" halinde yükseldikleri, Osmanlı tipi burjuvazinin büyük merkezlerde oluşan devlete dayalı temsilcileri dışında yerel unsurlarını oluşturdukları bilinmektedir. İmparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesinde de çoğu köklü sosyal bağlarla filizlenmiş olan ailelere mensup şahsiyetlerin "*konjonktürel*" güçlenmesi, devlete karşı temsiliyet ve bu temsiliyetin tanınarak resmiyet kazanması aşamalarıyla gerçekleşip dönüşüme uğramıştır. Bu tip ailelerin temsilcilerinden biri olduğu düşünülen Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın yükselişi, toprak sahipliğinin ve büyük plantasyonları kontrol etmenin dışında bölgenin kendine has şartlarının bir yansıması olarak mütalaa edilmektedir. Onun kazandığı güç ve iktidarının ikamesinde, ailesinin tarihî eskiye giden yerel güç odaklarından biri olmasının büyük rol oynadığı da farz edilmektedir. Mehmed Emin Ağa'nın zamanla resmi makamlarca da tanınacak olan mahalli iktidarının derecesi, devletin tavrı doğrultusunda değişmekle birlikte ailenin tanınırlığını bugüne uzatan bir temel çizgide önemli bir "*sıçrama*" olarak görülebilir. Burada onun gücü-

* Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

nün maddi kaynağı hakkında nisbî de olsa fikir verecek olan tereke kaydı üzerinde durulacak ve bu kayıt aynen ekte yayımlanacaktır. Tirebolu kasabasının adlî mercilerinin sadece müstakil bir defteri Mehmed Emin Ağa'nın miras mallarına ve bunların dağıtımına ayırmış olmaları keyfiyeti bile ailenin sarsıldığı düşünülen seviyesi hakkında iyi bir fikir verecektir. Ama önce kısaca Mehmed Emin Ağa ve faaliyetleri hakkında ulaşılabilen bazı bilgilere yer vermek gerekir.

Doğu Karadeniz bölgesindeki âyanlığın hususiyetleri ve bunlar içinde Mehmed Emin Ağa'nın yeri hakkında daha önce kaleme aldığım bir monografide, ailenin menşei ve yükselişi konusunu ele almış ve Emin Ağa'nın faaliyetleri üzerinde durmuştum[1]. Ancak Osmanlı arşivinin açılan tasniflerinde yeni belgelerin ortaya çıkışı ve sicil kayıtlarındaki bilgilerin mevcudiyeti, en azından Mehmed Emin Ağa'nın durumu hakkında tamamlayıcı ve bazı boşlukları da doldurmaya, ölüm şekli ile ilgili rivayetleri de açıklayıcı bir temele oturtmaya yardımcı olmuştur[2]. Bu bakımdan ele geçen terekesi dolayısıyla bu çalışmayı yaparken bu bilgileri de nazarı itibara aldığımızı belirtmeliyim. Şimdi kısaca Mehmed Emin Ağa ile ilgili ulaşılabilen bilgileri özetlemeye çalışalım.

Mehmed Emin Ağa'nın mensup olduğu Kethüdazâdelere dair ilk resmî bilgiler XVIII. yüzyıl sonlarına kadar inmektedir. Aralık 1793'te Gümüşhane'ye bağlı olup yedi madeni bulunan Tirebolu kazasında karışıklıklara yol açan Kethüdaoğlu adlı şakinin "*tertib-i ceza*" olunduğu, ancak daha sonra Kürtün-i bâlâ (Yukarı Kürtün) ahalisinden Küpeli Süleyman ve Ali'nin kat-

---

[1] F. M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242 (2001). s. 193-214; yeni bir baskısı için keza bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 363-392

[2] Arşivden yeni tesbit edilen bazı belgeler bir araya getirilerek yayımlanmıştır: Murat D. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa: Tirebolu Voyvodası-Şebinkarahisar Kaymakamı*, İstanbul 2015. Bu kitapta belgelere dayalı olarak bazı açıklamalara yer verilmişse de genel bir "*amatör*" dağınıklık hemen gözlemlenmektedir. Öte yandan Tirebolulu Kethüdaoğulları'na ait olmayan başka Kethüdazâdeler'e ait belgelerle de hatalı olarak yer verildiği dikkati çeker. Bazılarına yeri geldiğinde işaret edilecektir. Kitapta daha çok Mehmed Emin Ağa ile ilgili belgelere yer verilmiş ve bunlar bugünkü yazıya aktarılmıştır. Fakat hatalı okumalar bol olduğundan bunların orijinalleriyle birlikte okunması daha uygun olacaktır.

ledilen Kethüdaoğlu'nun kardeşi Halil'i de yanlarına alıp yeni bir karışıklık çıkardıkları belirtilmektedir. Keza aileden Halil ve Numan Ağaların Tirebolu'da önemli bir mevkide bulundukları bir sicil kaydından anlaşılmaktadır[3]. Burada adı geçen Halil Ağa, ailenin kendi içinde anlatılan rivayetlerde, Mısırlı Kethüdazâde İbrahim Ağa'nın oğlu olarak tanıtılır. Ancak ailenin Mısır bağlantısı ile alakalı şimdilik belirleyici bir belge mevcut değildir[4]. Sicil kayıtlarında Halil Ağa'nın babasının adı İbrahim olarak zikredilir, fakat bunun kimliği üzerinde herhangi bir malumat bulunmaz. Halil Ağa'nın oğlu Mehmed Emin Ağa'nın gücü eline geçirmesi ise Tirebolu bölgesinin diğer muktedir ailesi Kelalioğulları'nın bertaraf edilmesiyle oluşan boşluk yıllarına denk düşer[5]. 1820'lerden itibaren onu Tirebolu bölgesinde çeşitli siyasi işlere karışmış Kethüdazâde ailesinin en önde gelen ferdi olarak tanımlamak yanlış olmaz. II. Mahmud'un mahalli güçlere karşı giriştiği harekât sırasında Mehmed Emin Ağa devletin yanında olarak gücünü artırmayı başardı. Muhtemelen 1824'te Tirebolu'dan Gümüşhane hattına kadar bölgeye hâkim oldu ve voyvodalığı yani idareciliği ele geçirdi.

Gücünün zirvesinde iken 1833'te Tonya âyânı Hacı Salihoğlu Ali ile birlikte Tuzcuoğlu'na karşı mücadele eden Trabzon valisi Şatıroğlu Osman Paşa'ya yardım etmek üzere Sürmene-Of bölgesine geldi. Burada Tahir Ağa'nın kuvvetlerini dağıttı; ertesi sene de Tuzcuoğlu Abdülkadir Ağa'yı Sürmene'den uzaklaştırdı. Kazandığı başarılar sebebiyle de Trabzon valisi

---

3 F. M. Emecen, "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi: Kethüdazâdeler Örneği", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 369.

4 Aile ile ilgili 1757 tarihli belgeden bahsedilip buradaki Mısır kadısı Kethüdazâde Arif Abdülbaki Efendi'den söz edilmesi bu şahsın aileyle irtibatlı olduğu anlamına gelmez. Kethüda bir unvan olarak Osmanlılarda yaygın kullanılır. Her Kethüda ve Kethüdazade'nin Tirebolulu aile ile bağı olduğunu sanmak hatalıdır. Burada zikredilen Mısır kadısının aileyle isim benzerliği dışında hiçbir bağı yoktur. Ayrıca 1789 tarihli bir arzı olan Kethüdazâde Ahmed Bey'in de aileyle bir alakası bulunmamaktadır (Tosun, *Kethüdazade Mehmet Emin Ağa*, s. 12, 136-140. Burada belgelerde yukarıda da değindiğimiz gibi hayli hatalı okumalar mevcuttur. Zaten burada yayımlanan iki belgeden birinde bu zatın Enderun'dan yetişmiş olduğu zikredilmektedir. Yazar da zaman zaman burada yer verdiği Kethüdazadeler'in bazılarının Tirebolu ile ilgisi olmadığını belirtmek ihtiyacı hissetmiştir).

5 Konuyla ilgili geniş bilgiler için bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan*, s. 367-376.

Osman Paşa'nın 11 Ramazan 1251 (31 Aralık 1835) tarihli teklifiyle kendisine resmi bir devlet görevlisi kisvesi giydirildi ve "*kapıcıbaşılık*" rütbesini aldı (1836)[6]. Bu şekilde daha önce "*silahşoran-ı hassa*" ardından "*kapıcıbaşılık*" ile voyvodalığı, zımnen de âyânlığı resmi rütbeye dönüştürülmüş ve meşru hale getirilmiş oluyordu. Tam da bu yıllara denk düşen nüfus sayımları sırasında Emin Ağa ve ailesinin erkek fertlerinin ayrıca özenli şekilde nüfus tahrir memurları tarafından deftere kaydedildiği dikkati çeker. 1835 tarihli olanı değil ama 1845 tarihli olan nüfus defterinin yazısı ve tertibi bile ailenin nüfuz ve gücüyle bağlantılı bir özellik göstermektedir. 1835 tarihli kayıtlara göre Tirebolu voyvodası Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa, orta boylu kara sakallı olup 40 yaşındadır. Ayrıca oğulları Bilal, Ali, Abdülhalim, Süleyman ve Halil de onun yanında kaydedilmiştir[7]. Bilal en büyük oğludur ve 15 yaşındadır. Ali 6, Abdülhalim 3, Süleyman ve Halil birer yaşındadır. Buna göre Emin Ağa 1795 yılı civarında doğmuş olmalıdır. Oğullarından daha sonra vefat edecek olan Bilal'in Emin Ağa'nın rakibi Kelalioğlu'nun konağında zehirlendiği rivayeti yaygındır. Halil'in de babası vefat ettiği sırada hayatta olmadığı anlaşılıyor. Oğullarından Ali daha sonraki kayıtlarda "*gayr-i reşîd*" yani aklen malul olarak kayıtlıdır. 1845 tarihli nüfus kayıtlarında ise bu defa aradan on yıl geçmesine rağmen Emin Ağa'nın yaşı 60 olarak yazılmıştır. Bu durumda her iki defter arasında bir problem zuhur eder. Eğer 1845'te 60 yaşında ise bu defa doğum tarihi 1785 civarına iner. İkinci defterde en başta yazılan ve kapıcıbaşılardan orta boylu kır sakallı olarak tarif edilen Emin Ağa'nın ve ailesinin bu kaydı, bir güç gösterisini de sergilemektedir. Bu bakımdan bu sıralarda yaşını ileri göstermiş olabileceği düşünülebi-

---

[6] BOA, HAT, nr. 1419/58032 numaralı belgede Osman Paşa onu "*Gümüşhane ağalarından Tirebolu voyvodası*" diye tanıtıyor, Çürüksu'daki başarısı sebebiyle o sırada kendisine silahşorluk rütbesi verildiği, ama sonra bu rütbenin kaldırıldığı, ardından Kayseri'ye giden Trabzon askerinin nizamını sağladığı ve miralay şeklinde zabit olarak hizmet ettiği; Tuzcuoğulları isyanı sırasında da Sürmene ve Of kazalarının zabtu rabtı için çok gayret ve emeği geçtiği hususlarını öne çıkararak kapıcıbaşılık rütbesinin tevcihini talep ediyordu (Belge için ayrıca bk. Tosun, *Kethüdazade Mehmet Emin Ağa*, Ek kısmı, s. 242-243. Bu talep üzerine kendisine bu görevin tevcihiyle ilgili irade çıkmıştır: BOA, HAT, nr. 755/35680.

[7] 1251 (1835) tarihli nüfus defterindeki kayıtlar için bk. Ayhan Yüksel, *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri*, İstanbul 2013, s. 34. Burada yanlışlıkla Emin Ağa'nın yaşı 60 olarak verilmiştir. Orijinal kayıtta 40 olarak belirtilmiştir: (BOA, NFS. d. nr. 1111, s. 1).

lir. Onun gerçek yaşının ilk kayıtlardaki gibi olma ihtimali yüksektir ve bu sıralarda da 60 değil 50 yaşında bulunması icab eder. Kaydedilen çocukları içinde Bilal Ağa muhtemelen bu arada vefat ettiği için bu tarihte yer almamış, akli sıkıntısı olduğu anlaşılan Ali 23, Abdülhalim 20, Süleyman 16, İbrahim 12, Bilal 10, Mehmed Tevfik 7, Mustafa 6, Esad 4, Temel 2 yaşında olarak önceki defterdeki kayıtlara yine pek uygun olarak yazılmamışlardır. Zira iki tahrir arasından on yıl geçtiği halde bu çocukların yaşı Emin Ağa'ya benzer şekilde ikinci tahrirde daha büyük verilmiştir (Mesela Ali ilk tahrirde 6 yaşındadır, bu defa 16 olması lazımken 23 yaşında gösterilmiştir. Abdülhalim de ilk yazımda 3 yaşında olduğuna göre şimdi 13 yaşında olması lazımken 20 yaşında yazılmıştır)[8]. Burada dikkati çeken durum bölgedeki gücünün bir göstergesi olarak oğullarının da yaşına bakılmaksızın hepsinin "*ağa*" nisbesiyle kaydedilmiş olmaları keyfiyetidir[9]. Bu çocuklardan Bilal'in aynı adı taşıyan ağabeyisinin ölümünden sonra doğmuş olma ihtimali yüksektir. İlk defterde adı geçen Halil'in de ikinci defterde İbrahim adıyla yazıldığı düşünülebilir (Halil İbrahim). Temel ise 1849'da Abdülhalim Ağa'nın vefatı sırasında hayatta değildi.

1839'da Tanzimatın ilanı ile taşra idaresinde açılan yeni devir, başlangıçta Emin Ağa'yı pek etkilemedi, aksine gücünü biraz daha artırdı. Tanzimatın Karadeniz'de uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin başında bölgenin sosyal yapısındaki farklılığın rolü olmuştu. Ancak Emin Ağa'nın bölgede tek söz sahibi olarak devletin temsilcileri olan kaymakam, kadı, müfti gibi görevlileri kendi etkisi altına aldığı, şeriyye sicil kayıtlarına yansıyan kayıtlardan istidlal edilmektedir. Bununla beraber onun bu nüfuz ve baskısından rahatsızlık duyan tüccar, kayıkçı ve sairleri, yeni idarenin kendilerine verdiği rahatlıkla, ona karşı direnmeye ve şikâyette bulunmaya başladılar. Başlangıçta kendisine karşı tepkileri mahalli idareciler ve Trabzon valileri vasıtasıyla rahatlıkla önleyen Emin Ağa'nın bu durumu giderek sarsıldı ve

---

[8] Burada iki defter arasında 10 yıl ara olduğu farz edilerek yapılan hesaplamalarda böyle hatalı bir durum çıkar. 17 yıla göre yapılan hesaplamada hem Emin Ağa'nın hem de Ali, Abdulhalim ve Süleyman'ın yaşları aynı seviyeyi korur. Bu durumda ilk defterin tarihini 1835 değil, 5-6 yıl geriye çekmek gerekecektir ki bu da nüfus tahrirlerinin başlamasıyla ilgili yeni bir problemi ortaya koyar.

[9] 1261 (1845) tarihli nüfus defterindeki kayıt için bk. A. Yüksel, *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri*, s. 295.

nihayet hadise 1843'te iyice açığa çıktı. Şikâyetçiler, şikâyetlerine vilayetten bir cevap alamayınca, durumu İstanbul'a intikal ettirdiler. Ancak bu uzun tahkikatların yapıldığı davadan bir sonuç çıkmadı[10]. Mehmed Emin Ağa bir süre işten el çektirildikten sonra Canikli Osman Paşa'nın aracılık yapmasıyla Şebinkarahisar kaymakamlığına atandı (1845). Burada iken de keyfi uygulamaları ve Tanzimat'ın gereğini yerine getirmediği için sıklıkla şikâyet edilmeye başlandı. Arşiv kayıtlarına göre bu şikâyetler tayininden iki sene kadar sonraya rastlar. 1848 Ağustosundan itibaren başlayan şikâyet arzuhalleri[11]1849'da da sürdü. Bu defa halkın ileri gelen müslim ve özellikle gayri müslim şahsiyetlerinin imzalı arzuhallerinde Emin Ağa'nın davranışlarından dolayı hayli sıkıntı çektikleri dile getiriliyordu[12]. Sonunda 3 Temmuz 1849'da Kethüdazâde Emin Ağa'nın azli hususu merkezde kararlaştırıldı ve yerine eski maden-i hümayun nazırı olan Mehmed Emin Ağa getirildi. Bu tayin ve değişiklik Ağustos ayı içerisinde bütün ilgili bürolara ve bu arada da Trabzon valiliğine bildirildi.

Bu azil meselesinde Şebinkarahisar'a yakın bir manastırda katledilmiş halde bulunan üç din adamının (piskopos Bedros, rahib Karabet ve hizmetkâr Gabril) durumu da rol oynamışa benzemektedir. Tamzara manastırındaki bu cinayetin tahkikat evrakı 1849 yılı sonlarından itibaren davanın o sırada hayatta olmadığı anlaşılan Mehmed Emin Ağa aleyhine doğru döndüğünü göstermektedir. Önce bu suçla itham edilenler ve bazı şahitler Trabzon vilayetine sevk edilmişse de bunlar sonuçsuz kalmış, Patrik'in de devreye girmesiyle cinayetlerin yeni baştan araştırılmasına karar verilmiştir. Dinlenen Ermeni şahitlerin beyanlarında Kethüdazâde Emin Ağa'nın olayın olduğu 3 Haziran 1849 gecesi oğlu Süleyman Ağa'yı evlendirdiği ve düğün yaptığı, sonra ge-

---

[10] Konuyla ilgili belgelerden oluşan dosya ilk defa tarafımdan incelenmiş ve Emin Ağa ile ilgili 2001'de yayımlanan makalemde değerlendirilmişti (bk. *Belleten*, LXV/242, s. 193-214). Ancak sonradan Tosun, buradaki belgeleri kitabında –birçok okuma yanlışıyla– yayımlamış, bunların daha önce kullanıldığından ise hiç söz etmemiştir (*Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa*, s. 248-363).

[11] İlgili belgeler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa,* s. 363-372. Burada ilgili ilk belgenin özet başlığında yanlışlıkla 1846 tarihi verilmekle birlikte belge 1848 tarihlidir (s. 363). Konuyla ilgili başka belgeler için bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, s. 380.

[12] Belgeler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa,* s. 373-380.

celeyin Aynacıoğlu Serkis'in evine gidip orada vakit geçirdiği, ertesi günü ise katil haberinin öğrenildiği, bunun üzerine Emin Ağa ile diğer ileri gelenlerden bazı kimselerin bu işte birbirlerini suçladıkları bildirilmişti. Ancak bazı beyanlarda da bu işin failinin Mehmed Emin Ağa olduğu ve adamlarının düğün gecesi bu fiili işledikleri söylenmişti. Bu beyanlarda Emin Ağa'nın Ermeni ileri gelenleriyle müştereken hareket ettiği ve aralarında maddi ilişki olduğu anlaşılan Hacik adlı Ermeni'nin yönlendirmesi ve para vaadiyle bu cinayetlerin işlendiği belirtilmişti. Emin Ağa olaydan sonra Hacik'ten "*10.000 kuruşluk yüzlük altın ile 20.000 kuruşluk yirmilik altın*" almıştı. Yapılan soruşturmalarda giderek daha önce vefat etmiş olan Emin Ağa'nın bu işe sonradan karıştırıldığı yönünde oldu. Hatta onun aleyhine konuşan şahitler de Arzumanoğlu Hasan Ağa'nın kendilerine bu beyanı zorla ve mahsus yaptırttığını; yalancı şahitlikte bulunduklarını ikrar ettiler, eski suçlamalarından vaz geçtiler. Mesele uzun soruşturmalardan sonra neticesiz kaldı. Kethüdazade Mehmed Emin Ağa'nın bu olayda rolü olup olmadığı da tam olarak sübut bulmadı[13]. Kendisi de zaten olayla ilgili şahitler Trabzon'da iken Eylül ayı başlarında vefat etmiş bulunuyordu. Vefat tarihi miras meseleleriyle ilgili bir belgede 13 Şevval 1265 (2 Eylül 1849) olarak kayıtlıdır[14]. 1780'li yılların sonunda doğduğu farz edilirse vefatı sırasında 55-60 yaşlarında olduğu var sayılabilir.

İki büyük tahkikatın konusu olan ve karıştığı olaylarla da ilginç bir portre sergilediği dikkati çeken Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın vefatından sonra mallarının taksimi sırasında onunla bağlantılı meseleler devam etti. Bazı belgelerde borçluları, alacaklıları veya görevi sırasında kendilerine baskı yaptığı veya zulm ettiğini ifade eden şikâyetçileri bile ortaya çıktı[15]. Ancak burada en önemli husus mallarının durumudur. Beraberinde hayli büyük meseleleri taşıdığı için mallarının tesbiti önemli olacaktı ve bu işe devlet de itina gösteriyordu. Bunun yanı sıra aile içindeki miras taksimi konusunda yine

---

[13] Bu büyüyen dava ile ilgili istintaklar ve belgeler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa,* s. 389-508.

[14] BOA, A.MKT.DV, nr. 149/72. Bu belge için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa,* s. 593-594.

[15] Ölümü hatta miras paylaşımının bittiği 1850'den sonra bile bu yolda arzuhaller verilmesi sürdürüldü. İlgili kayıtlardan örnekler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa*, s. 545-604.

bazı paylaşımlar da vuku buldu. Tereke listesinin yer aldığı müstakil defterde çeşitli borçların ödenmesi, aile fertlerine Emin Ağa'nın mülk bağışladığının tescili, bazı mülklerin satışı vs. gibi mahkeme kararları da yer almaktadır[16]. Burada dikkati çeken husus Emin Ağa'nın mirasçısı olan eşleri ve çocuklarının adlarının itina ile belirtilmiş olmasıdır. Buradaki mirasçılarına bakıldığında Emin Ağa'nın hayatta olan nikâhlı eşleri Nezaket ve Zeliha hanımlardır. Bunların dışında cariye statüsünde iken çocuk doğurdukları için nesebine geçen (ümm-i veled) Gülruh, Bâdisaba, Dilsafa, Dilhayat kadınların adları yer alır. Bunlardan Dilsafa'nın miras hakkı vardır. Ayrıca daha önce vefat etmiş olan Asiye, Hatice, Fatma, Ümmügülsüm adlı nikâhlı eşleri yanında ümm-i veled olarak Gülfidan hanımın adı bulunur. Bunlardan olan çocukları içinde erkek evlatları Abdülhalim (o sırada 25 yaşında), Süleyman (21 yaşında) , Ali (28), İbrahim (17), Bilal (15), Mustafa (11), Mehmed Tevfik (12), Ahmed (3 [?]), Mehmed Esad (8), Mehmed Talib, Mehmed Emin'dir. Bunlardan Ali Ağa'nın "*gayr-i reşid*" olarak kayıtlı olması sakat (aklen malul) olduğuna delalet eder. Bu Ali Ağa'nın Halil adlı bir oğlunun olduğu 1845 tarihli nüfus defterinden anlaşılır. Mehmed Talib ve Mehmed Emin ile zevcelerinden Fatma Hanım, miras taksimi sırasında vefat etmiş ve bunların hakları diğer mirasçılarına intikal etmiştir. Emin Ağa'nın kızları ise Hafize, Emetullah, Ayşe, Emine Serhad, Nokta ve Mahşeker adlarını taşımaktadır. Böylece miras taksimi vesilesiyle Emin Ağa ailesinin tam bir listesi ortaya çıkmış olmaktadır.

Tereke defterine gelince, ilgili kayıtları 9 Ramazan-3 Zilkade 1266 (18 Temmuz-10 Ekim 1850) arasına denk düşen söz konusu liste incelendiğinde Emin Ağa'nın kıymetli şahsi eşyalarının içinde pırlantalı altın kutular, elmas yüzükler, işlemeli silah takımları, değerli saatler hemen dikkati çeker[17]. Özellikle fiyatı 10.200 kuruş olan altın kutu, en pahalı eşya durumundadır. Diğer eşyalar daha çok yorgan, yastık, minder, giyim eşyaları, kap kacak, nargile, kilim, halı seccade vs. gibi ev malzemeleridir. Bunların değeri 160.148 buçuk kuruşa baliğ olmuştur. Bu eşyalar dışında Emin Ağa'nın asıl sahibi olduğu emlak ve taşınmazlar dikkat çekicidir. Özellikle Trabzon'daki mülkleri içinde çok değerli yerler mevcuttur. Dükkânları ve evleri, kahvehaneleri, han

---

[16] Miras taksim defterinin (defter-i kassam) Defterin 1a-19a varakları arasında bu mahkeme kayıtları mevcuttur. Bunlar da burada değerlendirilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8675).

[17] BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8675, vr. 19a-24b.

hissesi, hamam, gemi gibi mülkü olan malları Trabzon'un diğer kazalarında da yine benzeri mülkleri tesbit edilmiş ve bunlar yüksek fiyatlara satılmıştır. Tesbit edilebildiğine göre Trabzon'daki mülkleri Şark Meydanı, Arasta, Serenciler, Sipahi Pazarı, Çarşı Camii, Demirciler, Yeni Cuma, Çakmaklar, Sakız Meydanı, Kemerkapı Abacılarbaşı'ndadır. Buralar kentin en işlek ticaret yerleridir. Ayrıca Değirmendere, Görele, Akçaabat, Arsin, Yomra'da da dükkân ve bahçeleri mevcuttur. Trabzon'da hayli değerli olan dört kahvehanesi, Çakmakcılar, Sirkeciler, Alacahamam ve Kemerkapı mevkilerindedir. İki konağından biri Kemerkapı'da diğeri ise Yeni Cuma semtindedir. 40 kadar dükkânı, iki fırını, Dervişoğlu hanından hissesi vardır. Kirada olup müzayedeye çıkarılarak satılan dükkânları içinde kunduracı, bezzaz, tenekeci, doğramacı, yelkenci, keresteci, terzi, battal, tütün, ipek/kazzaz, şekerci, yemenici, bakkal, berber, mumcu, poğaçacı dükkânları yanında Sakız meydanında 4 odalı iki katlı mağazası, Bedesten'de iki dolabı (küçük depo) da mevcuttu. Özellikle bunlar içinde kapancı dükkânının değerli olduğu 36.500 akçe fiyat biçildiği görülür. Yine en değerli malı mülkiyetinin kendisine ait olduğu anlaşılan gemisidir. Geminin müzayede fiyatı 91.000 kuruş olmuştur. Bir başka gemide de dörtte bir hissesi mevcuttur. Bütün bu mülklerinden elde edilen rakam 860.254 kuruş olmuş, şahsi eşyalarıyla birlikte elde edilen meblağ 1.026.402 kuruşa ulaşmıştır.

Emin Ağa'nın borç yekûnu ise bu gelirlerin neredeyse yarısını götürmüştür. Devlete olan borcu 330.285 kuruş olarak tesbit edilmiştir. Bu borç mal sandığına ait vergilerden kaynaklanmaktadır[18]. Şahsi alacaklılar içinde Kuğu Osman Paşazade Elhac Hasan Bey, Abdülhamid Bey, Nureddin Bey ve Ziyneti Hanım bulunuyordu[19] ve bunlara olan borç miktarı 51.000 kuruşu ge-

---

[18] Mal sandığına olan borçlarla ilgili belgeler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa*, s. 552, 565, 571-74. Bu borçlar 1264 senesi aşarı ile ilgiliydi. Vakıf köylerin vergilerini de toplayan Emin Ağa'nın bunları ilgililere vermediği belirtilmektedir.

[19] Burada hemen Kuğuzadeler ile Emin Ağa'nın meselesi olduğu hatırlatılmalıdır. Kuğuoğulları'na ait Eleğü'deki (Görele) konağın Emin Ağa tarafından yakıldığını Kuğuzade Süleyman Paşa'nın torunu Mehmed Emin Bey bildirmiş, ayrıca kendilerine ait bir hana da el koyduğunu şikâyet etmişti. Yapılan tahkikatta ilk anda bir sonuç çıkmamış, sonra Mehmed Emin Ağa bunu Trabzon valisi Osman Paşa'nın emriyle yaptığına dair beyanda bulunmuştu. Mayıs 1848 tarihli belgeler için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa*, s. 532-541. Fakat buradaki borç işinin bu olayla ilgisi olmadığı söylenebilir.

çiyordu. Diğer borçları Numan Kaptan'a, Kâtibzâde Mehmed Emin'e, Keresteci İsmail Ağa'ya ve sandık sarrafı Kalafatoğlu Haçik'e idi[20]. Oğlu olan ve daha önce vefat eden Bilal Ağa'nın eşi ve aynı zamanda da Emin Ağa'nın üvey kızı olan Nokta Hanım'a da mihri ve cehiz hediyeleri dolayısıyla vaki borcu için 45.000 guruş ayrıca ayrılmış ve borç hanesinde gösterilmişti. Satış muameleleri, harçlar da çıktıktan sonra aileye düşen pay 552.020 kuruş olmuştu.

Trabzon ve civarındaki mallarının satışı ve taksimi böyle gerçekleştirildikten sonra Emin Ağa'nın Tirebolu'daki emlak ve gelir getiren mallarının sayımı ve tesbiti yapılmıştır. Buradaki taşınmazları daha çok bahçe, fındık bahçesi, üzümlük, meyvelik ve evlerden ibarettir. Bunlar Tirebolu'nun muhtelif köylerinde bulunmaktadır. Kilyarı, Bedreme, Eynece, İregür, Çeğel, Kulpar, Güney, Elmacık, Yağlıdere Yaraş, Atdutan, Ömerli, Ahallu, Oruçbey, Gezenli, Cibril, Örücüler, Bada, Boğalı, Espiye, Aralık gibi yerlerdedir. Tirebolu kasabasında ise 27.000 kuruş değer biçilen bir hamamı yanında kahve odası, üç dükkân, üst katında iki odası bulunan bir kahvehane binası için 21.000 kuruş verilmiştir. Ayrıca kasabada 10'u aşkın dükkân, kahve odası, berber dükkânı, yine kahvehane hissesi, kale dibinde bir limonluk ve kiremit imalathanesi mevcuttu. Ayrıca biri küçük üç gemisi de vardı. Espiye'de on dükkân, bir fırın, Halkavala'da yirmi bir dükkân, bir fırın ve kahvehane de satışa sunulmuştu. Asıl önemli olan husus buradaki büyük konağına biçilen fiyattır. Çarşı mahallesindeki konağı selamlık, harem, havlu, altı ambarı iki bahçeden ibaretti ve 85.155 kuruş değer biçilmiştir. Tirebolu'daki bu taşınmazların toplam değeri 315.180 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Emin Ağa'nın Samsun bölgesinde de bazı emlakinin tesbitinin yapıldığı görülmektedir. Bu kesimdeki taşınmazları Mescit köyü, Tekkecik köyü ve Terme'dedir. İki köyde konak ve bahçeler mevcutken Terme'de çeltik tarlalarının bulunduğu görülür. Toplam değeri ise 30.300 kuruşu bulmuştur. Tirebolu ve Samsun'daki bu taşınmazlardan toplam 345.480 kuruş elde edilerek aile bireylerine şer'i hisseleri taksim edilmiştir.

Burada dikkati çeken husus Emin Ağa'nın nakit parasının mevcut bulunmaması keyfiyetidir. Muhtemelen nakit olarak parasının tesbiti yapılamamıştır. Bunda nakit parasının gizlenmiş olma ihtimali öne çıkar. Ancak

---

[20] Haçik ile ilgili belgeler: Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa,* s. 570 vd.

eşya ve taşınmaz mülkleri itibarıyla Emin Ağa'nın hatırı sayılır bir servete sahip olduğu anlaşılır. Zira müzayedeye sevk edilen bu terekedeki malların dışında başka mal varlığının olma ihtimali yüksektir. Özellikle oğulları Abdülhalim, Süleyman, Ali, İbrahim, Bilal ve Mustafa'nın Trabzon'daki baba mülkünden bazılarının tasarruflarında tuttukları ve bunların da kendilerine hayattayken babaları Emin Ağa tarafından hibe edildiği ve ellerinde bununla ilgili senetleri olduğu sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır[21]. Mesela bunlardan birinde Emin Ağa'dan sonra ailenin büyük evladı olarak işleri üstlendiği anlaşılan Abdülhalim Ağa, Trabzon'daki Tüccar Hanı denilen 12 dükkânı olan ahşap hanın babası tarafından kendisine 13 Rebiülevvel 1254'te (6 Haziran 1838) yapılan sünnet düğünü sırasında hediye olarak hibe edildiğini belirtmiş ve elindeki bununla ilgili senedi mahkemeye ibraz etmiş, bunun üzerine mülkün onun olduğu kararı çıkmıştır. Keza yine miras taksimi sırasında Trabzon'da Abacılar'da iki kapılı bir büyük mağaza ile karşısındaki ekmek fırınının yedi hissesi Süleyman Ağa'ya yine sünnet hediyesi olarak hibe edildiğinin anlaşılmaktadır. Emin Ağa diğer oğullarına da başka mülklerini hibe etmiş ve ellerine senetler vermiştir. Sipahi Pazarı'ndaki handan üç hisse ile Katırhanı adlı yeri oğlu Ali'ye, bir ekmek fırını ile Demirciler çarşısındaki boyahaneyi İbrahim'e; Uzun Sokak'ta vaki mülk hamamı ve Şark Meydanı'ndaki bir dükkânı Bilal'e; Demirciler içindeki iki kargir mağaza ve Saraçlar içinde Çarşı Cami bitişiğindeki kargir bezci dükkânını Mustafa'ya bağışlamıştı. Bu durum muhtemelen daha sağlığında iken oğullarının maddi durumunu sağlamlaştırmayı istemesinin bir yansımasıdır. Dava konusu olan bu hususların aslında şeklî olarak söz konuş malların aile fertlerinin üzerinde olduğunu ispatlamaya ve meşrulaştırmaya yönelik bir durum olduğu da hatıra gelebilir. Aileye intikal ettiği anlaşılan bu mallar dışında satışa sunulan diğer malların bazılarının Abdülhalim Ağa tarafından satın alındığı dikkati çeker. Mesela Trabzon'daki yelkenci ve keresteci dükkânları yanında şehtiye/brik denilen iki direkli bir gemi satışa çıkarıldığında bunu 45.500 akçeye Abdülhalim Ağa satın almıştı. Satılıp nakde tahvil edilen miras malının dağıtımında ise, iki bölüm dikkati çeker. İlkin Trabzon'daki satılan mallarının borçlar çıktıktan sonra geriye kalan 552.020 kuruşun 23.000 kuruş kadarı iki zevcesi Nezaket ile Zeliha kadınlara düşmüştür. Oğulları Abdülhalim, Süleyman, Ali, İbrahim, Mehmed Bilal, Mustafa,

[21] Bu kayıtlar ilgili kassam defterinde tereke listesinden önce yer alı (vr. 1a-19a).

Mehmed Tevfik, Ahmed, Mehmed Esad ise 38.197'şer kuruş almışlardır. Büyük kızı Emetullah 42.099 kuruş alırken Hafize, Ayşe, Emine, Serhad, Nokta ve Mahşeker'e 19.098'er kuruş düşmüş, ayrıca hayattaki ümm-i veledi Dilsafa kadına da 5525 kuruş ayrılmıştır. Bu taksimat tarzı Tirebolu ve Samsun'daki malları içinde olmuştur.345.480 kuruş yine usulünce bu mirasçılar arasında paylaştırılmıştır.

Bütün bu mal varlığı, resmi tesbiti yapılanları ihtiva etmektedir. Bunun dışında da resmiyete intikal etmeyenler olabilir. Nitekim 22 Mayıs 1860 tarihli bir kayıtta, Abdülhalim Ağa'nın babasına ait emlak ve nakitlerden ancak yarısını ortaya çıkardığı, resmiyete intikal ettirilmemiş defterde kayıtlı malların en az yarısı kadar daha varlığının bulunduğu, bunların "*zahire ihracının*" talep edildiği de dikkati çeker. Üstelik bu talep aile içinden Emin Ağa'nın kızı Emetullah Hanım'dan gelmiştir[22]. Hatta miras davasının görülmesinin payitahtta yapılması kararı bile çıkmış gözükmektedir. Bütün bunları bir tarafa bıraksak bile kassam defterindeki bu veriler, Emin Ağa'nın devlet görevleri yanında şahsî teşebbüsleriyle bütün bu servete sahip olduğunu, pek çok mülk edindiğini ve kiralarını topladığını, ancak kendisinin doğrudan işletme işine birkaç istisna dışında girişmediğini gösterir. Emin Ağa'nın Trabzon merkezli olarak varlık sahibi olması da şehrin sağlayacağı imkânların bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Burada büyük bir merkezin periferisinde güçlenen ve zamanla bunu bölgenin ana merkezine taşıyan bir bakıma "*şehirleşen*" –yöredeki tabirle– tipik bir "*ağalık eğilimi*" söz konusudur. Öte yandan han, hamam, ipekçilik, gemi işletmeciliği gibi alanlarda Emin Ağa'nın ticari faaliyet içinde olduğu, tarım işletmesi olarak ise pirinç ve fındık üzerinde yoğunlaştığı düşünülebilir. Bütün bunlar Tirebolu gibi küçük bir kasabadan zuhur eden bir "*âyan*" ailesinin serveti hakkında tam olmasa bile önemli bir fikir verir ve bu tip ailelerin aslında sermaye birikimi itibarıyla taşradaki güç dengeleri içinde önemli yere sahip bulunduklarını hatırlatır. XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan, batılı terminoloji ile söyleyecek olursak bu "*kapitalist*" temayüller, Osmanlı dünyasının ve sisteminin değerlendirilmesi bakımından iyi birer örnek oluşturur.

---

[22] İlgili belge için bk. Tosun, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa*, s. 597-598.

Tereke Listesi: BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8675.

[vr. 19a] Mushaf-ı şerîf, 1 adet, 2.700 kuruş	hilye-i şerîf, 1 adet, 30 kuruş	pırlanta altun kutu, 1 adet, 10.200 kuruş
kebîr elmas yüzük, 1 adet, 7.100 kuruş	elmaslı altun kutu, 1 adet, 8.100 kuruş	elmas yüzük, 1 adet, 5.600 kuruş
elmaslı yüzük, 1 adet, 1.750 kuruş	elmas çiçek, 1 adet, 2.500 kuruş	elmaslı zihgîr yüzük, 1 adet, 1.200 kuruş
müsta‘mel Lahorî şal, 1 adet, 3.500 kuruş	altun basma saat, 1 adet, 2.630 kuruş	mercanlı kılâbdan ma‘a buhurdan, 1 adet, 1.000 kuruş
altun çatallı elmaslı tarak ma‘a mahfaza, 1 adet, 1.950 kuruş	def‘a kılâbdan ma‘a buhurdan, 1 adet, 1.100 kuruş	minkârî altun kutu, 1 adet, 1.500 kuruş
altun kakma pala, 1 adet, 440 kuruş	kebîr müzikalı saat, 1 adet, 455 kuruş	altun mühür kebîr, 1 adet, 700 kuruş
elmaslı kehribar imâme, 1 adet, 5.150 kuruş	sîm takımlı gülbaşlı uzun tüfenk, 1 adet, 451 kuruş	gülbaşlı sîm takımlı tüfenk, 1 adet, 151 kuruş
uzun filinta, 1 adet, 141 kuruş	altun kakma kılıç ma‘a bağ, 1 adet, 4.700 kuruş	sîm kaplı bıçak, 1 adet, 675 kuruş
altun kakma pala, 1 adet, 300 kuruş	basma Piryol saat, 1 adet, 545 kuruş	dört sîm palaskalı Arnavud tüfenk, 1 adet, 230 kuruş
sarı takım pala, 1 adet, 30 kuruş	Karada[ğ] takım tabanca, 1 çift, 51 kuruş	sîm takımlı kebîr tüfenk, 1 adet, 690 kuruş
sîm takımlı sagîr altun kakma tüfenk, 1 adet, 314 kuruş	sîm palaskalı şeşhâne tüfenk, 1 adet, 270 kuruş	tüfenk, 14 adet, 318 kuruş
Karada[ğ] tüfenk, 1 adet, 37 kuruş	müzikalı saat, 1 adet, 2.000 kuruş	çifte demirli filinta, 1 adet, 360 kuruş
def’a tüfenk, 1 adet, 53 kuruş	filinta ve karabina, 2 adet, 86 kuruş	def‘a çifte demirli filinta, 200 kuruş
sırmalı kukulata, 2.700 kuruş	elmaslı kebîr kehribar imame, 1 adet, 3.000 kuruş	sîm serli nargile, 1 adet, 750 kuruş
sîm serli yeşil nargile, 2 adet, 620 kuruş	köse kahya kehribar imâme, 1 adet, 405 kuruş	yün memlû minder, 2 adet, 171 kuruş

def'a minder, 3 adet, 585 kuruş	köhne kilim, 2 adet, 35 kuruş	penbe memlû basma şilte, 1 adet, 48 kuruş
yün memlû minder, 5 adet, 611 kuruş	penbe memlû sarı basma şilte, 1 adet, 88 kuruş	köhne yastık, 2 adet, 23 kuruş
penbe memlû basma şilte, 1 adet, 93 kuruş	sevâî yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 89 kuruş	penbe memlû basma şilte, 1 adet, 64 kuruş
sevâî yorgan ma'a çarşaf, 80 kuruş	penbe memlû sarı basma şilte, 1 adet, 80 kuruş	kırmızı basma şilte ma'a yastık ma'a baş şilte, 4 adet, 220 kuruş
mâî çuka mak'ad, 2 adet, 100 kuruş	sevaî şilte, 1 adet, 151 kuruş	yün memlû sevaî döşek, 1 adet, 145 kuruş
yün memlû kutnî döşek, 1 adet, 130 kuruş	merinoz mak'ad ve şilte, 2 adet, 80 kuruş	yün memlû kebîr minder, 2 adet, 350 kuruş
mâî çuka mak'ad, 3 adet, 144 kuruş	yün memlû kutnu döşek, 1 adet, 90 kuruş	döşeme, 1 adet, 260 kuruş
def'a döşeme, 1 adet, 162 kuruş	basma yorgun ma'a çarşaf, 1 adet, 51 kuruş	fota, 1 adet, 89 kuruş
sarı basma mak'ad, yastık, yorgan, perde memlû minder, 22 adet, 215 kuruş	köhne şilte ve yastık, 3 adet, 42 kuruş	def'a sevaî yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 120 kuruş
sevaî yorgan ma'a yasdık, 1 adet, 95 kuruş	sevaî şilte, 1 adet, 170 kuruş	yün memlû kutnu döşek, 100 kuruş
gövez çuka mak'ad, 2 adet, 260 kuruş	kebîr döşeme, 1 adet, 500 kuruş	yün memlû çuka yastık, 16 adet, 430 kuruş
müsta'mel basma şilte, 4 adet, 351 kuruş	müsta'mel çiçekli yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 60 kuruş	köhne yastık, 1 adet, 21 kuruş
penbe memlû basma şilte, 1 adet, 55 kuruş	penbe memlû köhne sevaî şilte, 15 kuruş	müsta'mel sevaî şilte, 100 kuruş
köhne sevaî yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 95 kuruş	def'a sevaî yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 100 kuruş	beyaz basma yorgan ma'a çarşaf, 108 kuruş

köhne basma yastık, 200 kuruş	def'a köhne yün memlû çatma yastık, 10 adet, 220 kuruş	yün memlû köhne [?], 2 adet, 800 kuruş
basma yorgan ma'a çarşaf, 36 kuruş	penbe memlû müsta'mel basma şilte, 1 adet, 77 kuruş	kılâbdan şemseli biniş kaputu, 1 adet, 750 kuruş
[s. 19b] nuhas abdest leğen, 1 adet, 50 kuruş	omuz makraması ma'a sofra altı, 6 adet, 65 kuruş	Acem şalı entari, 1 adet, 100 kuruş
sîm başlık ma'a sinebend, 700 kuruş	maden serli nargile, 1 adet, 86 kuruş	Şem'-i asel, 1 adet, 152 kuruş
nuhas kavurma tavası, 1 adet, 340 kuruş	kuzu tenceresi ma'a kapak, 140 kuruş	Körföskârî seccade, 1 adet, 181 kuruş
Türkmenkârî kilim, 1 adet, 110 kuruş	evâni-i nuhas, 1.249,5 kuruş	sîm sagîr sini ayağı, 1 adet, 1.323 kuruş 10 para
sîm şamdan tablası, 1 çift, 950 kuruş	siyah şali saku, 1 adet, 195 kuruş	kebîr sîm şamdan ma'a mıkras, 2 adet, 5.085 kuruş
kebîr şikeste sini, 1 adet, 351 kuruş	kebîr kazgan, 1 adet, 315 kuruş	sandalye, 3 adet, 42 kuruş
nuhas debbe, 1 adet, 390 kuruş	köhne perde, 2 adet, 42 kuruş	Acemkârî halı, 2 adet, 1.401,5 kuruş
nuhas kebîr sini, 1 adet, 315 kuruş	kahve güğümü, 2 adet, 40 kuruş	ceviz tahta derûnunda mir'at, 60 kuruş
nuhas tebsi, 2 adet, 40 kuruş	sagîr sahan ma'a tas, 6 adet, 30 kuruş	kebîr hamam leğeni, 1 adet, 60 kuruş
kebîr güğüm, 1 adet, 60 kuruş	yün memlû minder, 2 adet, 183 kuruş	basma ve canfes baş şilte, 3 adet, 30 kuruş
müsta'mel basma şilte, 1 adet, 40 kuruş	yün memlû kutnî döşek, 1 adet, 90 kuruş	sarı basma şilte, 1 adet, 32 kuruş
yün memlû minder, 2 adet, 139 kuruş	müsta'mel güvez yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 57 kuruş	çit yorgan ma'a çarşaf, 2 adet, 69 kuruş
müsta'mel sevaî yorgan ma'a çarşaf, 1 adet, 52 kuruş	diğer müsta'mel sevaî yorgan, 1 adet, 70 kuruş	köhne çatma yastık, 8 adet, 150 kuruş
müsta'mel yorgan, 2 adet, 47 kuruş	basma koltuk, 12 adet, 101 kuruş	köhne baş şilte, 6 adet, 71 kuruş

atlas yorgan ma‘a çarşaf, 1 adet, 72 kuruş	yastık minder pencere perdesi, 880 kuruş	müsta‘mel kebîr döşeme, 1 adet, 421 kuruş
penbe memlû basma baş şiltesi, 2 adet, 19 kuruş	cedid döşeme, 2 adet, 600 kuruş	yeşil atlas yorgan ma‘a çarşaf, 1 adet, 64 kuruş
yün memlû köhne al çatmalı yastık, 200 kuruş	basma mak‘ad, 3 adet, 30 kuruş	çuka köhne mak‘ad, 3 adet, 56 kuruş
köhne keçe, 2 adet, 20 kuruş	Lahorî ve çatma yastık, 1 adet, 15 kuruş	sagîr köhne döşeme, 1 adet, 60 kuruş
yün memlû minder, 5 adet, 125 kuruş	köhne çuka mak‘ad, 1 adet, 14 kuruş	yün memlû minder, 1 adet, 25 kuruş
çuka yastık, 7 adet, 49 kuruş	sarı kebîr sini, 1 adet, 600 kuruş	kebîr nuhas sini, 1 adet, 830 kuruş
tabak ma‘a kapak, 1 adet, 80 kuruş	kebîr kuzu tabağı, 1 adet, 138 kuruş	helvahâne ma‘a kapak, 120 kuruş
tencere ma‘a kapak, 4 adet, 145 kuruş	kebîr tava, 2 adet, 70 kuruş	şamdan ma‘a meşin tabe, 2 adet, 57 kuruş
kebîrce nuhas sini, 218 kuruş	nuhas sagîr sini, 1 adet, 45 kuruş	def’a sagîr sini, 2 adet, 80 kuruş
demir hırdavatı, 25 adet, 45 kuruş	müsta‘mel evân, 5 adet, 36 kuruş	sarı künde ibrik, 1 adet, 80 kuruş
kebîr şamdan, 1 çift, 80 kuruş	def‘a şamdan ma‘a tabe, 2 adet, 200 kuruş	kebîr şamdan, 1 adet, 19 kuruş
fiske şamdanı, 2 adet, 25 kuruş	kebîr lenger ma‘a kapak, 81 kuruş	kavurma tava, 1 adet, 72 kuruş
havan ma‘a el, 1 adet, 38 kuruş	sagîr sini, 1 adet, 40 kuruş	kebîr kantar, 1 adet, 58 kuruş
tehî köhne sandık, 1 adet, 30 kuruş	esb şalı, 2 adet, 131 kuruş	kebîr nuhas kazan, 1 adet, 161,5 kuruş
def‘a kebîr nuhas kazan, 1 adet, 346,5 kuruş	kuzu tabağı ma‘a kapak, 1 adet, 100 kuruş	lenger ma‘a kapak, 3 adet, 101,5 kuruş
kebîr tencere ma‘a kapak, 1 adet, 180 kuruş	kebîr helvahâne ma‘a kapak, 1 adet, 61 kuruş	güğüm ma‘a demir sac, 1 adet, 15 kuruş
şamdan, 1 adet, 32 kuruş	ocak demiri, 2 çift, 18 kuruş	kebîr sacayak, 1 adet, 15 kuruş
kebîr kantar, 1 adet, 88 kuruş	dürbin, 1 adet, 40 kuruş	keşan sofra altı ma‘a peşkir, 1 adet, 55 kuruş
sarı abdest leğeni ma‘a ibrik, 1 adet, 285 kuruş	sarı leğen ibrik, 1 adet, 75 kuruş	nuhas karlık, 2 adet, 78 kuruş

nuhas mangal, 1 adet, 240 kuruş	kebîr kazan, 1 adet, 202, 5 kuruş	sagîr helvahâne ma‘a kapak, 1 adet, 44 kuruş
şerbethâne, 1 adet, 31 kuruş kebîr dürbün, 1 adet, 490 kuruş	al donda esb, 1 re’s, 410 kuruş	kır donda esb, 1 re’s, 650 kuruş
hoşab kâsesi ma‘a fağfur tabak, 12 adet, 100 kuruş	sagîr leğen ibrik, 2 adet, 111 kuruş	kebîr kahve güğümü, 4 adet, 29 kuruş
sîm zarf ve ibrik ve süzgeç, 18 adet, 520 kuruş	şellâkîye kaplı zerdava kürk, 1 adet, 300 kuruş	Kulakârî seccade, 2 adet 240 kuruş
vaşak kürk, 1 adet 800 kuruş	alay setresi ma‘a pantol, 1 adet, 395 kuruş	**[vr. 20a]** kalice seccade, 1 adet, 90 kuruş
hamam tası, 5 adet, 80 kuruş	kurşunî şellâkîye kaplı zerdave kürk, 1 adet, 600 kuruş	çuka şalvar ma‘a uçkur, 1 adet, 145 kuruş
sarı Acem şalı, 1 adet, 89 kuruş	uzun ve kısa ağbânî entari, 2 çift, 47 kuruş	Varvara karyesinden gelen fındık kantarı, 813 kuruş
şellâkîye kaplı kürk, 1 adet, 150 kuruş	müsta‘mel pantol ve yelek, 3 adet, 111 kuruş	nizamkârî eğe, 1 adet, 71 kuruş
sarı mangal, 1 adet, 141 kuruş	yaldızlı kebîr mir’at, 1 adet, 400 kuruş	tehî çay sandık, 1 adet, 17 kuruş
kenarı kırık tas, 1 adet, 95 kuruş	mor şali setre, 1 adet, 80 kuruş	Horasankârî seccade, 1 adet, 305 kuruş
kebîr kazan, 1 adet, 450 kuruş	sahan ma‘a kapak, 6 adet, 247,5 kuruş	nuhas debbe, 1 adet, 410 kuruş
canfez, 1 adet, 5 kuruş	laciverd yorgan ma‘a çarşaf, 44 kuruş	nuhas sini, 1 adet, 84 kuruş
sîm barut veznesi, 240 kuruş	bakır minali zarf ma‘a fincan ve cezve, 261 kuruş	sîm kesme başlık ma‘a gaşiye, 4.000 kuruş
laciverd çuka mak‘ad, 1 adet, 370 kuruş	sarı Acem şalı entari, 76 kuruş	yaldızlı mir’at, 1 adet, 200 kuruş
nuhas ibrik, 1 adet, 20 kuruş	helvahâne ma‘a kapak, 7 adet, 300 kuruş	kebîr sahan ma‘a kapak, 3 adet, 75 kuruş
sahan ma‘a kapak, 15 adet, 200 kuruş	muhlama tava ma‘a kapak, 1 adet, 50 kuruş	nuhas kebîr debbe, 1 adet, 300 kuruş

sagîr helvahâne, 1 adet, 15 kuruş	pilav tavası, 20 kuruş	süzgeç, 20 kuruş
tava ma‘a kapak, 2 adet, 50 kuruş	kepçe ma‘a kevgir, 1 adet, 10 kuruş	sagîr ve kebîr pulad tepsi, 2 adet, 50 kuruş
kurada nuhas, 17 adet, 25 kuruş	köhne sofra, 1 adet, 3 kuruş	yaldızlı mir’at, 200 kuruş
telatin hurç, 2 adet, 295 kuruş	Ordukârî kilim, 2 adet, 66 kuruş	demir takımı sagîr sandık, 1 adet, 60 kuruş
sarı leğen ibrik, 1 adet, 78 kuruş	Seyyare nâmında cariye, 1 re’s, 7.100 kuruş	Çerkeziyü’l-asl Servinaz nâmında cariye, 11.000 kuruş
Gülbahar namında cariye, 1 re’s, 9.000 kuruş	ma‘şûşü’l-akl Rûşen nâmında gulam, 1 re’s, 300 kuruş	Çerkeziyetü’l-asl Hacetcan nâmında cariye, 1 re’s 6.000 kuruş
Cem’ân yekûn 160.148,5 kuruş		

Mütevaffa-yı mûmâ-ileyhin yedinde mülk ve hakkı olup Meydan-ı Şarkî’de vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘olunan çifte furun semeni, 29.100 kuruş;
Meydan-ı Şarkî’de vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan sagîr furun semeni, 14.800 kuruş;
Meydan-ı Şarkî’de vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan Kürkçü İspir istîcârında olan dükkân semeni, 6.350 kuruş;
Meydan-ı mezkûrede vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan kunduracı dükkânı semeni, 5.000 kuruş;
Arasta’da vakî‘ Erzurumluoğlu istîcârında olup lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan dükkân semeni, 5.400 kuruş;
Arasta’da vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ Ahıskalı Süleyman istîcârında olan dükkân semeni, 4.000 kuruş;
İttisâlinde vakî‘ lede’l-müzâyede bey‘ olunan Kulalı Süleyman istîcârından olan dükkân semeni, 4.050 kuruş;
Demirciler derûnunda vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan bezzâz dükkânı semeni, 6.500 kuruş;
[s. 21a] Demirciler derununda vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan doğramacı dükkânı semeni, 3.400 kuruş;
Demirciler derûnunda vakî‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan tenekeci dükkânı semeni, 3.200 kuruş;
Serenciler derûnunda vâki‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan yelkenci dükkânı semeni, 17.000 kuruş;
Serenciler derûnunda vâki‘ lede’l-müzâyede âhara bey‘ olunan keresteci dükkânı, 9.900 kuruş;

Sipahi Pazarı'nda vâki‘ ledel'l-müzâyede âhara bey‘ olunan terzi dükkânı semeni, 900 kuruş;
Görele kazâsında vâki‘ ledel'l-müzâyede âhara bey‘ olunan hâne semeni, 19.000 kuruş;
Meydan-ı Şarkî'de vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey olunan hâne semeni, 24.100 kuruş;
Meydan-ı Şarkî'de vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan bakkal dükkânı semeni, 645 kuruş;
Meydan-ı Şarkî'de vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan duhancı dükkânı semeni, 4.025 kuruş;
Meydan-ı Şarkî'de vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan terzi dükkânı semeni, 700 kuruş;
Çarşu Câmi karşısında vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan nısf bezzâz dükkânı semeni, 6.550 kuruş;
Sipahi Pazarı'nda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan duhancı dükkânı semeni, 9.100 kuruş;
Değirmen Dere'de vâk‘i lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan ma‘a bahçe ve değirmen semeni, 21.000 kuruş;
İttisâlinde vâki‘ lede'l-müzâyede bey‘ olunan diğer değirmeni semeni, 8.100 kuruş;
Kemer Kapı'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan mülk kebîr konak semeni, 10.000 kuruş;
Kemer Kapı'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan mülk menzil semeni, 4.450 kuruş;
Dervişalioğlu Hanı'nda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan rub‘ hisse semeni, 19.150 kuruş;
Kazazlar derûnunda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey olunan terzi dükkânı semeni, 3.050 kuruş;
İttisâlinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kazaz dükkânı semeni, 3.150 kuruş;
Varvara karyesinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan nısf hamam semeni, 7.000 kuruş;
Varvara karyesi'nde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan fındık bahçesi semeni, 10.000 kuruş;
Görele kazâsında vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan nısf hamam semeni, 7.000 kuruş;
Divane [?] köyünde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan değirmen semeni, 5.600 kuruş;
Akçaabad kazâsına muzâf İspendem karyesinde vâki‘ Şahinoğlu istîcârında olan arazi derûnunda emlak semeni, 12.150 kuruş;
Çakmakçılar derûnunda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan şekerci dükkânı semeni, 6.150 kuruş;
Kezâlik lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan Alaca Hamam semeni, 91.000 kuruş;
Kemer Kapı'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kahvehane semeni, 15.200 kuruş;
Bezazistan'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan dolap semeni, 1.900 kuruş;
Kezâlik lede'l-müzâyede bey‘ olunan diğer dolap semeni, 1.750 kuruş;
Tozoğlu istîcârında olup âhara bey‘ olunan kazaz dükkânı, 4.800 kuruş;

Arasta'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan yemenici dükkânı semeni, 3.050 kuruş;
Yeni Cuma Mahallesi'nde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan bahçe semeni, 3.000 kuruş;
Yeni Cuma Mahallesi'nde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan konak semeni, 37.000 kuruş;
Arsin karyesinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan emlâk semeni, 7.000 kuruş;
Sipahi Pazarı'nda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan terzi dükkânı semeni, 1.360 kuruş;
Çarşu Câmi karşısında vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kazaz dükkânı semeni, 6.600 kuruş;
Diğer ittisâlinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kazaz dükkânı semeni, 8.000 kuruş;
Yeni Hamam kapısı ittisâlinde vâki‘ âhara bey‘ olunan bakkal dükkânı semeni, 7.200 kuruş;
Meydan-ı Şarkî'de vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan bakkal dükkânı semeni, 6.250 kuruş;
İttisâlinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan diğer bakkal dükkânı semeni, 6.700 kuruş;
Diğer ittisâlinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan bakkal dükkânı semeni, 7.000 kuruş;
Alaca Hamam ittisâlinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kahvehane semeni, 5.050 kuruş;
Sirkeciler derûnunda vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kahvehane semeni, 8.700 kuruş;
Agob zımmî istîcârında olup lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan ma‘a bahçe ve değirmen semeni, 11.000 kuruş;
Yomra nahiyesinin Kuhla karyesinde vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan emlak semeni, 4.000 kuruş;
Karye-i mezkûrede kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan fındık bahçesi semeni, 3.500 kuruş;
Kapancı Durmuş istîcârinde lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kargir mağazasıyla kapancı dükkânı semeni, 36.500 kuruş;
Konak kapısında vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan Molla Mustafa menzili semeni, 9.000 kuruş;
[vr.b] Yeni Cuma Mahallesi'nde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan mısır bahçesi semeni, 25.100 kuruş;
Arasta'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan berber dükkânı semeni, 7.350 kuruş;
Numan Kapudan süvâr olduğu sefinede vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan rub‘ hisse semeni, 12.700 kuruş;
Sakız Meydanı'nda kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan fevkâni ve tahtani dört bab mağaza semeni, 7.400 kuruş;
Kapancı Ömer istîcârında olup lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kapancı dükkânı semeni, 7.000 kuruş;
Arasta'da vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan yemenici dükkânı semeni, 5.100 kuruş;

İttisalinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan İleli Ahmed Usta istîcârında olan dükkân semeni, 5.750 kuruş;
İttisalinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan Mollaoğlu istîcârında olan dükkân semeni, 5.750 kuruş;
Abacılar Başı nâm mahallede kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan mumcu dükkânı semeni, 7.110 kuruş;
İttisâlinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan terzi dükkânı semeni, 5.050 kuruş;
Çakmakçılar içinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kahvehane semeni, 5.600 kuruş;
İttisâlinde kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan boğaçacı dükkânı semeni, 4.050 kuruş;
Kapancı Memiş istîcârında olup lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan kapancı dükkânı semeni, 5.800 kuruş;
Sürmene kazâsı çarşısında vâki‘ lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan üç bâb mağaza dükkânı semeni, 4.600 kuruş;
Abacılar başında kâin lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan terzi dükkânı semeni, 7.200 kuruş;
Deli Sâlih Kapudan süvâr olduğu sefine lede'l-müzâyede âhara bey‘ olunan sefine semeni, 91.000 kuruş;
Vekil binti Ayşe, Şabanoğlu Bilal Ağa'nın bâ-ilmuhaber zimemden makbuzu, 2.463 kuruş;
Binti Emetullah Hatun'un zevci Abdülkadir Ağa'nın zimemden makbuzu, 2.066,5 kuruş;
Hacı Hasanzâde Mehmed Ağa'dan kabz olunan, 79,5 kuruş;
Çubukcu Ali'den mahkûmûn bîh, 1.000 kuruş.
Cem'ân Yekûn 866.254 160.148,5 1.026.402,5

[vr. 22a] Bâ-fermân-ı âlî deyn-i mîri, 330.285,5 kuruş;
Deyn-i müsbet mütevaffa Kuğu Osman Paşazâde el-Hac Hasan Bey ve Abdülhamid Bey ve Nureddin Bey ve Ziyneti Hanım bâ-yed-i vekil Derviş Mustafa Efendi, 51.219 kuruş;
Bedel-i sulh-i sahîhden bâ-ilâm-ı şer‘î Nokta Hanım, 45.000 kuruş;
Deyn-i müsbet Numan Kapudan, 5.600 kuruş;
Deyn-i müsbet Kâtibzâde Emin Efendi, 4.010 kuruş;
Deyn-i müsbet Keresteci Elhac İsmail Ağa, 803 kuruş;
Deyn-i müsbet Kalafatoğlu Haçuk zımmî, 5.122,5 kuruş;
Bedel-i sulh-i sahîhden Kahveci Babun zımmî, 1.500 kuruş;

Dellâliye-i eşya ve akar	20.530 kuruş
hisse-i hazine	10.265 kuruş
hisse-i münâdî	6.843 kuruş
taraf-ı şer‘e aid […] terk olundu	3.422 kuruş

Ber-mûceb nizâm guruşda birer paradan resm-i kısmet-i âdî	14.020 kuruş
ancak kabz olunan	13.000 kuruş
bâkîsi terk olunan	1.020 kuruş

Ber-mûceb nizâm binde altmış paradan kaydiye	1.450 kuruş
hisse-i hazine	770 kuruş
hisse-i taraf-ı şer‘e metrûk	770 kuruş

minhâ el-ihracat	479.593 kuruş

sahhu’l-bâki	546.809 kuruş
taraf-ı şer‘den vereseye terk olunan dellâliye hissesi	003.421 kuruş
kezâlik terk olunan kaydiye hissesi	000.770 kuruş
kezâlik terk olunan resmî âdî bakiyesi	001.020 kuruş
Li’t-taksim beyne’l-verese	552.020 kuruş

hisse-i zevce-i mezbûr Nezâket Kadın,	23.000 kuruş 10 para, 1 akçe;
hisse-i zevce-i merkume Zeliha Kadın, 2	3.000 kuruş 10 para, 1 akçe;
hisse-i ibni kebîr merkum Abdülhalim Ağa,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni kebîr merkum Süleyman Ağa,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni kebîr merkum gayr-i reşid Ali Ağa,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum İbrahim Ağa,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Bilâl,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum Mustafa,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Tevfik,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum Ahmed,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Esad,	38.197 kuruş 10 para;
hisse-i binti kebîre merkume Hafize Hanım,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i binti kebîre merkume Emetullah Hanım,	42.099 kuruş 18 para, 1 akçe;
hisse-i binti kebîre merkume Ayşe Hanım,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i binti kebîre merkume Emine Hanım,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i binti sagîre mezbûrdan Serhad,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i bint-i sagîre mezbûre Nokta,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i ibneti sagîre-i mezbûr Mahşeker,	19.098 kuruş 5 para;
hisse-i ümm-i merkume Dilsafa Kadın,	5.552 kuruş

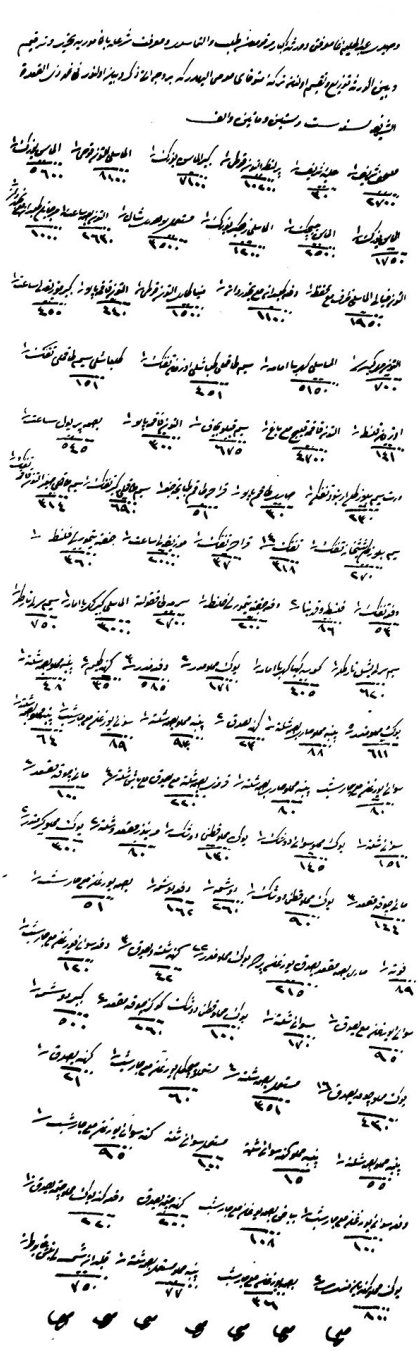
[vr. 22b] Mütevaffa-yı mûmâ-ileyhin Tirebolu canibinde vâki‘ bi’l-müzâyede takdim ve ber-vech-i hasbî beyne’l-verese aynen tevzi‘ ve taksîm olunan emlâk ve akardır
Tirebolu’da vâki‘ Şeyhoğlu ile müşterek Resuloğlu bahçesi, kıymeti, 550 kuruş;
Keçecioğlu yedinde vâki‘ üzümlük, kıymeti 300 kuruş;
Çakılarda olan üzümlük kıymeti, 310 kuruş;
Koz Osmanoğlu ile müşterek bahçe, kıymeti, 250 kuruş;
Resuloğlu’nun çit yeri, kıymeti 130 kuruş;
Kocamanaoğlu tarafında vâki‘ bahçe kıymeti, 1.500 kuruş;
Kilyarı karyesinde Horoscuoğlu’ndan alınan bahçe kıymeti, 1.700 kuruş;
Çiçekoğlu bahçesi, 250 kuruş;
Salihoğlu ile müşterek bahçe, kıymeti, 265 kuruş;
Deli Ahmedoğlu’ndan alınan fındık bahçesi, kıymeti, 155 kuruş;
Karye-i mezbûrda Konak Yeri tabir olunur bahçe, kıymeti, 420 kuruş;
Kara Ahmedli karyesinde vâki‘ İmam bahçesi, kıymeti, 1.025 kuruş;
Zobunoğlu ile müşterek bahçe kıymeti, 1.870 kuruş;
Kilitaş’da olan bahçe, kıymeti, 1.020 kuruş;
Diğer karyede vâki‘ Aralık bahçe tabir olunan bahçe, kıymeti, 1.025 kuruş;
Kara Ahmedoğlu Osman’dan alınan bahçe, kıymeti, 700 kuruş;
Bedreme’de vâki‘ Çilesizoğlu’ndan alınan üzümlük, kıymeti, 400 kuruş;
İsrail karyesinde vâki‘ bahçe ma‘a üzümlük, kıymeti, 350 kuruş;
Eynece karyesinde kâin bağçe, kıymeti, 400 kuruş;
İregül karyesinde Haliloğlu’ndan alınan fındık bahçesi, 3.200 kuruş;
Karye-i mezkûrde kâin Mustafaoğlu’ndan alınana fındık bahçesi ma‘a üzümlük, 1.905 kuruş;
Odabaşıoğlu’ndan alınan üzümlük ve fındık bahçesi ve meyvalık, kıymeti, 1.400 kuruş;
Çeğel karyesinde vâki‘ Yunusoğlu’ndan alınan üzümlük bahçesi, kıymeti, 950 kuruş;
Doğancı karyesinde kâin Boncuklu bahçesi, kıymeti, 300 kuruş;
Kulpar tarafında kaîn Tikence’de vâki‘ üzümlük ve fındık bahçesi ve meyvalık, kıymeti, 2.000 kuruş;
Güney karyesinde kâin üzümlük bahçesi, kıymeti 270 kuruş;
Çeğel karyesinde kâin menzilhâne ma‘a bahçe, kıymeti, 6.500 kuruş;
Elmacık karyesinde kâin menzilhane ma‘a bahçe, kıymeti, 2.000 kuruş;
Turfandaoğlu ile müşterek üzümlük bahçesi, kıymeti, 400 kuruş;
Yaraş’da vâki üzümlük bahçeleri, kıymeti, 500 kuruş;
Yer Çökeği’de vâki‘ üzümlük ve meyvalık ve bahçe, kıymeti, 500 kuruş;
Kulpar tarafında kâin Tikence’de vâki‘ fındık bahçe, 1 adet ve meyvalık ve hane 2 adet, 2.000 kuruş kıymetlidir;
Yağlıdere karyesinde vâki‘ Cemaloğlu yerinde bulunan üzümlük ve meyvalık ve bahçe kıymetidir, 400 kuruş;
Atdutan karyesinde kâin Çatalbaşoğlu yerinde vâki‘ üzümlük ve bahçe, kıymetidir, 1.000 kuruş;

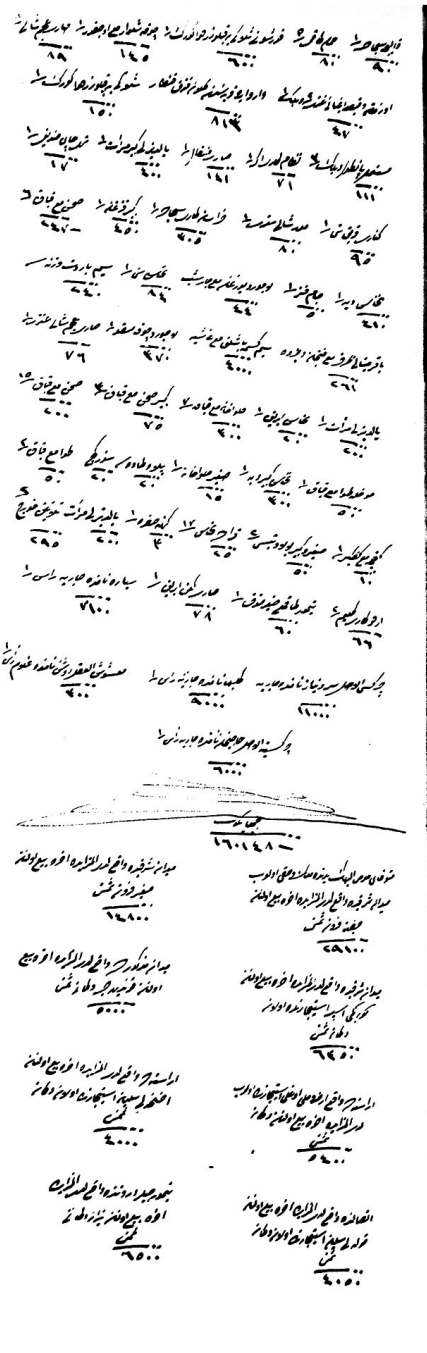
Ömerli karyesinde kâin Gücel yerinde vâki‘ üzümlük ve meyvalık ve bahçe, kıymeti, 500 kuruş;
Def‘a Ömerli’de Receboğlu mülkü tabir olunur meyvalık Kırlakoğlu İbrahim Usta ile Kadıoğlu Mustafa yerinde fındık ve meyva ve bahçeleri, kıymeti, 1.400 kuruş;
[vr. 23a] Def‘a Kulakoğlu Ahmed Usta yedinde vâki‘ üzümlük bahçe, 1 adet, kıymeti, 600 kuruş; Ahallu karyesinde vâki‘ Mamlıoğlu yedinde üzümlük ma‘a meyvalık ve bahçe, kıymeti, 1.010 kuruş;
Oruçbey karyesinde Benli Molla’dan alınan üzümlük, kıymeti, 950 kuruş;
Def‘a Oruçbey karyesinde kâin Çöğürcüoğlu ile müşterek Reisoğlu Sâlih yedinde bahçe ma‘a üzümlük, kıymeti, 700 kuruş;
Gezenli karyesinde vâki‘ Güceoğlu yerinde kâin üzümlük, kıymeti, 200;
Cibril karyesinde Hocaoğlu Halil yerinde vâki‘ üzümlük ma‘a meyvalık, kıymeti, 450 kuruş;
Sarı Mahmud karyesinde vâki‘ Türkmüşoğlu yerinde kâin ma‘a meyvalık sülüs hisse, kıymeti, 200 kuruş;
Def‘a Öksüzoğlu yerinde vâki‘ üzümlük ma‘a meyvalık sülüs hisse, kıymeti 100 kuruş;
Örücüler’de karyesinde vâki‘ Köylü yerinde kâin üzümlük ma‘a meyvalık ve fındık bahçeleri sülüs hisse, kıymeti 150 kuruş;
Def‘a Örücüler’de vâki‘ Manavoğlu Mehmed yerinde kâin fındık bahçesi, üzümlük ma‘a meyvalık sülüs hisse, kıymeti, 175 kuruş;
Ahallu karyesinde vâki‘ Doğan Kara Receboğlu yerinde bulunan üzümlük ma‘a meyvalık sülüs hisse, kıymeti 2.000 kuruş;
Def‘a Ahallu karyesinde kâin Yalavakoğlu civarında vâki‘ üzümlük, kıymeti, 150 kuruş;
Gezenli karyesinde vâki‘ Mollaoğlu İbrahim yerinde üzümlük ma‘a bahçe ve meyvalık, kıymeti, 450 kuruş;
Kasaba-i mezbûrda kâin hamam, kıymeti, 27.000 kuruş;
Pazar Ağası kahvesi ta‘bîr olunur kahvede ve tahtında üç bâb dükkân ve üzerinde iki odayı müştemil kahve, kıymeti, 20.100 kuruş;
Eserceoğlu istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 3.855 kuruş;
Tahmisci kahvesi ta‘bîr olunur ma‘a oda kahve, kıymeti, 3.555 kuruş;
Hristo zımminin istîcâr eylediği dükkân kıymeti, 3.400 kuruş;
Kayaoğlu zımminin istîcârında olan dükkân, kıymeti, 4.600 kuruş;
Saraç Osman’ın istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 1.240 kuruş;
Eskici Hamza’nın istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 1.300 kuruş;
Hacı Melazım’ın istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 4.600 kuruş;
Kurbunda Ahmed’in istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 5.000 kuruş;
Elhac Müftü Efendi ile müşterek kahve ve tahtanî bulunan dekâkin, kıymetidir, 8.310 kuruş;
Zuzakoğlu’nun istîcâr eylediği dükkân, kıymeti, 4.015 kuruş;

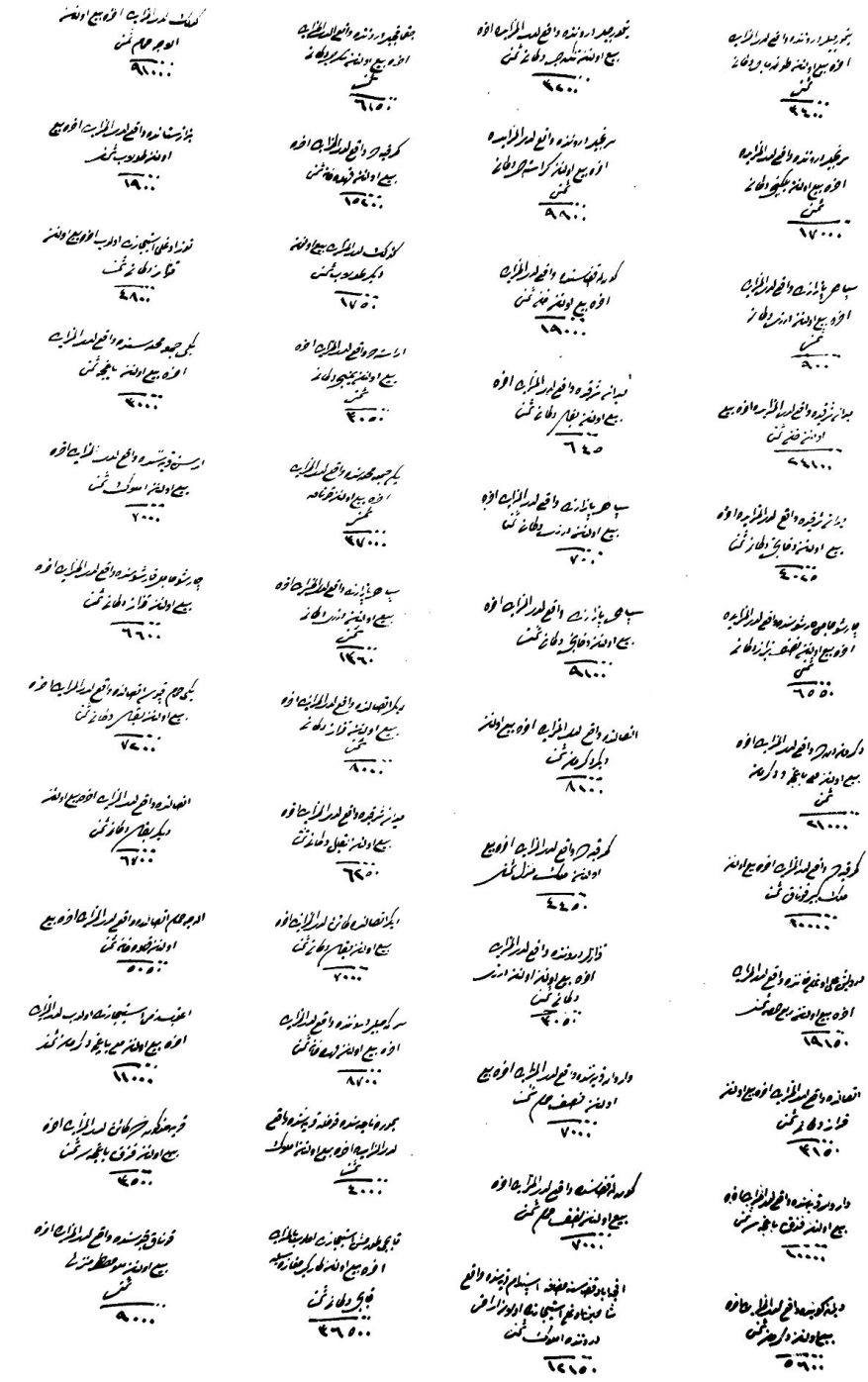
Han Kapusu civarında vâki‘ dükkân, kıymeti, 1.400 kuruş;
İttisalinde bulunan berber dükkânı, kıymeti, 1.750 kuruş;
Müceddeden inşâ olunan yunak hane yeri, kıymeti, 10.050 kuruş;
Ağacık civarında vâki‘ çit yeri, kıymeti, 4.595 kuruş;
Salih Kapudan civarında vâki‘ limonluk, kıymeti, 3.000 kuruş;
Kale dibinde kâin limonlukta hane yeri, kıymeti, 720 kuruş;
Kiremit kârhanesi, kıymeti, 7.000 kuruş;
Hasanlı’da olan fındık bahçesi, kıymeti, 800 kuruş;
Halkavala nâm mahalde kâin yirmi bir dükkân ve bir furun ve kahveyi müştemil hane, kıymeti, 10.260 kuruş;
Gelevera karyesinde vâki‘ asiyab, 1.010 kuruş;
Begile’de vâki‘ asiyab, 2.810 kuruş;
Esbiye’de kâin on bab dükkân, kıymetleri, 1.000 kuruş;
Etmekçi furunu, kıymeti, 5.000 kuruş;
Bada karyesinde vâki‘ iki kıt’a fındık bahçesi, kıymeti, 4.275 kuruş;
[vr. 23b] Karye-i mezbûrede vâki‘ diğer fındık bahçesi, kıymeti, 1.320 kuruş;
Yine karye-i mezbûrede vâki‘ Depme Oğlu’nda kâin üzümlük, kıymeti, 1.695 kuruş;
Yine karye-i mezbûrede vâki‘ Girile’de kâin bahçe, kıymeti, 285 kuruş;
Boğalı karyesinde vâki‘ fındık bahçesi, kıymeti, 105 kuruş;
Yakublu Osman ile müşterek fındık bahçesi, kıymeti, 300 kuruş;
İregür karyesinde vâki‘ Derviş zevcesinden alınan üzümlük, kıymeti, 2.195 kuruş;
Çolak Hasan’ın yerinde vâki‘ üzümlük, kıymeti, 1.000 kuruş;
Avculu karyesinde vâki‘ Pirüzoğlu’ndan alınan üzümlük, kıymeti, 1.020 kuruş;
Karye-i mezbûrde vâki‘ asiyab ittisalinde kâin üzümlük, kıymeti, 1.100 kuruş;
Sarı Hüseyin’den alınan bahçe, 1 adet, Kızıl Mehmed’den alınan hane, kıymetleri, 500 kuruş;
Orta Câmi karşısında vâki‘ Hıdırlı bahçesi, kıymeti, 5.150 kuruş;
Karye-i mezbûrde Keçecioğlu yerinde vâki‘ fındık bahçesi, kıymeti, 1.050 kuruş;
Elmacık kışlağı, kıymeti, 1.000 kuruş;
Esbiye’de kâin çit yeri, kıymeti, 300 kuruş;
Aralık karyesinde vâki‘ hane ma‘a çit yeri, kıymeti, 200 kuruş;
İsfinaviçe ve kancabaş ta‘bîr olunur sagîr sefine, kıymeti, 1.050 kuruş;
Müftüzâde Ahmed Kapudan süvâr olduğu sefine, kıymeti, 21.000 kuruş;
Umur Osmanoğlu’na inşa olunan sefine, kıymeti, 8.000 kuruş;
Çarşu Mahallesinde vâki‘ selamlık ve harem ve havluda bulunan altı kıt’a anbar ve civarında vâki‘ iki kıt’a bahçesiyle kebîr konak, kıymeti, 85.155 kuruş;
Cem’ân Yekûn 315.180 kuruş

Mütevaffa-yı mûmâ-ileyhin Samsun cânibinde vâki‘ kezâlik aynen tevzi‘ ve taksîm olunan emlâk ve akarıdır:
Mescid karyesinde vâki‘ konak, kıymeti, 2.000 kuruş;
misafir odası, kıymeti, 200 kuruş;
furun, kıymeti, 400 kuruş;
zahire anbarı, 2 adet, 700 kuruş;
serender, kıymeti, 150 kuruş;
dam ve samanlık, kıymeti, 100 kuruş;
Dileni oğlunda olan menzil, kıymeti, 60 kuruş
eşçâr-ı müsmire ve gayri müsmire, kıymeti, 50 kuruş;
Tekkecik karyesinde vâki‘ Çınkıloğlu’nun sakin olduğu menzil, kıymeti, 100 kuruş;
eşcâr-ı müsmire ve gayri müsmireli havlu, kıymeti, 150 kuruş;
merkum Çınkıloğlu’nun sakin olduğu eşçâr-ı müsmireli ve gayri müsmireli havlu, kıymeti, 50 kuruş;
eşçâr-ı müsmire ve gayri müsmireli konak havlusu, kıymeti, 200 kuruş;
Efendioğlu havlusu, kıymeti, 100 kuruş;
Tayib havlusu, kıymeti, 150 kuruş;
Mescid karyesinde vâki‘ dink ve değirmende altmış günde yirmi altı gün, kıymeti, 1.040 kuruş;
Terme Pazarı’nda vâki‘ kahve ve mülk, dört sehimden üç sehim hisse, kıymeti, 2.250 kuruş;
Aşhane ma‘a hayat, kıymeti, 250 kuruş;
[vr. 24a] İsa kızı havlusu, kıymeti 50 kuruş;
Kuruca çeltüklüğü dâhilinde pirinç çeltiği havlusu, kesim 8 sene, beher sene fî 450, kıymeti 3.600 kuruş;
Gülcağı çeltüğü dâhilinde vâki‘ çeltük, kesim 1 sene, kıymeti 300 kuruş;
Karahasanlı çeltüğü dâhilinde vâki‘ çeltüklük, kesim 3 sene, beher sene fî 450, kıymeti 1.200 kuruş;
Görekös çeltüklüğü dâhilinde vâki‘ çeltük, kesim 21 sene, beher sene fî 800, kıymeti17.200 kuruş;
Cem‘ân Yekûn 030.300 315.180 345.480 ber-vech-i bâlâ yekûn-i emlâk ve akar-ı Tirebolu

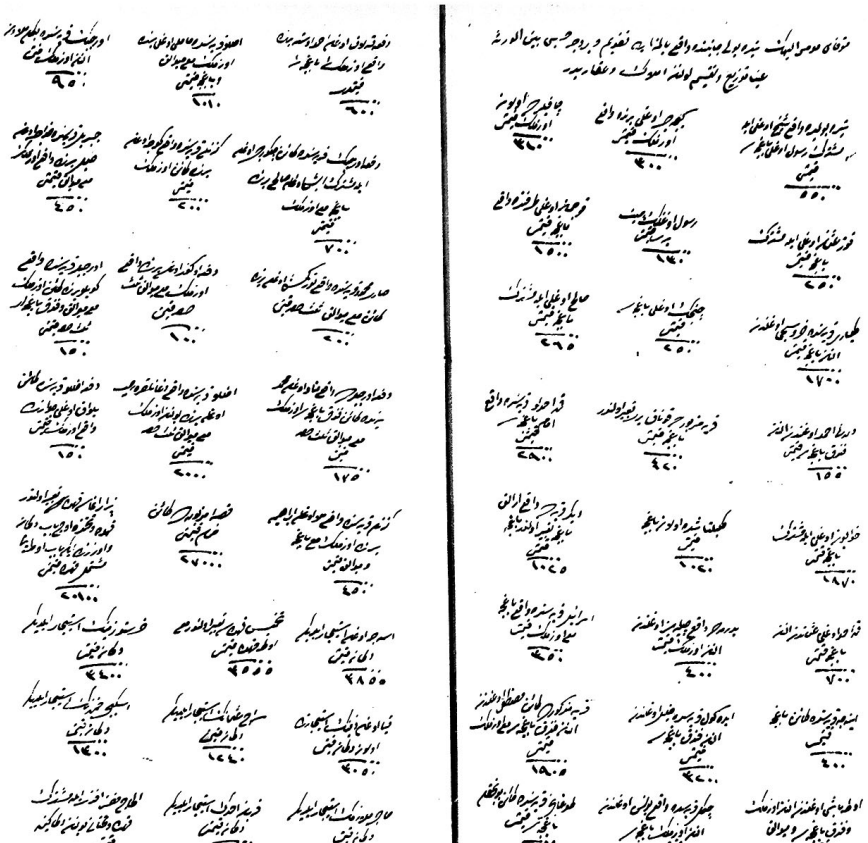
hisse-i zevce-i merkume Nezaket Kadın,	14.395 kuruş;
hisse-i zevce-i merkume Zeliha Kadın,	14.395 kuruş;
hisse-i ibni kebîr merkum Abdülhalim Ağa,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni kebîr merkum Süleyman Ağa,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni merkum gayri reşid Ali Ağa,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni kebîr merkum İbrahim Ağa,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Bilal,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni sagîr merkum Mustafa,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Tevfik,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni sagîr merkum Ahmed,	23.905,5 kuruş;
hisse-i ibni sagîr merkum Mehmed Esad,	23.905,5 kuruş;
hisse-i binti kebîre merkume Hafize Hanım,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti sagîre merkume Serhad,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti kebîre merkume Emetullah Hanım,	26.347 kuruş 10 para;
hisse-i binti kebîre merkume Ayşe Hanım,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti kebîre merkume Emine Hanım,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti sagîre merkume Serhad,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti sagîre merkume Nokta,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i binti sagire merkume Mahşeker,	11.952 kuruş 10 para;
hisse-i ümm-i merkume Dilsafa Kadın,	3.476,5 kuruş;

MAHKEME KAYITLARINA GÖRE 1893-1898 TARİHİNDE ŞEHİT OLAN TİREBOLULU ASKERLER

Süleyman BEYOĞLU*

1897 Osmanlı Yunan Savaşına birçok Karadenizli katıldı. Bunlar arasında Tirebolulu askerler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada savaş yıllarını da içine alan kadı sicilinde yer alan Tirebolulu şehitler ile o yıllarda redif taburunda hayatını kaybeden askerler tespit edilmiştir. Hiç şüphesiz Tirebolu redif taburu kuruluşundan itibaren hem kadı sicilleri, hem de arşiv belgeleri ışığında değerlendirildiği takdirde bütün boyutlarıyla ortaya konacaktır. Bunun yerel tarih açısından önemi inkâr edilemez. Bizim asıl gayemiz bu mütevazı çalışma sayesinde Osmanlı-Yunan Savaşı Tirebolu şehitlerini 1893-1898 tarihli 8631 numaralı *Şer'iye Sicil Defteri*'ne dayanarak ortaya koymaktı. Bunun için 25 Cemaziyelahir 1310-30 Cemaziyelahir 1316 (14 Ocak 1893-14 Kasım 1898) tarihleri arasında 287 sayfalık mahkeme sicilinden 543 adet hüküm tetkik edilerek tespit yapılmıştır. Ayrıca aynı yıllarda ihtiyat askeri olarak redif taburlarında görev yapan ve hayatını kaybeden görev şehitleri olarak nitelendirebileceğimiz kahraman askerlerimizde listeye ilave edilmiştir. İncelenen belirli sayıdaki arşiv belgelerinden Tirebolu Redif askerlerinin 1886 yılında itibaren Selanik bölgesinde konuşlandırıldığı ortaya çıkmaktadır. Karadeniz kıyısından Balkanlara gönderilen Tirebolu redif as-

* Prof. Dr., MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Başkanı

kerlerinin gittikleri yerlerin iklimine uyum konusunda önemli sıkıntılarla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Memleketlerine uzak coğrafyalarda hastalıklardan hayatını kaybeden birçok Tirebolulu asker bulunmaktadır. Bu makalede önce Osmanlı Yunan Savaşını seyri ve sonuçları hakkında kısaca bilgi verilecek sonra II. Mahmud devrinde kurulan redif taburlarına temas edilerek ve çeşitli tarihlerde Tirebolu'dan Selanik çevresine sevk edilen redif askerlerine dair bazı bilgiler paylaşılacaktır. En son olarak kadı sicilinde tespit edilen şehit Tirebolulu askerler tablo halinde sunulacaktır.

1897 Osmanlı Yunan Savaşı

Yunanlıların Megali İdea hayalleri Girit'in de ele geçirilmesini hedefliyordu. Yunanlıların Berlin Antlaşması'yla Teselya ve Narda'yı ele geçirmesi Girit ve Epir üzerindeki emellerini hızlandırdı. 1895'lere gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve askerî durum Yunanlıları daha da cesaretlendirdi. Osmanlı Devleti aldığı bütün tedbirlere rağmen Girit'te asayişi sağlayamıyordu. Adadaki Hıristiyan-Müslüman çatışmasını önleyebilmek için Vali Kara Todori Paşa yerine Turhan Paşa'yı tayin ettiyse de olayların önüne geçemedi. 1896 yılının Ocak ayında başlayan Hıristiyanların isyanı, büyük devletlerin adaya kuvvet sevkini engellediği için bastırılamadı. Aynı yılın Nisan ayında asiler Girit'in Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan ettiler[1].

6 Şubat 1897'de Etnik-i Eterya Cemiyeti, bütün Giritli Rumları mücadeleye çağıran bir beyanname yayınladı. Bu olaylar Osmanlı-Yunan Savaşı'nın kıvılcımını oluşturdu. 14 Şubat 1897'de II. Abdülhamid diplomatik girişimlerden bir netice çıkmayınca seferberlik ilan edildi. I., II., III. Ordular ile IV. Ordu'nun Trabzon Redif Tümeni seferber edildi. Alasonya Ordu komutanlığına Müşir Ethem Paşa tayin edildi. Yunan tecavüzlerinin artarak devam etmesi savaşı kaçınılmaz kılıyordu. Osmanlı kuvvetleri çoğunluğu Teselya'da olmak üzere 90.000 kişilik bir ordu ve 198 topa sahip iken, Yunan ordusu yine çoğunluğu Teselya'da olmak üzere 65.000 kişilik bir ordu ve 144 topa sahipti. Savaştan önce Osmanlılar'ın üç, Yunanlılar'ın ise dört filodan oluşan bir donanmaları vardı. Osmanlı ordusu İstanbul-Selanik Demiryolu ile üç hafta zar-

---

[1] Adem Ölmez, *93 Harbinden Otuz bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi,* Ankara 2013, s. 95-96.

fında Teselya'ya nakledilmişti. 15 Şubat 1897'de Albay Vassos komutasında 2000 kişilik bir Yunan kuvveti Hanya'ya asker çıkardı. Vassos, bir gün sonra Girit'in Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan etti. Büyük Devletler 2 Mart'ta Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü teminat altına aldıklarını ve Girit'te muhtar bir idarelerin kurulmasının kararlaştırıldığını bir nota ile Yunanistan'a bildirdiler. Notaya rağmen Yunanlılar Albay Vassos kuvvetlerini adadan çekmediler. Bu gelişmeler üzerine Almanya, İngiltere, Avusturya, Fransa, Rus ve İtalyan gemileri 5 Aralık 1898 tarihine kadar adayı ablukaya aldılar[2].

Bu sırada Teselya'da Yunan kuvvetleri Osmanlı Devletini savaşa zorlamak için Müslüman köylerine çete saldırıları düzenliyorlardı. Yunan sınır tecavüzleri 17 Nisan 1897 günü yayılarak devam etti. Aynı gün Meclis-i Vükela bir karar alarak Osmanlı hükümetinin tecavüzlere karşılık vermeye mecbur kalındığı bildirildi. Müşir Ethem Paşa'nın emriyle başlayan Osmanlı taarruzları ilk beş günde Yunan kuvvetlerini geri püskürtmeye muvaffak oldu. Osmanlı Orduları, Yunan Veliahtı ve Başkomutanı Prens Konstantin komutasındaki askerlerin çekilmek zorunda kaldığı 25 Nisan'da Tırnova ve ardında Yenişehri ele geçirdi[3]. 29 Nisan'da Zark ve Tırhala Osmanlı kuvvetleri tarafından alındı.

30 Nisan'da Osmanlı Ordularının iki kol halinde Velestin mevzilerine yaptığı taarruz başarılı olmadı. Ancak, 6 Mayıs 1897'de Çatalca ele geçirildi. Çatalca zaferi Osmanlılar açısından ilk büyük zaferdir. Aynı günlerde yürütülen diğer bir hareket ile 7 Mayıs'ta Hakkı Paşa Velestin'e girmeyi başardı[4].

Osmanlı Ordusunun büyük bir alana yayılması ve günden güne yaralıların artması üzerine yeni hastanelerin kurulması gerekiyordu. Osmanlı Bankası bir hastane kurmak istiyordu. Hilâl-ı Ahmer heyeti dört gün içinde Yenişehir ve Çatalca'da hastaneler kurdu. Osmanlı Bankası finansmanında kurulan hastaneler temizlik, barınma ve gelişmişliği ile öne çıkıyordu. 500 yataklı Seyyar bir hastane de Rus İmparatoru ve annesinin gayretleriyle 50 kişilik bir heyetin 16 Mayıs 1897'de Çatalca'ya gelişi ile gündeme geldi. Rus Salib-i Ahmer Cemiyeti 19 Mayıs 1897'de Yenişehir'e gelerek bir hastane kurdu[5].

---

2 A. Ölmez, *a.g.e.*, s.100-105.

3 Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi,* IX, Ankara 1963, s. 117.

4 A. Ölmez, *a.g.e.*, s.133.

5 A. Ölmez, *a.g.e.,* s.141.

Yunan ordusu, önceden tahkim edilen Tırhala'nın 80 km güney doğusundaki Dömeke'yi direneceği son nokta olarak belirlemişti. Dömeke'nin bir aydan önce Türkler tarafından alınamayacağı hesaplanıyordu. Burada 30-35.000 kişilik bir Yunan kuvveti bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri 53.100 kişi kadardı. Taarruz 17 Mayıs sabahı başladı. Bir gün sonra Dömeke'ye girildi. Osmanlı kuvvetleri 40 subay ve 1170 nefer şehit ve yaralı zayiat vermişti. Dömeke Savaşı Ethem Paşa'ya Gazilik unvanı kazandırdı[6].

Osmanlı ileri harekâtı Ermiye ve Furka istikametine devam etti. Lamya önlerinde Yunanlılar ateşkes yapmak istediklerini bildirdiler (20 Mayıs 1897).

Büyük devletler Babıâli ve Yunanistan'a barış şartlarının belirlenmesi için devletlerarası bir konferansın toplanmasını istediler. Bu amaçla toplanan İstanbul Konferansı 4 ay süren görüşmelerden sonra 18 Eylül 1897'de Teselya sınırında bazı stratejik yerler Türklerde bırakılmak koşuluyla savaş öncesi duruma dönüldü. Kesin barış antlaşması 13 Kasım'da imzalanabildi. Yunanistan Babıâli'ye 100.000.000 Frank savaş tazminatı ödemeyi kabul etti. Yunanlılara karşı kazanılmış olan zafer, yeterince kazançlı bir barış sağlayamadı. Buna karşılık Osmanlı Ordusuna ve II. Abdülhamid'in itibarını arttırdı. Alman nüfuzunun Osmanlı Devleti'nde daha yaygınlaşmasını sağladı. Yunan Kralı George'un itibarı zedelendi. Ordusunun ve donanmasının zayıf olduğu ortaya çıktı. Savaş tazminatı zaten bozuk olan Yunan ekonomisini daha da zorlaştırdı. Bu duruma rağmen Yunanlılar Girit adası üzerindeki isteklerinden vazgeçmediler[7].

Yukarıda anlatıldığı üzere Osmanlı Devletinin kesin zaferiyle sonuçlanan savaşta birçok Tirebolulu asker şehit olmuştur. Şehitlerin yanı sıra savaşta kahramanlık gösteren ve gazi olarak memleketlerine dönen Tirebolulu askerlerde bulunmaktadır. Bunlardan biride gazi olarak memleketine dönen Ortacami-i Bâlâ (Yukarıortacami) köyünden Mehmed oğlu Mustafa'dır. 4. Ordu 56. Redif Alayının üçüncü taburu birinci bölüğü askerlerinden olan Mehmed oğlu Mustafa Osmanlı-Yunan Savaşında gösterdiği kahramanlıktan dolayı muharebe madalyası almaya hak kazanmıştı. Kendisine 3 Nisan 1897'de Padişah II. Abdülhamid tuğralı berat ve madalya verilmiştir. Bu kahraman

---

6 A. Ölmez, *a.g.e.,* s.142-147.

7 E. Z. Karal, *a.g.e.,* s. 118.

Tirebolulu redif askerinin beratı halen ailesi tarafından büyük bir özen ve iftiharla saklanmaktadır[8]. [İmamoğulları'ndan] Mehmed oğlu Mustafa gibi kahramanca çarpışan ve isimleri tabloda verilen 16 Tirebolulu asker Osmanlı-Yunan Savaşında şehit olmuştur. Ayrıca 1893-1898 tarihlerinde çoğunluğu redif ve çeşit taburlarında vefat eden Tirebolulu 60 kadar askerin künyeleri aşağıda verilmiştir.

Tirebolu Redif Askerleri

Bilindiği gibi Redif Teşkilatı II. Mahmud döneminde kurulan Asakir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna destek sağlamak için 8 Temmuz 1834'de mahalli ihtiyat kuvvetleri olarak sancaklarda kuruldu. Redif adayları 23-32 yaşları arasındaki gönüllülerden kur'a ile seçiliyordu. Subayları ile birlikte 1400 kişilik dört bölükten oluşturulan bu birliklerin ihtiyaçları devlet tarafından karşılanıyordu. Erlere ayda 5 kuruş, subaylarına rütbelerine uygun maaş veriliyordu. Her sancakta oluşturulan redif taburlarının görev yerleri öncelikle kendi bölgeleri olmakla birlikte gerekli olduğunda başka yerlerde oluşturulan kuvvetlerde de istihdam edilebiliyorlardı. Mesela Selanik'te oluşturulan iki kolorduya Tirebolu Tâli Taburu'ndan 882, Trabzon Tâli Taburu'ndan 751, Samsun Tâli Taburu'ndan 727, Ünye Tâli Taburu'ndan 773 asker *Eser-i Cedid* vapuru ile 24 Ağustos 1886 tarihinde sevk edildiler[9]. Ancak Selanik'te Vodine kasabasına yerleştirilen IV. Ordunun 131. Alayının 4. Tirebolu Taburu redif askerlerinin büyük bir kısmı buranın olumsuz hava şartlarına uyum sağlayamadılar. Tirebolu Redif Taburu'ndan 100 kadar asker kısa süre içinde hastalanıp hayatını kaybetmişti. Yüzden fazla askerde hastalıklarından dolayı Tirebolu'ya gönderildiler. Geri kalanlar ise bir yandan hastalanıyorlardı. Böyle giderse bir iki aya kalmaz Tirebolu Taburu'nun tamamı telef olacaklardı. Vodine'de yaşanan bu durum tabur adına bildirilince Serasker Ali Rıza Paşa hemen gerekli önlemlerin alınmasını ve taburun yerinin değiştirilmesini kararlaştırdı. Bu karar Selanik ve Kosova Havalisi Umum Komutanı Recep Paşa'ya bildirildi. Recep Paşa, 1. Tümene bağlı Vodine'nin havasıyla uyum sağlayamayan Tirebolu Taburu'na Sıhhiye Müfettişi Esperaki Paşa'yı

---

[8] Atilla Çetin, " İki Başarı İki İftihar Belgesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 70 (Ekim 1992), s. 40.

[9] BOA, Y. MTV, nr. 22/107, lef 1-2.

oraya göndererek ölüm ve hastalık sebeplerini inceletti. Yapılan muayene ve incelemelerden sonra Tirebolu Taburu havası daha yumuşak ve elverişli olan İkinci tümen merkezi Gevgili karşısındaki Maçkova köyüne konuşlandırılarak, istirahatları sağlandı (2 Şubat 1887)[10]. Anlaşılan alınan bütün önlemlere rağmen hastalanmalarının önüne geçilemeyen Tirebolu Tali taburu 17 Ağustos 1887'de *Sakarya* vapuruyla Tirebolu'ya gönderildi[11]. Yine Selanik çevresindeki bedelli asker taburlarından şehirde toplanan Tirebolu, Mudanya, Gemlik, Bandırma ve Karadeniz sahillerine gönderilmesi gereken 250 asker *Lütfiye* vapuru ile yanlarına memur ve hekim verilerek Selanik ve Kosova Umum Komutanlığı tarafından sevk edildi. Ayrıca Çanakkale'de Karadeniz iskelelerine gönderilmek üzere bekleyen 211 bedelli asker aynı gemiye Serasker Ali Rıza Paşa'nın 14 Ocak 1890 tarihli emriyle bindirildi[12]. İdare-i Mahsusa'nın *Ali Saip Paşa* vapuruyla Tirebolu iskelesinden 271 yeni asker 13 Ekim 1894'de Selanik'e gönderildi[13]. Yine III. Ordu Trabzon, Erzincan ve Sivas tümenlerinden oluşturulmuştu. Trabzon, Tirebolu, Giresun, Ordu, Ünye ve Samsun iskelelerinde bulunan 1300 yeni asker *Afrika* vapuru ile Selanik'e gitmek üzere 27 Şubat 1905'te yola çıkarıldı[14]. Samsun Redif livasına mensup Samsun, Çarşamba, Ünye, Fatsa, Perşembe, Ordu, Tirebolu ve Giresun taburlarının Selanik'e nakli kararlaştırıldı. Askerlerin celbi ve toplanması için her tabura kırkar yük hayvanı verildi. 800 mevcutlu Giresun Redif Taburu ile Ordu ve Perşembe taburları yük hayvanlarıyla *Bezm-i Âlem* vapuruna, 635 mevcutlu Tirebolu Taburu *Hürriyet* vapuruna, Samsun, Çarşamba, Ünye ve Fatsa Redif Taburları ise gelen vapurlarla 2 Mayıs 1910'da Selanik'e nakledildi[15].

Redif askerlerinin sayıları 20. yüzyıl başlarında 300.000'i geçmişti. Redif teşkilatı 31 Ağustos 1912'de Müstahfız bölüklerine dönüştürüldü ve tarihe intikal etti[16].

---

[10] BOA, Y. MTV, nr. 25/27, lef: 1-2.

[11] BOA, Y.PRK.ASK, nr. 41/26, lef: 1-2.

[12] BOA, Y.PRK.ASK, nr.59/38.

[13] BOA, Y.PRK.ASK, nr.100/109.

[14] BOA, Y.PRK.ASK, nr.226/61.

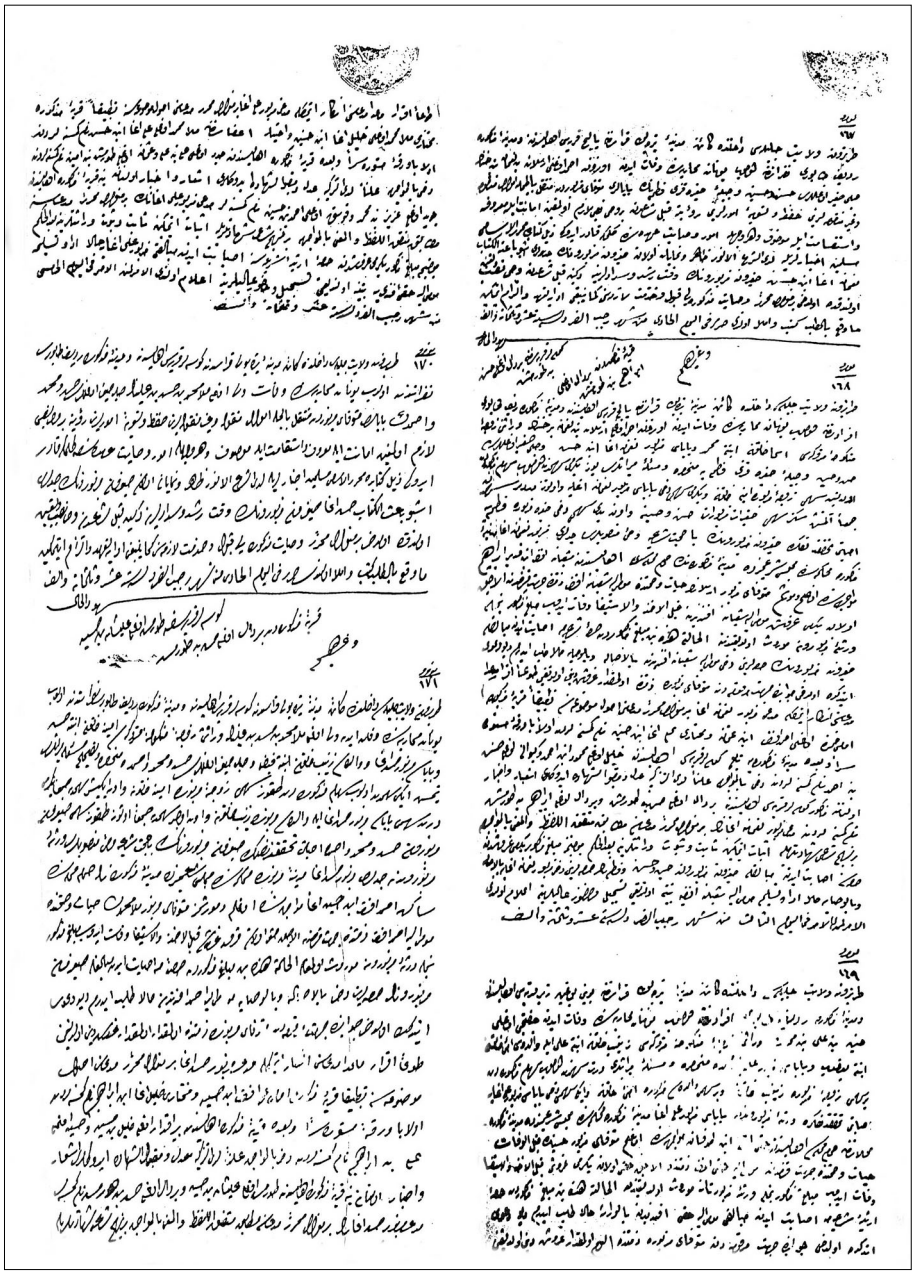
[15] BOA, DH.MUİ, nr. 80-3/7-2.

[16] Abdülkadir Özcan, "Redif", *DİA*, XXXIV, s. 523-525.

BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8631

hüküm no.	askerin ismi	köy/mahalle	şehit yeri
163/164	Kırmollaoğlu Abdi bin Hüseyin Efendi	Çukur	Redif
165/166	Şüküroğlu Temel bin Mehmed bin İbrahim	Boğalızîr	Yunan Harbi
167/168	Uzunahmedoğlu Arslan bin Numan bin Ali	Yalç	Yunan Harbi
169	Çiftçioğlu Hüseyin bin Ali bin Mehmed	Boynuyoğunzîr	Yunan Harbi
170/171	Velioğlu Molla Mehmed bin Hasan bin Ali	Köseler	Yunan Harbi
173	Reisoğlu Abdullah bin Abdi	Kızılelma	Yunan Harbi
175/176	Kahyaoğlu Ahmed bin Ali	Kilyarı	Yunan Harbi
177/178	Civelekoğlu Kadir bin Mehmed bin Osman Osman	Hisarcık	Yunan Harbi
179/180	Sivrioğlu Hüseyin bin Muhsin ibni Halil	Hisarcık	Yunan Harbi
181/182	Eldeçoğlu Mehmed bin Mehmed	Danişmend	Yunan Harbi
183/184	Reisoğlu Ali bin Aziz bin Hasan	Kızılelma	Yunan Harbi
185/186	Habiboğlu Hüseyin Ağa ibni Mehmed b. Veli	Kızılelma	Yunan Harbi
187/193	Şabanoğlu İbrahim bin Ali	Kızılelma	Yunan Harbi
188/192	Kandazoğlu Mustafa bin Hasan ibni Halil	Kızılelma	Yunan Harbi
190/191	Habiboğlu İbrahim b. Halil ve Salih	Kızılelma	Yunan Harbi
196/197	Yamanoğlu Mehmed bin İbrahim	Yağlıkuyumcu	Redif
198/199	Bayezidoğlu Ömer Osman bin Osman bin Ömer	İregür	Yunan Harbi
200/201	Köseoğlu Musa bin Ali bin Mustafa	Talib	Yunan Harbi
208/209	Haliloğlu İbrahim bin Ömer	İregür	Redif
211/212	Osmanoğlu Korucu Hüseyin bin Osman bin Ali	Kurugeriş	Redif
213/214	Kayışoğlu Hasan bin Ali	Sinanlı	Redif
319	Yakuboğlu Mustafa bin İbrahim	Ömerli	Redif
320/321	Araboğlu Halil bin Mustafa	Harava	Redif
322/323	Araboğlu Feyzi bin Halil ibni Abdi	Harava	Redif
324/325	İsa[Ese]oğlu İbrahim bin Ömer ibni Mustafa	Ortacamibâlâ	Redif
331/332	Mınakoğlu Temel Ağa bin İbrahim bin Halil	Çeğel	Redif
334	Musaoğlu Emin bin Musa bin Halil	Çeğel	Redif
341	Tığlıoğlu Ali bin Osman	Kuskunlu	Redif
345/346	Durakoğlu Mustafa bin Osman	Bada	Redif
347/348	Hamzaoğlu Mehmed bin Ahmed	Yalç	Redif
349/350	Musaoğlu Ali Ağa ibni Osman	Ortacamibâlâ	Redif

352/353	Korucuoğlu Ali bin Bektaş	Tikence	Redif
359/360	Yakuboğlu Durmuş Ağa ibni Salih	Gönyan	Redif
361/362	Cesimoğlu Ömer Ağa ibni Hüseyin	Tepeköy	Redif
362/363	Benuzoğlu Osman bin Hasan	Sekü	Redif
375	Topçuoğlu Mehmed bin İbrahim	İregür	Redif
383	Kızoğlu Mehmed bin Seyyid bin Hasan	Çarşı Mah.	Redif
384/385	Kozoğlu Şâkir bin Osman bin Ahmed	Sinanlı	Redif
390/391	Haliloğlu Dursun bin Ali	Köseler	Redif
403/404	Dellaloğlu İbrahim Ağa ibni Osman	Ortacamibâlâ	Redif
405/413	Mahmudoğlu Ömer bin İsmail bin Hasan	Eymür	Redif
406/407	Dumanoğlu Ali Ağa ibn Mustafa	Elmabeleni	Redif
414/415	Balcıoğlu Mustafa bin Hasan	Eymür	Redif
416/417	Niğeloğlu İbrahim bin Ali	Avluca Yeniköy	Redif
419/420	Seydioğlu Şaban bin Mehmed	Yeniköy	Redif
428429	Keçioğlu Ali bin Hasan	Vakf-ı Kızıllar	Redif
434/435	Mollahaliloğlu Mustafa bin Halil	Sınır	Redif
436/437	Velioğlu Osman bin Mahmud	Sınır	Redif
439/440	Cırıdoğlu Hasan b. Mehmed	Seydiköy	Redif
444/445	Çıtlakoğlu Ali Osman Ağa ibni Hasan bin Ali	Kilyarı	Redif
447	Gebeşoğlu Hüseyin bin Hasan ibni Mehmed	İlit	Redif
448/449	Kırhasanoğlu Mustafa bin İbrahim	Gönyan	Redif
451	Azmanoğlu Yusuf Ağa ibni İbrahim	Gönyan	Redif
46/466	Abacoğlu Mehmed Ağa ibni Ali bin Mehmed	İlit	Redif
470	Cinalioğlu İbrahim bin Mehmed	Çukur Seydi	Redif
471	Kürdhasanoğlu Süleyman Ağa ibni Mehmed bin İbrahim	Çukur Seydi	Redif
485/486	Mahşeroğlu Hurşid Ağa ibni Abdullah	Aralıcak	Redif
488/489	Gökçeoğlu Mustafa bin Hüseyin	Seydiköy	Redif
494/495	KarabıçakoğluMehmed bin Hasan	Kale-i Bedreme	Redif
496/497	Sarıbaşoğlu Hasan bin Osman	Avluca	Redif
500/501	Aşçıoğlu Halil bin Mustafa	Ömerli	Redif
535	Hancıoğlu Mustafa bin Mustafa	Ortacamibâlâ	Redif
549	Aznavuroğlu Emin bin Osman	Ede	Redif
550	Çolakoğlu Halil bin Mehmed	Tepeköy	Redif
566/567	Abdioğlu Ahmed bin Hüseyin	Güce	Redif
568/659	Cesimoğlu Ömer bin Hüseyin	Tepeköy	Redif
602/603	Mansuroğu Salih bin Ali bin Hüseyin	Danışman	Redif
638	Süleymanoğlu Hüseyin bin Süleyman	Ömerli	Nefer
652	Kömürcüoğlu Hasan Ağa ibni Halil	Çepniköy	Redif
656	Habiboğlu Ali bin Halil	Kızılelma	Redif
684	Çatalbaşoğlu Ali Ağa ibni Mehmed bin Ömer	Kızılelma	Redif
694	Keloğlu Mustafa bin Mustafa	Boynuyoğunbâlâ	Redif

Osmanlı-Yunan Harbi'nde şehit olan Yalç'tan Uzunahmedoğlu Arslan ve Aşağıboynuyoğu'ndan şehit olan Çiftçioğlu Hüseyin'in tereke kaydı
(BOA, MŞH.ŞCS.d. nr. 8631, s. 1)

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE TİREBOLU HAPİSHANESİ VE MAHKÛMLAR

Mucize ÜNLÜ*

Giriş

Ceza sisteminin hapishane merkezli olarak yeniden yapılandırılması fikri XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ABD'de ortaya çıkmış, oradan Avrupa'ya yayılmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise bütün dünyaya dayatılan bir reform paketi haline dönüşmüştür. Hapishane ve hapis cezası ile birlikte insan bedenine yönelik şiddet, suçluyu idam etme, herhangi bir uzvunu kesme, kırbaçlama, işkence etme gibi cezaların yerini hapsetme, ağır işlerde çalıştırma gibi ıslah edici cezalar alacaktır[1]. Osmanlı Devleti, Batıda geliştirilen yeni hapishane sisteminden haberdar olmasına rağmen XIX. yüzyıla gelindiğinde eski cezalandırma metotlarını terk etmemişti. Klasik Osmanlı ceza hukukunda idam, sürgün, teşhir, dayak en sık kullanılan cezalandırma yöntemleriydi. Bunun yanı sıra dükkân kapatma, mala el koyma, prangaya vurma, küreğe koyma, para ve kısas cezaları da diğer cezalandırma yöntemlerindendi. Hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak ceza hukukunda yer almasında Tanzimat döneminde çıkarılan ceza kanunlarının büyük rolü olmuştur[2].

---

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1 Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908),* (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2002, s. 14.

2 Ali Bardakoğlu, *DİA*, "Hapis", XVI (1997), s. 54; Ömer Şen*, Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul 2007, s. 4.

Hapishaneler konusundaki reformların öncüsü olan İngiltere, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hapishane merkezli ceza sistemine geçilmesini istiyordu. Bu çerçevede İngiliz Büyükelçisi Canning, 1844'ten itibaren Osmanlı mahbeslerinin ıslahı için telkinlere başlar ve 1840'ların sonunda Osmanlı mahbeslerinin Avrupa'daki benzerleri gibi ıslah edilmesi hususunu gündeme getirir. İngiliz elçisine göre Osmanlı başkentindeki mahbesler kendi ülkesindekilerin iki üç asır önceki halini andırmaktaydı[3]. XIX. yüzyıla kadar mahbes olarak kullanılan yerler genellikle tersane, kale veya zindanlardı. Yedi Kule, Baba Cafer ve Tersane Zindanları İstanbul'un bilinen zindanlarıdır[4].

Gerek İngiliz elçisinin telkinleri gerekse Tanzimat yenilikleri kapsamında XIX. yüzyıl ortalarında devlet merkezinde başlatılan hapishanelerle ilgili düzenlemeler taşraya da yayılmaya çalışılmıştır. Yeni düzenlemeye göre hapsi gereken borçlular ve hafif suçlular cünha ya da töhmetlerine göre sınıflandırılacak ve farklı mahallerde hapsedileceklerdi. Bunun için elverişli olmayan hapishaneler genişletilmek ya da yeniden inşa edilmek suretiyle elverişli hale getirilecektir[5]. Osmanlı müfettişleri 1850 yılı sonlarında Anadolu ve Rumeli'deki mahbesleri teftişe başladığı sırada İngiliz büyükelçisi Osmanlı ülkesindeki bütün konsoloslarına ayrıntılı bir anket metni göndermiş, bu metinlerle birlikte görevli oldukları yerlerdeki mahbeslerin durumu ile ilgili gözlemlerini büyükelçiliğe bildirmelerini istemiştir. Konsolosların verdiği bilgiler hükümet tarafından taşraya gönderilen hapishanelerle ilgili talimata rağmen bu konuda bir gelişme kaydedilemediğini ortaya çıkarmıştır. Konsoloslar, şehirlerde en üst idari amir olan paşanın kullandığı konağın tomruk dairesi, mahzeni ya da kale, saray gibi binaların içinde herhangi bir yerin mahbes olarak kullanıldığını, kadınlar için genellikle ayrı bir yer olmadığından bunların dinlerine göre imam, papaz ve hahamın ya da şehir halkından birinin evinde tutulduklarını rapor etmişlerdir. Mahbeslerin kirliliği, kalaba-

---

[3] Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908),* s. 41-91. Bu konu ile ilgilenen ilk devlet İngiltere değildir. Fransa hükümeti, Canning'den önce Balkanlara gönderdiği Prof. M. Blanqui'den Türk mahbesleri ile ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir (Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni, 1839-1908*, İstanbul 2012, s. 110).

[4] Şen, *a.g.e.,* s. 6.

[5] Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908),* s. 90.

lık, havasızlık, binaların darlığı gibi fiziki şartların yetersizliği ile ilgili konularda hemfikir olan konsolosların ceza infaz usulü açısından uygun görmedikleri hususlardan biri de zanlı ve mahkûmların ve küçük yaştaki mahkûmlarla yetişkinlerin aynı yerde tutulması olmuştur. Konsolosların aktardığı bilgiler ışığında bir rapor hazırlayan büyükelçi, ciddi miktarda masraf edilmeden Osmanlı mahbeslerinin ıslah edilemeyeceğini kaydetmiştir. Canning'in çalışmaları sürdüğü dönemde Osmanlı idarecileri başka yabancı elçi ve tercümanların da reform talepleri ile karşılaşmaktaydı. Buna rağmen Canning'in raporda dikkat çektiği, ağırlıklı olarak mahbeslerin fiziki şartlarını kapsayan düzenlemelerin yapılması konusunda acele edilmemiştir. Ne var ki Kırım Harbi sürecinde karşılaşılan mali kriz ve bu krizi atlatmak için sağlanan kaynak karşılığında kabul edilen yeni reform paketi konuyu tekrar hükümetin gündemine getirmiştir[6]. Hapishanelerin tanzimi, yeni binalar inşası, hapishane usul ve kaidelerinin daha insani bir hale getirilmesi hususları Islahat Fermanı'nın maddeleri arasında yer almıştır[7]. İlgili maddede bütün hapishane ve tutukevlerinde tutukluluk şartlarının bir an önce düzeltilmeye başlanması, bedene yönelik fiillerin kaldırılması ve bu hususa uymayanların cezalandırılması ifadelerine yer verilmiştir. Konu ile ilgili olarak İngiltere'den Uzman Binbaşı Gordon getirilmiştir[8]. Hapishanelerin ıslahı ile ilgili reform talepleri daha sonraki yıllarda da devam edecektir. 1866 Girit İsyanı'nı takiben konu ile ilgili bir reform paketi bu defa Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi M. N. Bouree tarafından sunulmuştur. Dış baskıları atlatmak için bazı düzenlemeler yapılmışsa da bu dönemde de hapishanelerin şartlarında gözle görülür bir düzelme olmamıştır[9].

XIX. yüzyılın son çeyreğine girerken konu güncelliğini korumaktaydı. 1871 yılında Sultan Ahmet Meydanı'ndaki eski mehterhane binası boşaltılmış ve büyük paralar sarf edilerek birçok koğuş, hastane, hamam, cami ve kiliseyi içeren ilk Osmanlı Hapishane-i Umumisi teşkil edilmiştir[10]. 1876'da

---

6 Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908),* s. 100- 134.

7 Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye* (Türkçesi: Ali Reşad), İstanbul 1999, s. 137.

8 Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci*, Ankara 1996, s. 109-111.

9 Yıdız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, s. 263.

10 Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi* (yay. hzl. M. Münir Aktepe), XII, Ankara 1989, s. 100.

Mahmut Nedim Paşa'nın hapishane şartlarının düzeltilmesi yönünde önlemler aldığı bilinmektedir[11]. Daha yaygın çalışmalar ise II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilmiştir. 1880 yılında tevkifhane ve hapishanelerin idarelerine dair çıkarılan nizamname ile kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre her kaza, liva ve vilayette sanıklar için birer tevkifhane, mahkûmlar için birer hapishane bulunacaktır. Kabahat ve cünha suçuyla üç aya kadar mahkûm olanların cezaları kaza, üç yıla kadar olan hapis cezaları sancak, 3 yıldan fazla hapis cezaları ise vilayet hapishanelerinde çekilecektir. Hapishanelerde kadınlara ait daire olacak, mahkûmların zorunlu ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanacaktır[12]. İçerde nizamname doğrultusunda ıslah çalışmaları sürdürülürken 15 Haziran 1890'da Petersburg'da hapishanelerle ilgili bir kongre toplanmıştır. Osmanlı Devleti'nin de davet edildiği ve katıldığı bu kongrede hapishane personelinin seçimi, mahkûmların sınıflandırılması, hapiste işlenen suçlar, çocuklarla ilgili suçlar, mahkûmların çalıştırılmaları, suç ve ceza konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi gibi başlıklar ele alınmıştır[13]. Osmanlı yönetimi kongrede alınan kararları uygulamak üzere bir komisyon oluşturmuştur. Bu ve benzeri çalışmalara rağmen reform taleplerinin arkası kesilmez. Avrupalı devletlerin 1895 yılında Babıâli'ye sunduğu ıslahat projesinin maddelerinden biri yine hapishaneler ile ilgili olup Osmanlı Devleti'nden hapishaneler hakkında mevcut nizamnamenin uygulanması istenmekteydi[14].

Yüzyıl sona ererken ilk kez hücre tipi, tam donanımlı bir hapishane inşası için proje hazırlatılmışsa da ekonomik şartlar sebebiyle projenin hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır[15]. Buna rağmen konu ile ilgili çalışmalar II. Meşrutiyet döneminde de sürdürülmüştür. 1909 ve 1910 yıllarında mecliste konu ile ilgili oturumlarda hapishanelerin tahsisat talepleri, personelin durumu, mahpuslar için iş atölyeleri kurulması, tamirat masrafları, suçluların

---

[11] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983, s. 196.

[12] Bozkurt, *a.g.e.,* s. 111-112.

[13] Fatmagül Demirel, "1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi", *Toplumsal Tarih*, XV/89 (Mayıs 2001), s. 11-14.

[14] Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899*), İstanbul 1993, s. 47.

[15] Saadet Tekin-Sevilay Özkes, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17 (İzmir, 2008/Bahar-Güz), s. 189-190.

sevk, iaşe ve sağlık giderleri, mahkûmların eğitilmesi, hapishanelere ayrılan ödeneğin arttırılması gibi konular ele alınmıştır[16]. Temmuz 1913 tarihli tahriratta hapishane ve tevkifhane idarecilerinin gerekli vasıflara sahip olması hususuna önem verilmesi ve işinin ehli olmayan personelin değiştirilmesi konularına dikkat çekilmiştir. Aynı yılın Kasım ve Aralık aylarında da hapishanelere ait ödeneklerin başka yerlere sarf edilmemesi, izdiham olan hapishanelerdeki mahpusların geçici yerler kiralanmak suretiyle buralara yerleştirilmesi kararı alınmıştır[17]. Osmanlı yöneticileri bir türlü çözemediği hapishanelerin ıslahı konusundaki arayışlarını I. Dünya Harbi sürecinde de sürdürür. Hapishaneler Müdürü Asım Bey Avrupa'ya gönderilir. I. Dünya Harbi'nde Almanya ile müttefik olunması bu konuda Alman uzmanlardan yararlanılmasını kaçınılmaz kılar[18]. Bu ve benzeri gayretlere rağmen 1915 tarihli bir Alman raporunda Osmanlı Devleti'nde bir adalet ve hapishane reformuna ihtiyaç olduğundan bahsedilmekteydi[19]. Savaş döneminde yapılmak istenen ıslahat çalışmaları çoğu zaman olduğu gibi tasarruf tedbirleri nedeniyle kâğıt üzerinde kalmıştır. Ancak bu dönemde yapılan çalışmalar daha sonra yapılacak olanlar için alt yapı oluşturması bakımından önemlidir. Nitekim 1916 tarihli nizamnamede hapishane tipleri, mahkûmların işledikleri suça göre sınıflandırılmaları, hapishane kadroları ve dereceleri, memurların vasıfları, seçilme şekilleri, hapishanelerin genel işleyişi gibi hususlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ancak hapishanelerin mevcut koşulları, savaş şartları ve mali sıkıntılar sebebiyle nizamnameyi başarılı şekilde hayata geçirmek mümkün olmamıştır[20]. Mütareke döneminde de ülke genelindeki hapishaneler kötü koşullarda, idari ve sıhhi bakımdan yetersiz vaziyetteydiler.

---

[16] *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: I, İctima Senesi: I, C. I, 13 Kanun-ı Sani 1324 (26 Ocak 1909), s. 325; *a.e*., Devre: I, İctima Senesi: II, C. V, 17 Mayıs 1326 (30 Mayıs 1910), s. 593; *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, Devre: I, İctima Senesi: II, C. I, 28 Kanun-ı Sani 1325 (8 Şubat 1909), s. 295; Mucize Ünlü, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Amasya Hapishanesini Islah Faaliyetleri", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (*13-15 Haziran 2007*), I. Kitap, Amasya, t.y., s. 172; Mucize Ünlü, "Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini Islah Çalışmaları (1876-1918)", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Samsun 2007, s. 186.

[17] *Dâhiliye Nezareti Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası*, I, s. 65-66, 162, 173.

[18] Şen, *a.g.e.,* s. 68.

[19] Bozkurt, *a.g.e.,* s. 113.

[20] Şen, *a.g.e.,* s. 74-84.

Ayrıca hapishanelerde kapasitelerinin üzerinde mahkûm ve tutuklu bulunmaktaydı[21].

Hapishanelerin ıslahı için çözüm arayışları Milli Mücadele yıllarında da sürmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 6 Aralık 1921 tarihli oturumunda yapılan konuşmalarda hapishanelerin içinde bulunduğu şartların mahpusları ıslah etmek, topluma kazandırmak gibi amaçlardan uzak olduğuna dikkat çekilmiştir. İşgal altındaki yerlerden sevk edilen mahpuslar zaten yetersiz olan hapishanelerde izdihama sebep olmuştur. 200 kişiden düşük kapasiteli yerlere 700-800 kişi koyulabilmiştir. Havasızlık, açlık, soğuk sebebiyle mahpuslar adeta ölüme terk edilmiş vaziyettedir[22]. Hapishanelerin içinde bulunduğu kötü şartları kabul eden Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, mecliste bütçe yetersizliği sebebiyle bu konudaki çalışmalardan sonuç alamadıklarını ifade etmiştir. Yeni binalar inşa etmek bir yana hapishane yöneticileri zaman zaman mahpuslara yiyecek vermekte bile güçlük çekmektedir. Personel sıkıntısı devam ettiği gibi nizamnameye aykırı olmasına rağmen çoğu hapishanelerde bütün suçlular aynı yerde tutulmaktadır. Zamanın şartlarına uygun hapishaneler vücuda getirmek bütçe sebebiyle mümkün olmadığından kalabalık yerlerden daha az mevcutlu hapishanelere nakiller gerçekleştirilerek sıkıntılar hafifletilmeye çalışılmıştır[23]. 1923 yılı Mart ayındaki meclis görüşmelerinde konu yine gündemdedir. Mustafa Kemal de hapishanelerin ıslahı ve üretim yeri haline getirilmesine ilişkin önemli bir konuşma yapmıştır[24].

Hapishanelerin Islahı Sürecinde Tirebolu Hapishanesi

XIX. yüzyıl ortasında başlayan ve XX. yüzyılın başlarında da sürdürülen hapishane reformu sürecinde Tirebolu hapishanesi de ıslaha muhtaç bir vaziyettedir. Trabzon vilayeti Adliye müfettişliğinden Mayıs 1908'de merkeze gönderilen yazıda Akçaabat ve Tirebolu kazaları hapishanelerinin sıhhi şartlara uygun olmadığı belirtilerek ıslahı için bir an önce gereğinin yapılma-

---

[21] Şen, *a.g.e.,* s. 90-92

[22] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, İctima Senesi: III, C. XV, 6.12.1337 (6 Aralık 1921), s. 250-252.

[23] Ünlü, "Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini Islah Çalışmaları (1876-1918)", s. 194.

[24] Tekin-Özkes, *a.g.e.,* s. 198.

sı istenmiştir[25]. Hapishanenin fiziki koşulları ve erzak sıkıntısı gibi sebeplerden dolayı ıslah talepleri daha sonraki yıllarda da devam edecektir. I. Dünya Harbi öncesinde azami 25 kişinin ikametine elverişli olan Tirebolu hapishanesinde 74 kişi bulunmaktadır. Bu durum sıhhi açıdan uygun olmadığı gibi mahpuslara verilecek yiyecek içecek hususunda da sıkıntı yaşanmaktaydı. Trabzon ve Canik Adliye müfettişleri Tirebolu hapishanesinin diğer hapishanelerden daha kötü durumda olduğunu tespit etmişler ve vilayet dâhilindeki hapishanelerin tanzimi sırasında Tirebolu hapishanesinin de ıslah edilmesi gerektiğini merkeze bildirmişlerdir[26].

XIX. yüzyıl sonlarında çoğu yerde olduğu gibi Tirebolu'da da kadınlara ait bir tevkifhane bulunmamaktadır. Kaza kaymakamı, suç işleyen kadınların cezalandırılmamasının sakıncasına dikkat çekerek aylık 50 kuruş kira ile geçici olarak bir binanın kiralanmasını talep etmiştir. Muhtemelen aynı tarihlerde merkeze başka kazalardan da benzer talepler iletilmekteydi. Hükümet her ne kadar kaza merkezlerinde kadınlar için tevkifhane bulundurulmasının gerekliliğine inansa da bunu hayata geçirmek için bütçe yeterli değildi. Bu sebeple gerekli tedbirler alınıncaya kadar kadın hapishanelerinin yalnız vilayet ve liva merkezlerinde ihdas edilmesi kararlaştırılmıştır[27]. 1909 yılı başlarında Tirebolu'da kadın hapishanesinin hâlâ kira bedeli dolayısıyla gündemde oluşu bu konuda köklü bir çözüm üretilemediğini göstermektedir. Kaza yönetimi hapishanenin aylık kira bedeli olan 100 kuruşun karşılanması için başvuru yapmıştır. Ancak merkezden gönderilen yazıda bütçeye ilave yapmanın mümkün olmadığı belirtilmiş ve daha cüzi bir bedel ile başka bir yer tedarik edilerek kirasının mevcut ödenekten karşılanması bildirilmiştir[28]. 1914 yılının ilk aylarında hapishanedeki mahpuslar arasında bulaşıcı hastalık zuhuru endişesiyle yeni bir yer tedarik etmek gerektiğinde buranın senelik kira bedeli olan 600 kuruşa karşılık bulmak yine sorun olmuştur. Trabzon vilayeti ile

---

[25] BOA, DH.TMIK.S, nr. 73/39 (6 Rebiülahir 1326/8 Mayıs 1908).

[26] BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 13/2 (18 Cemaziyelahir 1332/14 Mayıs 1914).

[27] BOA, DH.MKT, nr. 282/15 (12 Rebiülevvel 1312/30 Ağustos 1894) lef: 2. Yaklaşık on beş yıl sonra Görele kazasında kadın hapishanesi bulunmadığı ve bunun için bir yer tedarik edilmesi talebiyle merkezle yapılan yazışmalar bu konu da bir mesafe alınamadığını göstermektedir (BOA, DH.TMIK.S, nr. 73/39 [6 Rebiülahir 1326/8 Mayıs 1908]).

[28] BOA, DH.MKT, nr. 2802/90 (14 Rebiülevvel 1327/5 Nisan 1909).

merkez arasında yapılan uzun yazışmalardan sonra bu bedelin hapishaneler ödeneğinden karşılanması mümkün olabilmiştir[29].

1912 yılında Tirebolu hapishanesi iki kişi tarafından idare edilmektedir. Başgardiyan, kaza idare meclisi kararıyla tayin edilmiş olan Mehmed Efendi'dir. Tirebolu Rüştiye Mektebi mezunu olup aylık 200 kuruş maaş almaktadır. Göreve 27 Nisan 1896'da tayin edilmiştir. İkinci gardiyan ise aynı şekilde kaza idare meclisi kararıyla tayin edilen Hacı Hüseyin Onbaşı'dır. Kendisi jandarma onbaşılığından emekli olup aylık maaşı 160 kuruştur. 31 Aralık 1910'da göreve getirilmiştir[30].

1908 yılında ilk altı ay için Trabzon vilayeti hapishanelerine tahsis edilen 440 bin kuruş erzak bedelinin 30 bin kuruşu Tirebolu hapishanesine ayrılmıştır[31]. 1918 yılı başlarında da Ordu, Giresun, Tirebolu kazaları hapishaneleri için 33 bin kuruşluk ödenek ayrılmıştır[32]. Bu dönemde işgal dolayısıyla Trabzon vilayet merkezi Ordu'ya taşınmıştı. Mahpuslara verilecek erzak bedeli ve hapishanenin çeşitli masrafları dışında mahpusların sevki için de ödeneğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Temmuz 1912'de Trabzon vilayetinden merkeze gönderilen telgrafta daha önce suçluların sevki için gönderilen 4 bin kuruşun tamamen sarf edildiği belirtilerek Tirebolu ile vilayet merkezinden İstanbul Divan-ı Harb-i Örfisi'ne gönderilecek olan silah kaçakçıları için senelik en az 5-6 bin kuruşa ihtiyaç olduğu bildirilmiştir[33].

Milli Mücadele döneminde Tirebolu hapishanesi tamir talebiyle gündeme gelmiştir. Kazada tevkifhane olmadığından mahpusları muhafaza etmekte güçlük çekilmektedir. Bu sebeple gerek kadın gerekse erkek mahpuslar için tedarik edilen yerlerin tamirine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için gerekli keşif raporu hazırlanarak merkeze gönderilmiştir. Rapora göre erkek hapishanesinin tamiri için 12.380, kadın hapishanesi için ise 3.990 kuruşa ihtiyaç vardır. Ancak raporda tamir edilecek yerler ve ölçüleri belirtilmediğinden ilk keşif raporu kabul edilmemiştir. Daha sonra belirtilen şekilde yeniden tanzim

---

[29] BOA, DH.MB.HPS, nr. 43/42 (15 Mart 1330/ 28 Mart 1914).

[30] BOA, DH.MB.HPS, nr. 144/32 (10 Kanun-ı Sani 1327/23 Ocak 1912); BOA, DH.MB.HPS, nr. 88/22 (25 Teşrin-i Evvel 132877 Kasım 1912).

[31] BOA, DH.MB.HPS, nr. 65/44 (30 Mayıs 1324/12 Haziran 1908).

[32] BOA, DH.MB.HPS, nr. 64/66 (16 Şubat 1334/16 Şubat 1918), lef: 6.

[33] BOA, DH.MB.HPS, nr. 55/87 (5 Şaban 1330/20 Temmuz 1912).

edilerek gönderildiğinde bu defa da bütçede tahsisat kalmadığından ödeme bir sonraki yıl bütçesine havale edilmiştir[34]. Bir süre sonra rapor tasdik edilmiş ve kazada erkek ve kadın hapishanesi olarak kullanılan yerlerin tamiri için 13.621 kuruşun sarfına onay verilmiştir[35]. Bu meblağın 7.226 kuruşu erkek hapishanesi için tahsis edilecektir. Bu para ile kapı, parmaklık, pencere çerçevesi ile camı, döşeme, kapı boşluğu ve gardiyan odası çevresinin tahta kaplaması gibi inşa ve tamir işleri gerçekleştirilecektir. Kadın hapishanesine ayrılan 6.395 kuruş ise kapı, kiriş, döşeme, tavan kaplama, pencere çerçevesi ile camı için kullanılacaktır[36].

Tirebolu hapishanesi fiziki şartlarının düzeltilmesi ve ödenek taleplerinin yanı sıra zaman zaman firar vakalarıyla da gündeme gelmiştir. Tirebolu'nun Ericek köyünden Aç Kurdoğlu Halil, 2 Ağustos 1913'te işlediği cinayet suçundan dolayı hapistedir. Mayıs 1914'te firar etmiş ancak kısa süre içinde köyündeki evinde yakalanmıştır[37]. Bir diğer firar vakası ise beş yıl sonra gerçekleşmiştir. Hapishanede jandarma koğuşunun bitişiğindeki odada kalan üçü cinayet zanlısı, ikisi asker firarisi olan beş tutuklu 28 Nisan 1919'da penceredeki koruma demirlerini bükerek genişletmişler ve bellerindeki kuşak yardımıyla aşağı sarkarak firar etmişlerdir[38].

Kazada Çeşitli Tarihlerde Vuku Bulan Olaylar ve Mahpuslar

Kaza genelinde vuku bulan olayların çoğu gasp, yaralama, darp, hane basma, yol kesme, hırsızlık, kadın kaçırma şeklinde zuhur etmiştir. Sık olmamakla birlikte öldürme vakaları da görülmüştür. 1876-1880 yılları arasında kazada 4 cinayet vakası gerçekleşmiştir. Suçlular yakalanmış ve genellikle kürek cezasına çarptırılmışlardır. Bu vakalarla ilgili bilgiler tablo I'de gösterilmiştir.

---

[34] BOA, DH.MB.HPS, nr. 17/21 (29 Kanun-ı Evvel 1335/29 Aralık 1919).

[35] BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 44/19 (26 Receb 1338/15 Nisan 1920), lef: 3.

[36] BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 44/19, lef 1.

[37] BOA, DH.EUM.MTK, nr. 48/21 (1 Haziran 1330/14 Haziran 1914).

[38] BOA, DH.MB.HPS, nr. 88/22 (7 Şaban 1337/8 Mayıs 1919).

Tablo I: **1876-1880 Yılları Arasında Vuku Bulan Cinayet Vakaları**[39]

Cinayeti işleyenin ismi	**Mağdurun ismi**	**Durumu**
Tirebolulu Uyuzoğlu Halit	Tirebolulu Habiboğlu Mehmed	Katil, 15 sene müddetle küreğe konulmasına hüküm verildikten sonra hapishanede vefat etmiştir.
Tirebolulu İslamoğlu Hüseyin Usta	Kürtün nahiyeli Boduroğlu Mehmed	Daha önce 15 sene müddetle küreğe konulmasına dair verilen hüküm mahkeme-i temyizde bozulmuş, yeniden soruşturma başlatılmıştır.
Tirebolulu Durakoğulları Kamil, Mustafa ve Mehmed	Tirebolulu Hekimoğlu Emin	15 sene müddetle küreğe konulmalarına hüküm verilmiştir.
Tirebolulu Keloğlu İbrahim ve kardeşi Arif	Tirebolulu Mahmudoğlu Halil	Cinayetle yargılanmaktadır.

Tablodan belirtilen süre zarfında kazada senede ortalama bir cinayet vakası gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1906 ve 1907 yıllarında 2'şer vaka yaşanmıştır. Ekim 1911'de hapishanede cinayetten mahkûm 1 kişi bulunmaktadır[40]. 1913 yılı Kasım ayında da kazada 1 cinayet vakası olmuştur. Camiyanı mevkiinde Palaklı köyünden Cadıoğlu Halil ve İbrahim, Çakrak Yeniköy'den Zerasoğlu Nikola'nın kızını katletmişlerdir. Olay yerinde yapılan ilk incelemede adı geçen kişilerin bilinmeyen bir sebeple Nikola'nın kızını yaralayarak öldürdükleri anlaşılmıştır. 18 Kasım'da işlenen cinayetin failleri 21 Kasım'da yakalanmışlardır.

---

[39] BOA, Y.PRK.UM, nr. 2/40 (29 Ramazan 1297/4 Eylül 1880).

[40] BOA, DH.MB.HPS, nr. 143/68 (4 Zilkade 1329/27 Ekim 1911); Şen, *a.g.e.,* s. 146.

Tablo II: Mart 1907'de Kaza Tevkifhanesinde Bulunan Mahpuslar[41]

Tutuklanma Tarihi	Suçu	Mahpusun İsmi	Durumu
26 Eylül 1906	Yaralama	Köseler Akça Kilise köyünden Hüseyinoğlu Mehmed	Süresiz tutuklu
28 Eylül 1906	Yaralama	Yeniköy Mahallesinden Hacı Temelağazâde Hacı Temel	8 ay hapis cezasıyla hükümlü
22 Ekim 1906	Devlet malını zimmetine geçirme	Tirebolu Maliyesi 6. Daire tahsildarı Hendenoğlu Ahmed Efendi	Mülkiyece 1 sene hapsine karar verilmiştir.
3 Aralık 1906	Cinayet	Aşağı Boynuyoğun köyünden Duduoğlu Ahmed'in kızı Fatma	Süresiz tutuklu
10 Aralık 1906	Silahla yaralama	Civil köyünden Ölüçoğlu Hüseyin	Süreli tutuklu
16 Aralık 1906	Silahla yaralama	Görele'nin Karaburun köyünden Kütükçüoğlu Şaban	Süreli tutuklu
16 Aralık 1906	Tecavüz	Avluca Ericek köyünden Aç Kurdoğlu Hüseyin	Süreli tutuklu
22 Aralık 1906	Cinayet	Avculu köyünden Topaloğlu Ali ve kardeşi İbrahim	Süresiz tutuklu
2 Ocak 1907	Devlet malını zimmetine geçirme	Çeğel köyü eski muhtarı Ömerustaoğlu Mustafa	1,5 sene hapis cezasıyla hükümlü
14 Ocak 1907	Gasp ve hırsızlık	Sinanlı köyünden Hındızoğlu Hüseyin	Süresiz tutuklu
13 Şubat 1907	Jandarma ile silahlı çatışma	Akçaabat'ın Haçka köyünden Terkilioğlu Salih, Velipaşaoğlu Mehmed, Reisoğlu Celal, Tepegözoğlu Şâkir	Süreli tutuklu
5 Şubat 1907	Cinayet	Yukarı Boynuyoğun köyünden Ekincioğlu Ali	Süresiz tutuklu
6 Şubat 1907	Ruhsatsız silah bulundurma	Hamam mahallesinden Tir[y]akioğlu Halil	Süreli tutuklu
23 Şubat 1907	Gasp ve hırsızlık	Civil köyünden Yovanoğlu Ali	Süreli tutuklu
25 Şubat 1907	Cinayet	Çakrak Rum köyünden Kabluoğlu Kloki	Süresiz tutuklu
4 Mart 1907	Ruhsatsız silah bulundurma	Yeniköy mahallesinden Domaçoğlu Halil İbrahim	Süreli tutuklu
28 Şubat 1907	Darp	Çarşı mahallesinden Çilingir Şükrü Usta	15 gün hapsine karar verilmiştir
5 Mart 1907	Yaralama	Yukarı Ortacami köyünden Lazoğlu Salih	Süresiz tutuklu

[41] BOA, ZB, nr. 708/65 (21 Şubat 1322/6 Mart 1907).

Tablodan anlaşılacağı üzere Mart 1907'de kaza tevkifhanesinde tutuklu ve mahkûm olarak 22 kişi bulunmaktadır. Tutukluların 4'ü cinayet zanlısıdır. Bunlardan biri kadındır. Öldürme, yaralama, jandarmayla çatışma, gasp, darp, hırsızlık gibi vakaların yanı sıra devlet malını zimmetine geçirme ve ruhsatsız silah bulundurma fiilleri dikkat çekicidir.

Tablo III: Haziran/Temmuz 1913'te Vuku Bulan Olaylar[42]

Suçun işlendiği tarih	**İşlenen suç**	**Mağdur**	**Fail**
18 Haziran 1913	Yol kesme ve gasp	Kasabanın Hamam Mahallesi'nden Zaimoğlu Ahmed	Tikence köyünden Emanetoğlu Şükrü ve arkadaşları
19 Haziran 1913	Tecavüz	Tepeköy'den Karaalioğlu Hüseyin zevcesi Nazife	Tepeköy'den Kararalioğlu Yusuf
22 Haziran 1913	İşkence suretiyle darp	Aşağı Ortacami köyünden Aznağuroğlu Mustafa'nın eşi Hatice	Avculu köyünden Tonyalıoğlu Dursun
23 Haziran 1913	Gasp	Tekke köyünden Coboğlu Halil ve gelini Şaziye	Gönyan köyünden Alioğlu Mahmud
23 Haziran 1913	Gasp	Sarıyar köyünden Kuşhüseyinoğlu Mustafa ve diğerleri	Ede köyünden Kabaoğlu Ahmed ve arkadaşları
2 Temmuz 1913	Hırsızlık	Dikmen köyünden Neharoğlu Korucu İbrahim	Beytarlası köyünden Karamustafaoğlu Şâkir
4 Temmuz 1913	Tecavüz	Kozbükü köyünden Ponikoğlu kızı Bartına	Kaşdibi köyünden Kethüdaoğlu Ömer Ağa
4 Temmuz 1913	Cebren kadın kaçırma	Hacımahudlu köyünden Pîroğlu kızı Fatma	Hacımahmudlu köyünden Emiroğlu Ömer ve Küçükalioğlu Ahmed ve arkadaşları
8 Temmuz 1913	Silahla öldürme	Kurucalı köyünden Civelekoğlu Şâkir	Şâkir'in eşi Ayşe, Karamahmudoğlu İbrahim ve Karabet
12 Temmuz 1913	Gasp	Recebli köyünden Kocukoğlu Durmuş	Recebli köyünden Karaamehmedoğlu Şakir
8 Temmuz 1913	Gasp	Cibril Rum köyünden Sahakoğlu Topal ve diğerleri	Oyraca köyünden Mahmud Çavuş oğlu Hasbi ve arkadaşları
7 Haziran 1913-14 Haziran 1913	Silahla öldürme	Yukarıboynuyoğun köyünden Keloğlu kızı Fatma	Sekü Önü köyünden Kadıoğlu Ömer ve Hüseyin

[42] BOA, DH.EUM.MTK, nr. 26/7.

Belirtilen bir ay zarfında kazada 12 vukuat olmuştur. Kazaya bağlı köylerde vuku bulan olayların çoğu gasp, hırsızlık, darp, yol kesme şeklinde gerçekleşmiştir. 2 cinayet vakası yaşanmıştır. Ölenlerin biri kadındır. Mağdurlar arasında 5 kadın daha vardır. Bunlardan biri gayrimüslimdir.

Tablo IV: Ağustos/Eylül 1913'te Vuku Bulan Olaylar[43]

Suçun işlendiği tarih	**Olay yeri**	**İşlenen suç**	**Mağdur**	**Fail**	**Durumu**
17 Ağustos 1913	Kızıllar Akçakilise köyü	Cinayet	Kızıllar Akçakilise köyünden Menezoğlu Mevlüd	Akköy'den Kanesoğlu Mehmed Usta	Zanlı firarda olup jandarmalar tarafından aranmaktadır
24 Ağustos 1913	Ömerlü köyü	Yaralama, cinayet	Ömerli köyünden Aşçıoğlu Arif'in karısını yaralama ve kızını katl	Ömerli köyünden Deliahmedoğlu Süleyman	Jandarmalar tarafından aranmaktadır
26 Ağustos 1913	Sinanlı köyü	Hane basma, gasp, yaralama	Sinanlı köyünden Gedikoğlu İbrdahim	Sinanlı köyünden Gedikoğlu Ahmed ve Macaralıoğlu Abdurrahman ve Çekürcüoğlu Salim	Zanlılardan Çekürcüoğlu Salim 27 Ağustos 1913'te yakalanmıştır
7 Eylül l913	Kasaba	Tecavüz	Kızıllar köyünden Macaralıoğlu Adem	Jandarma Çavuşu Celal Efendi Tirebolu	Celal Efendi 6 Eylül 1913'te yakalanmıştır
7 Eylül 1913	Boğalıbâlâ köyü	Cebren kadın kaçırma	Boğalıbâlâ köyünden Hocaoğlu Mahmud	Göre[le]'nin İsmailbeyli köyünden Uzunömeroğlu İbrahim, Mollaoğlu Ahmed, Palakoğlu Abdullah	Failler firar etmişlerdir

[43] BOA, DH.EUM.MTK, nr. 21/16 (31 Ağustos 1329/13 Eylül 1913).

Belirtilen bir aylık süre zarfında kaza genelinde vuku bulan 5 olaydan 2'si cinayettir. Öldürülenlerden biri kadındır. Faillerin bir kısmı kısa sürede yakalanmış, bir kısmı firardadır.

Tablo V: Aralk 1913/Ocak 1914'te Vuku Bulan Olaylar[44]

Suçun işlendiği tarih	Olay yeri	İşlenen suç	Fail	Mağdur	Durumu
14 Aralık 1913	Yol	Yol kesme, gasp	Aşağı Ortacami köyünden Şeyhoğlu İsmail ve Mahoğlu Halil	Kuskunlu köyünden Koçalioğlu Aziz	İsmail, 23 Aralık'ta yakalanmış, firar eden Halil aranmaktadır.
15 Aralık 1913	Danışman köyü	Hane basmak, gasp	Kimliği bilinmeyen altı kişi kişi	Danışman köyünden Mansuroğlu Osman	–
18 Aralık 1913	Espiye köyü	Öldürme kastıyla yaralama	Espiye köyünden Kabagözoğlu İbrahim	Espiye köyünden Sayoğlu Ali	20 Aralık'ta yakalanmıştır.
18 Aralık 1913	Kurugeriş köyü	Cinayet	Kurugeriş köyünden Kanadoğlu Mehmed, Avluca Yeniköy'den Parlaşoğlu Mustafa	Kurugeriş köyünden Ali Ustaoğlu Ali Ağa	Firarda olduklarından aranmaktadır.
6 Ocak 1914	Kuzgun köyü	Yol kesme, gasp, yaralama	Belen köyünden Tırışoğlu Hasan, Purtuloğlu Hacı Ali ve Hasan, Şalaklı köyünden Bilaloğlu Kâmil, Oyraca köyünden Küçükhaliloğlu Hüseyin, Görele'nin İmadlı köyünden Melikoğlu Rasim	Sekü köyü muhtarı arkadaşları, Espiye'den Keşişoğlu Panayot	Kâmil 6 Ocak'ta yaralı olarak, Hacı Ali 18 Ocak'ta yakalanmıştır.
8 Ocak 1914	İnköy	Cinayet	Hamam Mahallesi'nden Kasaboğlu Abdülkadir	İnköy'den Molla-hasanoğlu Halil	Firar ettiğinden aranmaktadır.
8 Ocak 1914	Kilyarı köyü	Öldürme kasdıyla yaralama	Kilyarı köyünden Çakıroğlu Osman	Kilyarı köyünden Çakıroğlu Feyzi	9 Ocak'ta yakalanmıştır.

[44] BOA, DH.EUM.MTK, nr. 35/3 (31 Kanun-ı Evvel 1329/ 13 Ocak 1914).

Belirtilen süre zarfında kaza genelinde 7 olay vuku bulmuştur. Çoğu yol kesme, hane basma, gasp, yaralama şeklinde zuhur eden olaylardan 2'si cinayettir. Faillerin bir kısmı hemen yakalanmıştır.

Tablo VI: Şubat/Mart 1914'te Vuku Bulan Olaylar[45]

Suçun işlendiği tarih	**Olay yeri**	**İşlenen suç**	**Fail**	**Mağdur**	**Durumu**
17 Şubat 1914	Çakrak	Cinayet	Celallı köyünden Söylemezoğlu Todor, Andon oğlu Nikola	Çakrak köyünden Celaloğlu Yanko	3 Mart'ta yakalanmıştır.
23 Şubat 1914	Güce köyü	Yaralama ve cinayet	Güce köyünden Ustaoğlu Halil, Yakuboğlu İbrahim	Güce köyünden Köseoğlu Ahmed ve kızı Arife	Saklandıkları yeri tespit edilemediğinden aranmaktadır.
28 Şubat 1914	Kasaba	Öldürme kastiyle yaralama ve padişaha alenen dil uzatma	Hamam Mahallesi'nden Mollahasanoğlu Yusuf	Hamam Mahallesi'nden Mollasalihoğlu Mustafa	28 Şubat'ta yakalanmıştır.
10 Mart 1914	Espiye köyü	Silahlı olarak hane basıp kadın kaçırmaya teşebbüs ve kurşunla yaralama	Espiye köyünden Kürdoğlu Mustafa, Topaloğlu Mustafa	Espiye köyünden Püsküloğlu Yordan	Topaloğlu 11 Mart'ta yakalanmış, Kürdoğlu'nun saklandığı yer tespit edilemediğinden aranmaktadır.
10 Mart 1914	Gönyan	Öldürmeye teşebbüs ve kurşunla yaralama	Gönyan köyünden Yakuboğlu Mustafa	Gönyan köyünden babası İbrahim	Saklandığı yer tespit edilemediğinden aranmaktadır.

Belirtilen süre zarfında kazada 2'si cinayet 5 vukuat olmuştur. Cinayet vakalarından biri gayrimüslimler arasında gerçekleşmiştir. Hamam mahallesinde 28 Şubat'ta gerçekleşen ve aynı gün faili yakalanan olayda padişaha alenen dil uzatma fiili dikkat çekicidir. Kaza genelindeki olayların mağdurları arasında bir kadın vardır.

---

[45] BOA, DH.EUM.MTK, nr. 47/11 (28 Şubat 1329/ 13 Mart 1914).

Tablo VII: Çeşitli Tarihlerde Kaza Hapishanesinde Bulunan Mahkûm ve Tutukluların Sayısı[46]

Tarih	Mahkûm		Tutuklu	
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Nisan 1909	4	1	–	–
Mayıs 1909	2	1	–	–
Kasım 1909	–	–	14[47]	1
Aralık 1909	3	–	–	–
Ocak 1910	11	–	–	–
Temmuz 1914	17 (1'i kadın)	–	26	–
Kasım 1914	9 (4'ü kadın)	–	11	–
Mart 1915	–	–	8	–
Temmuz 1915	–	–	2	–
Kasım 1916	–	–	2	–
Mart 1918	–	–	8[48] (3'ü kadın)	–

Hapishanedeki mahkûmlar genelde küçük suçlardan hüküm giymişlerdir. Tutuklular ise genellikle cinayet zanlısıdırlar. Hükümlüler arasında 5, tutuklular arasında 3 kadın bulunmaktadır. Mahpuslardan 2 hükümlü, 1 tutuklu gayrimüslimdir. Mart, Temmuz ve Kasım aylarının ilk günü yapılan yoklamalarda hapishanede kanuna aykırı olarak tutulan mahpusa rastlanmamıştır. Temizliğe mümkün olduğu ölçüde riayet edildiği tespit edilmiştir.

---

[46] BOA, DH.MB.HPS, nr. 141/28 (22 Rebiülahir 1327/13 Mayıs 1909); BOA, DH.MB.HPS, nr. 141/28 (22 Rebiülahir 1327/13 Mayıs 1909); BOA, DH.MB.HPS, nr. 142/37 (Kanun-ı Evvel 1325/Aralık 1909); BOA, DH.MB.HPS, nr. 142/37 (1 Kanun-ı Sani 1325/14 Ocak 1910); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 16/58 (1 Temmuz 1330/14 Temmuz 1914); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 19/6 (1 Teşrin-i Sani 1330/14 Kasım 1914); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 20/97 (1 Mart 1331/14 Mart 1915); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 22/8 (1 Temmuz 1331/14 Temmuz 1915); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 32/41 (1 Kanun-ı Evvel 1332/14 Aralık 1916); BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 34/34 (8 Mart 1334/ 8 Mart 1918).

[47] Bunlardan 11 tanesinin davası Daire-i İstintakta, 2 tanesinin Heyet-i İthamiye'de, 1 Müslüman, 1 gayrimüslim tutuklunun davaları da Mahkeme-i Cünha'da görülmekteydi.

[48] Bunlardan 4'ünün davası Mahkeme-i Cünha'da, 4'ününki de Daire-i İstintak'ta görülmekteydi.

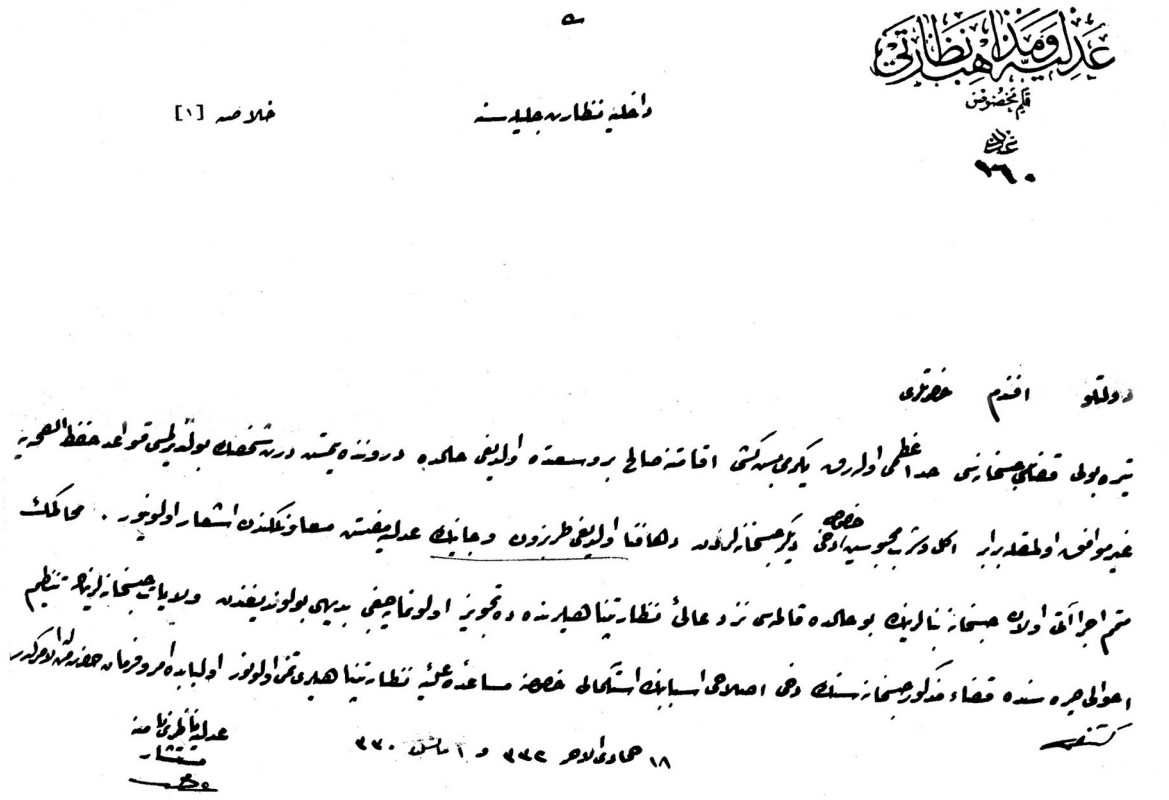
Sonuç

Osmanlı Devleti'nde modernleşme dönemi olarak kabul edilen XIX. yüzyılda hukuk alanında yapılan düzenlemeler kapsamında çıkarılan ceza kanunları yeni bir sisteme geçişi beraberinde getirmiştir. Yeni sistemde zindan ve mahbeslerin yerini hapishaneler almış, hapishanelerin ıslahı ise modern devlet olmanın gereği olarak görülmüştür. Osmanlı idarecileri hem yenileşmenin gereği olarak hem de dışarıdan gelen müdahalelerin etkisiyle yüzyılın ortasından itibaren hukuk sistemiyle birlikte hapishanelerini de düzene koyma gayreti içerisine girmiştir. Bütün ülke genelinde sınırlı bütçe imkânlarıyla mahpuslar için yeni binalar inşa edilmeye ve eskileri onarılmaya başlanmıştır. Bu süreçte mali şartlar büyük engel oluşturmuş, merkezi ve mahalli idarecilerin en istekli olduğu dönemlerde bile hapishanelerin ıslahına yönelik talepler çoğunlukla ertelenmek durumunda kalınmıştır.

Reform sürecinde ülkenin çoğu yerinde olduğu gibi Tirebolu kazasında da modern bir hapishane binasından bahsetmek mümkün değildir. Kaza hapishanesi iki koğuşlu ve yaklaşık 25 kapasiteli bir bina olup vilayetin ıslaha muhtaç hapishaneleri arasında yer almıştır. Kadın hapishanesi olarak ayrı bir yer kiralanmış ve buranın kirasını karşılamak çoğu zaman problem olmuştur. Aslında imparatorluğun son döneminde ülke genelinde hapishanelerin çoğu özellikle fiziki şartlar bakımından iç açıcı durumda değildir. Temmuz 1919'da Trabzon valisinin merkeze gönderdiği yazı, vilayet genelindeki hapishanelerin durumunu ortaya koymaktadır. Vali, vilayet merkezindeki yüz sene önce yapıldığını belirttiği hapishaneyi köhne, rutubetli, karanlık ve havasız olarak tanımlamaktadır. Valiye göre Akçaabat, Vakfıkebir, Görele ve Hopa kazalarında hükümet binalarının bodrum katlarındaki hapishaneler merkezdekinden daha beter durumdadır. Tirebolu, Maçka, Sürmene, Of ve Atina (Pazar) kazalarıyla Gümüşhane ve Lazistan livalarında daha önce iyi kötü mevcut olan hapishane binaları savaş sırasında yıkıldığından mahpuslar kiralanarak tedarik edilen ve ihtiyaca cevap veremeyecek durumda olan binalarda tutulmaktadır. Gümüşhane, Torul, Kelkit, Şiran kazalarında da durum aynıdır. Giresun'daki hapishane emlak-ı miriyeden olmakla birlikte zamanın ihtiyaçlarına ve sıhhi şartlara uygun durumda değildir. Ordu'daki hapishane denilen yer ise "*insan değil köpek bağlansa durmaz*" kabilindendir. Yani Trabzon vilayeti genelinde bir kısmı devlet malı, bir kısmı ise kiralanmış olan hapishanelerden hiç biri talebi karşılayacak durumda değildir. Bu binaların düzene sokulabilmesi için büyük paralara ihtiyaç vardır. Vali, ami-

ri olduğu vilayetteki hapishanelerin durumunu bu şekilde kritik ettikten sonra vilayet merkezi ya da başka uygun bir yerde doğru düzgün bir hapishane inşasına hemen başlanılmasını, vilayete bağlı kazalarda ise az masrafla fakat insani şartlara uygun şekilde hemen birer küçük tevkifhane yapılmasını önermiştir. Hatta bu konunun hassasiyetle değerlendirilerek "*ipe un sermeksizin*" bir ay içinde faaliyete geçilmesi yönünde görüş bildirmiştir[49].

[49] BOA, DH.MB.HPS.M, nr. 39/19 (28 Şevval 1337/27 Temmuz 1919).

Tirebolu Hapishanesi'nin ıslah edilmesi talebi
(BOA, DH.MB.HPS. nr. 13/2 [21.C.1332/17.05.1914])

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA TİREBOLU'DA ÂŞÂR TAHSİLİ SORUNLARI ETRAFINDA GELİŞEN NÜFUZ MÜCADELESİ

Ahmet KÖKSAL*

Tirebolu'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında âşâr toplanmasıyla ile ilgili sorunlar incelendiğinde kazanın sosyal ve siyasî durumu hakkında önemli ipuçları veren gelişmelere şahit olunmaktadır. Âşâr yazımı, tahsili ve bununla bağlantılı hususlar ele alındığında mevcut arşiv belgeleri üzerinden hadiselerin sadece basit bir vergi tahsili anlaşmazlığı olmadığı, bu ihtilafların bölgedeki hanedanlar arasındaki rekabet ve eşraf-halk arasındaki problemler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin 1683 sonrasında yaşamaya başladığı istikrarsız ortam, Anadolu'da hanedan, eşkıya, mütegallibe, aşiret vb. yapıların güçlenmesinin ve merkezî otoriteden bağımsız hareket etmelerinin önünü açmıştı. Taşrada devlet otoritesinin tesisi noktasında yaşanan zorluklar dolayısıyla âyânlar, zaman ilerledikçe daha da güçlenen ve kimi zaman da devletle işbirliği içerisinde olan yapılar haline dönüşmüştür.[1] Genel olarak görevleri; savaşlarda asker sağlamak, orduya lojistik destek vermek ve vergi düzenini tesis etmek olan[2] âyânları, XVIII. Yüzyılda gelişen şartlarda adeta teşvik et-

---

* Yrd. Doç. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1 Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994, s. 59-98.

2 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* Ankara 1997, s. 35.

miş, "*âyânlar çağı*" olarak değerlendirilen bir dönem başlamıştır[3]. Âyânların kökenleri ve sistemin işleyişi bu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte çoğu kez devlet otoritesindeki boşluğu tamamlayan, zamanla daha da kuvvetlenen yerel nüfuzlu zümreler olarak da tanımlanabilirler. Özellikle vergi toplama işinin âyânların yükselişine katkı sağladığı önemli bir husus olarak vurgulanmalıdır. Bu konu, tahsildarlık görevi dolayısıyla kendi aralarında rekabeti getirmiş, diğer taraftan âyân ile ahali arasındaki ilişkinin gelişmesi ve şekillenmesi açısından da önemli bir kilit noktası teşkil etmiştir.

Doğu Karadeniz'de özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren devletin aldığı mağlubiyetlerin de etkisi ile yörenin idaresinde güçlü şahıslar ortaya çıkmıştır. İlk olarak yüksek kesimlerde etkin olan bu güçler zamanla Karadeniz kıyı şeridinde de zemin kazanmıştır. Bu çerçevede Trabzon Vilayetinde iki nüfuz bölgesi oluşmuş, doğu ve batı âyânları arasındaki çekişme ön plana çıkmıştır. Bunlardan vilayetin batısındaki âyânların çoğunluğunun Çepni olduğu dile getirilmektedir[4]. Söz konusu tarihlerde âyânlar merkezli ekonomik rekabetin bölgedeki madenler etrafında geliştiği de altı çizilmesi gereken bir hususdur[5]. Tanzimat sonrası oluşturulan düzende âyânlık önem kaybetmeye başlamışsa da yeni idare sisteminin omurgasını da bu aileler oluşturacaktır. Bundan sonra yerel güçlerin, hanedanların merkezle uyum içerisinde olanları kuvvetlenmiş, kendi aralarındaki rekabet ise bulundukları mahallin idaresini elde tutmak yönünde gelişmiştir.

Bu sürece Doğu Karadeniz özelinden bakıldığında ise bölgedeki âyânlık döneminin kolektif hafızada "*ağalık devri*[6]" olarak tanımlanmakta olduğu görülmektedir[7]. XVIII. yüzyılın ortalarında (1741-1742) Tirebolu'da ismi bilinen en eski ağalardan birinin Ahmed oğlu Osman Ağa olduğu belir-

---

3 Özkaya, *a.g.e.,* s. X; Feridun Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242 (Nisan 2001), s. 193.

4 Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi,* İstanbul 1992, s. 83; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarih: Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2013, s. 97.

5 Sümer, *a.g.e.,* s. 101-102.

6 Mehmet Hacısalihoğlu, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, Trabzon 2013, s. 17, 189-191.

7 Goloğlu, *a.g.e.,* s. 126-145; Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 2012, s. 87.

tilmektedir[8]. 1750'li yıllara gelindiğinde Kelalioğulları[9] güç kazanmış, sonrasında Tirebolu voyvodası olup Gümüşhane Espiye madeninde nüfuz sahibi olmuşlardır[10].

XIX. yüzyılın başlarında ise yaklaşık yarım yüzyıllık bir süre için Kethüdazâde (Kâhyaoğlu) ailesinin etkin olacağı bir süreç başlamıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında önceleri "*şekâvetle*" anılan aile XIX. yüzyılın başlarından itibaren nüfuz kazanmıştır. 1811 tarihinde kendisini "*silahşorân-ı hassa*" olarak tanımlayan Kethüdazâdeler'den Halil Ağa'nın büyük oğlu Mehmed Emin Ağa, Görele derebeyleri ile sıkı bir rekabete girişmiştir. Tuzcuoğlu isyanının bastırılmasında Vali Osman Paşa'nın başlıca iki kumandanından biri olan Emin Ağa, bu hizmetinin neticesinde 1834'te "*Kapıcıbaşı*" unvanını elde etmiştir[11]. Emecen, Kethüdazâde ailesinin ortaya çıkışını XVIII. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik hareketlenmelerle paralel olarak ele almaktadır[12].

Tuzcuoğulları isyanı dolayısıyla bölgedeki karışıklık ortamında Kelalioğulları 1823'e kadar Tirebolu Voyvodalığını elde tutmuş, Ali Ağa'nın ölümüyle Mehmed Emin Ağa bölgedeki istikrarsız ortamda gücünü perçinlemiştir. Bu tarihten sonra voyvodalığı ele geçirdiği düşünülen Emin Ağa giderek nüfuzunu arttırmıştır[13].

---

8 Sümer, *a.g.e.,* s. 107.

9 Feridun Emecen, Kelalioğulları ile Kethüdazâdeler arasındaki ilk çekişmeyi 1800-1805 tarihlerine indirmekte, Kelalioğulları'nın 1806'da Tirebolu Voyvodası olması sonrası Kethüdazâdeler için zor bir sürecin başladığına dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılın başlarında Gümüşhane'ye kadar etkili olduğu kaydedilen Kelalioğluları'nın bundan sonra nüfuzunun azalmasında Trabzon valileri ile aralarındaki anlaşmazlığın yol açtığı belirtilmektedir. Bu süreçte devletle birlikte hareket eden ailelerin yükselişine şahit olunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Emecen, "a.g.m.", s. 199-200; Ayhan Yüksel, *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1788-1858),* İstanbul 2003, s. 19.

10 Emecen, "a.g.m.", s. 197-199.

11 Sümer, *a.g.e.,* s. 114-121; Emecen, "a.g.m.", s. 198-204; Münir Aktepe, "Tuzcu Oğulları İsyanı", *Tarih Dergisi*, III/5-6 (1953), s. 48-49.

12 Bu dönemde sosyal, ekonomik ve siyasî gelişmelere paralel olarak başka âyân ailelerinin de güçlendiği görülmektedir. Nitekim XVIII. yüzyılın sonlarında Giresun-Rize bölgesinde devletin asker talep ederek ilişkide bulunduğu 26 âyân ailesi zikredilmektedir. Emecen, "a.g.m.", s. 196; Sümer, *a.g.e.*, s. 104-105; Goloğlu, *a.g.e.*, s. 111.

13 Emecen, "a.g.m.", s. 200-203.

Tanzimat'ın ardından Mehmed Emin Ağa'nın yeni yapı ve sistemin işleyişi ile çatışmayıp gücünü arttırdığı, ayrıca resmî görevlilerin de onun etkisinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu aşamada dengelerin Kethüdazâdeler lehinde olması, güçlenme gayretinde ve zemin tutma çabasında olan tüccar, kayıkçı vb. yapıların karşı tepki oluşturmalarını getirmiştir[14]. Bu süreçte Tanzimat'ın getirdiği ortamla birlikte şikâyetler yoluyla güç kazanma ve Kethüdazâdeler'in etkisini kırmaya dönük çabalar göze çarpmaktadır. İhtilaflar vilayet nezdinde çözül(e)medikçe İstanbul'a da yansıyacaktır. Bu rekabete dayalı şikâyet silsilesi XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca aktörler değişse de benzer bir işleyiş tarzında devam edecektir.

Emin Ağa hakkındaki şikâyetler dikkate alındığında, başvuruların içeriğinden ziyade şikâyetçilerin kim olduğu hususu daha fazla ön plana çıkmaktadır. Nitekim mal yağmalama ve katl iddialarının yanında, karşısında bulunan zümre Tirebolu özelindeki nüfuz mücadelesinin taraflarını göstermektir. Örneğin 1843 tarihli şikâyette Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa karşısında ileri gelenlerden Nakibüleşraf Salih Efendi, Salih Kaptan, Zaim Kaptan, Abdi Çavuş, Ömer Kaptan, Ali Kaptan, Emin Kaptan gibi isimlerin bulunduğu 49 kişi vardır. Emin Ağa'ya destek veren madenci ustaları ve ırgatlarının oluşturduğu 61 kişinin ifadelerinde ise bölgedeki ekonomik kaynaklı mücadelenin izleri sürülebilmektedir. Nitekim bu usta ve ırgatlar, şikâyetçilerin çoğunluğunun zengin durumda bulunan ve kendi gemilerine iş bulabilmek için bu gibi yollara başvuran "*gemi kaptanları*" olduğunu dile getirmişlerdir[15]. Gelişim ve nüfuz kazanma süreçlerinden ileride bahsedileceği gibi böl-

---

[14] Emecen, "a.g.m.", s. 204.

[15] Şikâyet sahipleri valilikten sonuç alamayınca İstanbul'a başvurduklarını belirtmişler ve Kethüdazâde Emin Ağa'nın onlarca kişinin ölümünden sorumlu olduğunu bildirmişlerdir. Buna karşılık Emin Ağa lehinde yazılar da tertip edilmiştir. Ağa'nın faaliyetlerinden memnun olduklarını bildiren 30 imzalı mahzarda Müftü Mehmed Efendi, Karahasanoğlu Salih Kaptan, Berber Memişoğlu, Ömer Kaptan, Küçükömeroğlu Hafız Kaptan, Şehsuvaroğlu İbrahim Ağa isimleri vardı (Emecen, "a.g.m.", s. 204-205).

[16] Bahsi geçen dava ve şikâyetler neticesinde konu İstanbul'ca da genişçe tahkik edilmiş, Emin Ağa'nın görevden alınmasının da kalmasının da bazı sorunlar çıkarabileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Bir süre sonra görevden el çektirilen Emin Ağa, 1845 yılında Karahisâr-ı Şarkî kaymakamlığına nakledilmiş, 1849 yılında Tanzimat usullerine geçme noktasında yaşanan bazı meseleler dolayısıyla 1849 tarihinde azledilmiştir.

gede denizcilik temelinde güç kazanan ve bir zümre halinde hareket eden "*kapudan*"ların varlığı açıkça hissedilmeye başlamıştır.

Bu gibi karşılıklı şikâyetler Tirebolu'da yüzyılın sonuna kadar meydana gelecek farklı dava ve çekişmelerde olduğu gibi kazayı ikiye ayıracak, iddiaların bir kısmının doğruluğuna işaret edilse de genel olarak ihtilafların bu rekabetten ileri geldiği görüşü ağırlık kazanacaktır.

XIX. yüzyılın ortalarına gelinirken Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa önce gözden düşmüş ve 1849'da da hayatını kaybetmiştir[16]. Böylelikle bölgedeki âyânlık mücadelesinde bir boşluk meydana gelmiştir. Askerî, siyasî ve ekonomik bakımdan incelendiğinde devlet otoritesinin tam olarak hissedilemediği zamanların sürekli olmadığı ve âyânlar arasındaki rekabette otorite boşluğunun bir diğer aile tarafından kapatıldığı görülmektedir. Nitekim Canikli ailesinin bölgeden çekilmesi ile Tuzcuoğulları güçlenmişti[17]. Tuzcuoğulları sonrası bölgede devletle işbirliği içerisinde bulunmuş olan Kethüdazâdeler'in ve Hacısalihoğulları'nın güçlenmeleri bu çerçevede ele alınmalıdır. Tirebolu'da Kethüdazâde Emin Ağa'nın ölümüyle de Hacı Emin Ağazâdeler (Kapudânzâdeler) bölgenin en nüfuzlu ailesi olacaktır.

Tam bu noktada bölgenin XIX. yüzyılda değişen ekonomik yapısına değinmek mecburidir. Zira kapalılık ilkesi değişerek Karadeniz uluslararası ticarete açılmış[18], deniz ticareti hareketlenerek önemli gelir getiren bir faaliyet alanı olmuştur. Âyânların denizle olan ilgileri de söz konusu rekabetin boyutlarını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir. Klasik âyân görünüşü; sahil ve denizle ticari ilişkisi çok fazla kuvvetli olmayan daha iç kesimlerde madenler ya da tarım/tahsildarlık üzerinden ekonomik ilişkilerini belir-

---

Emin Ağa aynı yıl içerisinde Karahisâr-ı Şarkî'de vefat etmiştir (Emecen, "a.g.m"., s. 206-207; Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık, 1750 -1850),*[yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi SBE), Erzurum 2007, s. 8-9.

[17] Emecen, "a.g.m.", s. 196.

[18] Kapalılık sonrası ticarette canlanmanın 1774'ün hemen sonrasında değil ancak XIX. yüzyıl başlarından itibaren etkili olmaya başladığı belirtilmektedir (Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", *Sosyal Araştırmalar,* II/7 [2009], s. 369; A. Üner Turgay da, Trabzon Limanı'ndaki esas yükselişin 1830'lara doğru gerçekleştiğini ifade etmektedir. "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914* [ed. Çağlar Keyder-Eyüp Özveren-Donald Quataert; çev. Gül Çağalı Güven], İstanbul 1994, s. 47-50).

leyen bir profil çizmektedir. Ancak dünyanın ve Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişim kuşkusuz yereli de etkilemiştir. Nitekim deniz taşımacılığındaki gelişmeler ve Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması âyân faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir[19]. Tirebolu ve çerçevesine bakıldığında kaptanların etkilerinin artması Karadeniz'deki ticari hareketlilikle paralellik arz etmektedir. Benzer bir şekilde gayrimüslim burjuvazinin gelişmesi de Tanzimat'ın getirdiği ortamın yanında deniz ticaretindeki büyüme ile bağlantılıdır.

Trabzon Vilayetinin ve çevresinin deniz ulaşımı dolayısıyla gelişmesi, şüphesiz bölgenin doğasıyla da ilişkili olup deniz nakliyatı sektörü her dönemde önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Bu ticari hareketlilik sahil kentlerini de geliştirmiş, buralarda denizcilikle uğraşan âyân sayısında artış gözlemlenmiştir. Âyânların deniz ticareti noktasında gümrük iltizamlarını almaları da altı çizilmesi gereken bir gelişmedir[20]. Yine madenlerin İstanbul'a ulaştırılmasında nakliyat silsilesinin önemli bir halkası olan limanın da âyânların kontrolü dışında olması düşünülemezdi[21].

XIX. yüzyılın ortalarında Tirebolu'daki nüfuz mücadelesi çerçevesinde arşiv kayıtlarına yansıyan hadiselerden biri Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın ölümünden kısa bir süre sonra dikkat çekmektedir. Buna göre Hacıoğlu İbrahim'in varisleri adına oğlu Emin Kaptan, Tirebolu Müdürü Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın, geçmiş uygulamalarındaki haksızlıklarıyla beraber babalarını da öldürdüğünü[22], Tanaş [Lahnas (?)] köyündeki pirinç tarlalarının da zorla ellerinden alındığını iddia etmiştir. İddia sahipleri ayrıca babalarından gasp edilen bu arazilerin Kethüdazâde Emin Ağa'nın sağlığında ondan alınamadığını, vefatının ardından varislerinden de istekte bulunulduğunu belirtmiş, varisler ise "*pederlerimizden intikâl eyledi*" cevabını vermişlerdir. Konu bir süre sonra Trabzon Valiliğine yansımış haksızlığın gide-

---

[19] Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bk. İlhan Ekinci, "Karadeniz'de Âyanlar ve Denizcilik", *Karadeniz Araştırmaları,* sy. 37 (2013), s. 15-19.

[20] Ekinci, "a.g.m.", s. 22- 23; Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon 2005, s. 41, 334-335; a.mlf., "Trabzon Gümrüğünde İktisadi Faaliyetler (1850-1800) I", *OTAM*, sy. 11 (2000), s. 7-21.

[21] Ekinci, "a.g.m.", s. 23.

[22] Hacıoğlu Emin Kaptan babasının, Kethüdazâde Emin Ağa tarafından haksız yere katledildiğini öne sürmekte, işgal edilen tarlalarının da iadesini istemekteydi (BOA, A.MKT.DV, nr. 24/4).

rilmesi yönündeki talep değerlendirilmiştir[23]. 1850 yılındaki bu girişim aslında Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa'nın ölümüyle birlikte bölgedeki güç dengelerinin Emin Kaptan lehine değişmeye başladığını gösteren önemli gelişmelerden biridir.

Yüzyılın son çeyreğine girildiğinde artık Hacı Emin Kaptanzâdelerin kazada güçlerinin zirvesinde oldukları[24], Kethüdazâdeler'in eski konumlarını kaybettikleri ve yeniden zemin kazanabilmek için gayret sarf ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1875 yılından itibaren bu defa Tirebolu kazası İdare Meclisi âzası Hacı Emin Kaptan hakkında şikâyetler gündeme gelmeye başlamıştır. 21 Ekim 1875 tarihinde 35 imzayla Sadarete gönderilen bir telgrafta Tirebolu kazasında "*zavallı ahalinin*" mallarını yok yere alarak, canlarını yakan bir gurup türediği, bunların umumî ve hususî şekillerde arz olunduğu, başvurularının bir sonuç vermemesi nedeniyle durumlarının daha da kötüleştiğine dikkat çekilmiştir. Telgrafta özellikle idare âzalığında da bulunan[25] Hacı Emin Kaptan'ın son iki yılda ahalinin zararlarını menfaat addederek âşâr memurlarıyla birleşip kendilerini borç altına düşürdüğünden ve çeşitli hilelerle ahaliye verdiği zararlara artık tahammül edilemediğinden de söz edilmekteydi. Bu durumun Trabzon Valiliğinden de tasdik edilebileceğini belirten imzacılar, köylerinin Tirebolu'dan ayrılarak Giresun'a bağlanması, bu şekilde de Hacı Emin Kaptan'ın "*pençesinden can, mal ve namuslarının*" kurtarılmasına yönelik talepte bulunmuşlardır. Bahsi geçen telgrafta şu isimlerin imzası yer almaktadır[26]:

---

[23] BOA, A.MKT.DV, nr. 24/4.

[24] Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın 1885 yılında tanzim ettiği bir raporda Trabzon Vilayeti dâhilindeki önde gelen aileler kıdem, haysiyet ve servetçe bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Valinin verdiği listede Tirebolu kazasından üç aile zikredilmekte olup Emin Kaptanzâde Mehmed ve Hüseyin isimleri öne çıkmaktadır. Aile servetçe birinci haysiyetçe ikinci derecede olarak sınıflanmıştır. Raporda Kethüdazâdeler'in ismi geçmemekle birlikte devamında Naibzâde Hacı Ömer Ağa ve Rum Milletinden Hacı Mihail Ağa sıralanmaktadır (BOA, Y.PRK. UM. nr. 2/40; Ayhan Yüksel, "Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri", *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, 3. bs., İstanbul 2013, s. 40; Ahmet Köksal, *Giritli Sırrı Paşa, 1844-1895* ,[yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi SBE], Erzurum 2013, s. 53-55).

[25] *Trabzon Vilayet Salnamesi* (haz. Kudret Emiroğlu), VII, Eskişehir 1995, s.61.

[26] BOA, ŞD. nr. 1829/18, lef: 1.

Ofluoğlu Hasan, âzâ	Avcıoğlu Molla İbrahim, âzâ
Kızıllar imamı	Tikenci köyünden Muhtar Hasan
Kızıllar Muhtarı Ali	Emecenoğlu Hasan, “azâ
Adabük köyünden Örcegözoğlu Hüseyin	Adabük köyünden Valioğlu Mehmed
Sinanlı köyünden Batmanoğlu Osman	Kuğuoğlu Ali, âzâ
Portoğlu Süleyman, âzâ	Keçioğlu Osman, âzâ
Tikence köyünden Memişoğlu Halil Efendi	Akçakilise köyünden Müftüoğlu Hüseyin
[Kaza âzâsının (?)] oğlu Yusuf	Macaralıoğlu İbrahim, âzâ
Eleğülüoğlu Hasan Efendi, âzâ	Hamzaoğlu Ali, âzâ
Balcıoğlu Mehmed	Cibril köyü muhtarı Macaroğlu Salih
Çukur köyünden Ahmedoğlu Süleyman, âzâ	Kede [Kedi]oğlu Emin Ağa, âzâ
Akköy muhtarı Osman	Fayızoğlu Mehmed, âzâ
Kahyaoğlu Osman, âzâ	Sadıkoğlu Ahmed, âzâ
Uzunoğlu İbrahim, âzâ	Talib köyü muhtarı Osman
Mutoğlu Osman, âzâ	Aralıcak köyünden […]oğlu Osman
Hacı Hamidoğlu Hacı Emin	Uzunalioğlu Ali
Melikoğlu Mehmed, âzâ	İspiç [Espiye (?)] köyü muhtarı Yamişoğlu (?) Halil
İmam Hasan	

Bu şikâyet vakasından kısa bir süre sonra Tirebolu merkezinden Adabük köyü âzasından Hüseyin ve Espiye Muhtarı Halil imzalı olarak, Hacı Emin Kaptan’ın ahalinin 21 Ekim 1875 tarihli şikâyetini öğrenerek Trabzon’da önemli mevkilerdeki adamları vasıtasıyla bazı kimseleri hapsettirdiğini bildiren ve yapacağı yeni zulümlerden kurtarılmalarını talep eden bir telgraf çekilmiştir[27].

Gittikçe artan ve Trabzon Vilayetinden sonra İstanbul’a da ulaşan benzer şikâyetler için hukukî süreç işletilerek Kasım ayında iddialar tahkik edilmeye başlanmıştır. Öncelikle Şûrâ-yı Devlet tarafından Trabzon Vilayetinden iddiaların ne derece doğru olduğunun acilen araştırılması istenmiş, özellikle Sivas Vilayeti mülhakatında olup da Giresun’a bağlanmak isteyen köyler konusunun ciddi olduğu vurgulanmıştır[28]. Şûrâ-yı Devletin şikâyet içeriklerindeki iddialardan daha fazla Giresun’a bağlanma talebi üzerine eğildiği,

[27] BOA, ŞD. nr. 1829/18, lef: 3.

[28] BOA, ŞD. nr. 1829/18, lef: 4.

kamu düzeninin aksamamasına ve bu düşüncenin yaygınlaşmamasına yönelik bir eğilim içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Şûrâ-yı Devletin isteği doğrultusunda Trabzon Valisinin Giresun'da yaşanan gelişmelerle ilgili olarak Sadaret'e ayrıntılı bir rapor sunduğu görülmektedir. O tarihlerde vali bulunan Ahmed Rasim Paşa, öncelikle Tirebolu İdare Meclisi âzasından Hacı Emin Kaptan'ın âşâr yolsuzluğu, hükümet memurlarıyla beraber hareket ederek bazı kişilerin haksız yere hapsedilmesi, mallarının zaptı gibi mezalim ve haksızlıklar yapmaya girişmek başlıklarıyla suçlandığını belirtmiştir. Vali Ahmed Rasim Paşa vilayete gelen başvurulardan netice elde edilemediği ve bu durumun oluşmasında bazı vilayet memurlarının katkısı olduğu iddiasını da hatırlatmış, ardından kendi görüşünü sıralamıştır. "*Tecrübelerine ve bilgilerine dayanarak Tirebolu ve benzer kasabalarda nüfuz elde etmiş muteberân ahalinin daima iki tarafa ayrıldığını ve devamlı surette birbirlerinin aleyhinde davrandıklarını*" kaydeden Vali Ahmet Rasim Paşa, "*her birinin uygun fırsatta diğerini kötüleyerek kendine fayda sağlamak istediğini, bu amaçla köylerdeki adamları vasıtasıyla taraftarlık oluşturduklarını, birbirleri aleyhinde iftira ve yalanlar çıkararak bunları telgraf ve mahzarlar tertip ederek desteklediklerini*" beyan etmiş, bu fiilleriyle hükümeti de meşgul ettiklerini bildirmiştir. Açıklamalarının devamında bahsi geçen konularla ilgili olarak iddia sahiplerini yüz yüze ve çeşitli defalar dinlediğini de dile getirmiş, bu ve buna benzer şikâyetlerin çoğunlukla asıl ve esassız olduğunu, sözlü şikâyetlerin ise hukukî bir karşılığı olmadığını ifade etmiştir. Tirebolu kazasında da Hacı Emin Kaptan ile Kethüdazâde aileleri arasında eskiye dayalı zıddiyet ve düşmanlık bulunmasından dolayı söz konusu telgrafların bunlar tarafından tertip edildiğini ve köylü ahaliye imzalatılarak takdim edildiğinin anlaşıldığını ilave eden Ahmed Rasim Paşa, bu duruma rağmen Emin Kaptan hakkında yine de gerçekleşmiş bir şikâyet varsa üzerinin kapatılmadığının ve gerekli hukukî şartların yerine getirildiğinin altını çizerek bahsi geçen iddiaları "*safsata*" olarak nitelendirmiş, devlet makamlarını bu şekilde meşgul edenler hakkında işlem yapılabilmesi için de izin istemiştir[29].

Aynı tarihlerde gündeme gelen benzer bir şikâyet de Hacı Emin Kaptan'ın, âşâr tahsili için köylerde yeğeni ve damadını görevlendirdiği, bunların da yazım işlemini fazla ve fahiş miktarlarda kendi istedikleri şekilde sürdürdüğü, durumu hükümete bildiren ahalinin ise hapsedildiği şeklindeydi.

[29] BOA, ŞD. nr. 1829/20, lef: 1, 2.

Vali Ahmet Rasim Paşa bu iddialara karşılık da meselenin yine kaza ahalisi arasındaki çekişmeden kaynaklandığını, ilgili düzenlemelere uygun olmayan bir durum bulunmadığını, fazla denilen şeyin kaldırılan "*rub'u âşâr*" uygulaması olduğunu belirtmiştir[30].

Vali Ahmed Rasim Paşa'nın izahatları ve Şûrâ-yı Devlet'in incelemeleri neticesinde hadiselerin iki aile arasındaki rekabetten kaynaklandığı bilgisi teyit edilmiş, ancak meselenin tam olarak anlaşılabilmesi ve çözülebilmesi için Tirebolu kazası kaymakamlığına da durumun bildirildiği ve çıkacak neticeye göre bir tavır takınılacağı ifade edilmiştir. Öte yandan bu gibi iftiralara cüret edenler hakkında ilgili kanun hükmünce işlem yapılabilmesi için izin verilmiştir[31].

Yazışma, inceleme ve ifadelerin uzunca bir süre devam etmesinin ardından 1876 yılının Mart ayında tahkikatın halen sürdüğü anlaşılmaktadır. Konuyu geniş çaplı olarak ele alan, gerek Trabzon Vilayeti gerekse Dâhiliye ve Maliye Nezaretlerinin görüş ve bilgilerini değerlendiren Şûrâ-yı Devlet'in Sadaret'e gönderdiği müzekkerede konu bir kez daha ve tafsilatlı olarak özetlenmiş, Hacı Emin Kaptan hakkında bazı köylerden defaten şikâyetler olduğu, kendisinin zulümleri hakkında Sadarete kadar ulaşan dilekçeler bulunduğu hatırlatılmıştır. Buna karşılık bahsi geçen şikâyetlerin Emin Kaptan'dan da sorulduğu, onun ise iddiaların Kethüdazâdeler'in tahrikâtından çıktığını kaydederek kendisine destek veren 300'e yakın imzalı ve mühürlü mahzarı sunduğu dile getirilmiştir.

Valilik tarafından sürdürülen kovuşturmada ise Emin Kaptan hakkında iddiada bulunanlara, kendilerine yapılan zulmün ne şekilde gerçekleştiği sorulmuş; çoğunluğu Emin Kaptan'ın oğlu ve yeğeninin bazı köylerden fazla ve fahiş öşür almaya çalıştıklarını ve ahaliyi darp etmeye kalkıştıklarını bildirmiştir. Bu şahıslardan bir kaçı ise Emin Kaptan'ın kendi üzerine düşen vergiyi köylülerden aldığından, kimi haksız yere pirinç tarlasının zapt edildiğinden, kimisi de Emin Kaptan'ın isteğiyle hapis edildiklerinden bahsetmişlerdir.

Mültezimler ise savunmalarında köylülerin kendilerine küfür ettiğini ve darp edildiklerini, öşür yazım işleminin sağlıklı bir biçimde yapılmasının en-

---

[30] BOA, ŞD. nr. 1829/20, lef: 3, 8.

[31] BOA, ŞD. nr. 1829/20, lef: 3.

gellendiğini iddia etmişlerdir. Öte yandan kendilerinden onlara bir kötülük gelmediğini açıklayarak bunu ispat edebileceklerini, Emin Kaptan'ın âşâr işlerine bir müdahalesi bulunmadığı gibi "*vergisi verilmedi*" denilen mahallin de mutasarrıfı olmadığı savunmasında bulunmuşlardır. Yine zapt edilen pirinç tarlası ile ilgili hukukî sürecin devam ettiğini, hapis iddiasında bulunanlar içinse bunun, üzerlerine çıkan zimmetten dolayı ilgili şahıslar hakkında kaymakam tarafından alınan bir karar olduğunu belirtmişlerdir. Hadiselerin Kethüdazâdeler'le aralarındaki eskiye dayalı nefret ve düşmanlıktan çıktığını sözlerine ekleyen mültezimler, Kethüdazâdeler'in her fırsatta ahaliyi tahrik ettiğini, İstanbul'a telgraf gönderenlerin kendilerinden davacı olmadıklarını, kaymakamın dahi zulme uğrayan kimse olmadığını teyit ettiğini dile getirmişlerdir. Son olarak Kethüdazâdeler'le Emin Kaptan arasında nefret ve düşmanlık olduğunu kabul etmişler fakat "*tahrikât ve iğfalat*" benzeri muamelelerde bulunmadıklarını beyan etmişlerdir[32].

Bütün bu ifadelerin ardından Şûrâ-yı Devletçe incelenen ve başlıca şikâyet konusu olan mültezimlerin âşâr yazımında haksız uygulamalara giriştikleri iddiasına karşılık, henüz bir tahsilât yapılmamış olması dolayısıyla suç isnadı yapılamamıştır. Diğer taraftan böyle bir muamele olması durumunda dahi öncelikle mahallî hükümet ya da vilayete şikâyette bulunulması gerektiği, doğrudan Sadaret'e başvurulmasının uygun bir hareket olmadığı belirtilmiştir. Şikâyet dilekçelerinde iddia edilen haksızlıkların çözülmemesi durumunda Sivas Vilayeti mülhakatındaki köylerin Giresun'a bağlanmaları yönünde talepler bulunması da tepki çekmiş, iddia sahiplerinin böyle bir teklifle gelmelerinin işi büyütüp şiddetlendireceğinden bahisle bu hamlenin Bâb-ı Âlî'nin Emin Kaptan hakkındaki kararını etkilemek maksadına dönük olduğu kaydedilmiştir. Vilayetin ilgili soruşturmasında ise "*bir takım zümre-i âcize*" olarak tanımlanan bu grubun faaliyetlerinin kendi başlarına girişemeyecekleri bir hareket gibi göründüğü, bunun arkasında "*ef'al-i fesâdiyeye vâkıf bir takım erbâb-ı garezin*" bulunmasının ihtimal dâhilinde olduğu üzerinde durulmuştur. İlaveten Emin Kaptan hakkında vilayete bundan evvel de bazı şikâyetler ulaştığı ve yeni bir şey bulunmadığı vurgulanmıştır.

Vilayet müzekkeresinde son olarak Tirebolu kaymakamlığına darp ve hakaret iddiasında bulunanların muhakemesi, sözü geçen arazinin gerçek sa-

---

[32] BOA, ŞD. nr. 1829/20.

hibinin kim olduğunun belirlenmesi, öşür yazım işlerinin kanun ve nizamlara uygun olarak gerçekleştirilmesi ve herhangi bir mağduriyet oluşturulmaması tavsiye edilmiştir. Ayrıca Emin Kaptan'ın iftira davası açması halinde adı geçen şahıslar hakkında gerekli işlemin yapılması gerektiği arz edilmiştir. Vilayetin 15 imzalı yazısında 6 âzâ ile birlikte Evkâf Muhasebecisi Ali Rıza, Katolik Murahhasası, Ermeni Murahhasası, Rum Metropolidi, Müftü, Vilayet Mektupçusu, Naib, Defterdar ve Vali Ahmed Rasim imzaları vardır[33].

Tirebolu'da âşâr tahsili dolayısıyla açığa çıkan bir başka problem 1889 yılından itibaren arşiv belgelerine yansımıştır. Bu tarihte daha önceden olduğu gibi ahaliden bazılarının telgraflar yoluyla Hacı Emin Ağazâdeler hakkında şikâyetler göndermeye başladıkları görülmektedir. İlk olarak 4 Teşrinisânî 1305 (16 Kasım 1889) tarihinde Ağalık Madeni köyünden "*Ruhani-i Rum*" sıfatıyla Papa Todor ve "*Vekil-i Ahali-i Kurra*" sıfatıyla Tirebolu Zendin köyü İmamı Hacı Hüseyin Mabeyn-i Hümayuna başvurarak Hacı Emin Ağazâdelerin "*haklarında zulme ısrarcı*" olduklarını ve acınacak halde bulunduklarını ifade etmiştir[34]. Hacı Emin Ağazâdeler hakkında mezalim iddiasındaki telgraflardan biri de 1 Kanunusani 1305 (13 Ocak 1890) tarihinde kaza merkezinden Kır Mollaoğlu Mustafa ve rüfekası tarafından yazılmıştır[35]. Benzer şikâyetlerden bir diğeri aynı tarihlerde Bardişzâde [?] Ali Rıza ve başka imzalarla Tirebolu'dan çekilen telgrafla gündeme gelmiştir. Kısa bir süre sonra şikâyetçiler vilayet merkezine istenmiş ancak bu durumun haklarında mağduriyet meydana getireceğinden bahisle tahkikatın başka türlü yapılması talebinde bulunmuşlardır[36].

1890 yılının Mart ayında seslendirilen bir diğer iddia eşraftan Hacı Emin Ağazâdeler'le bazılarının şirket kurarak Tirebolu'nun 700.000 kuruş kıymetindeki âşârını 550.000 kuruşa kapatmış oldukları, hâsılat olarak ise âşârı 1.400.000 kuruşa getirdikleri ve aynı zamanda fakir ahaliye çeşitli mezalimde bulundukları yönündeydi. İddiaları incelemek amacıyla Dâhiliye Nezareti emriyle Vilayet Defter-i Hâkânî Memuru Lütfullah Efendi marifetiyle bir

---

[33] BOA, ŞD. nr. 1829/26.

[34] BOA, Y.PRK.AZJ, nr. 16/18.

[35] BOA, DH.MKT, nr. 1689/39.

[36] BOA, DH.MKT, nr. 1691/84.

müfettiş görevlendirilmiş ve çalışma başlatılmıştır. Aynı çerçevede Sadrazam tarafından Zabtiye Nezaretine gönderilen bir yazı ile vilayetin soruşturmayı yürüttüğü, adil ve tarafsız bir şekilde tahkikat yapılması gerektiği beyanıyla konunun takip edilmesi istenmiştir[37].

Kısa bir süre sonra Trabzon Vilayetinden ve Zabtiye Nezaretinden alınan cevaplarla iddialarla ilgili görüş ve bilgiler değerlendirilerek bu çerçevede bazı kararlar alınmıştır. Değerlendirmeler neticesinde öncelikle mültezimlerin birkaç köyden fazlaca âşâr yazımına teşebbüs ettikleri fakat alınan tedbirlerle bunun önüne geçildiği, nizamname haricinde bir işlem yapılmadığı belirtilmiştir. Anlaşmazlık ve itirazların ise kaza ahalisinin iki kısım halinde olmasından kaynaklandığı, şikâyetleri de mültezimlere muhalif birkaç kişinin organize ettiği üzerinde durulmuştur. Zendin köyünden Kuşoğlu Hacı Hasan, Kulpar köyünden Hıdıroğlu Molla Osman, Kurugeriş köyünden Sofu Mustafa, Alağıdere İmamı Hacı Ali ve Şerlikoğlu Hasan oldukları belirtilen bu kişilerin İstanbul'a geldikleri tespit edilmiş, ahaliyi yanıltmaya çalıştıkları gerekçesiyle önlem alma yoluna gidilmiştir. İlaveten ahaliden bazılarının bu şahıslar İstanbul'dan dönmedikçe veya bunlardan haber gelmedikçe âşârlarını vermekten kaçındıkları, âşâr tahsilâtında bir durgunluk yaşanıldığının anlaşıldığı kaydedilmiştir. Bu durumun başka yerlere de sıçrayabileceği kanaatiyle ve haklarında acilen işlem yapılması gerektiği düşüncesinden hareketle Zaptiye Nezareti vasıtasıyla şahısların buldurularak geri gönderilmeleri için emir verilmiştir. Diğer taraftan ahaliden fazlaca alım yapılmasının da önüne geçilmesi gerektiği beyan edilmiştir[38]. Verilen emir çerçevesinde aynı ay içerisinde bahsi geçen beş kişinin İstanbul'dan gönderilmeleri konusunda bir araştırma yapılmış, Hacı Ali, Hacı Hasan ve Şerlikoğlu Hasan'ın bulunarak geri dönmeleri sağlanmış, diğer ikisinin ise İstanbul'da olmadığı anlaşılmıştır[39].

Bu önlemler ve yapılan kovuşturma iddia sahiplerini tatmin etmemiş, gönderilen müfettişin de mültezimlerin tarafını tuttuğunu ve adaletten mahrum kaldıklarını belirten başka mahzarlar gönderilerek iddiaların yeniden tahkik edilmesi istenilmiştir[40]. Öte yandan bu gibi şikâyetlerin artması ve ko-

---

[37] BOA, DH.MKT, nr. 1704/96.

[38] BOA, DH.MKT. nr. 1722/98.

[39] BOA, DH.MKT. nr. 1736/105.

[40] BOA, DH.MKT. nr. 1712/56.

nunun her seferinde Dâhiliye Nezaretine hatta Sadaret'e yansıması da rahatsızlık yaratan bir husus olmuş, Trabzon Vilayetine bu konuda daha dikkatli olunması, tahkikatların şikâyete mahal bırakmayacak şekilde ve adil bir surette yapılması gerektiği hatırlatılmıştır[41].

Dâhiliye Vekâleti kendisine ve Sadaret'e gelen şikâyetleri ele alarak konuyu incelemiş Vilayet İdare Meclisi'nden gelen mazbata da değerlendirilmiştir. Dâhiliye Nazırı'nın mütalaasında vilayetçe yinelenen inceleme sonucunda mültezimin birkaç köyden fazlaca âşâr almaya teşebbüs ettiği ancak vilayetçe bunun engellendiği tekrar edilmiş, kaza ahalisinin kendi iç çekişmeleri neticesinde âşâr tahsil işlemlerinin diğeri aleyhinde fırsata çevrilmeye çalışıldığı üzerinde durulmuştur[42]. Ancak söz konusu şikâyetler bitmek bilmemiştir. Dâhiliye Nezaretinin konuyu değerlendirdiği günlerde bu defa Kuşoğlu Hacı Hüseyin ve rüfekası imzalarıyla vilayete yeni arzuhaller gönderilmiştir. Bu arzuhallerde de âşârı iltizam etmiş olan Hacı Emin Ağazâdeler'le Kadızâdeler'in bir önceki yıl hazineyi zarara uğrattıkları ve halka zulüm yaptıkları iddia edilmiştir[43].

Bütün bu şikâyet ve incelemeler neticesi olarak 2 Mayıs 1306 (14 Mayıs 1890) tarihinde karar verilmiş, ilgili bir irade ile konu kapatılmıştır. Bu iradede müteneffizândan/sözü geçen Hacı Eminzâdeler hakkında âşâr iltizamı dolayısıyla ortaya atılan yolsuzluk iddialarıyla ilgili incelemenin yapıldığı bildirilerek aleyhlerinde verilen arzuhal ve mahzarların yok hükmünde tutularak gerekenin yapılması emredilmiştir[44].

Tirebolu'da, 1875 ve 1890 yıllarındaki gibi 1905 yılında da âşâr ihaleleri temelinde yeniden bir takım ihtilaf ve şikâyetler ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Rûmî 1320 (1904-1905) yılı âşârının ihalesine memuren Trabzon Vilayetinden gönderilen Vilayet Evkâf Muhasebecisi Mehmed Emin Efendi, kazanın 113 köyünden sadece 100 adedinin ihalesini tamamlayıp kalan köylerin işlemlerini bitirmeden geri dönmüştür. Bilahare kalan 13 köy için kanunî prosedür uygulanmış, son bedeller için vilayetten izin istenerek ve Kaza İdare Meclisince de karar alınarak kesin ihaleler yapılmış; ilgili nizamnameler

---

41 BOA, DH.MKT. nr. 1714/53.

42 BOA, DH.MKT. nr. 1715/39.

43 BOA, DH.MKT. nr. 1716/54.

44 BOA, İ.DH, nr. 92069/1177.

gereği olarak mültezimlerden müteselsil kefalet, köylülerden de âşâr senetleri alınmıştır. Bu tarihten üç ay sonra Oyraca köyü imamı köy adına, âşârın iltizamına talip olmadıklarını belirtmiş, müzayede kaimesine kendi adına basılmış olan mührü de kabul etmeyerek vilayet nezdinde itirazda bulunmuştur. Bunun üzerine Evkâf Muhasebecisi tarafından konu yeniden tahkik ettirilmiş, Kaza İdare Meclisince bir bilirkişi heyeti tayin edilmiştir.

Bu sırada Tirebolu Kaymakamı bulunan Ali Efendi'nin de bu işlemlerde kusuru görülerek muhakemeye alınması gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili olarak "*karar-dâde*" ve "*ihale olundu*" işlemlerinin yapılmamasının sorumluluğunun kendisine yüklenmemesi gerektiğini açıklayan Ali Efendi, hakkında fezleke hazırlanmasına karşılık "*…bilâ-sebeb perişan edilmekliğimi muceb olub bu halde ne kanûn-ı adalet ne de vicdan razı olmayacaktır*" diyerek asıl sorumluluğun ihale işlerinin bitimini beklemeden vazifesini terk ederek izinsiz geri dönen ihale memuru olduğunu beyan etmiştir[45]. Buna rağmen bahsi geçen kanun dışı muamele iddialarından dolayı muhakeme altına alınması konusunda Maliye Müfettişliğinden Sadaret'e bir tahrirat gönderilmiştir[46]. Bir kez daha itiraz eden Ali Bey'in, yapılan işlemlerin hukukî ve doğru olduğu yönündeki savunması da dikkate alınmamış[47], Bâb-ı Âlî tarafından soruşturmanın Şûrâ-yı Devletçe yapıldığı belirtilerek evrakların ilgili yere iletilmesi istenmiştir[48]. 1 Kanunusani 1321 (14 Ocak 1906) tarihinde, Maliye Nezaretinin emriyle Trabzon'a gelmiş olan Sivas Vilayeti Maliye Müfettişi Nesib Efendi; Trabzon Valisi Reşad Bey, Kaymakam Ali Bey ve Mal Müdürü ile Kaza İdare Heyetini soruşturmaya alması için görevlendirilmiştir[49]. Ali Bey'in tekrar bu durumun adalete uygun olmadığını beyan etmesine rağmen[50], 30 Kanunusani 1321 (12 Şubat 1906) tarihinde kendisi hakkında yargılama sürecinin başlatılmasına yönelik irade-i seniyye çıkarılmıştır[51].

Şûrâ-yı Devletin 10 Nisan 1322 (23 Nisan 1906) tarihli mazbatasında ise Mehmed Ali Bey ile Mal Müdürü ve Kaza İdare Heyeti hakkında Trabzon

---

45 BOA, ŞD.MLK, nr. 1859/30.

46 BOA, DH.MKT, nr. 1049/11, lef: 1.

47 BOA, DH.MKT, nr. 984/20.

48 BOA, DH.MKT, nr. 1049/11, lef: 2, 8.

49 BOA, DH.MKT, nr. 1049/11, lef: 5.

50 BOA, DH.MKT, nr. 1049/11, lef: 4.

51 BOA, DH.MKT, nr. 1049/11, lef: 7.

Vilayetince icra edilen tahkikat evraklarıyla Dâhiliye Nezaretinin kendilerine verdiği bilgilerin incelendiği, buna göre "*efrad-ı müstebdile kaptanlarını kayırmak*", "*tahsildaran aidatını ödememek*" ve "*âşâr ihalesindeki uygunsuzluklar*" dolayısıyla kaymakam ve Tirebolu Mal Müdürü Salim Efendi'nin birlikte muhakemeye alındığından söz edilmektedir. Tahkik evrakından anlaşıldığı üzere kaymakama isnat olunan suçlar arasında; Muhtar Alişan Ağa'nın seçim yapılmaksızın tayin edildiği, Alişan Ağa'nın Rûmî 1320 (1904) yılı âşâr işlemlerini köylü adına köy imamı Abdullah'ın mührünü taklit ederek tamamladığı, âşârın önceki yıldan 500 küsur kuruş eksiğine Tahsildar Mustafa Efendi'nin kardeşi Mehmed Efendi'ye ihale edildiği gibi başlıklar vardı[52].

Köy imamının bu iddiası üzerine teşkil olunan bilirkişi heyeti tarafından önce bir rapor tanzim edilmiş, Abdullah Efendi'nin mührü ile mezad kaimesindeki mührün karşılaştırılması amacıyla inceleme gerçekleştirilmiştir. Netice olarak mührün doğru ve tayin işleminin de hukukî olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan yapılan incelemede baştan ihalesi yapılmayan 13 köyün ihalesinin sonradan vilayete bildirilerek buralar için Kaza İdare Heyetince ayrıca işlem yapıldığı, "*karar-dâde*" ve "*ihale işaretleri*" gibi işlemlerin âşâr memurunun görevleri arasında bulunduğu ifade edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet mazbatasında da bu durum vurgulanarak eksik muamele dolayısıyla Ali Bey'in suçlanamayacağının Müdde-i Umumiliğin beyanında da Maliye Nezaretinin tezkeresinde de kayda geçtiği üzerinde durulmuştur. Bu noktada Mehmet Ali Bey'in doğrudan bir sorumluluğu olmayıp Mal Müdürü hakkında kanunî takibat lazım geleceği belirtilmiş, konu hakkında öncelikle vilayetin, sonrasında ise Dâhiliye ve Maliye Nezaretlerinin bilgilendirilmesi gereği ifade edilmiştir[53]. Ancak hukukî süreç devam ederken Kaymakam Ali Bey istifa ederek İstanbul'a dönmüş, yerine Mayıs 1906'da Mekteb-i Mülkiye mezunu olup vilayette görev yapan Salih Zeki Bey'in tayini uygun görülmüştür[54].

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kazada nüfuz olarak ön plana çıkan Emin Kaptanzâdelerle ilgili 1917 tarihli bir kayıtta da bilgi edinilebilmektedir. Bu tarihte Hacı Emin Efendizâde Esad Efendi'ye iyi hizmetleri dolayı-

---

[52] BOA, DH.MKT. nr. 1049/11, lef 10.

[53] BOA, DH.MKT. nr. 1049/11, lef 9.

[54] BOA, DH.MKT. nr. 1686/60; BOA, DH.MKT. nr. 1075/40.

sıyla beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı verilmiştir. Bu durum, ailenin bölgede hâlâ muteber eşraftan olduğuna dair bir ipucu olarak değerlendirilebilir[55]. 1921 tarihli bir hüccet varakasında ise aynı aileden Ahmed Efendi'nin (Hacı Eminzâde Ahmed Efendi ibn-i Mehmed Efendi) oldukça iyi bir servete sahip olduğu görülmektedir[56].

Sonuç olarak XIX. yüzyıl boyunca adeta silsile yoluyla birbirlerini takip eden âyânların veyahut âyân bakiyesi ailelerin yükseliş ve düşüşlerine Tirebolu özelinde şahit olunmaktadır. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Kelalioğuları'nın güç kazandığı kazada, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Kethüdazâde ailesi etkin olmuş, Tuzcuoğlu isyanının bastırılmasında katkıları bulunan Mehmet Emin Ağa, bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır. Kethüdazâde Emin Ağa'nın gücüne karşılık ilk alternatifi, kapalılığın sona ermesi dolayısıyla Karadeniz'de ticaretin tekrar canlanmasının tesiriyle kuvvetlenen deniz ticareti temelli tüccar, kaptan, kayıkçı vb. yapılar oluşturmuştur. Bu rekabette öne çıkan vakalardan biri 1843 tarihinde gerçekleşmiş, kazada gücü elinde bulunduran Kethüdazâdeler aleyhinde gittikçe güçlenen bir zümrenin zemin kazandığı ortaya çıkmıştır. 1850 yılında ise Emin Kaptan'ın, Kethüdazâdeler'den hem babasının cinayetinin hem de ellerinden alınan arazilerin hesabını sormaya çalışması dengelerin değiştiğini açıkça göstermektedir. Nitekim XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca gerçekleşen âşâr temelli ihtilafların tamamında Emin Kaptanzâde ailesinin kazanın tek hâkimi olduğu açıkça görülebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin pek çok bölgesindekine benzer şekilde Tirebolu'daki nüfuz mücadelesi, rekabetin getirdiği yapıya göre şekillenmiş devlet-eşraf-ahali ilişkisini birkaç yönden geliştirmiştir. Birincisi; devletin özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra âyânların/âyân bakiyelerinin işbirliği içerisinde olanlarını dikkate almasıdır. Bu yaklaşım II. Abdülhamid Dönemi'nde "*eşraf politikası*" olarak daha da belirginleşecektir. Öne çıkan ikinci husus, her ne kadar şikâyetler çoğunlukla bölgedeki nüfuzlu ailelerin organizasyonuyla gerçekleşse de, Tanzimat'ın getirdiği yeni tarz hak arama usulünün kanıksanmış olmasıdır. Nitekim istediklerinin yerine getirilmemesi durumunda

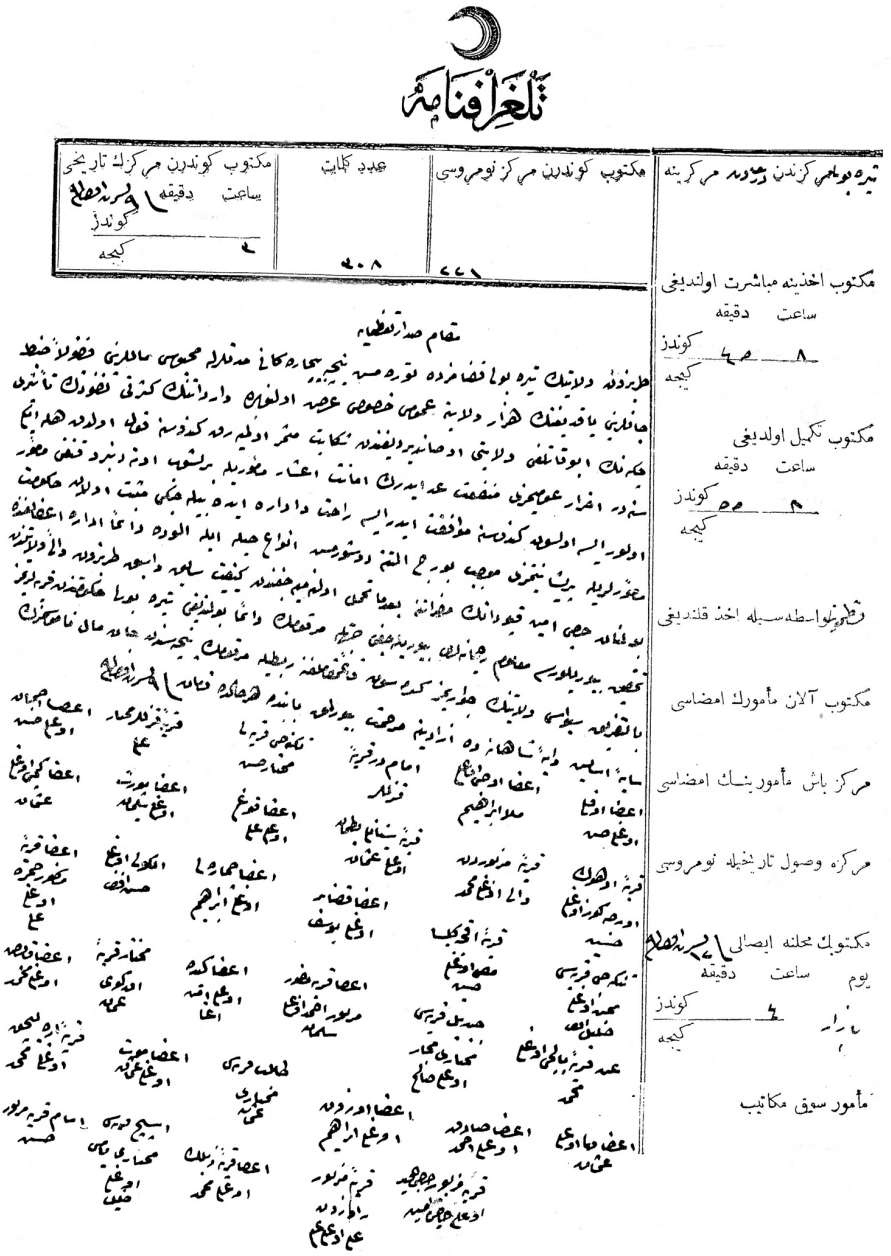
---

[55] BOA, İ.DUİT, nr. 67/38.

[56] *BF* (Ayhan Yüksel Özel Arşivi, "Bin Kuruş ve Daha Ziyâde Meblağ veya Kıymeti Hâvi Hüccet Tahrîrine Mahsus Varaka").

köylerinin bir başka kazaya bağlanmasını talep edebilecek durumda olan ahali veya eşraf, merkezîleşmenin güçlendiği bir süreçte ciddi bir yapı ortaya koymaktadır. Bu hususta yüzyılın son çeyreğinden itibaren özellikle telgrafın getirdiği hız ve ulaşılabilirlik artışını da göz ardı etmemek gerekir. Vilayet nezdinde şikâyetlerine cevap alamayan zümrelerin doğrudan Dâhiliye Nezaretine ve hatta Sadarete başvurabilmesi de yereldeki değişimi doğrular niteliktedir. İstanbul'dan gönderilen yazılarda bu durum sıklıkla eleştirilse de şikâyet içeriklerine kayıtsız kalınmadığı ve baskı unsuru halindeki mahzar ya da telgrafların takip edilmesi yönünde bir tutum takınıldığı görülmektedir.

Hülasa, bu çalışmada âyânlığın resmî olarak bulunmadığı bir dönem için yerel ölçüdeki rekabet âşâr tahsili etrafında konu edinilmiştir. Tirebolu özelinde ele alınan meseleler gerek Doğu Karadeniz, gerekse Osmanlı Devleti'nin geneli açısından değerlendirildiğinde âyânlık çalışmalarına tamamlayıcı katkı sağlayabilecek veriler sunmaktadır.

Hacı Emin Kaptan'la ilgili ahalinin çektiği telgraf
(BOA, ŞD. nr. 1829/18)

FRANSIZ VİTAL CUİNET'E GÖRE XIX. YÜZYILIN SONLARINDA TİREBOLU

Oktay KARAMAN*

Vital-Casimir Cuinet, (Longeville, 19 Aralık 1833-İstanbul, 6 Eylül 1896) Fransız coğrafyacı ve oryantalisttir. 1880-92 yılları arasında on iki yıl süreyle Düyûn-u Umumiye Meclisi İdaresi'nde genel sekreter olarak görev yaparken, bütün Osmanlı ülkesini gezerek notlar almış ve daha sonra bu notlarını *La Turquie d'Asie* adıyla kitap haline getirmiştir. Kitap beş ciltten oluşmaktadır. Eserin ilk ve tek baskısı Fransızca olup, Paris'te 1892 yılında basılmıştır. Osmanlı Devleti içerisindeki bütün vilayetler, sancaklar, kazalar ve nahiyelerin idari, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları hakkında bilgi vermektedir. Osmanlı Devleti için XIX. yüzyılın sonlarını ortaya koyan temel kaynaklardan biridir. Cuinet, kitabında verdiği bilgilerin çoğunu, devlet, vilayet, maarif yıllıkları, nüfus ve gümrük idareleri gibi devletin resmi kaynaklarından almıştır[1].

Tirebolu kazası ve kaza merkezi Tirebolu şehri ile ilgili bilgiler, eserin birinci cildinde, 47 ile 62. sayfalar arasında bulunmakta olup aşağıda Türkçe'ye çevrilerek verilmiştir[2].

---

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1 Sıddık Ünalan, *XX. Yüzyıl Sivas Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1997, s. VI.

2 Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, I, s. 47-62, Paris 1890. İlgili yerleri Türkçeye çeviren Yılmaz Cesur'a teşekkür ederim.

Tirebolu (Tripolis) Kazası

"Sınırları

Tirebolu Kazası, 40°25' ve 41° kuzey enlemi ile 36°7' ve 36°35' doğu boylamı, doğuda Trabzon ve batıda Giresun şehirlerinin arasında yerleşmiştir. Kuzeyde Karadeniz ile doğuda Elevi (Görele) kazasıyla, güneyde Gümüşhane sancağı ve Sivas vilayeti ile (Karahisar kazası) çevrilmiştir.

İdari Kısımlar

Bir kaç yıl öncesine kadar Tirebolu kazası 2 nahiyeden oluşuyordu. Bunlar Görele ve Kürtün olup 211 köyden ibaretti. Kürtün nahiyesinin Gümüşhane sancağına bağlanması ve Görele nahiyesinin Trabzon vilayetine bağlı kaza olarak kurulması sonucunda, Tirebolu kazasının köy sayısı 120'ye düşmüştür.

Devlet Görevlileri

Diğer kazalar gibi bu kaza da kaymakam tarafından idare edilir. Bir meclis kaymakama yardımcı olur. Kazada bir kumandanın yönetiminde, silah deposu bulunmaktadır. Ayrıca şehirde bir de liman başkanı görev yapmaktadır. Belediye başkanı, şehirde oturanlar tarafından 4 yıl görev yapmak üzere seçilir.

Dini yetkililer olarak Müslümanlar için kadı, imamlar ve mollalar vardır. Hıristiyanlarda ise, şehirde yaşayan Yunanlı (Rum) Ortodoksları Trabzon başpiskoposluğuna, köylerde ve maden ocaklarındaki Rum Ortodoksları Keldani başpiskoposluğuna bağlıdır. Ermenilerin ise bir papazı vardır.

Mahkemeler

Tirebolu'da ceza davalarına bakan bir hukuk mahkemesi, ayrıca bir ticari mahkeme, bir de şer'i mahkeme vardır.

Nüfus

Kazanın nüfusu 41.000 olup dinlere göre dağılımı şu şekildedir:

Müslümanlar	35.000
Rum Ortodokslar	5.400
Ermeni Gregoryenler	600
Toplam	**41.000**

Adetler ve Gelenekler

Köylerde oturanlar durumlarını iyileştirmek için hiçbir şey yapmazlar, gelecekleri için çok az kaygılanırlar. Tembel ve uyuşukturlar. Çok cahil olmalarına rağmen, oldukça kurnaz, mahir ve yer yer de hilekârdırlar[3]. Şehirde oturanlar aktiftir. Fakat sarhoşluğa, niza ve kavgaya meyillidirler.

Okullar

Tirebolu kazasında toplam 8 okul olup, 810 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Bu okullarda toplam 25 öğretmen görev yapmaktadır. Müslümanların 5 okulu, 17 öğretmeni ve 580 öğrencisi mevcuttur. Rumların 2 okulu, 150 öğrencisi ve 5 öğretmeni, Ermenilerin ise 1 okulu, 80 öğrencisi ve 3 öğretmeni bulunmaktadır.

Bilindiği gibi medreseler, Müslüman toplum üzerinde etkili olan kanunlara bağlı din adamları yetiştirmeye yönelmiş, İslam ilahiyatı ve hukukunu kapsayan okullardır. Bu okullardaki öğrenci ve öğretmenlerin masrafları, okulları kuranların sağladıkları kaynaklar tarafından karşılanır. Medreselerde yönetim, eğitim-öğretim, binalarla ilgili işler ve malların idaresi İbadet Bakanının (Şeyhülislam) yetkisindedir. Medreseleri bitiren öğrenciler, mütevazı memuriyetlerde görevlendirilirler. Fakat medreseye girişlerinden itibaren bütün hayatları boyunca askerlik hizmetinden hariç tutulurlar. Hâlbuki diğer Müslümanların, uzun yıllar boyunca birbirini takip eden çeşitli sorumlulukları vardır. Medrese eğitimi alan ve alamayanlar arasındaki kıskançlık Tirebolu'da da görülen önemli konulardandır.

Müslümanların ilkokulları '*mahalle mektepleri*' denilen kategori içindedir. Eğitim ve öğretim *Kur'ân-ı Kerim*'in ezberlenmesi ve okunması ile sınırlandırılmış olup, bazı yazma bilgileri cami görevlileri tarafından verilir. Eğitim-öğretim

---

[3] Cuinet'in bu görüşlerine katılınmaz. Avrupalı seyyahlardan iyi niyetli olanlarından bir kısmı Türkiye'deki gayrimüslimlerin gerçek dışı sözlerinin tesiri altında kalarak Türkler aleyhine hükümler vermişler ve yanlış görüşler ortaya atmışlardır. Her yaz ailesini geçindirmek ve gerekli olan parayı kazanmak için Rusya'nın içlerine kadar çalışmaya gittiğini Cuinet'in bilmemesine imkân yoktur. Bu insanlar nasıl tembel olarak vasıflandırılır? Sık sık çıkan harplere giden köylüler hayatlarını nasıl ve ne ile düzeltebilirlerdi! Fakat o yoksul insanlardan her biri yarım ekmeğini evine gelen her insana ikram edecek insani duygulara sahip asil Türk köylüsü hakkındaki Frenkler'in menfî görüşleri onları yakından tanımamakla ilgilidir (Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi,* İstanbul 1992, s.132).

parasızdır. Genel öğretim kısmı ile çok iyi öğretmenler tarafından verilen orta kısım (Rüştiye) da bedavadır.

Rum Ortodoks toplumunun mekteplerinin masrafları, kiliselerde toplanan yardım ve sadakalarla karşılanır. Onların masrafı senede yaklaşık 150 Türk lirasıdır (3.450 Frank). Yakın zamanda kurulmuş olan bu okullardan birinin eğitim-öğretim süresi 7 yıldır.

Ermeni toplumunun mekteplerinin eğitim-öğretim süresi 4 yıl olup yıllık masrafı 100 Türk lirasıdır (2.300 Frank). Masraflar, Rum toplumunda olduğu gibi kiliselerde toplanan yardımlarla sağlanır.

Tirebolu kazasında yaşayan halkta fikri gelişme çok fazla arzu ediliyor. Bununla beraber Rumlar, Müslümanlara nazaran, çocuklarının eğitim ve öğretimine çok daha fazla dikkat ediyorlar ve bu durumdan ayrı bir zevk alıyorlar.

İklim

Bütün kazada iklim nemli olmasına rağmen sağlıklıdır. Genellikle dağlık olmasından dolayı hiç sulak arazisi yoktur. Eğrelti otları, mısır ve kalın fındık yapraklarının uçmasıyla sık sık yangınlar görülebilir.

Hava dikkat edilir derecede yumuşaktır. En sıcak günlerde 28 dereceyi aşmaz. En soğuk günlerde -3 derecenin altına düşmez. Geceleri genel ortalama kışın 5-7 derece, yazın ise 20-22 derece arasındadır.

TİREBOLU ŞEHRİ

Tirebolu şehri, kazanın merkezidir. Burada askeri ve dini merciler, mahkemeler, çeşitli özel teşebbüs ve hukuk servisleri bulunmaktadır. Tirebolu şehri, bir tepenin etrafında evlerin açık hava tiyatrosu halinde kat kat yükseldiği, Harşıt ve Gelevera dereleri arasında, Karadeniz üzerinde 41° kuzey boylamı ve 36°-25° doğu enlemi arasında kurulmuştur.

Şehrin nüfusu 8.000 olup dinlere göre dağılımı şu şekildedir:

Müslümanlar	5.600
Rum Ortodokslar	2.000
Ermeni Gregoryenler	400
Toplam	**8.000**

Şehrin kurulduğu tepenin adı, Saint-Jean tepesidir. Adını, kalıntılarının hâlâ mevcut olduğu küçük bir Bizans kilisesinden alır. Tirebolu, yükselen arazinin doğal düzeni sayesinde 3 kısma bölünmüştür. Her ne kadar Strabon, Tirebolu şehrinden 4 km uzaklıkta kurulmuş Argyria maden ocaklarında oturanlar gibi burada oturanların korkusundan aldığını, eski Ischopolis mahallinde inşa edilmiş ve harap olmuş dehliz işletmeleriyle henüz tanındığını söyleyerek izah ederse de, belki de bu basit sebepten dolayıdır ki Tripolis (üçşehir) diye isimlendirildi.

Böyle olmasına rağmen, şehrin hâkim olduğu deniz kıyısı ile üç körfeze bölünmüş arazinin bu dış şekli, şehrin manzarasını çok canlı kılar. Kuruca Kale'den itibaren doğu kıyısından, deniz kenarında bir yay çizerek batıya doğru ilerler. Bu eğriliğin zirvesi koyda sığınmaya gelen buharlı gemilerin ve yelkenlilerin dibine demirlediği büyük kale (Castro) ile kesilmiştir. Burası Kaledibi'ne açılır. Merkez kısım büyük kalenin duvarlarından itibaren başlar ve fırtınalarda, küçük tonajlı gemiler ve kayıkların sığındığı iki küçük koy halinde, ikiye bölünmüş olarak yayın iki tarafında eşit olarak yayılır. Bu ikinci yayın batı ucunda, Çürük Kale diye adlandırılan gittikçe azalmış ve modern istihkâm sistemine ait olan duvarlar son bulur. Aynı yerde, Büyük Kalenin (Castro) yaklaşık 100 metre ilerisinden, bağlı olanlardan uzaklaşmış ve öncekiyle karşı karşıya bulunan birçok eski harabeler dikkati çeker. Rum halkı bu harabelere, tarihi bilinmeyecek kadar eski zamanlara dayandığından Anghelia ismini verir. Suyun kıyısında toprağa derinlemesine daldırılmış sütun parçalarının ve denizin sakin olduğu zamanlar fark edilen duvar kalıntılarının yönüne göre, eskiden şehrin merkez kısmı ile doğu kısmının bu harabelere kadar uzanan kalın duvarlarla, birleşik olduğu tahmin ediliyor. Oradan itibaren şehrin en güzel kısmı Tabya ile son bulan iki ihtiyat grubu (asker) ile kışla ve ikincinin bittiği Saint-Nikita denilen yere kadar kıyıyı, kayıkların barındığı üç küçük körfez şekillendirir.

Tirebolu şehrinin batı kısmı Paraport denilen yerde başlar. Denizcilik için daima eskiden beri inşaat sahası olarak kullanılan Elée (Zeytinlik) denilen yerde bitmeden önce, 3 körfez şekillendirir ve diğer ikisi gibi yay dâhilinde gelişir. Böylece farklı yükseltiler gittikçe yükselen 3 açık hava tiyatrosu halinde bir tepenin üzerinde yayılmış ve kat kat olmuş Tirebolu şehri, serin rüzgârlarla kuvvetli sıcaklıkların içinde serinletilmiş olan, çok yumuşak bir iklime sahiptir. Buna rağmen şehirde oturanlar kazanın dâhilindeki yüksek platolara ve kırlara nadiren de olsa giderler.

Tirebolu şehrinin genel yapıları, 8 cami, biri Kilise Burnu denilen kenar mahallede, diğeri de şehrin merkezinde olan çok güzel 2 Rum kilisesi, harabe halin-

de 5 eski küçük Rum kilisesi ve bir Ermeni kilisesinden ibarettir. Şehirde 1600 ev, 350 dükkân ve mağaza, 2 han, 15 fırın, 1 hamam ve 8 değirmen bulunur.

Tirebolu'da çok geniş bir silah deposu ve küçük bir kışla da vardır. Belediye kendi masraflarıyla şehrin dışında bir çöp toplama merkezi yaptırmayı tasarladı. Halkın ihtiyaçlarına yönelik hiçbir yer tahsis edilmemiştir. Çeşitli yönetim bölümleri, mahkemeler hatta hapishane kiralanmış evlerdedir. Sadece Liman başkanının, rıhtımın en sol ucunda özel büroları vardır. Rus, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan şirketlerine ait buharlı gemiler, Tirebolu limanına uğrarlar. Fransız ve İngiliz gemileri, fındık veya maden yüklemek için buraya gelirler.

Şehirde yılda yaklaşık 1500 telgraf gelen ve 600 telgraf gönderilen, bir telgraf istasyonu vardır.

Arazisinin tabiatı ve dış şekli, en uzağı kıyıdan 15 dakika alan ve kıyıyı çevreleyen kayalıkların düzeni, malzeme bolluğu zannettirir ki Tirebolu'da az bir masrafla geniş ve emin bir liman yapmak kolaydır. Ancak durum bu kadar basit değildir. Böyle bir girişim Tirebolu çevresinin Erzincan, Kemah, Sivas, Karahisar vs. bağlantı yolları ile diğer kıyı bölgelerine göre ulaşımın daha kolay olmasına yol açardı.

Tirebolu, komşuları Trabzon ve Giresun tarafından silinip, tarihte daima önemsiz olarak kaldı. Trabzon imparatorlarının himayesinde bu hükümdarların en güzel ikamet etme yeri olarak, burayı seçmelerinden dolayı biraz şöhret kazandı ve zengin oldu. Trabzon imparatorları, senenin büyük bir kısmında Notre-Dame-de-Blachceraine manastırının girişine nakledilen kitabelerdeki gibi Jean Comnene ve karısı Eudoxie'yi temsil eden iki heykelin görüldüğü, harabeleri henüz mevcut olan, şehrin batı yakasındaki Büyük Kale (Castro) denilen yerde otururlardı.

Trabzon İmparatorluğunun, II. Mehmed kumandasındaki Osmanlı orduları tarafından zaptı esnasında, Tirebolu sakinleri şehrin 33 km. uzağında kurulmuş ve Pétrom adı verilen çok geniş bir kaleye sığındılar. Uzun bir kuşatmadan sonra, açlık yüzünden şehri terk ettiler. Bu zamandan beri Tirebolu, daima Osmanlı İmparatorluğuna ait bir şehir oldu.

Bu civarın güzellikleri arasında, denizin dibinde kurulmuş Pikila (Begile) denilen bir mağara zikredilir ve onun dibinde suyun içinde inşa edilmiş bir duvar dikkati çeker. Buranın geçmişte, nasıl yapıldığı anlaşılmaya çalışılsa da, anlaşılamadı. Oranın yakınında, bu duvarın yönünde Kilise Burnu bulunur. Trabzon İmparatorluğundan itibaren kurulan bu kilise, Tirebolu'nun Rum toplumu-

nun masraflarıyla tamir edildi. Onun bulunduğu sur dışı (kenar mahalle) çok güzel olarak yerleştirilmiştir. Doğal güzellikleri, yaz esnasında eğlence partilerinde şehrin sakinlerini buraya çeker. Burada her yıl çok kalabalık bir fuar kurulur. Kilise Burnunun kuzey batısında, 2 km uzağında doğal fırın halinde 2 büyük oyulmuş kaya ziyaret edilir. Burası Fırın Taşı diye adlandırılır. Karabataklar ve su kuşları oraya yuva yaparlar.

Tirebolu kazasının tamamında 8.200 ev, fındık ağaçlarının yetiştirildiği 15.917 tane fındıklık, birkaç türlü işlenmiş 30.000 tarla, 100 önemli orman, 350 mağaza, 12 han, 35 fırın, 125 un değirmeni vardır. Bütün kasabada ve bu kazaya bağlı olan köylerde, 80 büyük cami, 2 köyün vakfı sayesinde masraflarını karşılayan bir tekke sayılabilir.

Tirebolu Kazasında yıllık ortalama üretilen tarım ürünleri ve diğer ekonomik değeri olan mallar ve miktarları şu şekildedir:

Fındık	4.500.000	Kilogram
Ceviz	150.000	Kilogram
Fasulye	600.000	Kilogram
Pirinç	450.000	Kilogram
Sarı balmumu	25.000	Kilogram
Şarap	35.000	Kilogram
Brendi	1.500	Kilogram
Mısır	500.000	Kile
Çeşitli meyveler	4.000	Türk Lirası
Koyun derisi	10.000	Parça
Keçi derisi	10.000	Parça
İnşaat kerestesi	50.000	Parça
Gemi kerestesi	50.000	Parça

Madenler ve Maden Ocakları

Çok eski zamanlardan beri, bugünkü Tirebolu kazasının oluşturduğu ve o zaman "*Chalybes*" ülkesini ihtiva eden bölgeler, madenleri ile ün yapmıştır.

Doğudan batıya giderek orada, Strabon, Ayrien ve diğer eski yazarların bahsettiği, eski Argyrées ve Citées'lere rastlanır. Şimdi çok önemli ve bol olan bu gümüş madenlerinin diğer kalıntılarından, şehrin nüfusunu oluşturan işçilerden, Harşit nehrinin batı kıyısı üzerinde kurulmuş suyla dolmuş geçitten ve zamanla yıkılmayan destekler sebebiyle Kioniou adlandırılan kalıntılardan başka eser yoktur. Diğer bütün maden mahallerinden Argyrés kayboldu. Bu yer günümüzde Halkavala adını taşıyor. Her hafta burada büyük bir Pazar kurulur.

Kazanın iç kesimlerine doğru ilerledikçe eskiden mamur olan 6 bakır madenine rastlanır. Bunlar, Karakaya, Siyazlık, İsrail, Eseli, Şadı ve Dere Madeni'dir. Bu maden ocakları civar köyleri zenginleştiriyorlardı. Devlete önemli gelir sağlıyordu. Ancak devlet tarafından yabancı şirketlere imtiyaz vermek reddedildiği ve maden işletmeleri ihmal edildiği için, madenler eski önemini kaybetti. Madende çalışan işçiler, başka yerde iş imkânı aradılar ve büyük bir grup halinde Rusya'ya göç ettiler. Aynı bölgede manganez cevheri de vardı ve burada da maden işçileri çalışıyorlardı.

Çok eski zamanlardan beri tanınmış diğer bir bakır madeni, Tirebolu'nun batısında 11 km uzakta Kalipoli'de (Gelibolu) bulunmaktadır. Espiye'nin 5 km uzağında, bir İngiliz şirketi tarafından işletilen Karaerik, Ağalık, Lahana (Lahnas), Kirlik ve Kızıl Kaya olmak üzere 5 bakır madeni daha sıralanmıştır. Yine aynı sınırda, 6 manganez madeni daha mevcuttur. Bunlar, Güce, Kulpar, İlit, Çepni Köyü, Kara Dere, Ada Bükü'dür. 4 yıl boyunca Mösyö Kyriako Mavridés tarafından işletilen madenlerin rezervleri zengindi. Ancak 1882'ye doğru manganez rezervinin azalması, işletmelerin önemini kaybetmesine sebep oldu.

Kıyı kesimleri su mermerleri bakımından çok zengindir. Fakat gerek işletmelerinin bozukluğu, gerek diğer sebeplerden ötürü ülke bunlardan hiçbir fayda sağlamıyor. Yine bu kazada, gümüşle karışık kurşun madeni bulunmaktadır.

Yukarıda saydığımız bütün bu madenler ne kendilerini zenginleştirecek olan halk için, ne de oldukça gelir sağlayabilecek olan devlet için bir fayda olmaksızın Tirebolu kazası toprağında gömülü olarak durmaktadır.

Ormanlar

Tirebolu kazasının büyük bir kısmı, büyük ormanlar ve çok yaygın fındık bahçeleriyle örtülüdür. Ağaçtan mahrum olan sadece çok yüksek dağların tepesi vardır. Fındık ağaçları, kıyıdan itibaren 55 km içerilere kadar uzanırlar. Fındık bahçeleri arasındaki arazilerde, birkaç mısır ve fasulye tarlası, akarsu boyunca birkaç pirinç tarlası vardır. Köylerin ve şehrin yakınında bulunan meyve ve sebze bahçeleri, halkın ihtiyacına yetecek kadardır.

Kıyıdan 55 km uzaklıktan itibaren hemen bütün kazanın sathında başlıca orman topluluğu, meşe, kayın, çam ve ak çamdan ibarettir. Daha yüksek bölgelerde karışıktır. Orman idaresinin resmi istatistiklerine göre 6 saatlik bir güzergâhı işgal eden başlıca 34 orman sayılır ve ormanların toplamında ihtimal edilir ki daha önce saymış olduğumuz asıl ağaçlardan, 3 milyondan fazla, muhteşem büyüklükte ağaç vardır. Fakat bu kıymetli kaynaklar tahrip olmakla karşı karşıya bıra-

kılmışlardır. Sayısız suiistimallere karşı hiçbir etkili önlem alınmamış, bu doğal zenginlikleri korumak için hiçbir şey yapılmamıştır.

Hayvancılık

Ormanlar çok sayıda vahşi hayvanı barındırmaktadır. Bilhassa buralarda kurt, sık sık mesken yerlerine gelen çakal, ayı, domuz, yaban kedisi, samur, kirpi, köstebek, ceylan ve yaban keçisine rastlanır.

Tütün

Bu kazaya bağlı olan 12 yerde tütün ziraatı yapılır. Bunlar, Gebe-Kilise, Hisarcık, Ermeni Köyü, Kozbükü, Kavacık, Sécor, Emeksan, Celallı, Balkan, Karaköy, Pelitcik, Harava'dır. Tütün ziraatı, 135 dönümlük bir alanda gerçekleşir. Üretim 1889'da 18.193 kg oldu. Tirebolu tütünlerinin Régia bölge acentesinin kazancı 1889 yılında 141.074 kuruş (akçe) olarak gerçekleşti.

Maden Suları

Tirebolu'da bilinen 3 maden suyu kaynağı vardır. Bunlardan ikisi, merkez şehrin yakınındaki Halkavala ve Pata kaynakları olup, sodyum bikarbonatlıdır. Üçüncüsü ise, Callipoli bakır madeninin yakınında olup, hangi minerallerden oluştuğu bilinmemektedir. Birçok akarsu kazayı sular. Bunlar arasında, şehri geçen ve orada bir çağlayan meydana getiren Derebaşı zikredilebilir.

Endüstri

Tirebolu endüstrisi, altın, gümüş, demir, bakır ve orman ürünleri açısından önemli bir yere sahipti. Ancak, Avrupa'dan düşük fiyatlı ithal edilen aynı cins mallarla rekabet edemediği için eski önemini kaybetti.

Ticaret

Tirebolu'da mahalli ticaret, esasında diğer ülkelerden biraz farklıdır. Gerçekten mahsul, mümkün olan en az fiyatı ödeyen ve üreticilere avans sağlayan tefeciler tarafından satın alınmaktadır. Böylece temin ettikleri karlar zannedildiği kadar yüksek değildir. Zira onlar pazarları kapatırlar ve birbirleriyle lüzumlu olarak yaptıkları aktif rekabet malı itibardan düşürür ve arz daima talepten çok daha fazla olur.

Asıl ticarete gelince, doğruluğu özenle kontrol edilen resmi kaynakların tespit ettiği ithalat ve ihracatları takip eden tablolarda gelişimi tasavvur edilebilir.

Bu gelişimin çok az önemli kısmı ancak dâhil ile irtibat yollarının yokluğuna isnat edilebilir.

1889 yılında Tirebolu limanından, İngiltere, Avusturya, İstanbul, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Rusya, İzmir ve Trabzon'a gerçekleşen ihracatın miktarı şu şekildedir:

Fındık	2.059.390	Kilogram
Ceviz	120.000	Kilogram
Fasulye	569.781	Kilogram
Pirinç	421.390	Kilogram
Sarı balmumu	18.000	Kilogram
Koyun derisi	6.000	Adet
Keçi derisi	7.000	Adet
Balıkyağı	40.010	Kilogram
Çeşitli mallar	76.510	Kilogram

1889 yılında Tirebolu kazasının İngiltere, İstanbul, Fransa, Giresun, Romanya, Rusya, Samsun ve Trabzon'dan gerçekleştirdiği ithalatın miktarı şu şekildedir:

Manifatura Ürünleri	617	Top
Demir	100.000	Kilogram
Un	21.875	Çuval
Çuval	74.800	Adet
Deri	85.000	Kilo
Tütün	119	Lira
Kireç	565	Varil
İçki	350	Lira
Petrol	6.800	Lira
Tuz	350.000	Kilogram
Karpuz	6.000	Adet
Çeşitli ürünler	560	Top

Tirebolu kazasının 1889 yılı gümrük gelirleri 109.279 kuruştur. Aynı yıla ait vergi gelirleri ise, 1.260.000 kuruş olup dağılımı şu şekildedir:

Emlak vergisi, temettü ve askerlik bedeli	560.000
Kiralama vergisi	700.000
Toplam	1.260.000 kuruş (289.800 Frank)

Denizcilik

Eskiden meşhur bir yapım şantiyesi ve gemicilik merkezi olan Tirebolu, sadece 10'u Osmanlı bandıralı, 20'si Rus bandıralı, bugün 30 yelkenli gemiye ulaşmış oldukça önemli bir filoya sahipti. Filonun hepsi bu limanda inşa edildi.

Diller

Tirebolu'da Türkçe ve Rumca (Yunanca) konuşulur. Türkçe, Karadeniz'in bütün diğer kıyı ağızlarından temizliğiyle ayrılır. Rumcada, her ne kadar birçok kelimeler, dış şekilleri ve eski Yunancanın diğer kalıntıları muhafaza edilmiş ise de, bilhassa kazanın dâhil köylerinde çok bozulmuştur".

Sonuç

Cuinet, görevinin de kendisine vermiş olduğu avantajı kullanarak, Osmanlı Devletinin son dönemleri ile ilgili olarak, önemli bir eser meydana getirmiştir. Eserini hazırlarken sadece gözlemlerini değil, Osmanlı Devletinin kurumlarına ait resmi belgelerini de kullanmıştır. Ancak Cuinet'in eserini yazarken, ne kadar objektif olduğu konusunda, bazı tartışmalar da vardır. Özellikle eserin, Osmanlı Devletinin, nüfus ve inanç coğrafyası konusunda, objektiflikten uzak ve bilimsellikten yoksun olduğu noktasında görüşler de vardır[4]. Ancak eser, şehirlerin hemen her alanıyla ilgili bilgiler verdiği için önemlidir. Sadece tartışmalı konularda, diğer çağdaş kaynaklara da bakılması gereklidir.

---

[4] İbrahim Tellioğlu, *Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu*", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (Elazığ 1998), s. 95-102.

CAZA DE TIRÉBOLI (TRIPOLIS)

Orientation. Limites. — Le caza de Tiréboli (Tripolis) est situé entre les villes de Trébizonde, à l'est, et de Kérassunde, à l'ouest, par 36°7′ à 36°35′ de longitude est, et 40°25′ à 41° de latitude nord. Il est limité au nord par la mer Noire, à l'est par le caza d'Eléou (Guérélé), au sud par le sandjak de Gumuch-Hané et le vilayet de Sivas (caza de Kara-Hissar), et à l'ouest par le caza de Kérassunde.

Division administrative. — Il y a quelques années, le caza de Tiréboli contenait deux nahiés : Guérélé et Kurtun (Chiran) et comptait en tout 211 villages. Actuellement, par suite de l'érection du nahié de Guérélé (Eléou) en caza ressortissant directement de Trébizonde, et de l'annexion de Kurtun (Chiran) au sandjak du Gumuch-Hané, il ne compte plus que 120 villages, dont le chef-lieu est la ville de Tiréboli, résidence du caïmakam.

Autorités. — Ce caza est administré par un sous-gouverneur (caïmakam), assisté d'un conseil de même composition que ceux du vilayet, des sandjaks et des autres cazas.

L'autorité militaire est exercée par le commandant de la caserne de Tiréboli, où se trouve aussi un dépôt d'armes.

Dans cette même ville réside aussi un capitaine de port.

L'autorité municipale appartient à un maire, élu par les habitants de Tiréboli, pour une durée de quatre ans.

TİREBOLU'DA CUMHURİYET'İN ONUNCU YILDÖNÜMÜ KUTLAMALARI

Kemalettin KUZUCU*

Tirebolu 1933 Ekim'inin son günlerinde tarihî bir hareketliliğe sahne oldu. Bunun sebebi, Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yıldönümünü –o günkü deyişle– kutlulama etkinlikleri ve bunun doğurduğu millî heyecandı. Cumhuriyet'in birinci yıldönümü özel bir kararname ile bütün yurtta kutlanmışken, 19 Nisan 1925 tarihli kanunla 29 Ekim günü millî bayram kabul edilmiş; 1933 kutlamaları ise anlamına binaen kaza ve köylere kadar genişletilmişti. Ankara'nın özel ve görkemli kutlamalara girişmesinde 1933 yılının sembolik yanından başka, inkılâpları kültür ve sanat faaliyetleriyle halka tanıtıp benimsetmek ve Türkiye'nin askerî başarısının kalıcı olmayacağına inanan Batılı çevrelerin beklentilerine cevap vermek düşüncesi etkili olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 11 Haziran 1933 tarihinde kabul edilmesinden iki hafta sonra *Resmî Gazete*'de yayımlanan "*Cumhuriyet İlânının Onuncu Yıl Dönümünü Kutlulama Kanunu*"nun birinci maddesinde kutlamaların üç gün süreceği, bu süre zarfında resmî dairelerin tatil edileceği belirtilmişti. Kanunun ikinci maddesi ise kutlama işleriyle meşgul olmak üzere merkezde bir yüksek komisyon, belediye örgütü bulunan taşra birimlerinde komiteler, köylerde de heyetler teşkil edileceğini bildiriyordu[1].

---

* Prof. Dr., MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 *T. C. Resmî Gazete*, sy. 2437 (26 Haziran 1933), s. 2785; Yasemin Doğaner, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (Şubat 2007), s. 121.

Onuncu yıldönümünün eksiksiz ve sorunsuz bir şekilde kutlanması için devlet bütün hazırlıkları ve programın yürütülmesini üzerine almıştı. Önce Başvekâlet'e bağlı olmak üzere Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Umumî Kâtibi ve Kütahya Milletvekili Recep (Peker) Bey'in başkanlığında "*Kutlulama Yüksek Komisyonu*" kuruldu. Taşrada buna bağlı komite ve heyetler oluşturuldu. Yüksek Komisyon, Türk inkılâbının değerini ve on yıl içerisinde gerçekleştirilen hizmetleri halka anlatmaları için fikir ve sanat adamlarına çağrıda bulundu[2]. Onuncu yıl hatırasına özel pullar ve üzerinde Mustafa Kemal'in resminin bulunduğu madalyalar bastırıldı. Cumhuriyet fikri ve on yıllık kazanımlar konferanslarla anlatılırken, pek çok şehirde balolar tertip edildi. Devlete bağlı demiryolu ve liman işletmeleri 19 Ekim-10 Kasım tarihleri arasında yolcuları indirimli taşırken, lokantalar da bayram süresince vaktini dışarıda geçiren vatandaşlar için yemekleri düşük ücretle sattılar[3]. Ankara'daki kutlama programına 1933 yılı bütçesinden 50 bin lira ayrılmış, fakat masraf bu miktarı biraz geçmiştir. Diğer vilayetler için 140 bin lira öngörülmüş olmasına rağmen, yapılan harcamalar 300 bin lirayı bulmuştur[4].

Konuya girmeden önce, çalışmamızın kaynağını kısaca tanıtmak faydalı olacaktır. "*Giresun Vilâyeti: Tirebolu'da Cumhuriyet Bayramı Onuncu Yıl Dönümü Nasıl Kutlulandı*" başlığını taşıyan ve Giresun İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan metin daktilo ile yazılmış olup yazarı belli değildir. Yüksek Komisyon'un, kutlamaların amacına ulaşıp ulaşmadığını anlamaya yönelik olarak her kaza dâhilinde "*Cumhuriyet'in 10. Bayramı Neticelerini Tespit Komitesi*" kurulmasını ve sonuçların rapor edilmesini isteyen 14 Ekim tarihli emri[5] göz önüne alındığında, kaynağımızın bu doğrultuda hazırlanmış bir rapor olduğu ortaya çıkmaktadır. "*Bayramın ne suretle kutlulandığını bildi-*

---

[2] Nezahat Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi*, ATAM Yayınları, Ankara 1999, s. 48-49. Yazarın benzer içerikteki diğer çalışması için bk. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/47 (Mart 1997), s. 141-150.

[3] Cahide Sınmaz-Sönmez, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Kutlamaları ve 26 Ekim Tarihli Genel Af Yasası", *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s. 90-91.

[4] Y. Doğaner, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları, s. 139-140.

[5] Birol Caymaz, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları: 29 Ekim 1933", *Bilgi ve Bellek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi*, sy. 7 (Kış 2007), s. 123.

ren raporlara nazaren Tirebolu'da bayram aşağıda arz edildiği şekilde geçmiştir" ifadesi, yazarın metni oluştururken birtakım rapor ve yazıları değerlendirdiğini göstermektedir. İntibaların anlatımında zaman zaman mübalağaya kaçılmış olması, fırka merkezini memnun etmeye dönük bir çaba olarak değerlendirilebilir. Toplam 46 sayfadan oluşan metnin söz varlığı ve akıcı üslubu, entelektüel birisinin kaleminden çıktığına delalet etmektedir. Bununla birlikte beş yıl önceki harf değişikliğinden kaynaklanan yazım hataları görülmekte, bir yıl önceki dil inkılâbının etkileri hissedilmektedir. Örneğin kör yerine "*gör*", uğraşmak yerine "*oğraşmak*", gasbetmek yerine "*kasbetmek*" gibi yazılışlar mevcuttur. Dilden yabancı kökenli kelimeleri atmayı hedefleyen ve Türkçede büyük yapısal değişiklikler meydana getiren 12 Temmuz 1932 tarihli dil inkılâbına uygun olarak "*görenlik*, *kutlulamak*" gibi sözcükler kullanılmakla beraber, Arapça kökenli kelime ve terkiplerin sıklığı, sözü geçen inkılâbın henüz yerleşmediğini göstermektedir. Öte yandan, *geyinmek* (giyinmek), *eyi* (iyi), *Sıvaz* (Sivas) gibi yöresel ağızda daha arkaik bir şekilde yaşayan söyleyişlere de rastlanmaktadır. Bununla birlikte *konkura* (kongre), *Mundorus* (Mondros), *recim* (rejim) ve *Evropa* (Avrupa) yazılışları, bazı terim ve kavramların henüz oturmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Raporun tamamına o günlerin psikolojisinden mülhem heyecan, hamaset, fanatizm gibi karışık duyguları içeren bir üslup hâkimdir. Bu bahsi kapatırken, söz konusu kaynaktan haberdar eden ve kütüphaneden aldığı fotokopisini paylaşma nezaketini gösteren Ayhan Yüksel Beyefendi'ye müteşekkir olduğumuzu ifade etmek gerekir.

1. Tirebolu'da Bayram Hazırlıkları ve Kutlamalar

Kutlulama Yüksek Komisyonu, etkinliklerin kusursuz yürümesini ve katılımın azami seviyede olmasını temin etmek amacıyla her biri merasim, sergi ve dekorasyon, radyo, yayın, konferans, irşat ve temsil gibi farklı alanlarda çalışacak alt komiteler kurmuştu[6]. Bunlardan radyo dışındaki komiteler Tirebolu kutlamalarında çeşitli ölçülerde varlık göstermişlerdir. Raporda Tirebolu kutlamaları umumî hazırlıklar, neşriyat, tezyin, merasim, nutuk, konferans, temsil işleri, millî tezahürat ve heyecan başlıkları altında değerlendirilmiş, metnin kırk sayfası nutuk ve konferanslara ayrılmıştır.

---

[6] N. Demirhan, Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk İnkılâp Tarihinde Yeri, s. 50-52; Bengül Salman Bolat, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara 2012, s. 99-105.

a. Neşriyat

Yüksek Komisyon, dönemin yazar ve şairlerinden Cumhuriyet'in ilk on yılında gerçekleştirilen inkılâpları anlatacak heyecan uyandırıcı eserler yazmalarını istemişti. Halit Fahri'nin (Ozansoy) *On Yılın Destanı* gibi, çok sayıda gönüllü şair ve yazarın eserleri on binlerce nüsha bastırılıp dağıtılmıştı. Bunun yanı sıra, Cumhuriyeti ve inkılâpları geniş kitlelere, hatta köylere kadar anlatacak destanlar hazırlatılmıştır. Şehirlerin Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından on yıllık ticarî ve ziraî faaliyetlerin anlatıldığı kitaplar ve broşürler yayımlanmıştır. Komisyonun isteği doğrultusunda gazete ve dergiler 29 Ekim1933 tarihinde sayfa sayılarını 4-5 kat artırmış olarak ve bol resimli basmışlardır.[7]

Komisyon başkanlığından gönderilen talimatname doğrultusunda Tirebolu'da üç komite oluşturulmuştu. Bunlar derhal çalışmalara başladılar. Tirebolu Neşriyat Komitesi *C. Birinci 10 Yılı* adlı bir bülten çıkardı. Kutlulama Kanunu'nun 7. maddesinde, Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü münasebetiyle Maarif Vekâleti'nin bilgisi dâhilinde çıkarılan yayınların hiçbirisinden posta ücreti alınmayacağı tespit edilmişti. Yazımızın üçüncü bölümünde değerlendireceğimiz bu bülten 29 Ekim günü kutlamalar sırasında ahaliye ücretsiz olarak dağıtılmıştır. İçerik itibarıyla kazanın sosyal, ekonomik, ticari, ziraî ve maarif sahalarındaki durumunu on yıl önceki yapısıyla mukayese eden bülten, Tirebolu raporundaki ifadeye göre, "*Cumhuriyet idaresinin eski idarelere nazaran ne kadar feyizdar ve ne kadar halkın umumî menfaatlarına yarar bir idare olduğunu pek canlı bir surette göstermeye yardım etmiştir*". Yazara göre yayın komitesi, kendisine verilen vazifeyi başarıyla ifa etmiştir.

b. Tezyinat ve Sergiler

Bayramdan önce resmî daireler ve özel kuruluşlar paylarına düşen miktarlarda bayraklar tedarik edip gece şenlikleri için de fener alayı hazırlamışlardır. Şehrin muhtelif yerleri Cumhuriyet Halk Fırkası, Tirebolu Belediyesi ve eşraf tarafından yapılan kırktan fazla takla süslenmişti. Takların ortalarına Gazi Mustafa Kemal'in büyük boy resimleri yerleştirilmiş; muhtelif yerlere küçüklü büyüklü bayraklarla ve defne yapraklarıyla süslenmiş afişler asılmıştı. Afişlerde neler yazdığı raporda belirtilmiş değildir; ancak yurdun her

---

[7] Selçuk Çıkla, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, I/1 (Erzincan 2006), s. 46-47.

tarafına, Yüksek Komisyon'un yayın faaliyetleri kapsamında merkezde hazırlanan standart afişler gönderilmiş olmasından, bunların içeriklerini öğrenebiliyoruz. Cumhuriyet öncesi ile sonrasının yaşam tarzını mukayese etmek üzerine kurgulanmış resimler ile 25 değişik söz içeren afişler[8] Tirebolu cadde ve sokaklarının köşe başlarıyla umumî mahallere gerilmişti. Halk yer yer birikerek afişleri tetkik etmiş, geçmişteki sıkıntıları ve yoklukları düşünerek bugünkü varlıklarla mukayese etmiş, on yıl içerisinde yapılan hamlelerin büyüklüğü karşısında hayrete düşmüştür. Yapılan diyaloglara ve sohbetlere Cumhuriyet idaresinin icraatları damgasını vurmuştur. Peyami Safa, genellikle uzun ifadeler içeren, karışık harflerle yazılmış ve boyaların taşmasından dolayı okumakta güçlük çekilen afişleri eleştirmiş; bununla beraber sloganlar içerisinde en anlamlısının, kısa ve öz Türkçe ile yazılmış "*Durmayalım, düşeriz*" olduğunu belirtmiştir[9].

Sonraki yıllarda sayısı artacak olan millî bayramların heyecanlı ve geniş katılımlı geçtiği Tirebolu'da, her Cumhuriyet bayramında hükümet meydanının girişinde defne dallarıyla ve bayraklarla süslü zafer taklarının kurulması gelenek halini alacaktır[10].

Bayramdan iki gün önce Halk Fırkası tarafından iki halk kürsüsü yaptırılmıştı. Komisyonun propaganda yöntemleri kapsamında, kutlamaların yapılacağı üç gün boyunca ahaliden isteyenlerin duygularını anlatabilmeleri için hazırlanan[11] kürsülerden biri hükümet konağı önüne, diğeri ise Yeniköy Cad-

---

[8] S. Çıkla, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar, s. 46. Dövizlerdeki sloganlardan bazıları şunlardı: *Hâkimiyet milletindir*; *Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için*; *Sevr ölüm Lozan hayat*; *Sevr saltanatın Lozan Cumhuriyet'in*; *Halkın bağrından Müdafaa-yı Hukuk, Müdafaa-yı Hukuk'un bağrından Cumhuriyet Halk Fırkası doğdu*; *On yıllık Cumhuriyet Türk'ün engin gücünü tanıtır*; *Millî olan her şey bizimdir*; *Durmayalım düşeriz*; *Devletin yapıcılık kuvvetine inan*; *Millî servet on yılda dört milyondan kırk milyona çıktı*; *Büyük işleri büyük millet yapar*; *Dağılan çöker, daima bir, daima toplu*; *Öz tarihimizi Cumhuriyet öğretti*; *Gazi en güçlü bir tarihin en genç bir iradesidir* (B. S. Bolat, *Milli Bayram Olgusu*, s. 119-120).

[9] Peyami Safa, "Durmayalım, Düşeriz", *Cumhuriyet*, nr. 3409 (1 Teşrinisani 1933), s. 3.

[10] Reyhan Vural, *Tirebolu Çocukluk Hatıraları*, Mat Yapım Matbaacılık, İstanbul 2002, s. 35.

[11] *Cumhuriyet*, nr. 3406-3407 (29-30 Teşrinievvel 1933); *Milliyet*, nr. 277 (29 Teşrinievvel 1933). Halk kürsüleri talimatnamesi hakkında bk. B. S. Bolat, *Milli Bayram Olgusu*, s. 111.

desi girişine yerleştirilmişti. Ön kısmında kırmızı zemin üzerine beyaz renkle Cumhuriyet Halk Fırkası Kürsüsü ibaresinin bulunduğu kürsüler fırkanın bayraklarıyla süslenmişti.

Okullar da hummalı bir süsleme faaliyetine sahne olmuştu. Sakarya ve Dumlupınar[12] ilkokullarının öğretmen ve öğrencileri, bizzat taşıdıkları defne yapraklarıyla binalarının önlerine taklar yapmışlardı. Okulların bulunduğu caddelere gerilen dövizler göz kamaştırmaktaydı. Dersliklerde bayraklarla ve resimlerle donatılmıştı. Bilhassa Gazi köşesinin oluşturulmasında azami özen gösterilmişti. Okul içerisinde ayrıca kız ve erkek öğrencilerin yaptıkları el işlerinin sergilendiği özel bir köşe oluşturulmuştu. *C. Birinci 10 Yılı* bülteninde yayımlanan ve Tireboluluları sergiye davet eden ilanda şu ifadelere yer verilmişti: "*Cümhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetile Sakarya ve Dumlupınar mekteplerinde açılan sergiyi mutlaka görünüz. Orada Cümhuriyetimizin tahakkuk ettirdiği ideolojik esasları, Türkiyemizin iktisadi kıymetini, yükselişini ifade eden eserlerle karşılaşacaksınız. Bu eserler on sene evvelki dünle bugünü açık ve keskin bir surette ifade edecektir. Sergi günün her saatında açıktır. Üç gün devam edecektir*[13]". Gerçekten de, eski-yeni mukayesesini öne çıkaran objelerin teşhir edildiği sergiler kasabalardan ve köylerden gelen kadın ve erkek binlerce ziyaretçinin takdirini kazanmıştı. Yazara göre bu işlerin tamamı, "*Cumhuriyet'in güneşi altında büyüyen ve onun hür havasını teneffüs eden, onu samimi bir surette seven, bu mes'ud ve neş'eli günlerin ilelebet yaşamasını isteyen minimini yavrularımız tarafından yapılmıştır*".

c. 28 Ekim Akşamı ve Bayramın Birinci Günü

Rapora göre Tirebolulular yıldönümünden önceki geceyi sokakta geçirmişler, heyecandan sabaha kadar uyuyamamışlardı. Dinî bayramların psikolojisine bürünen çocuklar bayramlık elbise ve diğer ihtiyaçların temini için ebeveynlerini sıkıştırmışlardı. Evlerin sönmeyen ışıkları içlerindeki hummalı çalışmaları işaret ediyor, dikiş makinelerinin sesleri sokakları inletiyordu. Nihayet horoz ötüşlerinin ardından tan yerinin ağarmaya başlamasıyla bir-

---

[12] Sakarya İlkokulu 1926'da açılmıştır. Merkez Karma Okulu adıyla 1927'de açılan diğer okula ise 1929'da Dumlupınar adı verilmiştir. Tirebolu Ortaokulu 1949'da, Tirebolu Lisesi ise 1966'da açılacaktır (Reyhan Vural, *Tirebolu Çocukluk Hatıraları*, s. 10-11).

[13] *C. Birinci 10 Yılı*, 29 Birinciteşrin 933, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 12.

likte daha fazla sabredemeyen ahali güneşin doğuşunu beklemeden sokaklara döküldü. Kasabayı daha önce hiç görülmemiş bir neşe ve uğultu kapladı. Tören vaktinden saatlerce önce eğlenceler başladı. Çocuklar yeni şapkaları, elbiseleri ve ayakkabıları içinde, Gazi'nin rozetini göğüslerinde gururla taşıyarak okullarına koşmuşlardı. Bütün evler, resmî ve özel kuruluşlar, dükkânlar, ticarethaneler, eğlence mekânları ve motorlar bayraklarla donatılmış, muhtelif yerlere fenerler asılmıştı. Süsleme konusunda herkes birbiriyle yarışmış ve bunu içtenlikle ve bilinçli olarak yapmışlardı. Davul-zurna ve kemençe sesleri arasında Belediye binası önüne akın eden ahali burada mahşerî bir kalabalık meydana getirmiş, kasabalı-köylü, kadın-erkek, ihtiyar-genç birbirine karışmıştı. Havaî fişeklerle coşan kalabalıktan "*Yaşasın Cumhuriyet!*", "*Yaşasın Gazi!*" sesleri yükselmekte, dağlardan bunların akisleri duyulmaktaydı.

Öğrenciler ellerinde saygıyla taşıdıkları Mustafa Kemal fotoğrafları ve bayraklar olduğu halde saat 9.30'da okullarından ayrılıp tören alanındaki yerlerini aldılar. Öğrencilerin temiz ve tek tip kıyafetleri dikkatleri üzerine çekmiş ve bu tablo da Cumhuriyet'in kazanımlarından birisi olarak telakki edilmişti. Öğrencilerle birlikte meydanda yaklaşık 5 bin kişi toplanmıştı.

Tören İstiklal Marşı ile başladı, ardından 10. Yıl Marşı[14] söylendi. Kaymakam Vekili Kemal Bey[15] sırasıyla memurların, halkın, kurum ve kuruluşların bayramını kutladı. Ardından geçit resmi yapıldı. Tirebolu'nun şimdiye kadar tanıklık ettiği bu en büyük geçit resmine okullar, özel kuruluşlar, köy-

---

[14] Onuncu yıl kutlamaları kapsamında Yüksek Komisyon'un talebiyle sanatçılardan marş hazırlamaları istenmiş, yapılan müracaatlardan Faruk Nafiz ve Behçet Kemal'in yazdıkları güfteler uygun görülmüştür. Bunların bazı kısımları birleştirilerek yeni bir marş metni oluşturulmuş, Cemal Reşit (Rey) de bunu bestelemiştir (N. Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk İnkılâp Tarihinde Yeri*, s. 90-91).

[15] Tirebolu 1933 yılında üç kaymakam değiştirmiştir. Yılın ilk günü kaymakamlığa getirilen Tevfik Bey (*T. C. Resmî Gazete*, sy. 2310 [22 Kanunısani 1933], s. 2165) sağlık sorunları nedeniyle kutlamalardan üç ay önce İstanbul'da hastaneye yatırılmıştı. Onuncu yıl için çıkarılan bültende "*gayur ve halkçı kaymakam*" Tevfik Bey'in sağlığının iyiye gittiği ve dönüşünün sabırsızlıkla beklendiği belirtilmiş ise de (*C. Birinci 10 Yılı*, s. 16), Dâhiliye Vekâleti 12 Ekim tarihinde onu Çorlu kaymakamlığına atamış, yerine Iğdır Kaymakamı Mithat Bey'i getirmiş ve karar *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştı (*T. C. Resmî Gazete*, sy. 2532, [18 Teşrinievvel 1933], s. 3152; *İdare*, sy. 68 [İkinciteşrin 1933], s. 1402). Ancak çiçeği burnunda kaymakam Mithat Bey'in törende bulunmayışının sebebini bilemiyoruz.

lerden gelen atlılar ve binlerce ahali katıldı. Geçit sırasında havaî fişekler patlatılıp sloganlar atıldı. Çocukların şiir okumalarının ardından konuşmalar yapıldı. Nutuklardan sonra ahali Cumhuriyet Meydanı'ndan ayrılarak belediye önüne geldi. Burada da konuşmalar yapıldı. Konuşmacılardan Halil Bey, medreselerde geçirdiği yirmi beş otuz yılın maddi ve manevi zararlarını hâlâ çektiğini ileri sürerek, bu okulların milletin sinesinde açtığı yaraları Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun iyileştirdiğinden bahsetti. Onu dinleyenler "*Var olsun Gazimiz*!" sloganlarıyla tepki verdiler. Nutuklar bittikten sonra ahali belediye önünde davul-zurna eşliğinde millî oyunlar oynayarak akşama kadar eğlendi. Saat 20.00'de sinema salonunda erkekler için Reşad Nuri'nin *İstiklal*, İbnürrefik Ahmed Nuri'nin *Şer'iye Mahkemesi'nde* ve Mahmud Yesari'nin *Sancağın Şerefi* piyesleri sahnelendi[16]. Ayrıca Gazi'nin Ankara'ya ilk ziyaretini konu edinen film gösterildi. Dışarıda ise saatlerce süren muhteşem bir fener alayı yapılmıştı.

d. İkinci Gün Etkinlikleri

Halkın heyecan ve tezahüratının ilk günkü tazeliğini muhafaza ettiği 30 Ekim günü havai fişek gösterileri ve yöresel oyunlar icrasıyla başladı. Saat 10.00'da Belediye Meydanı'nda toplanan ahali, Maarif Memuru Hasan Fazıl ile Beyazıt vilayeti Ağır Ceza Hâkimi Seyit Yahya beylerin konuşmalarını dinlemek üzere davullar eşliğinde Yeniköy istikametine yürüdü. Nutukların ardından halk yer yer toplanarak oyunlarına devam etti. Akşam ise, önceki gün erkekler için verilen temsiller bu defa kadınlar için icra edildi. Fazladan,

---

[16] Kutlulama Yüksek Komisyonu, "*inkılâp*" ve "*istiklâl*" konularını işleyen tiyatro eserlerinin seçimine ve oynanmasına yönelik bir çalışma yapmış, ilk başta Haziran 1933 öncesinde yazılmış piyeslerden Cumhuriyet Bayramı'nda oynanabilecek olanları seçmiş, sonra da tanınmış bazı yazarlardan bu konuda piyes yazmalarını istemiştir. Temsil Komitesi, uygun gördüğü eserleri bütün şehirlere ve köylere göndermiştir. Bu eserler arasında yukarıdakilerden başka, *Beş Devir*, *Köyün Namusu* (Yaşar Nabi), *Kahraman* (Faruk Nafiz), *Mavi Yıldırım*, *Yarım Osman* (Aka Gündüz), *On Yılın Destanı* (Halit Fahri), *Sönmeyen Ateş* (Nahit Sırrı) ve *Uyanış* (Kazım Nami Duru) piyesleri bulunuyordu (S. Çıkla, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar", s. 47). Fakat temsiller bunlarla sınırlı değildir. Mesela Giresun'da Faruk Nafiz'in *Akın* (*Cumhuriyet*, nr. 3409 [1 Teşrinisani 1933]); Adana'da Kız Lisesi'nde Behçet Kemal'in *Çoban* piyesleri sergilenmiştir (Erdem Çanak, Adana'da Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Kutlamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX/86 [Temmuz 2013], Ankara 2014, s. 21).

Yaşar Nabi'nin (Nayır) *İnkılap Çocukları* piyesi canlandırıldı. Sinema salonu seyircileri almaya yetmemişti.

Onuncu yılı milletçe ve en geniş ölçekte kutlamayı hedefleyen Ankara ve CHF, köyler için de özel kutlama programları hazırlamıştı. Köy programının bir parçası da, her köyden seçilecek bir kadın, bir erkek ve bir de son sınıf okul öğrencilerinin çalışkan ve zeki olanlarından müteşekkil grubun en yakın şehirde üç gün ağırlanmasıydı[17]. Bu kapsamda, o tarihlerde nahiye olan Espiye'den bir grup fenerlerle süslenmiş iki motorla bayramın ikinci akşamı Tirebolu'ya gelerek kazadaki coşkuya ortak olmuşlardır. Eğlenceler sabaha kadar devam etmiştir[18].

e. Üçüncü Gün Etkinlikleri

Bayramın üçüncü günü yani 31 Ekim tarihinde kutlamalar aynı heyecanla sürmüştür. Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan törenlerde İstiklal Marşı ve 10. Yıl Marşı söylenmiş, öğrenciler şiirler okumuş, daha sonra Başmuallim Burhan Bey ile Kademoğlu Ziya Bey konuşma yapmışlardır. Bugünün en önemli etkinliklerinden birisi toprak alma merasimi idi. Hükümetin aldığı kararla, yurt çapında vilayet, kaza ve köy birimlerinde onuncu yıl anma etkinliklerinin düzenlendiği alanlara "*Cumhuriyet Meydanı*" adı verilmesi kararlaştırılmış; köylerde ayrıca bayramdan sonra bu meydanlara, üzerinde "*29 Teşrinievvel 1933*" yazılı taşlar dikilmesi istenmişti[19]. Yine bu meydanlardan alınacak toprak numunelerinin birlik ve beraberliğin sembolü olarak Ankara'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. İlgili genelgede, toprak alma töreninde vali, kaymakam, fırka başkanı, halkevi başkanı ve belediye reisinin yanı sıra, bir gazi, yörenin yaşlı bir kişisi, bir şehit çocuğu ile, birer kız ve erkek öğren-

---

[17] N. Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk İnkılâp Tarihinde Yeri*, s. 100-101.

[18] Tirebolu'nun bağlı bulunduğu Giresun'daki kutlamalar hakkında basında kısa haberler yer almıştır: "*Bugün Giresun en küçüğünden en büyüğüne kadar sonsuz bir heyecanla bayramların bayramını tes'id ediyor. Uzun zamandan beri yapılan fevkalâde hazırlıklarla şehrimiz cennetten bir numune olmuştur. Sokaklarda nehir halinde akan muazzam kalabalık mütemadiyen büyük Büyük Gazi'nin ismini anmakta ve İstiklal Marşı'nı söylemektedir. Muallimler ve gençler Akın piyesini temsil ettiler. Gece vilayetin balosu çok güzel oldu. Bulancık ve Piraziz yatı mektepleri Maarif müdürünün çok heyecanlı bir nutku ile açılmıştır. Halkın umumî ve fevkalâde heyecanı dinmeyecek gibi bir taşkınlık ve coşkunlukla devam ediyor*". (*Cumhuriyet*, nr. 3409 [1 Teşrinisani 1933]).

[19] B. S. Bolat, *Milli Bayram Olgusu*, s. 112.

cinin bulunması istenmişti[20]. Tirebolu'daki toprak alma töreni Muallim Tevfik Bey'in bu işin nasıl yapılacağını tarif etmesiyle başladı. Kaymakam Vekili Kemal Bey kazmayı eline alarak toprağı kazdı. Toprak öğrenciler tarafından torbaya doldurudu. Toprak alma merasiminin ardından Muallim Arif Bey ile Banka Memuru Reşad Bey konuşma yaptılar. Bu esnada kadınların gözyaşlarını tutamadıkları görüldü.

Kentli-köylü kaynaşmasının ifadesi olarak akşamleyin Tirebolu'dan bir grup Espiye'ye iade-i ziyarette bulundu. Orada büyük iltifatlarla karşılandılar. Espiye nahiye merkezinde düzenlenen nutukların ardından gece geç vakitlere kadar eğlenceler yapıldı. Raporda, Espiye'ye bağlı ve okulu bulunan köylerde üç gün süren şenlikler düzenlenip, temsiller verildiği kaydedilmiştir. Yazarın üç günün sonundaki değerlendirmesi şöyledir: "*Mazinin bin türlü fenalıklarından, acılarından kurtulan ve Cümhuriyete kavuşan Türk şehirlisi ve köylüsü Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünü kutlulamak hususunda rekabet edercesine çalışmışlardır. Bu derin ve samimi alaka halkın Cümhuriyet recimini ne derece sevdiğini ve ona nasıl candan bağlı olduğunu bir daha göstermesi itibarile çok şayanı kayıt ve memnuniyettir*".

2. Konferans ve Nutuklar

Yukarıda değinildiği üzere Tirebolu raporunun büyük kısmı konuşmalara ayrılmıştır. Bayramın birinci günü 3, ikinci günü 2, üçüncü günü 4 konuşma yapılmıştır. Tirebolu Maarif Memuru Hasan Fazıl Bey, Başmuallim Burhan Bey, Muallime Şükriye Hanım, Beyazıt Vilayeti Ağır Ceza Hâkimi Seyit Yahya Bey, CHF İdare Heyeti Reisi Nakiboğlu İhsan Bey ve Ziraat Bankası Memuru A. Reşat Bey birer, Tirebolu Muallimi M. Arif Bey iki kez hitap etmişlerdir. Muallim Tevfik Pertev Bey bir kürsü konuşması yaparken, hanımlara bir de konferans vermiştir. Bayramın birinci günü konuşan Muallim Vekili Abdülkadir Bey ile üçüncü günü konuşan Kademoğlu Ziya Bey'in hitapları metinde yer almamıştır. Hasan Fazıl ve İhsan beylerin konuşmaları oldukça uzun sürmüştür. Yazara göre, halk üzerinde en fazla tesir bırakan nu-

---

[20] N. Demirhan, *Cumhuriyetin Onuncu Yılının İnkılâp Tarihinde Yeri*, s. 90. İstanbul'daki toprak alma merasimi 30 Ekim sabahı Beyazıt Meydanı'nda yapılmıştır (*Akşam*, nr. 5409 [30 Teşrinievvel 1933], s. 2). Tarihî meydanın adı da bu vesileyle Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirilmiş ve toprak alınan yere daha sonra bir hatıra taşı diktirilmesi kararlaştırılmıştır (*Milliyet*, nr. 2775 [31 Teşrinievvel 1933]).

tukları Şükriye Hanım, İhsan Bey ve Muallim Vekili Abdülkadir Bey irat etmişlerdir.

İstanbul'daki kutlamalar üzerine yapılan bir çalışmada, halk kürsülerinde konuşanların çoğunun, CHF'nin halk hatipleri olarak yetiştirdiği kişilerden meydana geldiği belirtilmiştir. Kutlama komitelerinin CHF mensuplarından oluştuğu göz önüne alınırsa, gerçekte halk kürsülerinin de fırkanın kürsüleri olduğu kanaatine varılabilir. Gerçekten CHF, ilkelerini ve ideolojisini halka anlatmak için en etkin propaganda araçlarından birisi olan söz sanatından da istifade etmek istemiş, bu işte kullanmak üzere yetenekli retorik ustaları hazırlamak amacıyla 1932 yılında ayrıntılı bir "*Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatnamesi*" yayımlamıştı. Talimatnamede hatiplerden, fırkanın program ve prensiplerinin yanı sıra, Cumhuriyetin faziletlerini anlatmaları, Türk tarihinin ve medeniyetinin heyecan uyandıracak olaylarından ve kahramanlarından örnekler vermeleri istenmiştir[21]. Nitekim Tirebolu'da konuşan hatiplerin vurguladıkları temalara ve fırkanın icraatlarını yüceltme gayretkeşliklerine bakılırsa, talimata bihakkın riayet ettikleri açıkça görülür. Cumhuriyet'in kazanımlarını CHF politikalarıyla özdeşleştiren M. Arif'in aşağıdaki ifadeleri bu yargıyı destekler niteliktedir: "*Artık bugünden itibaren padişahların zulmünden kurtulduk. Din ile devlet işleri birbirinden ayrıldı. Bir taraftan hükümet teşkilatı tamamlandı. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti yerine Halk Fırkası'nın programı işlendi. Umum Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, bu fırka Cumhuriyet hükümetinin sağlam bir halk teşekkülü halini aldı*". Tevfik Pertev Bey ise, fırkanın ülkeyi on senedir Millî Mücadele ruhuyla yönettiğini ileri sürerek Arif'e katılmıştır.

Bu arada kaymakam, belediye reisi ve mebus gibi mülki amir ve temsilciler ile kadı, müftü, imam vs. din adamları grubunun konuşmalarına dair hiçbir kayıt bulunmaması dikkat çekicidir. Esasen bunların kutlama programının hiçbir safhasında varlıkları söz konusu değildir. Kaymakamlığa yeni atanan Mithat Bey henüz kazaya ulaşmamış olmalı ki, halkı selamlama işini ve toprak alma merasimini Kaymakam Vekili Kemal Bey yerine getirmiştir. Belediye Reisi Sıtkı Bey'le ilgili ne program akışında ne de konuşmalarla ilgili bölümde bahis vardır. Giresun milletvekilleri ise vilayet merkezindeki veya Ankara'daki törenlere katılmış olmalıdırlar. İstanbul'daki kutlamaları inceleyen Caymaz, azınlıkların yaşadıkları bölgelerde Rum ve Ermeni din

---

[21] B. Caymaz, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", s. 126-127.

adamlarının konuşma yapmalarına rağmen, bir istisna dışında ne camilerden ne de Müslüman din adamlarından söz edilmediğini belirterek, sadece hazırlık faaliyetleri kapsamındaki ışıklandırmalar sırasında minarelerin mahyalarla donatılacağına dair haber kırıntısından bahseder[22]. Tirebolu raporunda din adamlarının rolüne en ufak bir temas bulunmazken, bayram sabahı horozların ötüşü ve tan yerinin ağardığı dakikalara vurgu yapan yazarın, vakit tayininde en önemli araçlardan birisi olan ezanı anmaması şaşırtıcıdır. Bu tutumun sebebi, konuşmaların içeriklerine damgasını vuran medrese, din adamı, Arap harfleri, fes ve tesettür karşıtlığı göz önüne alındığında, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Fırkanın talebine uygun olarak, Cumhuriyet rejimini ve devrimleri öne çıkaran konuşmaların içerikleri büyük oranda örtüştüğünden, bu bölümde her bir hatibin konuşmasını incelemek yerine, ortak düşünce ve duygular temelinde kategorik bir yöntem izlenecek, çarpıcı vurgulardan alıntılar yapılacaktır. Dönemin CHF'sinin toplumu kendi ideolojisi doğrultusunda şekillendirmek gayretini barındıran konuşmaların içerikleri ayrı bir tartışma konusudur; mamafih dönemin psiko-sosyal tahlilini yapabilmek için özgün metinden uzaklaşmamak suretiyle içeriklerin burada değerlendirilmesi konu bütünlüğü açısından elzemdir.

Her şeyden önce, konuşmalara Cumhuriyet'ten önceki idarenin fenalıklarını sıralayıp ağır biçimde yeren, geçmişi unutturmaya dönük bir yaklaşımın hâkim olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte konuşmacılardan sadece üçü Osmanlı dönemindeki yenileşme hareketlerinden kısaca bahsetmişlerdir. Bunlardan birisi, 19. asrın başlarından beri Osmanlı padişahlarının yapmak istedikleri ıslahatların daima eksik kaldığını belirten Muallim M. Arif'tir. Ona göre padişahlar "*millî hâkimiyet*" düşüncesine tam anlamıyla benimsememişlerdir. Yeni rejimin en büyük başarısı ise saltanatı yıkarak "*milli hâkimiyet esaslarına dayalı bir hükümet ve devlet*" kurmuş olmasıdır. Yeniköy'deki kürsüden seslenen Seyit Yahya, her açıdan kötülediği II. Abdülhamid devrinde ortaya çıkmış olan Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi vatanperver yenilikçilerin hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmalarından dolayı reform girişimlerinin sönük kaldığını belirtmiştir. Hasan Fazıl ise, kadınların karanlık yaşamının Meşrutiyet devrinde biraz aydınlanır gibi olduğunu, fakat uzun sürmediğini savunmuştur.

---

[22] B. Caymaz, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", s. 129.

Saltanat sistemi ve padişah, Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na girmesinin, bunun neticesinde ocakların sönmesinin, şehirlerin tahrip olmasının, imparatorluğun dağılmasının, Mondros ve Sevr felaketlerinin başlıca müsebbibi olarak gösterilmiştir. İhsan Bey, Sultan Vahdeddin'in, düşmanların birleşerek üzerimize saldırmalarını açıktan açığa istediğini savunacak kadar ileri girmiştir. Tevfik Pertev Bey adı geçen padişahı tereddi (soysuz) ve alçak diye nitelerken; "*padişah denilen hainlerin yurdumuza ve milletimize yaptıkları fenalıklar, kötülükler söylemekle bitmeyecek ve sahifelerle yazılsa yine tükenmeyecek kadar çoktur*" diye düşünen A. Reşat, devletin gerileyişini "*padişah ve halife denen kara sultanlar*"ın ihtiraslarına ve taht düşkünlüklerine bağlamıştır. Ona göre, medeniyet ve yenilik namına ne varsa günah sayan ve milleti cehalet ve taassup içinde bırakan padişahlar, inkılâp kelimesini ağzına alan vatanperver yurttaşları Yemen ve Fizan ellerinde boğdurmaktan, boyunlarına zincir takarak denize attırmaktan çekinmemiş ve utanmamışlardır. Hasan Fazıl ise, padişahların kişisel emelleri için din aletine sarıldıklarını, dolayısıyla siyasetle dini birbirlerine karıştırdıklarını ileri sürmüştür. Nakipoğlu İhsan Bey, bilim ve teknikteki gerilemenin sorumlusu olarak saltanatı göstermiştir: "*Asırlarca başımıza bela kesilen, memleketi bir baykuş viranesi halinde bırakan saltanat idaresi hiçbir zaman terakki yolunu görmeyen, milleti cahil ve yurdu Tanrı'nın yarattığı gibi bakımsız koyan çok kötü bir idare idi*". Konuşmacılar saltanatın karşısına yerleştirdikleri Cumhuriyet'i en büyük inkılâp olarak sunmuşlardır. Beşeriyetin mutluluk ve refahı için en ideal rejim olan Cumhuriyet, Türk milleti için de en uygun yönetim sistemidir. Cumhuriyet din işleriyle devlet işlerini birbirinden ayırarak birincisini Diyanet'e, ikincisini gücünü milletten alan Meclis'e tevdi etmiştir.

Eğitim alanındaki inkılâplar, medrese sistemi ve bununla ilintili tekke ve zaviye gibi kuruluşların saçtıkları kötülükler üzerinden savunulmuştur. Bir zamanların en yüksek eğitim kurumları olan medreseler zamanla işlevlerinden uzaklaşmış, "*nihayet askerlikten kurtulmak için birtakım molla ve softa döküntülerinin*" sığınağı haline gelmiştir. Muasır milletler sürekli çalışıp ilerlemekteler iken, bizdeki medreseliler ahireti önemsedikleri için müspet ilimlerden ve bunların öğretilmesinden kaçınmışlardır. Hasan Fazıl'a göre, "*1300 sene evvel Arabistan'da neşredilmiş bir kanunla*" bilim ve teknoloji üretmek, milleti bununla yaşatmak mümkün değildi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimde çağdaş yöntemleri ve uygulamaya dayalı öğretimi başlatmış, az zaman içerisinde bunun müspet sonuçları görülmüştür. Modern okullar gençliğe büyük ülküler aşıladığı gibi, milleti yabancı kültürlerin tesirlerinden de korumaktaydı. Tekke ve zaviyeler ise ölülerden yardım dilenen, milleti dalalet ve

uyuşukluğa sevk eden utanç verici kurumlar haline geldiğinden, Büyük Gazi bu meskenet yuvalarını dağıtmıştı. Hasan Fazıl'ın, ölülerin dünyalarını değiştirdikleri, onlara saygı duyulabileceği ama kendilerinde hayat eseri bulunmadığından bu dünyadakilere faydaları dokunamayacağı yönündeki düşünceleri o dönemin yaygın bir kanaati midir, yoksa hatibin kendi teleolojik yaklaşımının ürünü müdür, bunu bilemiyoruz. Ancak birçoğu amacından uzaklaşarak hurafe bataklığına gömülmüş bu teşekküllerin varlığı elbette ki sürdürülemezdi. Fakat M. Arif'in tekkeleri "*şeyh tabir edilen cahil kimselerin oturdukları yerde tufeylî bir vaziyette geçinmek ve halkı soymak için açtıkları*" yerler şeklinde sunması gibi genelleyici tanımlamalar, o tarihlerden günümüze süregelen birtakım tartışmalara zemin hazırlayan argümanlar sınıfında yerini almıştır.

Harf inkılâbı konusunda öne çıkan kanaatler, eski harflerle okuma yazmanın güçlüğüne odaklanmıştır. İmparatorluk devrinde okuryazar oranının düşüklüğünü Arap harflerine bağlayan konuşmacıların, inkılâbın reel gerekçelerini anlatmak yerine, Türk milletinin eseri olmayan Latin harflerinin millîliğini ispatlamaya çaba sarf etmeleri ilginçtir. Zira okuryazarlık oranının düşük olmasının harflerin cinsiyle bir ilgisi olmaması gerekir. Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Millî Mücadele'nin eşsiz kahramanları ve Tirebolu entelektüelleri bu birikimlerini kazandıkları okullarda Arap harfleriyle eğitim görmüşlerdir. Saltanatın yüzlerce senede yapamadığını Cumhuriyet'in on sene içerisinde gerçekleştirdiğini savunan M. Arif Bey küçük bir istatistik sunmuştur. Buna göre 10 yıl önce 4.000 olan mektep sayısı bugün 8.000'i aşmıştır. Her kademedeki okul öğrenci sayısı katbekat artarak, ilkokulda 223.000'den 542.000'e; ortaokulda 6.000'den 30.300'e, lisede 1.200'den 6.480'e yükselmiştir. Bu rakamların, bayramın birinci günü fevkalade nüsha çıkarmış olan *Akşam* gazetesinde yayımlanmış olması[23], M. Arif Bey'in kaynağı hakkında fikir vermektedir.

---

[23] *Akşam*, nr. 5408 (29 Teşrinisani 1929). Gazetenin ve M. Arif Bey'in yuvarlayarak verdikleri rakamların küsuratlı dökümü *Milliyet*'te yayımlanmıştır. Buna göre ilkokullarda 542.136, ortaokullarda 30.316, liselerde 6.480, meslek okullarında 4.155, yüksekokul ve üniversitelerde ise 4.853 öğrenci okumaktaydı. İlk, orta ve lise okullarında 5.293 öğretmen görev yapmaktaydı. Gazetenin oransal değerlendirmesine göre on yıl içerisinde okuryazar sayısı 5 kat yükselmiş ve daha önce yüzde 3 olan okuryazar miktarı yüzde 16'ya çıkmıştır. İlkokula gidenlerin sayısı 2, ortaokula gidenlerin sayısı 7, liselere gidenlerin sayısı 6, meslek okullarına gidenlerin sayısı 5, yüksekokullara gidenlerin sayısı 2 kat artmıştır (*Milliyet*, nr. 2773 [29 Teşrinievvel 1933], s. 41-42).

Tevfik Pertev Bey, dil inkılâbını yücelttiği konuşmasında, ana dilimizin güzelliğini bozan Arap ve Acem sözlerinin çıkarılması girişimini şuurlu bir devrim olarak sunmuştur. Bununla birlikte nutkunda bu iki dile ait sayısız kelime ve tamlama kullanmıştır. Nitekim "*Gelecek Cumhuriyet bayramlarında bu kürsüden size bambaşka bir dille hitap edeceğim ve o gün siz sözlerimi daha eyi, daha çabuk ve daha kolay anlayacaksınız*" şeklindeki sözleriyle, dil inkılâbının semeresinin ilerleyen yıllarda alınacağını işaret etmiştir.

Nutuklarda öne çıkarılan hususlardan birisi de Millet Mekteplerinin başarısıdır. Millet Mektepleri, 1924'te Türkiye'ye gelen John Dewey'in raporu doğrultusunda 1927'de açılan halk dershanelerinin, inkılâptan sonra yeni harfleri özellikle yetişkinlere öğretmek amacıyla dönüştürülmüş şeklidir. 24 Kasım 1928'de *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren[24] mekteplerin faaliyete geçmesi 1929'un Ekim'ini bulmuştur[25]. 16-40 yaşları arasındaki vatandaşların devam etmeye mecbur tutulduğu bu okullarda eski harfleri bilenlere iki, hiç okuryazar olmayanlara dört aylık kurslar düzenlenmiş, öğretmeni ve okulu bulunmayan köylere seyyar talim heyetleri gönderilmişti. Vatandaşlara okuma yazmanın yanı sıra hesap ve ölçüler, pratik sağlık bilgileri ve yurttaşlık eğitimi verilmiştir. 1931 Mayıs'ından itibaren Millet Mekteplerinden belge almayanların kamu ve özel kuruluşlarda istihdam edilmesi yasaklanmıştır. Mektepleri cazip hale getirebilmek amacıyla izlenen bu yöntemin yanı sıra, bunlara devam etmeyenlerden 5 liradan 60 liraya kadar para cezası alınmak suretiyle caydırıcı tedbire başvurulmuştur. Ne var ki, projenin mimarı Maarif Vekili Mustafa Necati'nin 1929 yılında ölmesiyle bürokratik denetimin azalması, eğitim kadrosunun enerjisini kaybetmesi, inkılâp heyecanının sönmesi gibi etkenlerle mektepler 1930'dan itibaren gözden düşmüştür[26]. Tirebolu'da konuşan hatipler Millet Mekteplerinde okuma yazma öğrenenlerin sayısını 800 bin olarak belirtmişlerdir. Akademik araştırmalar ise bu

---

[24] Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 102; Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışması (1928-1935), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X/29 (Temmuz 1994), s. 472-473.

[25] *Cumhuriyet*, nr. 1970 (2 Teşrinisani 1929). Mekteplerin amacı, programı ve gelir kaynaklarının anlatıldığı haberde, Ankara, Kırklareli, İzmir ve Kütahya mekteplerinin açılış coşkusuna kısaca değinilmiştir.

[26] M. Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışması", s. 483; M. Ergün, *Atatürk Devri Eğitim Sistemi*, s. 107.

okullar sayesinde ülke çapında 1928-1935 döneminde yaklaşık 1,5 milyon kişiye okuma yazma öğretildiğini ve okuryazar sayısının 3 milyona çıktığını göstermektedir.

Kılık kıyafet devrimiyle ilgili düşüncelere ilginç biçimde, fes yüzünden yaşanan kötülükler (!) damgasını vurmuştur. Başlık meselesini millîlik bağlamında ele alan hatiplerin "*milletin başına bela edilen*" fesin millî olamayacağına karşılık, Batı'dan alınan şapkayı millî kimliğine büründürmeleri çelişkidir. Fesi Tunus'tan getirterek kalyoncu neferlerine giydiren –sonradan meclis reisliği ve sadrazamlık yapacak olan– dönemin seraskerinin "*Hüsrev Paşa isminde biri*" şeklinde sıradanlaştırılması, "*yürüyen bir gelincik tarlasına benzeyen kırmızı başlıktan hoşlandığı*" iddiasıyla II. Mahmud'la alay edilmesi, yabancı tarihçilerin bile dünyanın büyük devrimcileri arasında saydıkları bu tarihî şahsiyetlere yapılmış saygısızlıklardan birkaçıydı. Fesi Tanzimat dönemi muhaliflerinin diliyle "*püsküllü bela*" olarak niteleyen ve Yunanistan'dan[27] alındığı iddiasıyla kamuoyundaki Yunan düşmanlığına alet eden bağnaz zihniyetin, bunun atılmasını zafer diye dayatıp, Avrupai şapkanın kabulünü medenî milletler safına girmekle eşleştirmesi, bu bağlamda vurgulanması gereken garâbetliklerdendir.

Konuşmalarda Cumhuriyet'in kadın algısına uzun yer verilmiştir. Mutlakiyet rejiminin baskıyla ezdiği kadın unsuru, Ortaçağ Arap imamlarının içtihatlarıyla uygar yaşamdan tamamen soyutlanmış, okuma yazma öğrenmesi, fikir ve irfan sahibi olması ayıp ve günah sayılmıştır. Osmanlı döneminde kadının kamusal alanda görülmesi şöyle dursun bir kitap yazması, bir dergide makale neşretmesi dahi dinsizlik ve ahlaksızlık olarak telakki edilmekteydi. Güneş ışığından mahrum bırakılarak eve hapsedilen kadın, zorunluluk halinde sokağa çıktığı zaman da çarşaf ve peçe ile görünmez hale gelirdi. Türk kadınının daha Ortaçağda devlet reisliği, kumandanlık ve yargıçlık yapmalarından ötürü cemiyet hayatında hayli yüksek bir mevkie sahip olduğunu savunan hatipler, Osmanlı saltanatının bu gerçeğe gözlerini kapayarak kadına adeta bir esir gözüyle baktıklarını öne sürmüşlerdir. İşte medeni kanun kadına biçilen bu konumu medenî kanun tamamen reddetmiş, onları gerçek hak-

---

[27] Fes, II. Mahmud devrinde Fas şehrinden getirilmiş ve ismi de bundan esinlenerek konmuştur. İlk zamanlarda Avrupa'dan ithal edildiği halde sonradan İstanbul, Edirne, Selanik ve Bursa gibi büyük şehirlerde de üretilmiştir (Uğur Göktaş, "Fes", *DBİst.A*, III (1994), 296-297; Hülya Tezcan, "Fes", *DİA,* XXII (1995), 415.

larına kavuşturmuş, neticede kadın "*hiçbir sebep yokken üçten dokuza şartı basan sinirli kocaların ve manasız sözlerin esiri olmaktan kurtulmuştur*". Kadınlara özel bir konferans veren Tevfik Pertev, Avrupa'nın hiçbir yerinde olmadığı halde Türkiye'de görev yapan kadın hâkimlerin onurlarından ve başarılarından söz etmiştir. Kendisini dinleyen Tirebolulu kadınlara, "*Maalesef hanımlar, sizde bu safhada değişiklik hemen yok gibidir*" diyerek teessüfünü bildiren Pertev Bey, Cumhuriyet'in ikinci on yılında verilecek müsamere ve toplantılara onların da çağdaş ve Türk kadınına yakışır bir kıyafetle katılacaklarına dair inancını dile getirmiştir. Tirebolu'da kadınlara konferans verebilecek bir hemcinsin bulunmadığı için bu işi kendisinin yüklenmek zorunda kaldığını serzenişle ifade eden Pertev Bey, "*Cumhuriyet'in ikinci on yılında bu boşluğun şaşılacak bir derecede doldurulacağına imanım kadar inanıyorum*" demiştir. Gerçekten de bu tarihlerde Tirebolu'da kılık kıyafet inkılâbına riayet etmeyenlerin oranı hayli yüksekti. Halka örnek olması için peçeyi ilk önce belediye muhasebecisi Said Bey'in eşi çıkarmış, bunu sırasıyla CHF Reisi Nakiboğlu İhsan Bey'in, Belediye Reisi Karahasanoğlu Sıtkı [Karakaya] Bey'in ve zabıta memuru Halil Bey'in eşleri takip etmişti[28].

Halk kürsülerinin tek kadın hatibi olan ve konuşmasının neredeyse tamamını kadın meselesine ayıran Şükriye Hanım, eski Türk siyaset ve toplum hayatında kadının yerine işaret ederek, Türk hakanlarının devlet işlerini kadınlarla beraber yürüttüğünden, dolayısıyla kadınların ilmî ve sosyal konularda erkeklerden geri kalmadığından bahsetmiştir. Türk kadını şimdi de tarlalarda kocalarıyla birlikte çalışmakta, malını satmak için merkeplere binerek kasabadaki pazarlara gitmekte ve ihtiyaçlarını satın alarak yine kocasıyla birlikte köyüne dönmektedir. Yani kadınlar her zaman kocalarının yanındaydı. Şükriye Hanım yeni dönemdeki kadın portresini şöyle çizmiştir: "*Cumhuriyet Türkiyesinin kadını Gazi hazretlerinin işaret buyurdukları gibi her şeyden evvel bir annedir ve bir anne olmalıdır. Fakat hanımlar, bu hayat ve çalışmamız yalnız evimize ve çocuklarımıza münhasır kalacak demek değildir. Bilhassa Türk milleti gibi istiklal ve millî şeref uğrunda çetinlikleri gözü görmeyen asil ve kahraman bir millet kadınlarının aile kadını olduğu kadar da iş ve hayat kadını olmaları şarttır. Yani hanımefendiler, biz dünyada eşi bulunmaz anneler olmakla beraber, çocuklarımıza baba yokluğunu hissettirmeyecek kadar da hayat ve iş kadını olacağız. Babalarımız, kardeşlerimiz ve er-*

[28] Ayhan Yüksel, *Tirebolu Tarih-Kültür-Spor Yazıları*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 31.

keklerimiz cephelerde istiklalimizi müdafaa ederken onlara geride bıraktıklarını düşündürtmeyeceğiz".

Sanayi ve bayındırlık konusundaki görüşler de eski-yeni karşılaştırmasıyla ortaya konulmuştur. İmparatorluk döneminde kapitülasyonlar yüzünden ecnebi rekabetine dayanamayarak ezilmiş olan Türk sanayii Cumhuriyet idaresinde yeniden canlandırılmıştır. Cumhuriyet bugün yediğimiz şekeri, giydiğimiz elbiselik kumaşları, kunduraları, hülasa her şeyi yapabilecek fabrikalar kurmuştur. Sanayii korumaya dönük tedbirler, yakın bir gelecekte temel tüketim maddelerinin yerli mamullerini kullanma imkânı sunacaktır. On yıllık Cumhuriyet yol politikasında da büyük işler yapmıştır. Kuzeyden güneye, doğudan batıya açılan kara ve demiryolları sayesinde ekonomik ve kültürel ilişkiler canlanmış, eşkıyalık ve yol kesme suçları bitmeye yüz tutmuştur. Seyit Yahya'ya göre, "*Altı yüz seneden beri katırla yakınımızda olan Görele ve Espiye'ye gidemez iken, bugün otomobil ile gitmemizi temin eden, Cumhuriyet ve millî mefkûredir*." Konuşmalarının içerikleri birbiriyle örtüşen Tevfik Pertev ve İhsan Beyler, tamamlanmış ve sürmekte olan bayındırlık hizmetlerini şöyle özetlemişlerdir: "*Cumhuriyet hükümeti asırların görebileceği işleri on seneye sıkıştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin ihmal ettiği ve yolsuz, yapaksız bıraktığı yurdun her tarafı şoselerle örülmüş; bütün nehirlerin, derelerin üzerlerine köprüler kurulmuştur. Demiryollarıyla Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan, Kütahya'dan Balıkesir'e, Ankara'dan Kayseri'ye, Kayseri'den Sivas'a, Sivas'tan Samsun'a ve daha birçok yerlere kollar atan Cumhuriyet hükümeti bir taraftan devam eden inşaatlarla Anadolu'yu demiryollarıyla örümcek ağı gibi örmektedir. Pek yakın bir zamanda Ergani ve Erzurum yaylalarında ötecek olan şimendifer düdüklerinin sesini, Cumhuriyet hükümeti sahillerimizin daha birçok yerlerinde de işittirecektir*".

Cumhuriyet'in dış politikasına da değinen konuşmacılar, genç Türkiye'nin dürüst ve tavizsiz yürüyüşüyle uluslararası alandaki yerini aldığını vurgulamışlardır. Tevfik Pertev Bey, Dumlupınar'da kazanılan nihai zaferle Mondrosların ve Sevrlerin parçalandığını, mağrur düşmanların barış imzalamaya mecbur kaldıklarını savunmuştur. İhsan Bey de, emperyalizme kılıçla dersini veren Türk milletinin, barış kararı alındığında kılıcını kınına sokup kalemini çektiğini, Lozan'da barış masasına oturduğunu belirtmiştir. İç hukukunda olduğu gibi, dış hukukta da saygı esasına dayalı hüsnüniyet ilkesi takip eden Türk dış politikası dünya siyaset âleminde yeni bir ufuk açmakta; bunun neticesinde Türkiye'nin dostluğuna el uzatan milletlerin sayısı günden

güne artmaktaydı. Son günlerde payitahtın yabancı liderler tarafından ziyaret edilmesi, Türkiye'nin "*beynelmilel siyaset-gâh*" oluşunun göstergesiydi. Muallim Arif Bey ise, dâhilî ve haricî politikadaki özgüvenli duruşuyla Ankara'yı "*Türk'ün yaratıcılığını bütün dünyaya duyuran en büyük Cumhuriyet ve inkılâp abidesidir*" şeklinde tanımlamıştır.

3. Tirebolu'da Yayın Faaliyeti: *C. Birinci 10 Yılı* Bülteni

İnkılâbın halka anlatılmasından ve bayram haberlerinin iç ve dış basında duyurulmasından sorumlu olan Yayın Komitesi'nin çağrısı üzerine dönemin fikir ve sanat adamları tarafından yüzlerce yayın meydana getirilmişti[29]. Selim Nüzhet (Gerçek), Ankara ve İstanbul başta olmak üzere vilayet merkezlerinde, bazıları Ticaret ve Sanayi Odası gibi kuruluşların desteğiyle neşredilen 80 kitap ve 48 dergiyi kısa içerikleriyle birlikte 1934 yılında tanıtmıştır[30]. Yazarın "*Mevcut noksanlıkları bildireceklere ve melhuz yanlışları tashih edeceklere peşin teşekkürler*" notundan da anlaşılacağı üzere, kaza ve köylerdeki neşriyat bu çalışmada yer bulamamıştır. Bunlardan birisi de Tirebolu'ya özgü çıkartılan *C. Birinci 10 Yılı* adlı bültendir. Aşağıda değerlendireceğimiz Hasan Fazıl'ın makalesinin 23 Eylül tarihini taşıdığına ve İstanbul'da tedavisi sürerken 12 Ekim tarihinde Çorlu'ya atanan Tevfik Bey'den hâlâ kaymakam olarak bahsedildiğine bakılırsa, bülten bu iki tarih aralığında basılmış, ancak planlandığı üzere 29 Birinciteşrin/Ekim tarihinde Tirebolu halkına dağıtılmıştır.

İstanbul'da Resimli Ay Matbaası Ticaret Limited Şirketi'nce basılan bülten, kapak dışında 16 sayfadan oluşmaktadır. Birinci sayfasındaki kimlik bilgilerinin hemen altında "*Cumhuriyetimizin onuncu yıl dönümünü kutlulamak için Cumhuriyeti kutlulama Tirebolu neşriyat komitesi tarafından bir defaya mahsus olarak çıkarılmıştır*" bilgisi yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında, yönetim, ticaret ve ekonomi, çocuk ve gençlik, eğitim, spor, bayındırlık ve orman sahalarıyla, köy hayatı konusunda Cumhuriyet'ten önceki ve sonraki politikaların, ülke ölçeğinde ve yerel seviyede olmak üzere mukayeseli biçimde ortaya konulduğu görülmektedir. Önceki devri karalayıcı tutum bültene de egemendir. Yusuf Ziya'nın toplumsal ve günlük ha-

---

[29] B. S. Bolat, *Milli Bayram Olgusu*, s. 103.

[30] Selim Nüzhet, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümünde Yapılan Neşriyat", *Ülkü*, II/12 (İkincikânun 1934), s. 443-455.

yattaki değişimleri değerlendirdiği giriş yazısını[31], Burhan'ın kendi hayatından yola çıkarak hazırladığı çocuk konulu makalesi takip etmektedir. Cumhuriyet'ten önceki ve sonraki çocukluk olgusunu karşılaştıran yazar, yeni eğitim sisteminin fedakârlıklarından ve çocuk bahçesi gibi sosyal imkânlardan bahsederek Türk çocuklarının gelecekteki parlak ve bahtiyar dünyasına işaret etmiş, gençliğin özgörevinin sınırlarını çizmiştir: "*Yarının ülkücü genci! Bu şirin ülkenin idaresi omuzlarına yüklendiği zaman, babalarının temiz kanlarile elde ettiği Cümhuriyetin yoluna çıkacak engelleri kırmak ve yıkmak, onu yükselişlerden yükselişlere uçurmak en büyük vazifen olmalıdır*[32]".

Mustafa Ziya, köylü konusunu Tirebolu açısından işlemiştir. Cihan Harbi'nin harabeye çevirdiği, mümbit toprakları atıl kalmış köyleri tasvir eden yazar, Gazi'nin "*Köylü milletin efendisidir*" sözünden hareketle devletin bu gruba verdiği değere dikkat çekmiştir. Tirebolu'nun 103 köyünde yaşayan 35 bin ahali okulsuzluk nedeniyle cehalete sürüklenmiş, bu yüzden salgın hastalıklar karşısında çaresiz kalmış, parazit ruhlu mütegallibenin zulmü altında ezilmiş bir vaziyette iken, Cumhuriyet'in köylüyü sahiplenmesi, Sakarya ve Dumlupınar zaferleri kadar mühimdir. Millî iktisat anlayışı kapsamında köy ekonomisi örgütlenmiş, uzman kişiler köylüye modern aletlerle tarım teknikleri öğretmiş, köyler yeni açılan yollarla önemli merkezlere bağlanmış, verilen uzun vadeli kredilerle fındık üretimi ihya edilmiştir. Eğitim ve sağlık politikaları kapsamında pilot köylere okullar açılarak çocukların eğitim almaları sağlanmış, epidemilere karşı direnç kazanmaları için köylülere aşı ve muhtelif ilaçlar dağıtılmıştır. Bütün bu yatırımlarla köylü özgüven kazanmış ve geleceğe umutla bakmaya başlamıştır[33].

"*Tirebolu'da Gençlik ve Spor Hayatı*" başlıklı imzasız yazıda, kazadaki spor etkinlikleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak 1924'te kurulan Tirebolu Spor Kulübü futbol dalına ağırlık vermişti. Güçlü bir kadroya sahip olan kulüp ilk dış maçını Görele'nin Yeşilyalı Spor kulübüyle yapmış ve 3-1 galip gelmişti. Giresun Milletvekili Musa Kazım Bey'in himaye ettiği kulüp, oyuncularının daha sonra memuriyete ve iş hayatına atılmaları nedeniyle gücünü kaybetmiştir. Tirebolulu gençler maddi ve manevi fedakârlıklarıyla kulübü

---

[31] Yusuf Ziya, "Mukayese: Cumhuriyetten Evvel ve Sonra", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 1-2.

[32] Burhan, "İnkılâp Bakımında Çocukluk", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 4.

[33] Ziya Mustafa, "Dünkü ve Bugünkü Köylü", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 4-5.

1931 yılında tekrar canlandırmışlar, bu arada adını da Gençlerevi olarak değiştirmişlerdir. Türlü imkânsızlıklara rağmen kulüp futbolun dışına çıkarak voleybol ve denizcilik dallarına da açılmıştır. Faaliyetlerini 1933 yılına kadar kaza dâhilinde yürüten kulüp, bu yılın yaz aylarında Giresun Halkevi'nin düzenlediği Büyük Spor Şenliği[34] kapsamında bazı müsabakalara katılmıştır. Sporun 20. asırda taşıdığı önemin bilincinde olan Tirebolulu gençlerin desteğiyle Gençlerevi Kulübü günden güne büyümüş ve üye sayısı 150'ye ulaşmıştır.

Tirebolu'nun eğitim hayatını, bayram kutlamaları sırasında da hararetli konuşmalar yapmış olan Tevfik Pertev[35] kaleme almıştır. Buna göre, II. Abdülhamid devrine kadar mektep bulunmayan Tirebolu'da ilk defa bu devirde ibtidâî ve rüştiye açılmış, Cihan Harbi sırasında Rusların kazayı işgali üzerine halk göç edince eğitim kesintiye uğramıştır. Mütareke'den iki yıl sonra devlet altı derslikli bir okul ile üç derslikli bir kız mektebi açmış, TBMM'nin kurulmasından sonra bu okullar Ankara hükümetine bağlanmıştır. Köyler ise II. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarihlere kadar okulsuz kalmıştı. Meşrutiyet'ten sonra birkaç köyde açılabilen okulların öğretmenliği imamlara terk edilmişti. Makalede de nutuklarındaki üslubunu koruduğu görülen Pertev, Cumhuriyet'ten önceki devirde kullanılan "*Eti senin kemiği benim*" anlayışını nefretle karşılarken, her sabah derse başlamadan önce öğrencilere padişah için dua ettirilmesini de Hıristiyanlıktaki istavroz çıkarma ayinine benzetmiştir. Mekteplerin sağlıksız, cezalandırma yöntemlerinin acımasız ve ders programlarının dinî içerikli olmasını eleştirmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Tirebolu maarifi de Batılı eğitim sistemiyle tanışmıştır. Biri kız, diğeri erkekler için iki okul açılmış, daha sonra karma eğitimin kabul edilmesiyle bunlar her iki cinse açık hale getirilmiştir. Okullara ders araç ve gereçleri gönderilmiş, kaza merkezinde bir de kütüphane açılmıştır. Taşrada ise biri Espiye nahiye merkezinde olmak üzere 9 köyde okul açılmış ve bunların idaresi genç ellere tevdi edilmiştir. 1933 yılı itibarıyla Tirebolu ve köylerinde öğrenim gören talebe sayısı 700'ü geçmiş durumdaydı. Yeni öğretim yılında kayıt yaptıracaklarla birlikte bu sayı bini aşacaktı. Harf inkılâbının Tirebolu halkı tarafın-

---

[34] A. Yüksel, *Tirebolu Tarih-Kültür-Spor Yazıları*, s. 126.

[35] Durakzade Pertev Bey'in oğlu olup, asıl adı Mehmed Tevfik'tir. Sülale adını soyadı olarak aldıktan sonra Mehmet Tevfik Durak ismini kullanmıştır. Edebiyat öğretmenliğinin yanında, İzmir'de gazetecilikle uğraşmıştır (Ayhan Yüksel, *Tirebolu'dan Simalar*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2005, s. 80-81).

dan takdir ve şükranla karşılandığını belirten yazar, Millet Mektepleri sayesinde 2.550 kişinin okuma yazma öğrendiğini, kendiliğinden öğrenenlerle birlikte okuryazar miktarının bu rakamın birkaç misli olduğunu ifade etmiştir[36]. Maarif Vekâleti yetersiz beslenen okul çocuklarının doyurulması ve beslenmesi için 1931 yılında bir talimatname yayımlamış ve bu görevi Okul Himaye Heyetleri'ne vermişti[37]. Tevfik Pertev'e göre, söz konusu heyetlerin Tirebolu okullarında çok uygun ortamlar bulmuş olmaları ve çalışmalarının giderek yoğunlaşması, halkın eğitime ve okullara verdiği önemin göstergesiydi[38].

Ziraat Bankası memuru A. Reşat, kooperatifçilik konusunu ülkesel ve yerel ölçekte değerlendirmiştir. Ona göre Osmanlı döneminde memleketin bütün servet ve gelirlerinin ecnebilere akıtılmasına karşılık, Cumhuriyet döneminde yönetime ortak edilen millet, gelir kaynaklarına da sahip olmuştur. Ticari ilerlemenin en büyük göstergeleri bankacılık, şirketleşme ve kooperatifleşmedir. Tirebolu'da kooperatifçilik anlayışı yeni olmasına rağmen büyük ilerleme kaydedilmişti. Zirai Kredi Kooperatifi ilk defa 8 Eylül 1929 tarihinde Bulancak nahiyesinde kurulmuş, Giresun Ziraat Bankası Müdürü Fahri Bey'in olağanüstü gayretleriyle 69 köyde 36 kooperatif ihdas edilmişti. İlk zamanlarda kimsenin itibar etmediği kooperatifler, son üç yılda ortaklarını sermaye sahibi yapmış, köylüyü tefecilerin kıskacından kurtarmıştır. Sayısı 42'ye yükselen kooperatiflerin üye miktarı 2.540'a çıkmıştır. 1931'den sonra Espiye ve Bada'da kurulan iki kooperatifin ortak miktarı 285'i bulmuş ve üyeler 9.610 lira gelir elde etmişlerdir[39].

Bültendeki en uzun makale, ziraat hayatını ele alan Hasan Fazıl'a aittir. Yazara göre, Tirebolu'da en fazla tarımı yapılan ve halkın en önemli gıda maddesi olan mısır ekimi ilkel yöntemlerle yapıldığı dönemlerde altı aylık ih-

---

[36] T. Pertev, "Tirebolu'da Maarif Hayatı Umumî Bir Bakış", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 6-8.

[37] Resmî olmayan himaye heyetlerinin görevlerinden bazıları, fakir çocuklara yemek temin etmek, zayıf çocuklara gıda sağlamak, çocukların diş tedavilerini yaptırmak, muhtaç hasta çocukları tedavi ettirmek ve bunların kitap, defter ve kırtasiye malzemelerini temin etmek şeklinde sıralanabilir (Abdullah Karatay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, [MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul 2007, s. 169).

[38] T. Pertev, "Tirebolu'da Maarif Hayatı", s. 9.

[39] A. Reşat, "Cümhuriyet Türkiyesinde ve Tirebolu'da Kooperatifçilik", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 9-10.

tiyacı karşılayabilecek kadar üretilirken, yeni idarede uzman eğitimcilerin modern teknikleri öğretmeleri neticesinde rekolte yükselerek iki katına çıkmış, hatta ihracatına başlanmıştır. Yeni dönemde pirinç üretimi de artarak Trabzon'a ve Polathane'ye (Akçaabat) ihraç edilecek seviyeye gelmişti. Pirincin kaza ekonomisine katkısı 18-20 bin lira civarındaydı. Fasulyenin taze ve kuru cinsi kazanın ihtiyacını fazlasıyla karşıladığı gibi, İstanbul'a yıllık yaklaşık 25 ton fasulye ihraç edilmekteydi. Tirebolu'nun en önemli gelir kaynağı olan fındığın nitelik ve nicelik yönünden ıslahına dönük girişimler başlatılmıştı. Osmanlı döneminde yılda 30 bin kantar olan fındık üretimi üç kat artarak 90-100 kantara ulaşmıştı. 1932 yılında 1.600 ton iç, 1.900 ton dış fındık ihraç edilmiş; bu sayede kazaya 600-700 bin lira girmişti. Hasan Fazıl hayvan gübresiyle yeşil gübrenin faydalarını uzun uzun anlatmış, hayvan gübresinin hazırlanışını ve kullanılışını tarif etmiştir. Tirebolu ve köylerinde elma, armut, üzüm, kiraz, ayva, incir, şeftali, erik, kızılcık gibi meyveler mebzul miktarda yetişmekteydi. İstanbul'a ihraç edilen yıllık 213 ton elmadan 5-6 bin lira kazanç sağlanmaktaydı. Tirebolu'nun öteki ihraç maddelerini av derisi, balık yağı, balmumu, bağırsak, ceviz, ceviz içi, ham deri, sadeyağ, tahta, kereste, kireç ve kaşık oluşturmaktaydı. Bütün ihraç ürünlerden 1932 yılında 718.797 lira gelir sağlanmıştı. Tirebolu ormanları daha önce bilinçsiz bir şekilde tahrip edilirken, Cumhuriyet'in çıkardığı yasalarla ağaçlar koruma altına alınmıştır. Ormanlarda çakal, tilki, porsuk, kurt, zerdeva, sansar avı yapılmaktaydı. Yeni yolların yapılmasıyla birlikte orman ürünlerinin ihracatı yükselecekti. Tirebolu 150.000 dönüm meraya, 250.000 dönüm otlağa sahip olduğu için hayvancılık da ilerlemiş durumdaydı. Kazada 21.839 koyun, 8.995 kuzu, 9.764 keçi, 1.869 oğlak, 332 at, 129 tay, 255 kısrak, 583 katır, 276 merkep, 760 öküz, 5.938 inek, 2.883 dana, 137 manda, 52 malak ve 30.000 civarında tavuk beslenmekteydi. Geleneksel yayla hayatı, Cumhuriyet'ten sonra eşkıyalık hareketlerinin bitmesiyle birlikte daha serbest ve yaygın biçimde sürdürülmekteydi. Tirebolu maden bakımından da zengin olmasına rağmen, madencilik gerilemişti, Bada'daki manganez işletmesi İngilizlerin elindeydi. Son zamanlarda maden arama ve işletme ruhsatı almak isteyenlerin sayısının artması, yakın gelecekte bu sektörün de canlanacağını müjdelemekteydi[40].

---

[40] Hasan Fazıl, "Tirebolu Kazası: Cumhuriyet Devrinden Evvel ve Sonra Ziraî Sahadaki Vaziyetine Umumî Bir Nazar", *C. Birinci 10 Yılı*, s. 11-15.

Bültenin son kısmı "İnkılâp Çocukları" başlıklı duygusal bir edebî metin ile, bazı konulara dair duygulara ve dileklere ayrılmıştır. Örneğin gelişigüzel ve güçlükle yapılan kereste ticaretinin, hayata geçirilecek projelerle nizama kavuşacağına olan inanç dile getirilmiştir. Daha önce cinayetlerin eksik olmadığı Tirebolu'da son iki yıldır cinayet işlenmediği gibi adi suçlar da yok denecek kadar azaldığı için hükümete, Giresun Ağır Ceza mahkemesine ve zabıtaya şükran sunulmuştur. Bunun yanında, zor koşullarda yürütülen deniz taşımacılığının ve balıkçılığın geliştirilmesi için önlemler alınması hususunda ilgili makamların dikkatleri çekilmiştir. Raporda bahsi geçmeyen Belediye Reisi Sıtkı Bey ise, savaş sırasında nüfusunu ve mamuriyetini kaybeden Tirebolu'nun yeniden imarı ve şenlendirilmesi için taleplerini dört madde ile sıralamıştı. Bunlar, 4.000 lira olan belediye bütçesinin arttırılması, yıkılmış ve yanmış hane arsalarının şahıslara satılmasının önündeki kanuni engelin kaldırılması, kazanın gelişmesine doğrudan etki edecek Harşit-Torul yolunun yapılması ve Tirebolu Ortaokulu'nun açılarak öğrencilerin Giresun yollarında perişan olmalarına son verilmesiydi.

C. Birinci 10 Yılı

29 BİRİNCİTEŞRİN 933 : PAZAR

Cümhuriyetimizin onuncu yıl dönümünü kutlulamak için Cümhuriyeti kutlulama Tirebolu neşriyat komitesi tarafından bir defaya mahsus olarak çıkarılmıştır.

Mukayese:

Cümhuriyetten Evvel ve Sonra

On seneden evvel karşımıza yükselen bir minarenin haşmetine. bir mezar taşının haşyetine. mazinin bu mazi miraslarının telkinatına bağlı idik. Bütün varlığımız hep o tesirler karşısında yokluktan ibaretti. Yememiz içmemiz, yatmamız kalkmamız hep bu görenege tâbi idi. O kadar uyuşuk kalmıştık ki, eskilik asabımıza o kadar tesir etmişti ki, silkinmek çıkmak, yakamızı elinden kurtarmak mümkün olamıyordu.

Ölünün, her türlü kudret ve kuvvetten mahrumiyetini bildiğimiz halde, kabristandan geçerken fatiha okumakta mecburiyet görüyorduk. Şüphesiz ki bu fatihayı ölülerin refahı için okumuyorduk; çünkü o refahı biz bunların hayatında esirgemiştik, belki ölümüne de biz sebep olmuştuk. Hayatında esirgediğimizi, mematına vermek arzusu, pek çürük ve kıymetsiz kalırdı. Şu halde bu hareketimiz ya ölünün, yahut ölümün korkusundandı. Yani ölüm ve ölü hayatımıza hâkimdi.

Şapka denildiği vakit, hücum ederlerdi. Kadının hukuku medeniyesi denildiği zaman, dudak bükerlerdi; karılarımızı hizmetçi, çocuklarımızı eğlence telâkki eylerlerdi. Kafasına iki kulaç bez saran bir hoca, kendi cehlini ilim yapmak.. halkı inandırmak için, bütün telkinatını mukaddes kitabımıza atfeder; beyanatını bununla tevsik eylerdi. Bunlara itiraz küfürdü, halkın teşniini calipti.

Bu derbederler, bir kadının yüzünü açmasını küfür saydıkları halde, kendi şahsî ve nef'î arzularının tatmini için, daha gizli mahallerinin açılmasını mübah görürlerdi. Cuma gelir bir matem ağırlığı çökerdi, bayram gelir yine öyle; çünkü gülmek ayıp, eğlenmek günah.. aile hayatı namussuzluk.. evlât muhabbeti terbiyesizlikti. Hulâsa: bütün muameleleriniz, bütün muaşeret sistemlerimiz hedefsiz, mefkûresiz bir görenekten.. bir taklitten başka bir şey değildi.

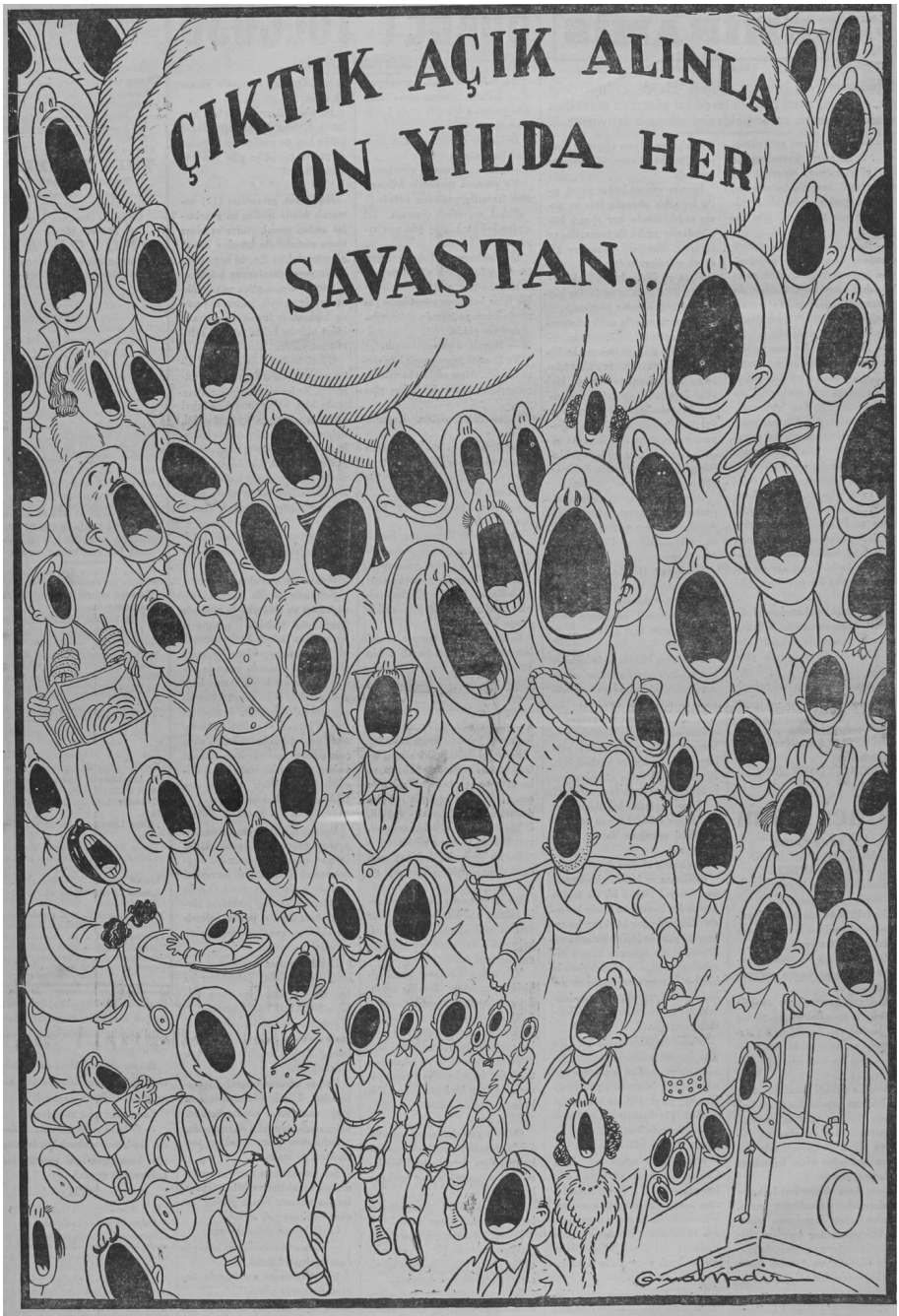
Biz bu uyuşukluk ile yeri-

Şirin Tireboludan bir manzara

Tirebolu Kutlulama Komitesi'nce çıkarılan bültenin birinci sayfası
(Yalçın Durak Arşivi)

"O„nun sönmez ışığında Türkün 10 yılı çalışarak, öğrenerek, ilerliyerek, yükselerek geçti. "O„ na tümen tümen sevgi, sonsuz saygı

ÇIKTIK AÇIK ALINLA
ON YILDA HER
SAVAŞTAN..
Bugün Türkiyede yegâne yükselen ses!..

TÜRK BAYRAMLARINDAN[*]: OT GÖÇÜ[1]

TİREBOLULU ALP ARSLAN
Çevri yazı: İsmail Hacıfettahoğlu

Çepni oymağından[2] olan Tirebolu Türkleri eski törelerinden[3] birini bugün bile korumakta, yapmaktadır. İşte bu töre ot göçüdür.

Ot göçü nice yapılır, nedir? Anlatayım:

Çepni oymağı Trabzon tiğresine[4] ilk geldiğinde çadır, otak altında yaşar Türk göçerlerinden idi. Başka göçerler[5] gibi bunlarda sığır, koyun, keçi sürüleri beslerler, bunlar ile geçinirler idi. Yayın[6] sürüleri ile yaylalara çıkarlar, kışın cenik dedikleri kışlığa, yalıya inerlerdi.

Gitgide cenikte evler yaptılar. İyice yerleştiler, çoğaldılar. Yalnız sürü beslemek bunları geçindirmez oldu. Ekin işi ile de uğraşmak gerekti.

---

* *Türk Yurdu,* VIII/7 (4 Haziran 1331/17 Haziran 1915), s. 122-127.

1 Göç = Ailevi kafile; göçmekten.

2 Oymak = Aşiret.

3 Töre = An'ane.

4 Tiğre = Havali, mıntıka [onbeş yirmi yıl önce *İkdam*'da Vambery yazmıştır].

5 Göçer = Seyyara, seyyare, haneği olmayan.

6 Yay = Sayf [Yıllar dört ayırıma (ayırmaktan ayrım = fasıl ?) ayrılmıştır. Bunlar da yaz = rebî', yay = sayf, güz = harîf, kış = şita]

Artık gildeki[7] kişiler arasında işler bölünmeğe, ayrılmağa, dağıtılmaya yüz tuttu. İşte:

Kamu yıl birinci ayın[8] sonuna doğru gildeki kocamanlar, çocuklar, sürüleri önlerine katar, yaylaya çıkarlar. Cenik'te kalan delikanlılar, genç kızlar, gelinler, ellerine meğel denilen enli bir kazma alırlar, imece[9] denilen karşılıklı yardımlaşma ile tarlalara darı denilen mısır ekerler.

Bu yerlerde çift sürmek huyu olmamış. Yerleri de çift sürmeğe elverişli değil! Pek bayır.

Yirmi gün bir ay içinde ekilen darılar büyür. Yine imeci yapılır. Darıların arasında biten kötü otlar meğel ile yontulur, ayıklanır.

Yirmi gün bir ay sonra bu ot ayıklama işi bir kez[10] daha yapılır.

Darı ekmek, iki kez ot ayıklamak işi dördüncü ayın ortasına kadar sürer.

Son ot ayıklamanın bittiği dördüncü ayın ortasında Cenik'te kalan işte bu ekinciler de yaylaya gitmek üzere bir kımıldama, bir derlenme, bir toplanma başlar. Eksikler eklenir. Elde edilecek elde edilir.

Artık delikanlılar, kızlar, gelinler en yeni pusadlarını[11] giyinirler. Delikanlılar koral[12], yaraklarını takınırlar. Kemençe gibi çalgıyı da beraberinde beraberlerine alırlar. Kamu köyün kişileri ayrı ayrı toplanır, küme[13] olurlar.

---

7 Gil = Aile, familya, nezd [Türkler, Türk kümelerini kertelerine göre şöyle söylerler: ulus=millet, oymak=aşiret, uruk = kabile, gil = aile].

8 Eski Türkler: Şubat = Küçük ay, Mart = Büyük ay, Nisan = Birinci ay, Mayıs = İkinci ay… Kanûn-ı sânî = Onuncu ay derler idi. Bugün Fransızlar bile Eylül'e Septembre derler. Yedinci ay demektir. Sept. yedi demek. Octobre sekizinci ay. Octo sekiz demek. Novembre dokuzuncu ay… ilâh.

9 İmece = Karşılıklı yardım olmak üzere bir adamın işi için biriken, iş yerinde çalışan toplu kişi [İmece yapan adam çalışmak üzere gelen işçilere birer adam borçludur. Ötekilerde birer birer imece yaptığı sırada bu adam gider, çalışır borcunu öder].

10 Kez = Defa, kere [Denizli'de defa yerine yol söylüyorlar].

11 Pusad = Sevb, libas, elbise.

12 Koral = Silah, Yarak: Silah, Yat yarak: Esliha ve mühimmat.

13 Küme = Kafile, hey'et.

Bir aka gün[14] erden[15] bütün kümeler yola dökülür. Yaylaya doğru yönelir. Kemençe boyuna çalar. Delikanlılar aralık, aralık koral, yarak atar. Donanma yapar. Türkü söyler, ciğ[16] çeker, haykurur!

Yolda gider iken bu kümeler birbirine karışmaz. Karışmamak için de son kerteye[17] kadar çalışırlar! Çünkü: bilerek, bilmeyerek birbirlerine karışırlar ise büyük gürültü olur. Tanrı göstermesin, adam bile düşer!

Kümeler çabuk yürür, bir günde yaylaya çıkar. En çok en sık donanma yaylada obalara[18] girer iken yaparlar. O kadar koral, yarak atarlar, o kadar ciğ çekerler, bank ururlar, haykururlar ki: dağlar, tepeler, inim inim inler!

Kümelerdeki kişiler köylerinin obasındaki komlarına[19] giderler.

Derim[20] günü derekte[21] birikirler. İşte bu gün erden geçe kadar derekte oyun oynarlar, gezerler, ekmek, kebap, koyurtmaç[22] yerler.

Art günü yine koral, yarak ata, donanma yapa, ciğ çeke, bank ura, haykura haykura kümeler hep birden obadan, yayladan çıkar, yola düzülürler! Kemençe çalar, yarak sesleri, ciğ çekmeler, haykurmalar kamu yanı tutar. Sü-

---

[14] Aka gün = Perşembe, Derim = Cuma, Art gün = Cuma ertesi, Baş gün = Pazar, Han gün = Pazar ertesi, Bek gün = Salı, Orta gün = Çarşamba. [Bugün söylediğimiz gün adları Türkçe değildir. Arapça ile Farsça'dan karışıktır. Arablar günleri Birinci gün, İkinci gün… diye söylerler. Fürsler de öyle söylerler. Fransızlar'a gelince: Tanrı günü, Ay günü, Merih günü… gibi bir nesne söylerler. Almanlar da: Güneş günü, Gök gürleme günü gibi buna yakın birer nesneler söylerler. Eski Türkçe'de gün adları nicedir, bilemem! Bugünkü Doğu Türkler'i de nice söylüyor, onu da bilemem. Ben böyle düşündüm, böyle dedim. Eskisini, yenisini bilen veya yeniden daha iyi ad verebilen var ise ilk önce ben tanırım!?!].

[15] Er = Sabah. Geç = Akşam, Tün = şeb, leyl.

[16] Ciğ = Meserret nağrası.

[17] Kerte = Derece.

[18] Oba = Mahalle [Türkler bulundukları buraları yerine, kertesine göre şöyle ayırırlar: Ülke = Kale, hıtta. İl = Memleket. Tiğre = Havali, mıntıka, Balık = Şehir, Hanbalık = Payitaht, Kutu = Kasaba, Oba = Mahalle].

[19] Kom = Taştan yapılan tek gözlü yer evi. "Komak"dan.

[20] Cuma. "Dermek"ten

[21] Derek = Mecmu, pazar. "Dermek"den.

[22] Koyurtmaç = Yaylara güze yakın bir çağda koyunlardan alınan sütler pişirildiği sırada koyulaşır. İşte buna koyurtmaç derler. Yerler.

rer gider. Bir an gelir ki: artık sesler, gürültüler yayladan işitilemez olur. Artık kümeler köylerine yakınlaşırlar. Yine ata, yıka, ciğ çeke köylere girerler. Bunlar, sonra iş pusadını giyinerek iş başına geçerler. Fındık bağlarının altlarındaki oları kırkmak ile uğraşırlar.

……..

Bak! Küçük Asya illerinin şimdiye değin ayrı ayrı birer tarihi yazılmamıştır!

Bu yerlerde oturanların sayısı ile hangi soydan olduğunu gösterir bir bitiği, bir haritası dahi düzülmemiştir! İllerin[23] yıl yazığı[24] var ise de eksiktir!

Küçük Asya Türkler'i arasında il tarihi yazmamak huyunu Trabzonlu Şâkir Şevket Bey bir parça bozar gibi olmuştur: Demek bu bey bundan kırk yıl önce hiç yoktan bir Trabzon tarihi yazmış ortaya çıkarmıştır.

Trabzon ve tiğresi 866 hicret ve 1461 milât yılında Türkler'in eline geçmiştir. Bu sırada bu yerlerdeki Urumlar birer yana savrulmuş, bunların yerine Türkler, bunlardan da Çepni oymağı yerleşmiştir.

Şâkir Şevket Bey tarihinde (imiş) sözünü katarak şöyle diyor: Çepniler çok kişili olarak Fürs hanına karşı baş kaldırmış, han da bunları ülkesinden dışarı çıkarmış. Bunlardan yüz bin kadarı Trabzon'a gelmiş. Batı yanında: Tirebolu, Görele, Fol yanlarında yerleştirilmiş. Bu, böyle…

Yine bu tarihin (95)'inci yüzünde[25]: Sürmene'deki Çepni bölükbaşlarından, (102)'nci yüzünde: Rizeli kaçan[26] Çepni Ali'den söz açıyor. Bu da böyle… Gerek yukarıdaki sözlere, gerek Rize sancağının batı yanı ile Trabzon sancağındaki Türkler de gördüğümüz eski huylara, titizlik, hırçınlık, çerilik, çalışkanlıklara göre bu yerlerde ilk önce yerleşen ve git gide artan, çok olanların Çepni Türkleri olduğu anlaşılır. Bunların aralarında sonraya doğru şu yerden, bu yerden gelip karışan Türkler, İslâmlar ile Hıristiyanlardan dönüp Türkleşenler de yok değil. Ancak denize göre damla…

Trabzon tiğresindeki budun[27] arasında kamu yıl yüzde onbeş ile yirmi arasında bir artma vardır. Biz kamu yanı göz önüne getirerek bunu yüzde iki

---

[23] İl = Memleket.

[24] Yıl Yazığı = Salnâme.

[25] Yüz = Sahife, sıra = satır.

[26] Kaçan = Firari (?), kaçmaktan. Kaçak = Kaçılacak yer demektir.

[27] Budun = Ahali, nas.

der isek, yüz bin kişi, bir yılda iki bin kişi artar, yüz iki bin olur. Öyle ise yüz bin kişi dört yüz yılda bir milyon kişiyi pek çok geçer.

Orta Asya'dan kalkan, İran'dan geçen, göçen Asya'ya ayak basan, Çepnilerin bir takımı da Kocaeli'ye geçmiş yerliler ile karışmıştır. Kocaeli de dağlarda geçen, yörük adını alan göçerler, sanır isem, Çepni döküntüleri olacaktır. Çünkü, birçok gidişleri huyları, Tirebolu köylülerine benziyor!

Çepnilerin bir takımı da İzmir, Balıkesir, yanlarında yerleşmiş, bugün bile Çepni adını koruya gelmiştir.

A. A.

اجتماعیات

تورك بابا امیرندن

اوت گوچو (۱) Ot guoutchu

چه‌نی اویماغیندن (۲) اولان تیره بولو تورك‌له‌ری آسکی توره‌له‌رینـدن (۳) بیرینی بوگون بیله قورومانق‌دا ، یاشاق‌دا دیر . ایشته بو توره اوت گوچردور .

اوت گوچو نیجه یاپیلور ، نه دیر؟ آ گلادایم :

چه‌نی اویماغی ترابزون دیکره‌سینه(٤) ایلك گه‌لدیگنده چادیر ، اوتاق آلتیندا یاشار تورك گوچه‌له‌رینـدن ایدی . باشقا گوچه‌له‌ر(٥) گبی بونلاردا سیغیر ، قویون ، گچی سوروله‌ری به‌سیله‌له‌ر ، بونلار ایله گچینیرله‌ر ایدی. یایین(٦) سوروله‌ری ایله یایلالارا چیقارلار، قیشین جه‌نیك دیدیکله‌ری قیشلاغا،

(۱) گوچ = عائله‌وی قافله؛ گوچه‌ك دن.
(۲) اویماق Oïmak = عشیرت .
(۳) توره Tur6 = عنعنه .
(٤) دیکره = حوالی، منطقه[اون‌به‌ش بیگری بیل اوگجه، «الدام»دا وامبه‌ری یازمیش دیر] .
(٥) گوچه‌ر = سیار ، سیاره ، خانکی اولایان .
(٦) یای = صیف. [بیل‌لار دورت آییرما (آییرماق‌دان آییریم = فصل ؟) آییریلیش دیر. بونلاردا باز = ربیع؟ یای = صیف، گوز = خریف، قیش = شتا] .

۱۲۲

Alp Arslan Bey'in "Ot Göçü" makalesinin ilk sayfası.

TİREBOLU VE MANEVÎ ŞAHSİYETLERİ: MELİK AHMED BEY, MEVLANA EDE DERVİŞ VE DERVİŞ BAHŞAYIŞ

Mehmet FATSA*

Giriş

Cumhuriyet döneminde adı Özlü olarak değiştirilen Bada köyü, Tirebolu kasabasının doğusunda, sahilden yaklaşık 5 km güneydedir. İsmailli ve Bada derelerinin şekillendirdiği iki vadi etrafında bulunan Bada köyünün çevresinde Üreğir, Civil, Boğalı ve Ede Derviş'in adını taşıyan Ede köyleri vardır. Özlü deresi üzerindeki Ede Değirmeni ve kemer köprüler ise yüzyıllar öncesinden bu güne ulaşabilen tarihi eserler olarak hâlâ dikkat çekmektedir.

Bu coğrafyada yaşadığı bilinen Mevlana Ede Derviş hakkında halk arasında fazla bilgi yoktur. Mevcut rivayetlerin özeti ise şöyledir:

"Melik Ahmed Bey, fetih için ordusu ile Özlü köyü sahiline gelmiş. Orduda açlık baş göstermiş. Bunu duyan Ede Derviş, eline aldığı bir kazan yemek ile sahile inmiş ve hazırladığı yemekten askerlere dağıtmış. Bir kazan yemek ile koca orduyu gözünün önünde doyuran Ede Dervişin manevi gücünü gören Melik Ahmed Bey, ne dilediğini sormuş. O da köy halkının yazın çıktığı yaylaların zaviyeye gelir olarak vakfedilmesini istemiş. Bu isteği geri

* Giresun İl Özel İdaresi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

çevirmeyen Melik Ahmed Bey de Bada Sulağı, Civil Yurdu ve Ede Obası denilen yaylaları vakfetmiş.

Ede Şeyh'in adı ile anılan değirmeni, torunu İbrahim Şeyh yapmış. Değirmenin üst teknesine bir avuç buğday koyar, zahire öğündükçe de bereketinden ihtiyaç sahiplerine dağıtırmış. Şeyh efendi bunu yaparken, değirmenin üst teknesine kimsenin bakmamasını istermiş. Ancak halk içinden meraklı bir kişi, değirmenin üst teknesindeki zahirenin neden bitmediğini öğrenmek istemiş ve üst tekneye bakmış. Ağzından buğday taneleri dökülen bir yılanın tekne içinde yattığını görmüş. Bunun üzerine yılan kaçmış ve işin sırrı da bozulmuş[1]*".*

Bu coğrafyada, rivayete konu olan ve kutsanan üç önemli mevki vardır. Bunlardan biri Bada köyünün güneyinde Haçdağı denilen tepe üzerinde yer aldığına inanılan *Evliya Mezarları'*dır. İkincisi Ede köy içinde *Zeyret Abdal* denilen mevkidedir. Halkın kutsadığı üçüncü yer ise *Zeyret Abdal* mevkiin 200 metre batısında, daha yüksek bir tepe üzerinde *Saruk-hoca* veya *Saru-koca* olarak ifade edilen, 1-2 dönümlük kadim mezarlıktır. Ede Dervişin bu üç yerden birinde yattığına, en çok da *Zeyret Abdal'*da olabileceğine inanılır.

Yörede yaptığımız saha çalışmalarında Melik Ahmed Bey ve Ede Derviş hakkında halk arasında yukarıda nakledilenlerden daha farklı bir rivayet olmadığını gördük[2]. Bu durum, yöre tarihi açısından önemli şahsiyetlerin, unutulmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Buna rağmen rivayetlerin çoğunlukla tarihi belgelerle örtüşmesi umut verici olmuş ve bizi daha özenli çalışmaya sevk etmiştir. Konunun detayına geçmeden önce yörenin fetih ve iskân sürecine kısa da olsa değinmek istiyoruz.

Melik Ahmed Bey

Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi otoritesini kaybetmesi üzerine ortaya çıkan beyliklerden Eretna Beyliği'nin Erzincan emiri Ahi Eyne Bey, Akkoyunlu Tur Ali Bey ve Bayburt hâkimi Mehmet Rikâbdâr Bey'den oluşan

---

1 Kemal Hekim (Özlü köyü/Tirebolu).

2 Rivayetler için Ede köyü halkından Rasim oğlu Ömer Deniz (1924), Durmuş oğlu Ali Dursun (1923), ve Yusuf oğlu Hayri Karaca (1934); Bize mihmandarlık eden kültür ve gönül adamı Kemal Hekim Bey'e teşekkür ederim.

bir serhat koalisyonu, 1348 yılında Trabzon üzerine bir sefere çıkmış[3], buna Kelkit boylarında oturan Çepniler de iştirak etmiştir. Sefer sonunda bazı Çepni oymakları geri dönmeyip bölgeye yerleşmişler[4], böylece XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Giresun ilinin doğusu Türkleşmeye başlamıştır. Bu safhada tarihi kayıtlara "*mir-i Çepniyân/Kürtün Beyi*" nitelemesiyle geçen Melik Ahmed Bey ve oğlu Melik Mehmed Bey iki önemli figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili ilk esaslı bilgiler 1486 tarihli tahrir defterinde yer almıştır. Karadeniz Dağları'nın kuzeyinde Şalpazarı'ndan Aksu Deresi'ne kadar olan sahada kurulan beyliğin liderinin de Melik Ahmed Bey olduğu ifade edilmiştir. "*Kadimî Çepni beyleri*" nitelemesiyle zikredilen Melik Mehmed Bey, Özlemiş Bey ve Eşter Bey gibi şahsiyetler de gaza faaliyetlerine onun yanında iştirak etmişlerdir[5].

Söz konusu beyleri bölge tarihi bakımından önemli kılan husus, Trabzon Rum Devleti'nin batısında, merkezi bir devlet otoritesine ihtiyaç duymadan fetih yapmaları ve iskân sürecini idare etmeleri, dolayısıyla da bölgenin İslam dini ile tanışmasına katkı sunmuş olmalarıdır. İdare ettikleri kuvvetler içinde bulunan dervişler ve âlimler sayesinde bölgede çok sayıda zaviye, cami, mescit, mektep ve medrese tesis edilmiştir. Doğu Karadeniz'de kültürel altyapının oluşma süreci de böylece başlamıştır. Melik Ahmed Bey'in bu dönemde ilim irfan erbabıyla, dervişlerle ortak hareket ettiği; sufî kolonizasyona önem verdiği anlaşılmaktadır[6].

Mevlana Ede Derviş

Tahrir kaydının yapıldığı 1480'li yıllarda bölgede yaşayan Çepni beyleri, gevşek bir yapıyla da olsa Osmanlı idaresine bağlanmış gözükmektedir. Çepni beylerinin bağlılık bildirmesi ile oluşan yeni idarî/mâli üniteye ise Trabzon sancağına bağlı "*Zeamet-i Kürtün"* denilmiştir. Söz konusu bu alanın doğusunda bir askerî üs/merkez olarak Bedreme kalesi ve buradan geçen umumi yolun imaret hizmetlerini yürütmek üzere de da Mevlana Ede Derviş zaviyesi kurulmuştur.

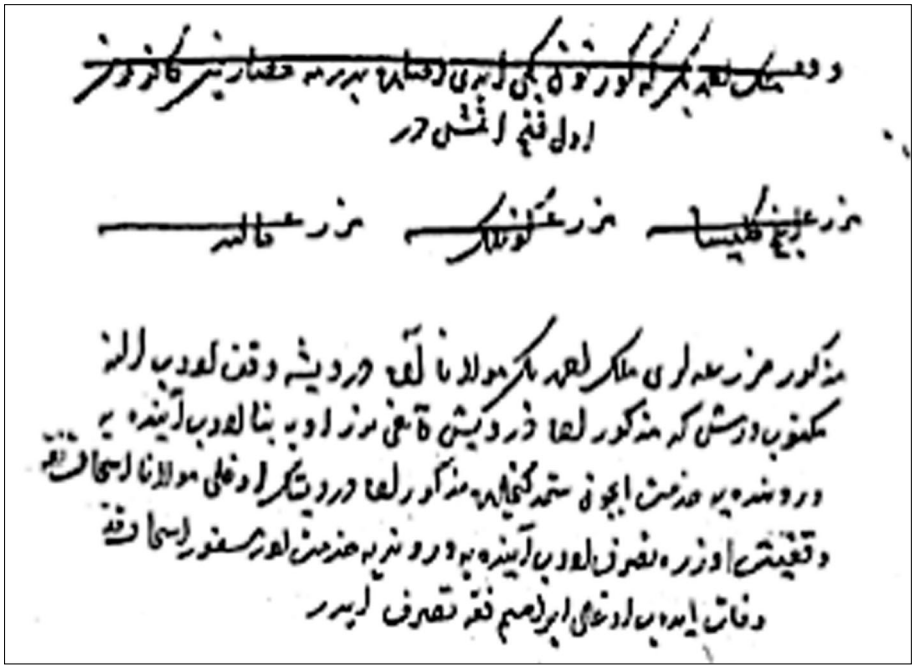
3 Yaşar Yücel, (1989), *Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet, Mutahharten ve Erzincan Emirliği,* Ankara 1989, s. 229.

4 Faruk Sümer, *Çepniler,* İstanbul 1992, s. 14-15.

5 BOA, MAD.d. nr. 828, s. 723.

6 Necati Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği,* İstanbul 2007, s. 81.

Konuyla ilgili 1486 tarihli tahrir defterinde yer alan kayıt şöyledir:

"Vakf-ı Melik Ahmed Beğ ki, Kürtün Beyi idi. Asılda Bedreme Hisarın kâfirden ol fethetmiştir. / Mezrâ-i Ağcakilise Mezrâ-i Günlük, Mezrâ-i Halya. Mezkûr mezrâları Melik Ahmed Beğ, Mevlâna Ede Derviş'e vakfedüp eline mektup vermiş ki, mezkûr Ede Derviş dahi bir zâviye bina idüp âyendeye ve revendeye hizmet içün. Şimdiki halde mezkûr Ede Derviş'in oğlu Mevlâna İshak vakfiyet üzere tasarruf edüp âyendeye ve revendeye hizmet idermiş. İshak vefat edüp oğlu İbrahim tasarruf eder. Esâmi'l hizmetkârânı zâviye elmezbur 4 kişi[7]*".*

Bir bakıma guzât vakfı[8] şeklinde tesis edilen bu vakıf sayesinde devrin siyasi atmosferine dair ipuçları elde edebiliyoruz. Öyle anlaşılmaktadır ki

---

7 BOA, TD.d. nr. 288, s. 723; nr. 387, s. 763.

8 Guzât vakfı, fetih sürecinde yararlık gösteren beylere, nüfuzlu gazilere ve dervişlere verilen kılıç hakkı mülklerden oluşturulan vakıflara denir. (Ayşegül Kılıç, "Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2012, s. 259.

Yukarı Harşit havzasından ve Gümüşhane yöresinden çıkarılan madenlerin Tirebolu limanından ihracı için yapılan sevkiyatında kervan ve sair kafilelerin güvenliğinin sağlaması bakımından stratejik öneme sahip olan Bedreme Kalesi ve civarında, fetihten hemen sonra iskân süreci başlatılmıştır. Bu tarihlerde aktif durumdaki Harşit yolunun, imaret hizmetleri de Mevlana Ede Derviş'e verilmiştir.

Ayrıca Mevlana Ede Derviş zaviyesinin, ilk kaydın yapıldığı 1486'dan daha önce mevcut olduğu; Mevlana Ede Derviş'in de bölgenin fethi sırasında Melik Ahmed Beyin komuta ettiği Kürtün oymağına bağlı akıncı kuvvetler içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Tipik iskân metoduna uygun olarak vakıflaştırılan yerler ise Akçakilise, Günlük, Halya mezralarıdır.

Fotoğraf: *Melik Ahmed Bey'in Fethettiği Bedreme Kalesi'nin Bugünkü Hali*

Bu tarihte Akçakilise 6 haneli küçük bir yerleşim birimidir. Bir kilisenin adı ile anıldığına göre burası daha önce muhtemelen gayrimüslim yerleşimine konu olmuştur. 1486 yılında bu köyde dört kişinin görev yaptığı bir de

---

9 Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 57.

Cuma Camii vardır. Bu tarihten önce Ede Derviş, sonra da oğlu İshak vefat etmiş, zaviye şeyhliğine Ede Derviş'in torunu Şeyh İbrahim getirilmiştir. Zaviye hizmetinde görevli yedi kişi arasında Şaban Fakih *imam* olarak kaydedilmiştir. Yine Bada köyünde mukim Şeyh Bahşayış adlı başka bir dervişten daha söz edilmiştir. Ede Derviş zaviyesiyle ilgili kaydın içinde zikredilmesine rağmen bu zaviyenin Ede Derviş ile bağının olup olmadığına açıklık getirilmemiştir[9].

Mevlana Ede Derviş zaviyesinin aktif durumu XVI. yüzyıl başlarında düzenlenen defterlerde de ele alınmış, Melik Ahmed Bey tarafından zaviyeye vakfedilen yerlerin durumunda değişiklik olmadığı belirtilmiştir. Zaviyede görev yapan şahısların görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre 1515 tarihinde yazılan ve 1530'da aynen tekrar edilen kayıt şöyledir:

"Mezkûr mezraâlar İbrahim Fakih veled-i İshak Fakih oğulları ile mutasarrıf olup, zikrolunan vakıf mezralarda eben'ancedd ziraat idegeldikleri yerlerine ve bağlarına ve bağçelerine mutasarrıf olup âyendeye ve revendeye hizmet idegelüp, kendüleri dahi sâlih ve mütedeyyin ve ehli ilim olup avarız teklif olunmayıp öşür ve rüsum viregelmedikleri sebepten emr-i âli mucebince mukarrer kılınıp defter-i cedit-i sultaniye kayıt olundu[10]*"*.

Görüldüğü gibi Ede Derviş'ten sonra zaviye şeyhi olan Mevlana İshak Fakih de 1486'dan önce vefat etmiş ve bu görev oğlu Şeyh İbrahim'e verilmiştir. Bu kişiler için "*sâlih ve mütedeyyin ve ehl-i ilim"* denilmesi önemli bir ayrıntıya işaret etmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki Melik Ahmed Bey tarafından kurulan vakfın bünyesinde küçük çaplı bir de medrese vardır. Nitekim 1530 tarihli tahrirde "*Mevlana Osman bin Süleyman, müderris; cema'at-ı hizmetkarân, zâviye-i Melik Ahmed Beğ*" denilerek bu durum açık bir biçimde ortaya konmuştur. Bu beyan aslında Çepnilerin ve liderleri Melik Ahmed Bey'in mezhebi mensubiyetini göstermesi bakımından da önemlidir.

---

[10] BOA, TT.d. nr. 387, s. 763.

Tablo: *Mevlana Ede Derviş Zaviyesi Görevlileri*

Yıllar	Görevliler	Görevi	Açıklama
1486	Mevlana Ede Derviş (1486'dan Önce)	Kurucu Şeyh	Süleyman oğlu Osman Fakih, aslında Keşap Düzköy'dendir. (BOA, TT, nr. 52, s. 683-684)
	Mevlana İshak Fakih	Zaviyedar-Müderris	
	Mevlana İbrahim Fakih	Zaviyedar-Müderris	
1515	Mevlana Osman Fakih	Müderris	
1530	Mevlana Osman Fakih	Müderris	
1554	Mevlana Osman Fakih	Müderris	
	Abdullah oğlu Kasım Fakih	Müderris	

1554 tarihli kayıtlarda Akçakilise, Günlük ve Halya yine bu zaviyenin vakfı olarak anılmakta ve eskiden beri buraları tasarruf eden Mevlana İshak Fakih oğlu Mevlana İbrahim Fakih (İbrahim Şeyh) neslinden gelenlerin görevleri ve ayrıcalıkları nakledilmektedir. Ayrıca medresenin bu tarihte de faaliyette olduğu, Süleyman oğlu Osman Fakih adlı müderrisin görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bu tarihte Ede Derviş zaviyesinde hizmet edenlerin sayısı, önceki yıllara göre daha fazladır. Tahrir defterinde *" hizmetkarân-ı zâviye-i Melik Ahmed Bey"* şeklinde ifade edilen görevli sayısı 15'tir. Bunlardan Mustafa oğlu Hüseyin zaviyenin imamı, diğerleri ise vakıf yerleri işlemek ve başka işlerle meşgul olmakla yükümlü yazılmışlardır[11].

1583 tarihinde köy halkından 36 kişi Ede Derviş zâviyesi hizmetkârıdır. Bayram oğlu Ramazan, Abdullah oğlu Durmuş, Mustafa oğlu Mehmed ve Hasan oğlu İshak adlı kişiler de Ede Derviş'in torunları ve zaviye şeyhleri olarak üç mezranın (Akçakilise, Halya, Günlük) ziraî gelirlerini tasarruf hakkına sahip kaydedilmiştir[12].

Ede Derviş tarafından kurulan zaviyenin XVII. yüzyıldaki durumunu belge yetersizliği sebebi ile izleme imkânımız yoktur. XVIII. ve XIX. yüzyıla ilişkin bilgiler ise en çok Tirebolu şer'iyye sicillerinde yer alır. Nitekim 18. yüzyıl sonlarına ait bir kayıtta Ede köyde bulunan zaviye vakfından söz edil-

[11] BOA, TT.d. nr. 288, s. 620.

[12] TK, KKA.TD. nr. 43, vr. 89a.

mekte ve *"evkaf-ı sultâni evladından olan Mustafa bin İbrahim Efendi"* şeklinde Mevlana Ede Derviş soyundan gelen şahıstan söz etmektedir[13].

28 Haziran 1808 tarihli başka bir kayıtta ise, Akçakilise köyünde bulunan ve *evlad-ı vâkıftan* Şeyh Mustafa tekkesinin metruk vaziyette olduğu, Tirebolu âyanından Kethüdâzâde Mehmed Emin Ağanın[14] marifetiyle buranın yeniden ihya edileceği ve Şeyh Mustafa ahfadından gelen Memicoğlu Mustafa'ya bir tezkire verildiği; tekkenin masraflarının bütün kaza ahalisi tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir[15]. Yine XIX. yüzyıl başlarına ait kadı sicillerinde zaviyeye Melik Ahmed Bey tarafından temlik edilen vakıf yerlerin, vakıf mütevellisi tarafından zapt edilmek istendiği haber verilmektedir[16]. Bu ifadelerden, bahse konu zaviyenin bu yüzyılın başında da faal durumda olduğunu öğrenmiş oluyoruz. 1820 tarihli kadı sicilinde Akçakilise, Günlük ve Halya, Ede Derviş vakfına konu olan yerler olarak anıldıktan sonra; *evlâd-ı vâkıftan* Ahmed, Osman, Ali, İbrahim, Ömer, Mahmud, diğer Ahmed ve diğer Ali adlı şahısların *şeyhlik* pâyeleriyle birlikte anıldıkları görülmektedir[17]. Bu kişilerin *şeyh* olduklarının söylenmesi, söz konusu zaviyenin düşük yoğunluklu da olsa aktif durumunu göstermektedir.

Derviş Bahşayış

Bölgede bir de Derviş Bahşayış zaviyesinin bulunduğunu yukarıda ifade etmiştik. 1486 tarihli kayıtlarda geçen ifadelerden kurucu şeyhin hayatta olmayıp, zaviyenin Yusuf oğlu Hasan, Hasan oğlu Musa ve İsmail oğlu Ali ad-

---

[13] Belgenin transkripsiyonu şöyledir: *"Tirebolu kasabasına tabi Edeli nâm mahall-i mevkide Melik Ahmed Bey zâviyesinin evlad-ı evladına meşrutiyet ile evkaf-ı sultani evlâdın olan Mustafa bin İbrahim Efendi, öteden beri mutasarrıfı olduğu yerleri bigayri izin mütevellim İşlemecioğlu ve Alaeddinoğlu ve Melik İbrahimoğulları zabtedüp ve lakin icabından olan kimesnelere icab etmez iken sâlifü'z-zikr kimesneler yedinden ref' olunup izn-i mütevelli ile evladdan olan Mustafa yedine vaz' ve izin olup kemakân zabt olunduğu..."* (Ayhan Yüksel, *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1758-1858,* İstanbul 2003, s. 113).

[14] Daha geniş bilgi için bk. Feridun Emecen, *"*Doğu Karadeniz'de Ayanlık*", TTK Belleten*, LXV/242 (Nisan 2001), s. 193-215.
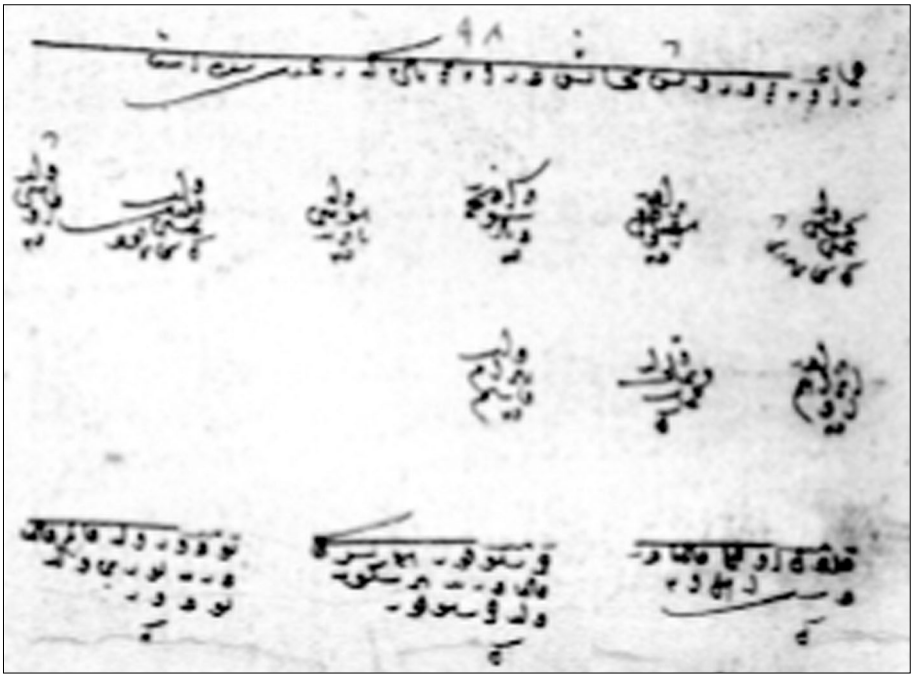
[15] A. Yüksel, *Tirebolu*, s. 41.

[16] BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8356, vsr. 44.

[17] BOA, MŞH.ŞSC.d. nr. 8356, s. 116.

lı üç kişi tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır[18]. 1515'te Derviş Bahşayış zaviyesinde 11 kişi hizmet vermektedir. Vergi kayıtlarında zaviyenin yıllık geliri 400 akça olarak tespit edilmiştir. Bu tarihte Derviş Bahşayış'ın oğulları Bayezid, Mustafa ve Ahmed hayatta ve zaviye hizmetindedir. Söz konusu zaviyede hizmet veren diğer kişilerin adları şöyledir: Derviş Bahşayış'ın Bayezid'den torunu Ahmed, Hasan oğlu Musa, oğlu Şeyh İsa, diğer oğulları Derviş Mehmed, Abdi; Hasan oğlu Nebi ve oğlu Halil ve Mustafa oğlu Nur Ali[19]. Zaviyede şeyhin kim olduğu açıkça belirtilmemişse de bu görevin Şeyh İsa tarafından icra edildiği anlaşılmaktadır.

1554 tarihinde Derviş Bahşayış zaviyesinde hizmet veren şahıslar Ahmed oğlu Ali, İsa oğlu Şeyh Hasan, şeyhin kardeşi Halil, Derviş Mehmed oğlu Ali ve Mustafa oğlu Ali şeklindedir[20]. Bu durumda Şeyh İsa vefat etmiş, yerine oğlu Şeyh Hasan geçmiştir. Bu zaviyesinin şimdiki Özlü köyünde kurulduğu anlaşılmaktadır.

[18] BOA, MAD, nr. 828, s. 723.

[19] BOA, TT.d. nr. 52, s. 728–732.

[20] BOA, TT.d. nr. 288, s. 618.

Ede Derviş zaviyesi ile bağının olup olmadığını şimdilik bilemiyoruz. 1583'te burada yoğunluğun önceki yıllara göre arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim dokuz kişi zâviye hizmetine görevlendirilmiştir[21].

Netice olarak, Giresun'un doğu bölgesini fethederek yerleşime açan Çepni lideri Melik Ahmed Bey tarafından kurulan vakfın çatısı altında bir zaviye, bir medrese ve bir de cami tesis edilmiş, devrin şartlarına göre yöre halkının eğitim ve din alanında ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bu kurumların idaresi muhtemelen bir Ahi şeyhi olan[22] Mevlana Ede Derviş'e verilmiştir.

Sünnî itikada bağlı oldukları anlaşılan bu kurumların yüzyıllarca istikrarını koruduğu; Harşit vadisi üzerinden Tirebolu limanına bağlanan yolu kullanan madencilerin, hacı kafilelerinin ve yaylalara çıkan sürü sahibi konargöçerlerin uğrak yeri olma özelliğini korumuşlardır. Zaviye yapılarından sadece değirmen bugüne ulaşabilmiştir. İmaretin ve caminin yeri ise tam olarak belli değildir.

---

[21] TK, KKA.TD. nr. 43, vr. 89a.

[22] Ede Derviş'in yönettiği vakıf bünyesinde Cuma Camii ve medrese olması, ayrıca Çepni beylerinden Bayezid oğlu Ahi ile yöre ahalisinden bazılarının *Ahi* önadını kullanmaları Ahi hareketinin yöredeki varlığına işaret etmektedir (BOA, MAD.d, nr. 828, s. 746-747).

GENEL BİBLİYOGRAFYA

I. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ [=BOA]

BAB-I ASAFİ DİVAN-I HÜMAYUN (BEYLİKÇİ) KALEMİ [=A.DVN.d], nr. 811.

DÂHİLİYE NEZARETİ EMNİYET-İ UMUMİYE MUHABERAT VE TENSİKAT MÜDİRİYETİ EVRAKI [=DH.EUM.MTK], nr. 21/16, 26/7, 35/3, 47/11, 48/21, 282/15, 2802/90.

DÂHİLİYE NEZARETİ MEBANİ-İ EMİRİYE-HAPİSHANELER MÜDİRİYETİ EVRAKI [=DH.MB.HPS], nr. 17/21, 43/42, 55/87, 64/66, 65/44, 88/22, 141/28, 142/37, 143/68, 144/32.

DÂHİLİYE NEZARETİ MEBANİ-İ EMİRİYE-HAPİSHANELER MÜDÜRİYETİ MÜTEFERRİK EVRAKI [=DH.MB.HPS.M], nr. 13/2, 19/6, 20/97, 22/8, 32/41, 34/34, 39/19, 44/19.

DÂHİLİYE NEZARETİ MEKTUBİ KALEMİ [=DH.MKT], nr. 984/20, 1049/11, 1075/40, 1686/60, 1689/39, 1691/84, 1704/96, 1712/56, 1714/53, 1715/39, 1716/54, 1722/98, 1736/105.

DÂHİLİYE NEZARETİ MUHABERAT-I UMUMİYE İDARESİ EVRAKI [=DH.MUİ] nr. 80-3/7-2.

DÂHİLİYE NEZARETİ TESRİ-İ MUAMELAT VE ISLAHAT KOMİSYONU [=DH.TMIK], nr. 73/39.

HATT-I HÜMAYUN [=HAT], nr. 755/35680, 1419/58032.

İRADE DÂHİLİYE [=İ.DH]], nr. 92069/1177.

İRADE DOSYA USULÜ [=İ.DUİT], nr. 67/38.

KÂMİL KEPECİ [=KK.MK], 2697, 2703.

MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER [=MAD.d], nr. 828, 18940.

MEŞİHAT ŞERİYYE SİCİLİ LDEFTERLERİ [=MŞH.ŞSC.d], nr. 8356, 8361, 8675.

NÜFUS DEFTERLERİ [=NFS], nr. 1111.

SADARET MEKTUBİ KALEMİ DEAVİ EVRAKI [=A.MKT.DV] , nr. 24/4, 149/72.

ŞURA-YI DEVLET [=ŞD], nr. 1829/18; 1829/20; 1829/26.

ŞURA-YI DEVLET MÜLKİYE DAİRESİ [=ŞD.MLK], nr. 1859/30.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ [=TT.d], nr. 52, 288, 387.

TAPU-KADASTRO KUYÛD-I KADÎME ARŞİVİ TAHRİR DEFTERİ [=TK.KKA.TD] nr. 29, 43.

YILDIZ MÜTENEVVİ MARUZAT EVRAKI [=Y.MTV], nr. 22/107, 25/27

YILDIZ PERAKENDE EVRAKI ARZUHAL JURNAL [=Y.PRK.AZJ], nr. 16/18.

YILDIZ PERAKENDE EVRAKI ASKERİ MARUZAT [=Y.PRK.ASK], nr. 41/26, 53/38, 100/109, 226/61.

YILDIZ PERAKENDE EVRAKI UMUMİ [=Y.PRK.UM], nr. 2/40.

ZABTİYE NEZARETİ [=ZB], nr. 708/65.

II. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ [=BCA]

nr. 030.13.01-08.42.17, 030.18/09.14.3

III. KİTAPLAR/MAKALELER

AÇIK, Turan, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, (KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon 2012.

AKBULAT, Elif, *Tirebolu'nun Kuruluş, Gelişimi ve Fonksiyon Alanlarının Dağılımı* (basılmamış lisans tezi), Ankara 2001.

AKBULUT, Ömer, *Trabzon: Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler,* I, Trabzon 1955.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimâi Tarihi*, II, İstanbul 1979.

AKTEPE, Münir, "Tuzcu Oğulları İsyanı", *Tarih Dergisi*, III/5-6 (1953), s. 21-52.

ALBAYRAK, Mustafa, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışması (1928-1935), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X/29 (Temmuz 1994), s. 471-483.

ANNA KOMMENA, *Alexiad* (nşr. Bilge Umar), İstanbul 1996.

ANŞİN, R., "Doğu Karadeniz Bölgesi Sahil ve İç Kesimlerinde Yayılan Ana Vejetasyon Tipleri", *KTÜ Orman Fakültesi Dergisi*, IV/1 (1981), s. 15-64.

ARDEL, Ahmet, 1963, "Samsun ile Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* VII/13 (1963), s. 37-49.

Arrianus'un Karadeniz Seyahati (nşr. Murat Arslan), İstanbul 2005.

ARSLAN, Murat, *Mithradates VI Eupator,* İstanbul 2007.

ATALAY, İsmail, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 1983.

ATASOY, Sümer, *Amisos: Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*, Samsun 1997.

AYGÜN, Necmettin, "Trabzon Gümrüğünde İktisadi Faaliyetler (1850-1800) I", *OTAM*, sy. 11 (2000), s. 1-21.

_____, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon 2005.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis", *DİA,* XVI (1997), s. 54-64.

BARKAN, Ö. Lütfi , *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanûnlar*, I, İstanbul 1943.

_____, Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler* I, İstanbul 1980.

BARUTÇU, Ahmet, *Siyasî Hatıralar,* I, Ankara 2001.

BAY, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850),* (yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum 2007.

BEKDEMİR, Ünsal, "Giresun İlinde Yerleşme", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 146-160.

_____, "Cumhuriyet Dönemi Giresun Nüfusu", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 171-190.

_____, "İmar Çalışmaları, Ulaşım, Afetler ve Çevre Sorunları", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 250-276.

BIJIŞKYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası* (nşr. H. D. Andreasyan), İstanbul 1969.

BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz,* İstanbul 2007.

BOLAT, Bengül Salman, *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara 2012.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat,* Ankara 2002.

BOZKURT, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci*, Ankara 1996.

BRATIANU, G. I., *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIII Siècle*, Paris 1929.

BRYER, Anthony, "The Tourkokratia in the Pontos", *Neo-Hellenika,* I (1970), s. 30-54.

_____, "Greeks and Türkmens", *Dumbarton Oaks Paper,* 29 (1975), s. 113-149.

_____,-WINFIELD, David, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, I, Washington 1985.

_____, -vdğr., *The Post Byzantine Monuments of the Pontos*, Hampsire 2002.

BURHAN, "İnkılâp Bakımında Çocukluk", *C. Birinci 10 Yılı*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 2-4.

C. Birinci 10 Yılı, 29 Birinciteşrin 933, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933.

CAYMAZ, Birol, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları: 29 Ekim 1933", *Bilgi ve Bellek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi*, sy. 7 (Kış 2007), s. 115-139.

CLAVIJO, Ruj Gonzales, *Embassyto Tamerlane, 1403-1406* (nşr. G. le Strange), London 1928.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* Ankara 1997.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/5 (Ankara 1947), s. 483-511.

ÇANAK, Erdem, Adana'da Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Kutlamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX/86 (Temmuz 2013), Ankara 2014, s. 1-25.

ÇETİN, Atilla, "İki Başarı İki İftihar Belgesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* sy. 70 (Ekim 1992), s. 40-41.

ÇIKLA, Selçuk, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, I/1, Erzincan 2006, s. 45-63.

De SAINT-MARTIN, M. Vivien, *Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure* II, Paris 1852.

DEMİR, Necati, *Hacıemiroğulları Beyliği,* İstanbul 2007.

DEMİREL, Fatmagül, "1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi", *Toplumsal Tarih*, XV/89 (Mayıs 2001), s. 11-14.

DEMİRHAN, Nezahat, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/47 (Mart 1997), s. 141-150.

_____, *Cumhuriyetin Onuncu Yılının Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi*, ATAM Yayınları, Ankara 1999.

DİZDAR, M. Y., 1987, Topraklarımız. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Etüt ve Proje Daire Başkanlığı, Ankara, s. 17-18.

DOĞANER, Yasemin, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (Şubat 2007), s. 119-143.

DURMUŞ, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Ankara 1993.

EKİNCİ, İlhan, "Karadeniz'de Âyanlar ve Denizcilik", *Karadeniz Araştırmaları,* sy. 37 (2013), s. 15-49.

EMECEN, Feridun, "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *TTK Belleten*, LX/227 (1996), s. 81-91.

_____, "Doğu Karadeniz'de Âyânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242 (Nisan 2001), s. 193-215.

_____, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Yerleşmesi Ağasar Vadisi. Ağasar Vadisi*: *Şalpazarı-Beşikdüzü,* Serander Yayınları, Trabzon 2010.

_____, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum,* Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

EMİR, Osman, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Trabzon 2011.

ENGELHARDT, *Tanzimat ve Türkiye* (Türkçesi: Ali Reşad), İstanbul 1999.

ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982.

ERİNÇ, Sırrı, *Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri*, *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 7-8 (İstanbul 1945), s. 119-140.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (hzl. Z. Kurşun-S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 2. Ktp. İstanbul 1999.

FALLMERAYER, Jakop Philipp, *Doğu'dan Fragmanlar* (nşr. H. Salihoğlu), Ankara 2002.

_____, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi* (trc. A. C. Eren; yay. hzl. C. Yavuz-İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2011.

FATSA, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun 2008.

FINLAY, George, *The History of Greece and of the Empire of Trebizond,* London 1851.

_____, *History of the Byzantine and Greek Empires*, II, London 1854.

FORBES, Robert James, *Metallurgy in Antiquity*, Leiden 1964.

Giresun İli Arazı Varlığı, 1987.

Giresun İli Tarım Müdürlüğü Verileri, 2015.

GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi-Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2013.

GÖKÇE, Turan, "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy., 9 (İzmir 1994) s. 215-259.

_____, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", *50. Yıl Türkçülük Armağanı*, İzmir 1994, s. 77-94.

GÖKTAŞ, Uğur, "Fes", *DBİst.A,* III (1994), 296-297.

GÜNDÜZ, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul 2010.

GÜNEY, Ç., *Giresun İli ve İlçelerinin Ekonomik Profili Ve Alternatif Yatırım Olanakları*, Ankara 2010.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)*, Trabzon 2013.

HASAN FAZIL, "Tirebolu Kazası: Cumhuriyet Devrinden Evvel ve Sonra Ziraî Sahadaki Vaziyetine Umumî Bir Nazar", *C. Birinci 10 Yılı*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 11-15.

HERODOTUS, *Herodot Tarihi* (nşr. M. Özmen), İstanbul 1991.

İBNİ BİBİ, El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, *El Evamirü'l-Ala'iyefi'l-Umuri'l-Ala'iye* (nşr. M. Öztürk), I, Ankara 1996.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumû", *TTK Belleten*, XXIII/92 (Ekim 1959, s. 575-610).

KALAFAT, Yaşar, *İran Türklüğü*, İstanbul 2005.

KARACA, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899*), İstanbul 1993.

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi,* IV, Ankara, ty.

KARATAY, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2007.

KERTMENJIAN, David, "Armenian City Quarters and the Architectural Legacy of the Pontus", *Armenian Pontus* (nşr. R. G. Hovannisian), California 2009, s. 189-215.

KILIÇ, Ayşegül, "Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı", *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu,* Ankara 2012, s. 259-276.

KINNEIR, Jonh Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814*, London 1818.

KOROMİLA, Marianna, *The Greeks in the Black Sea*, Athens 1991.

KÖKSAL, Ahmet, *Giritli Sırrı Paşa, 1844-1895*,(yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum 2013.

KSENOPHON, *Anabasis* (çev. Tanju Gökçöl), İstanbul 1984.

LERMİOĞLU, Muzaffer, *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları*, İstanbul 2012.

MEMİŞ, Ekrem, *İskit'lerin Tarihi*, Konya 1987.

Memleketim Trabzon, Mahallem Tekfurçayır: Binbaşı Süleyman Bey'in Manzum Anıları (yay.hzl. Ömer Türkoğlu), Ankara 1997.

MILLER, William, *Son Trabzon İmparatorluğu* (nşr. N. Süleymangil), İstanbul 2007.

Niketas Khoniates'in Historia'sı, 1195-1206 (nşr. I. Demirkent), İstanbul 2004.

NİŞANCI, Ahmet, "*Karadeniz Bölgesi'nin İklim Özellikleri ve Farklı Yöreleri*", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun 1988, s. 223-230.

ÖLMEZ, Adem, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi,* Ankara 2013.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Redif", *DİA,* XXXIV (2007), s. 523-525.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994.

PANARETOS, *Histoire du Bas Empire* (trc. Lebeau)*,* XX, Paris 1836.

PEKER, Kemal, *Fındıkname*, İstanbul 1955.

PEYAMİ SAFA, "Durmayalım, Düşeriz", *Cumhuriyet*, nr. 3409 (1 Teşrinisani 1933), s. 3.

PLINY, *Natural History* (nşr. H. Rackham), II, London 1947.

PUBBLİCİ, Lorenzo, *Dal Caucaso al Mar d'Azov*, Frienze 2007.

REŞAT, "Cümhuriyet Türkiyesinde ve Tirebolu'da Kooperatifçilik", *C. Birinci 10 Yılı*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 9-10.

RUMLU HASAN, *Ahsenü't-tevarih: Şah İsmail Tarihi* (trc. Cevat Cevan), Ankara 2004.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli,* I, İstanbul 1987

Salname-i Vilayet-i Trabzon, Trabzon 1296, 1305, 1322.

SELİM NÜZHET, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümünde Yapılan Neşriyat", *Ülkü*, II/12 (İkincikânun 1934), s. 443-455.

SELVİ, Haluk, *İşgal ve Protesto,* İstanbul 2007.

SEVER, Ramazan, "Fiziki Coğrafya", *Geçmişten Günümüze Giresun* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 92-138.

_____, -KOCA, Halil, "Giresun Ormanları ve Başlıca Sorunları", *Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun*, Ankara 2003, s. 117-128.

SHAW, Stanford J.-SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983.

SINMAZ-SÖNMEZ, Cahide, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Kutlamaları ve 26 Ekim Tarihli Genel Af Yasası", *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 33-34 (Mayıs-Kasım 2004), s. 89-101.

SOMUNCUOĞLU, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2008.

STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (*Geographika*: XII, XIII, XIV), (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993.

SÜMER, Faruk, *Çepniler*, İstanbul 1992.

_____, *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 1992.

ŞAKİR ŞEVKET, *Trabzon Tarihi* (hzl. İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2001.

ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul 2007.

ŞENOL, Eren, "Ekonomik Yapı", *Geçmişten Günümüze Giresun,* (ed. Ü. Bekdemir-M. Fatsa), İl Özel İdaresi Kültür Serisi-4, İstanbul 2015, s. 192-223.

TABBAN, Ahmet, *Kentlerin Jeolojisi ve Deprem Durumu*, İmar ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1980.

TARAKÇIOĞLU, M. Reşit, *Trabzon'un Yakın Tarihi,* Trabzon 1986.

TARHAN, M. Taner, "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", *VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara 1979, s. 355-360.

_____, "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (İstanbul 23-26 Mayıs 1983), Ankara 1984, s. 111-118.

TEKİN, Saadet-ÖZKES, Sevilay, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17 (Bahar-Güz 2008), İzmir, s. 187-201.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sy. 3 (Elazığ 1998), s. 95-102.

_____, "Panaretos Kroniğinin Türklerle İlgili Bölümleri", *Türk Dünyası Araştırmaları,* sy. 143 (Nisan 2003), s. 63-68.

_____, "Moğol Hâkimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, I (2006), s. 19-28.

_____, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serander Yayınları, Trabzon 2015.

TEVFİK PERTEV, "Tirebolu'da Maarif Hayatı Umumî Bir Bakış", *C. Birinci 10 Yılı,* Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 6-9.

TEZCAN, Hülya, "Fes", *DİA*, XXII (1995), 415-416.

TİREBOLULU ALP ARSLAN, *Trabzon İli Laz mı? Türk mü?,* Giresun 1921.

Timur Devrinde Semarkand'a Seyahat (trc. Ö. R. Doğrul), İstanbul 1975.

TOSUN, D. Murat, *Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa: Tirebolu Voyvodası-Şebinkarahisar Kaymakamı,* İstanbul 2015.

Tournefort Seyahatnamesi (çev. Zülal Kılıç), II. ktp., İstanbul 2005.

TOUMANOFF, Cyril, "On the Relation ship Between the Founder of the Empire of Trebizond and the Queen Thamar", *Speculum,*15/3 (Temmuz 1940), s. 299-312.

Trabzon Vilayet Salnamesi (haz. Kudret Emiroğlu), VII, Eskişehir 1995.

TUGAÇ, Hüsamettin, *Bir Neslin Dramı,* I, Ankara 1966.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 2. bs., İstanbul 1984.

TURGAY, A. Üner, "Trabzon", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914* (ed. Çağlar Keyder-Eyüp Özveren-Donald Quataert; çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1994, s. 45-73.

TÜİK, ADNKS, 2015

UMAR, Bilge, *Karadeniz Kappadokia'sı (Pontos),* İstanbul 2000.

ÜNALAN, Sıddık, *XX. Yüzyıl Sivas Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası,* (basılmamış doktora tezi), Malatya 1997.

ÜNLÜ, Mucize, "Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini Islah Çalışmaları (1876-1918)", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Samsun 2007, s. 179-195.

_____, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Amasya Hapishanesini Islah Faaliyetleri", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (*13-15 Haziran 2007*), I. Kitap, Amasya, s. 167-184.

Vak'a-Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi (yay. hzl. M. Münir Aktepe), XII, Ankara 1989.

VASILIEV, A. A., "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11/1 (Ocak 1936), s. 3-37.

VİTAL, Cuinet, *La Turquie d'Asise,* I, Paris 1982.

VRYONİS, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century,* London 1971.

VURAL, Reyhan, *Tirebolu Çocukluk Hatıraları*, Mat Yapım Matbaacılık, İstanbul 2002.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908*), (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2002.

_____, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012.

YILMAZ, Emine, "Samsun'da Kaya Yosunlarının Sakladığı Sır: Tamgalar", *www.muzeder.org/img/ makaleler/tamgalar. pdf*

YILMAZ, Özgür, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", *Sosyal Araştırmalar,* II/7 (2009), s. 359-382.

YUSUF ZİYA, "Mukayese: Cumhuriyetten Evvel ve Sonra", *C. Birinci 10 Yılı,* Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 1-2.

YÜCEL, Yaşar, *Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmet, Mutahharten ve Erzincan Emirliği,* TTK Yayını, Ankara 1989.

_____, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1991.

YÜKSEL, Ayhan, *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1788-1858,* İstanbul 2003.

_____, *Tirebolu'dan Simalar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değerlerimiz*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2005.

_____, *Tirebolu Tarih-Kültür-Spor Yazıları*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

_____, "Tirebolu", *DİA,* XLI (2012), s. 199-200.

_____, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, 3. bs., İstanbul 2013.

_____, *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri: Tirebolu, Espiye, Yağlıdere, Güce Nüfus Kayıtları (1835-1847),* İstanbul 2013.

_____, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* sy. 17 (Güz 2014), s. 55-70.

ZİYA MUSTAFA, "Dünkü ve Bugünkü Köylü", *C. Birinci 10 Yılı*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1933, s. 4-5.

IV. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

İdare

Milliyet

T. C. Resmî Gazete

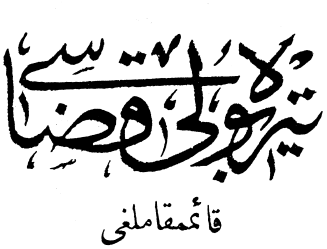
Dâhiliye Nezareti Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

EKLER

Tirebolu Kazası Kaymakamlığı
mektup başlığı

Tirebolu-1960

Tirebolu-1954

Tirebolu-1910

Tirebolu-1950

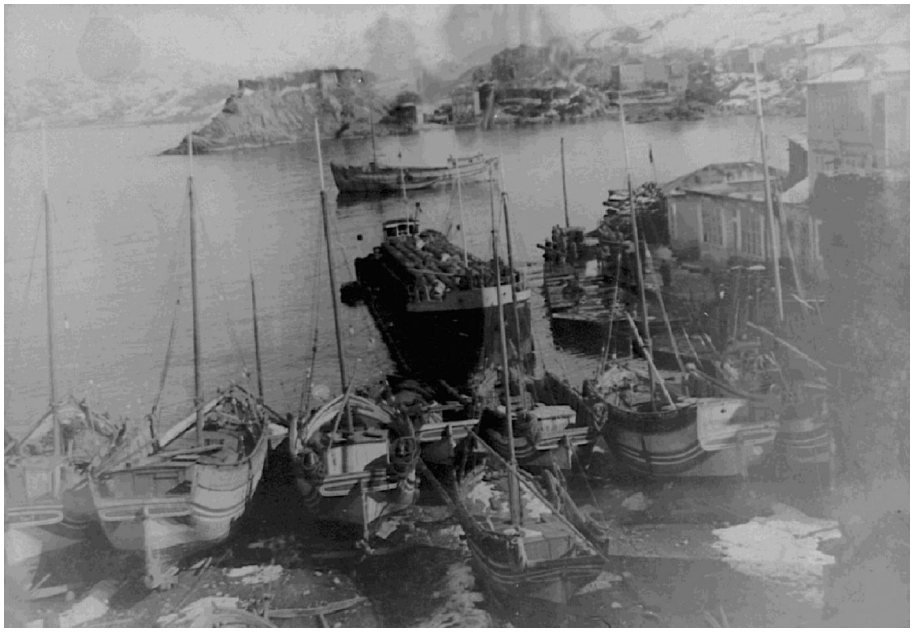

Tirebolu-1960

Kelalioğulları Konağı'nı sahile ve kaleye bağlayan geçit.

Tirebolu'dan görünüm